ଧମ୍ମପଦଂ

"ଜଗତରେ ଯେଉଁ କେତେଗୋଟି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ
ଅଛି 'ଧମ୍ମପଦଂ' ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ" — ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ।
(ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ, [illegible] ପୃଷ୍ଠା)

"If ever an immortal classic was
produced on the continent of Asia,
it is this"—
(DHAMMAPADA)
Prof. A. J. Edmunds

ଅଧ୍ୟାପକ ଡକ୍ଟର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ତ୍ରିପାଠୀ

ଧମ୍ମପଦଂ

(ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ନୀତିବାକ୍ୟ)

[ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧ]

୧-୧୯

[ଧମ୍ମପଦ ନାମକ ସୁବିଖ୍ୟାତ, ବିଶ୍ବଜନୀନ, ପାଲିଗ୍ରନ୍ଥ
(ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧ)ର ମୂଳ, ସଂସ୍କୃତ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ,
ସୁବିସ୍ତୃତ ମୁଖବନ୍ଧ ଓ ଟିପ୍‌ପଣୀ ପ୍ରଭୃତି ।]

ଜୟ ଜଗଦୀଶ ହରେ ।
ଜୟ ହେ କେଶବ ବୁଦ୍ଧ ରୂପଧର ନବମରେ ଅବତର ।
ଯଜ୍ଞ-ବିଧାନର ବେଦ-ବାକ୍ୟମାନ ନିନ୍ଦ ଗାବେ ଦୟାକର ॥
[ଜୟଦେବ]

ଡକ୍ଟର **କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ତ୍ରିପାଠୀ**
ମୁଖ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ, ଓଡ଼ିଆ ଓ ସଂସ୍କୃତ ବିଭାଗ
ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜ, କଟକ

(ସର୍ବସ୍ୱତ୍ୱ ସଂରକ୍ଷିତ)

୧୯୬୭

ମୂଲ୍ୟ—ତିନିଟଙ୍କା ପଚିଶପଇସା

ଲେଖକଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ—

୧ । ଅଳଙ୍କାର ପରିଚୟ (ପ୍ରାକ୍-ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାତ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ) ଟ୦୯

୨ । ଉତ୍କଳର ସସ୍କୃତ-ସାହିତ୍ୟ (ପୁଷ୍ଟ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ ତରଫରୁ ଟ୧୦୦୯ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ)

୩ । ସସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ (୧ମ ଓ ୨ୟ ଖଣ୍ଡ)

୪ । ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଲେଖ ।

୫ । ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଓ ଲିପିର ବିବର୍ତ୍ତନ
(Evolution of Oriya Language & Script)

୬ । ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି (କବିତା)

୭ । ବନ୍ଦନିକା (କବିତା)

୮ । ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟମହାକାବ୍ୟର କ୍ରମବିକାଶ (ସମ୍ପା[illegible])

ସମର୍ପଣ

ସରଗ-ରଇଜୁ ଆସ ଗୋ !
ମାନସ-ମନ୍ଦରେ ପ୍ରେମ-ସିଂହାସନେ
ବସି, ଥରେ ଧୀରେ ହସ ଗୋ । ୧ ।
ନଶବଦ ଅଧରସ୍ମିତରେ ପୁଲକାଇ ମୁଗ୍ଧ-କାନ୍ତରେ
ବହୁ ବରଷର ଅରୁଦ୍ଧା ବେଦନା
କ୍ଷଣେ ହୋଇଯାଉ ନାଶ ଗୋ । ୨ ।
ଶରଧା-ସୁମନେ ଗୁନ୍ଥିଁମାଳା ଶୋଭିବ ତବ ସ୍ଵରୁ-ଗଳା
ନୟନର ନୀରେ ଚରଣ ପଖାଳି
ଗାଇବ ମରମ ଭାଷ ଗୋ । ୩ ।
ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀ-ନଇବେଦ୍ୟ କରକମଳରେ "ଧମ୍ମପଦ"
ସୁଶୋଭିତ ହେଲେ ପରସନ୍ନ-ମନେ
ପୂରିବ ମୋହର ଆଶ ଗୋ । ୪ ।
ପାହାନ୍ତା-ତାରାର ଆଗମନ ଜାଣି, କରିଦେବ ବିସର୍ଜନ
ଫେରିଯିବ ପୁଣି ଅମର-ରାଇଜେ
ସନ୍ତା-ସାବିତ୍ରୀ-ହାଶ ଗୋ । ୫ ।

ସାଙ୍କେତିକ ଚିହ୍ନ ଓ ଅକ୍ଷର

√ = root (ଧାତୁ), > = ରୁ (from), ତୁଃ = ତୁଳନୀୟ, ତୁଳନା କର Cp = Compare. P. T. S. D = ପାଲି ଟେକ୍ସ୍ଟ ସୋସାଇଟି ଡିକ୍ସନାରୀ (ଲଣ୍ଡନ) by Rhys Davids and Stede. ପା.ସା.ଇ. = ପାଲି ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ (ଲାହା), ବସୁ = ଚାରୁଚନ୍ଦ୍ର ବସୁଙ୍କ ବଙ୍ଗଭାଷାରେ ସମ୍ପାଦିତ ଧମ୍ମପଦ, ବୈଦ୍ୟ (Vaidya) = ଅଧ୍ୟାପକ ପି. ଏଲ୍. ବୈଦ୍ୟଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ ଧମ୍ମପଦ (ଇଂରାଜି); ଭାଗବତ (Bhagawat) = ଅଧ୍ୟାପକ ଭାଗବତଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ ଧମ୍ମପଦ (ଇଂରାଜି) । D = Dictionary.

ସୂଚୀ

ବିଷୟ					ପୃଷ୍ଠା
ଧମ୍ମପଦର ମୁଖବନ୍ଧ					୧-୬୪
ଧମ୍ମପଦ (ଶ୍ଳୋକାଂଶ ବା ପଦ୍ୟାଂଶ)					୧-୯୩
[ବର୍ଗ ବା ଅଧ୍ୟାୟର ନାମ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା]					
୧ । ଯମକ-ବର୍ଗ	ପଦ୍ୟସଂଖ୍ୟା	୨୦	ପଦ୍ୟର କ୍ରମ	୧-୨୦	୧
୨ । ଅପ୍ରମାଦ	,,	୧୨	,,	୨୧-୩୨	୧୦
୩ । ଚିତ୍ତ		୧୧	,,	୩୩-୪୩	୧୬
୪ । ପୁଷ୍ପ	,,	୧୬	,,	୪୪-୫୯	୨୧
୫ । ବାଳ	,,	୧୬	,,	୬୦-୭୫	୨୮
୬ । ପଣ୍ଡିତ	,,	୧୪	,,	୭୬-୮୯	୩୬
୭ । ଅର୍ହନ୍ତ	,,	୧୦	,,	୯୦-୯୯	୪୨
୮ । ସହସ୍ର	,,	୧୬	,,	୧୦୦-୧୧୫	୪୬
୯ । ପାପ	,,	୧୩	,,	୧୧୬-୧୨୮	୫
୧୦ । ଦଣ୍ଡ	,,	୧୭	,,	୧୨୯-୧୪୫	୬୧
୧୧ । ଜରା	,,	୧୧	,,	୧୪୬-୧୫୬	୬୯
୧୨ । ଆତ୍ମା	,,	୧୦	,,	୧୫୭-୧୬୬	୭୪
୧୩ । ଲୋକ	,,	୧୨	,,	୧୬୭-୧୭୮	୭୯
୧୪ । ବୁଦ୍ଧ	,,	୧୮	,,	୧୭୯-୧୯୬	୮୫
ପରିଶିଷ୍ଟ					/ ରୁ ୳
ଟିପ୍ପଣୀ					୧-୨୪

ବିଜ୍ଞପ୍ତି

ଭଗବାନ ବୁଦ୍ଧଦେବ ପ୍ରାୟ ୨୫୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ-ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ ତାହା ପୃଥିବୀରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ସାର୍ବଜନୀନ ଧର୍ମ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ବୁଦ୍ଧଧର୍ମର ବିଶ୍ୱଜନୀନତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଇଂରେଜ-ପଣ୍ଡିତ ଅଧ୍ୟାପକ ମାକ୍‌ଡୋନେଲ ସ୍ୱରଚିତ ସଂସ୍କୃତ-ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥର ୧ମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—"The Indians are the only division of the Indo-European family which has created a great national religion – Brahmanism – and a great world religion- Buddhism". ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ନୀତି ସହିତ (The sermon on the Mount ପ୍ରଭୃତି) ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ନୀତିର ଯଥେଷ୍ଟ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିବାର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମନୀଷିମାନେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଜୀବନୀ ଓ ଧର୍ମସହିତ ମହାପୁରୁଷ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ତଦୀୟ ଧର୍ମନୀତିର ସମ୍ପର୍କ ଥିବା ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଅଛି ।

'ଧମ୍ମପଦ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଯେଉଁ ନୀତି ଗୁଡ଼ିକ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇଅଛି, ତାହାର ଅନେକାଂଶ ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା, ମହାଭାରତ, ମନୁସଂହିତା, ଭାଗବତ ପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତି ସଂସ୍କୃତ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଓ ଅତିବଡ଼ୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଉପଦେଶର ଉପାଦେୟତା ସ୍ୱୀକାର କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରଚାରିତ ଚାରି ଆର୍ଯ୍ୟସତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ସତ୍ୟ, ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁଃଖର ଅସ୍ତିତ୍ୱ, ସଂସାରରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ, କାରଣ ତାଙ୍କର ଉପଦେଶ ହେଉଛି, ସାଂସାରିକ ଦୁଃଖକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବା ପ୍ରକୃତ ଶାନ୍ତି ଲାଭକରିବାର ଉପାୟ ମାତ୍ର । ଏଥିଲାଗି କେହି କେହି ବୁଦ୍ଧଧର୍ମକୁ ଦୁଃଖବାଦୀ

ବୋଲି କହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ, ମୁସଲମାନଧର୍ମ ପ୍ରଭୃତି ପୃଥିବୀରେ କେଉଁ ମହାନ୍ ଧର୍ମ ସାଂସାରିକ ଦୁଃଖକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଅଛି ? ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଛନ୍ତି:—

ଅନିତ୍ୟମସୁଖଂ ଲୋକମିମଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ଭଜସ୍ୱ ମାମ୍ । ୯।୩୩
ମାମୁପେତ୍ୟ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଦୁଃଖାଳୟମ୍ ଅଶାଶ୍ୱତମ୍
ନାପ୍ନୁବନ୍ତି ମହାତ୍ମାନଃ ସଂସିଦ୍ଧିଂ ପରମାଂ ଗତାଃ ୮।୧୫

"ଏହି ଅସ୍ଥାୟୀ ଓ ଦୁଃଖମୟ ସଂସାର ଲାଭକରି ମୋତେ ଭଜନା କର ୯।୩୩" । ମୋତେ ଲାଭକରି ପରମ ସିଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ମହାତ୍ମାମାନେ ଦୁଃଖର ଆଧାର ସ୍ୱରୂପ ଅସ୍ଥାୟୀ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଲାଭ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।" କୋରାନରେ ଅଛି "Wealth and a numerous famil are the vain trinkets of this passirg world. XVIII.46

Blessed and happy are these True Believers who hold themselves far from the pomps and vanities of the world. XXIII. 3.

Life here below offereth but vanity and empty show. The true and blessed life is that of the hereafter in the world to come. If they but knew this ! XXIX. 64.

The more part of mankind but know the outward appearance of our life in this present world. They give no thought to their final end. XXX. 7.

The life of this present world is but a fleeting joy which blossometh for an hour. Be ye not led away thereby. LVII. 20:

କୋରାନର ୮-୨୮, ୧୪—୩,୨୮-୮୮ ମଧ୍ୟ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ଏ ସମସ୍ତ ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ The Wisdom of the Quran-(trans. by J. Naish) ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଉଦ୍ଧୃତ । ଏଗୁଡ଼ିକର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, ଏହି ସାଂସାରିକ ଜୀବନ ଅଳ୍ପକାଳସ୍ଥାୟୀ ଓ ଏଥିରେ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ମିଳେନାହିଁ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଥରେ ଜୀବନଯାପନକରି ମନୁଷ୍ୟ ପରଲୋକରେ ସ୍ଥାୟୀ ଶାନ୍ତି ଲାଭକରେ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନମାନଙ୍କର ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ବାଇବଲ୍‌ରେ ଏବଂବିଧ ଉକ୍ତି ଥିବାର ସୁବିଦିତ ।

ବୁଦ୍ଧଧର୍ମକୁ ଦୁଃଖବାଦୀ ଆଖ୍ୟା ଦେବାକୁ କେହି କେହି ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପିତ କରିପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତା'ଙ୍କୁ ନୈରାଶ୍ୟବାଦୀ ବୋଲି କହିବା ଭୁଲ ହେବ । ଯେପରି "ଶୃଣ୍ୱନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱେ ଅମୃତସ୍ୟ ପୁତ୍ରାଃ" ପ୍ରଭୃତି ବାକ୍ୟରେ ଉପନିଷଦ ବା ବେଦାନ୍ତ ମାନବକୁ ଅମୃତର ସନ୍ତାନ ବୋଲି କହେ, ବୁଦ୍ଧଦେବ ସେହିପରି ପରମାନନ୍ଦର ଆଧାର ନିର୍ବାଣ (ଧମ୍ମପଦ ୨୦୩) ବା ତୃଷ୍ଣା-ରାହିତ୍ୟକୁ ଲାଭକରିବା ସକାଶେ ମନୁଷ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟ ବା ହକ୍‌ଦାର ବୋଲି କହି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅମୃତ-ସନ୍ତାନ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି । କାରଣ, ଧମ୍ମପଦ ଗ୍ରନ୍ଥର ୨୧ ପଦ୍ୟରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଏପରି କହିଛନ୍ତି, ଅପ୍ପମାଦୋ ଅମତପଦଂ, ଅର୍ଥାତ୍ ଅପ୍ରମାଦଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ଅମୃତପଦରୂପକ ନିର୍ବାଣ ଲାଭ କରେ ।

ତୃଷ୍ଣାରୁ ବା କାମନାରୁ ବା ସ୍ପୃହାରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରି ଅର୍ଥାତ୍ ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରି ପ୍ରକୃତ ଶାନ୍ତି ଲାଭକରିବା ମନୁଷ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହା ଗୀତାକାର ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ସୁବିଖ୍ୟାତ ଜର୍ମାନ ଦାର୍ଶନିକ କାଣ୍ଟ (Kant) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନେକ ମନୀଷୀ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ମୁଖବନ୍ଧର ୪୮ପୃଷ୍ଠା ପାଠକରି ଗୀତାର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ମଧ୍ୟ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ଯଦା ବିନିୟତଂ ଚିତ୍ତମାତ୍ମନ୍ୟେବାବତିଷ୍ଠତେ
ନିସ୍ପୃହଃ ସର୍ବକାମେଭ୍ୟୋ ଯୁକ୍ତ ଇତ୍ୟୁଚ୍ୟତେ ତଦା । ୬।୧୮

ଯସ୍ୟ ସର୍ବେ ସମାରମ୍ଭାଃ କାମସଂକଳ୍ପବର୍ଜିତାଃ
ଜ୍ଞାନାଗ୍ନିଦଗ୍ଧକର୍ମାଣଂ ତମାହୁଃ ପଣ୍ଡିତଂ ବୁଧାଃ ॥ ୪।୧୯ *

ନିର୍ବାଣତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ:—ମିଳିନ୍ଦପଞ୍ହନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥର ମେଣ୍ଡକ ପଞ୍ହ, ୭ (୧୨।୧୫) ଏବଂ ୮, (୭୩।୯୪)*

ଧମ୍ମପଦର ୩୭୪ତମ ପଦ୍ୟରୁ ଜଣାପଡ଼େ, ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ନିର୍ବାଣ ଅନୁଭବ କରି ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ପ୍ରମୋଦପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତି । ନିର୍ବାଣର ଅର୍ଥ ରାଗ-ଅଗ୍ନିର ବିଲୟ । ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାରେ ଓ ଭାଗବତ ପୁରାଣରେ ଏହି ଆନନ୍ଦମୟ ଦଶାବିଶେଷର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି, ଯଥା :—

ଯୁଞ୍ଜନ୍ନେବ ସଦାତ୍ମାନଂ ଯୋଗୀ ନିୟତମାନସଃ
ଶାନ୍ତିଂ ନିର୍ବାଣପରମାଂ ମତ୍‌ସଂସ୍ଥାମଧିଗଚ୍ଛତି ॥ ୬।୧୫
ଏଷା ବ୍ରାହ୍ମୀ ସ୍ଥିତିଃ ପାର୍ଥ ନୈନାଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ବିମୁହ୍ୟତି
ସ୍ଥିତ୍ୱାସ୍ୟାମନ୍ତକାଳେଽପି ବ୍ରହ୍ମନିର୍ବାଣମ୍ ଋଚ୍ଛତି ॥ ୨।୭୨
ଯୋଽନ୍ତଃସୁଖୋଽନ୍ତରାରାମ ସ୍ତଥାନ୍ତର୍ଜ୍ୟୋତିରେବ ଯଃ
ସ ଯୋଗୀ ବ୍ରହ୍ମନିର୍ବାଣଂ ବ୍ରହ୍ମଭୂତୋଽଧିଗଚ୍ଛତି ॥ ୫।୨୪
ଲଭନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମନିର୍ବାଣମ୍ ଋଷୟଃ କ୍ଷୀଣକଳ୍ମଷାଃ
ଛିନ୍ନଦ୍ୱୈଧା ଯତାତ୍ମାନଃ ସର୍ବଭୂତହିତେ ରତାଃ ॥ ୫।୨୫
କାମକ୍ରୋଧବିଯୁକ୍ତାନାଂ ଯତୀନାଂ ଯତଚେତସାମ୍
ଅଭିତୋ ବ୍ରହ୍ମନିର୍ବାଣଂ ବର୍ତ୍ତତେ ବିଦିତାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୫।୨୬

---

*ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ 'ନିର୍ବାଣ' ସହିତ ସାଂଖ୍ୟ ଓ ଯୋଗ ଦର୍ଶନର 'ମୁକ୍ତି'ର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ସକାଶେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ:—ଧମ୍ମପଦ ଏବଂ ଅଭିଧର୍ମସାର, ଲେଖକ—ଶ୍ରୀମତ୍ ସ୍ୱାମୀ ହରିହରାନନ୍ଦ ଆରଣ୍ୟ (ବଙ୍ଗୀୟଗ୍ରନ୍ଥ)

* ଦେଖ, ଲେଖକର 'ଧମ୍ମପଦର ନିର୍ବାଣତତ୍ତ୍ୱ' ନାମକ ପ୍ରବନ୍ଧ ୪୯—୫୨ ପୃଷ୍ଠା ।
The Utkal Univ. Convocation, souvenir, 1948.

ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ମୋର ଗୁରୁ ମାନନୀୟ ଡ଼ଃ ବା ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ସଂଶୋଧନ କରି ଦେଇଥିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରେ କୃତଜ୍ଞ ।

ପ୍ରଶାନ୍ତମନସଂ ହ୍ୟେନଂ ଯୋଗିନଂ ସୁଖମୁତ୍ତମମ୍
ଉପୈତି ଶାନ୍ତରଜସଂ ବ୍ରହ୍ମଭୂତମକଲ୍ମଷମ୍ ॥ ୬।୨୭
ଯୁଞ୍ଜନ୍ନେବ ସଦାତ୍ମାନଂ ଯୋଗୀ ବିଗତକଲ୍ମଷଃ
ସୁଖେନ ବ୍ରହ୍ମସଂସ୍ପର୍ଶମତ୍ୟନ୍ତଂ ସୁଖମଶ୍ନୁତେ ॥ ୬।୨୮ (ଗୀତା)
ପରାବରାଣାଂ ପରମ ଆସ୍ତେ କୈବଲ୍ୟସଞ୍ଜ୍ଞିତଃ
କେବଳାନୁଭବାନନ୍ଦସନ୍ଦୋହୋ ନିରୁପାଧିକଃ ॥
(ଭାଗବତ ୧୧।୯।୧୮)

ନିର୍ବାଣକୁ ଧମ୍ମପଦର ୯୨ତମ ପଦ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଶୂନ୍ୟତା-ସ୍ୱରୂପ ବା ଶୂନ୍ୟରୂପରେ ଅଭିହିତ କରାଯାଇ ଥିବାରୁ କେତେକ ଭାବିପାରନ୍ତି ଯେ, ନିର୍ବାଣ ହେଉଛି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନାସ୍ତିମୂଳକ (completely negative), କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ନୁହେଁ । ସଂସ୍କୃତ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏହି ଶୂନ୍ୟ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଅଛି, ଯଥା :—

ନ ଯତ୍ର ବାଚୋ ନ ମନୋ ନ ସତ୍ତ୍ୱଂ
ତମୋ ରଜୋ ବା ମହଦାଦୟୋଽମୀ
ନ ପ୍ରାଣବୁଦ୍ଧୀନ୍ଦ୍ରିୟଦେବତା ବା
ନ ସନ୍ନିବେଶଃ ଖଳୁ ଲୋକକଳ୍ପଃ ॥
ନ ସ୍ୱପ୍ନଜାଗ୍ରନ୍ନ ଚ ତତ୍ ସୁଷୁପ୍ତଂ
ନ ଖଂ ଜଳଂ ଭୂରନିଳୋଽଗ୍ନିରର୍କଃ
ସଂସୁପ୍ତବତ ଶୂନ୍ୟବତ୍ ଅପ୍ରତର୍କ୍ୟଂ
ତନ୍ମୂଳଭୂତଂ ପଦମାମନନ୍ତି ॥ ଭାଗବତ, ୧୨।୪।୨୦।୨୧

ଶୂନ୍ୟବତ୍ = ଶୂନ୍ୟମିବସ୍ଥିତଂ ନତୁ ଶୂନ୍ୟମିତ୍ୟର୍ଥଃ (ଟୀକା)

ଜ୍ୟୋତିଃ-ସ୍ୱରୂପ ନିରଞ୍ଜନ । ଆଦି ଅନାଦି ଠୁଳ ଶୂନ୍ୟ ॥ ୧୦।୪୦।୨୨
କେବଳ ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପ ଶୂନ୍ୟ । ମୁନିଙ୍କ ଚିତ୍ତେ ଜ୍ଞାନଗମ୍ୟ ॥ ୧୦।୪।୧୩
ସେ ନାଥ ଆଦି ନିରଞ୍ଜନ । ଜ୍ୟୋତିଃପ୍ରକାଶ ମହାଶୂନ୍ୟ ॥ ୧୦।୧୮।୪
(ରାଜକିଶୋର ଦାସ ସମ୍ପାଦିତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ)

ଧମ୍ମପଦର ଶୂନ୍ୟ ଶବ୍ଦ ସହିତ ଭାଗବତର ଶୂନ୍ୟ ଶବ୍ଦର କିଛି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିବାରୁ ଏଠାରେ ତାର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଗଲା ।

ଯାହାହେଉ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଏହି ନିର୍ବାଣ ଶବ୍ଦଟିକୁ (୧) ଅସ୍ତିଧର୍ମିକ, (୨) ନାସ୍ତିଧର୍ମିକ—ଏହି ବିଭିନ୍ନ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପଣ୍ଡିତମାନେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାରୁ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ କେତେକ ପରିମାଣରେ ସନ୍ଦେହ ଲାଗୁଛି । *

ପ୍ରକୃତରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଓ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମର ବ୍ରହ୍ମପ୍ରାପ୍ତି ବା ଈଶ୍ୱରପ୍ରାପ୍ତି ଓ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ନିର୍ବାଣ-ପ୍ରାପ୍ତି ଏ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳ ଏକ । ଜର୍ମାନ ପଣ୍ଡିତ ହିଲର (Heiler) ଏହା ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି । *

---

* It is the speculative, scholastic view and the dogmatising trend of later times, beginning with the Abhidhamma period which has more and more developed the simple, spontaneous idea into an exaggerated form either to the positive (i. e seeing in Nirvana a definite 'state' or sphere of existence) or the negative side (i.e seeing in it, a condition of utter annihilation). Yet its sentimental value to the (exuberant optimism of the) early Buddhists (Rh. Davids, early Buddhism, p. 73) is one of peace and rest, perfect passionlessness, and thus supreme happiness. Vide Nibbana, P, 198 in Pali Text Society Dictionary.

"Nirvana is, although it might sound a paradox, in spite of all conceptional negativity, nothing but 'eternal salvation' after which the heart of the religious yearns on the whole earth' Ibid.

ଗୋଲାପ ଫୁଲକୁ ଯେ କୌଣସି ନାମ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ଆମେ ସେହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୌରଭ ପାଇବା, ସେହିପରି ସାଧକ ଉପନିଷଦର ବ୍ରହ୍ମପ୍ରାପ୍ତିରେ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥର ଈଶ୍ୱର-ପ୍ରାପ୍ତିରେ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର 'ନିର୍ବାଣ' ବା 'ମୁକ୍ତି'ରେ ଚିରଶାନ୍ତି ଓ ଆନନ୍ଦ ଲାଭକରନ୍ତି ।

ଗୀତାର ପୂର୍ବୋଦ୍ଧୃତ ୫।୨୫ ଶ୍ଲୋକରୁ ଏବଂ
"ଯେ ତ୍ୱକ୍ଷରମନିର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟମବ୍ୟକ୍ତଂ ପର୍ଯ୍ୟୁପାସତେ
ସର୍ବତ୍ରଗମଚିନ୍ତ୍ୟଂ ଚ କୂଟସ୍ଥମଚଳଂ ଧ୍ରୁବମ୍ ॥
ସନ୍ନିୟମ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାମଂ ସର୍ବତ୍ର ସମବୁଦ୍ଧୟଃ
ତେ ପ୍ରାପ୍ନୁବନ୍ତି ମାମେବ ସର୍ବଭୂତହିତେ ରତାଃ ॥ ୧୨-୩।୪

ଏହି ଶ୍ଳୋକଦ୍ୱୟରୁ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ, ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଉପଦେଶ ଅନୁସରଣ କଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ପାପ ତ୍ୟାଗକରି, ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ କରି, ଆତ୍ମସଂଯମ ଅଭ୍ୟାସ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ହିଁ ଲାଭକରେ ।

ସମସ୍ତ ପାପକର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରିବା, କୁଶଳକର୍ମ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ଓ (ଧ୍ୟାନଶୀଳ ହୋଇ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି କରିବା), ଏହା ସଂକ୍ଷେପତଃ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଉପଦେଶ । (ଧମ୍ମପଦ, ୧୮୩ ଓ ୧୮୫ ପଦ)

ଧମ୍ମପଦର ଭାଷା ପାଲି ପ୍ରାଚୀନ ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ଭାଷା । କେତେକଙ୍କ ମତରେ ପାଲି ଶବ୍ଦ 'ପାଟଳି' ଶବ୍ଦରୁ (ଏଠାରେ ଗ୍ରୀକ୍ ଲେଖକମାନଙ୍କର ପାଟଳୀପୁତ୍ର ନଗରର ପାଲିବୋଥ୍ରା ନାମ ସ୍ମରଣୀୟ) । କେତେକଙ୍କ ମତରେ 'ପଲ୍ଲୀ' ଶବ୍ଦରୁ, ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ବିଧୁଶେଖର ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମତରେ 'ପଂକ୍ତି' ଶବ୍ଦରୁ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛି । ଏହି 'ପାଲି' ଶବ୍ଦଟି ତ୍ରିପିଟକରେ ମିଳେ ନାହିଁ । ତ୍ରିପିଟକର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ଏହା ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ଏହା 'ମାଗଧୀ' ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବୋଲି ଭାରତୀୟ-ଭାଷା-ବିଶାରଦ ଗ୍ରିୟର୍ସନ୍ କହିଅଛନ୍ତି —(The Home of Literary Pali—Bhandarkar Commemo. Vol., P. 117) । ସଂସ୍କୃତ

ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା 'ମାଗଧୀ' ପ୍ରାକୃତର କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷଣ (ଯଥା ସ ଓ ଷ ସ୍ଥାନରେ କେବଳ 'ଶ'ର ପ୍ରୟୋଗ, ର ସ୍ଥାନରେ 'ଲ'ର ବ୍ୟବହାର, ଅକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦର କର୍ତ୍ତୃକାରକ ଏକବଚନରେ 'ଏ' ବିଭକ୍ତି ଚିହ୍ନର ଯୋଗ ପ୍ରଭୃତି) ପାଲିରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉ ନ ଥିବାରୁ ଏହା ମାଗଧୀଭାଷା ନୁହେଁ ବୋଲି କେତେକଙ୍କ ମତ । (ସୁପଣ୍ଡିତ ରାହୁଲ ସାଂକୃତ୍ୟାୟନ ଏହି ମତର ପକ୍ଷପାତୀ ବୋଲି ଲେଖକଙ୍କୁ କହିଥିଲେ) ।

ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜନ୍ମ ପୂର୍ବରେ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ କୋଶଳ ରାଜ୍ୟଟି ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ଥିଲା । ଏହା ଉତ୍ତରରେ ନେପାଳଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ଗଙ୍ଗାନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ପଶ୍ଚିମରେ ଗଙ୍ଗାନଦୀଠାରୁ ପୂର୍ବରେ ବଜ୍ଜିମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଥିଲା । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ତାହା ଆଧୁନିକ ନେପାଳ ରାଜ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେଲେହେଁ, ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ସମୟରେ ତାହା କୋଶଳ ରାଜ୍ୟର ଆଧିପତ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲା । ଏହି କୋଶଳ ରାଜ୍ୟରେ ସ୍ଥାନୀୟ-ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ-ରହିତ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ କଥିତ ଭାଷା ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଥିଲା । ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୬ଷ୍ଠ ଓ ୭ମ ଶତାବ୍ଦୀରେ କଥିତ ହେଉଥିବା ଏହି ଭାଷା ଉପରେ ତ୍ରିପିଟକର ପାଲିଭାଷା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବୋଲି ବିଖ୍ୟାତ ପାଲି-ପଣ୍ଡିତ ରିଜ୍ ଡେଭିଡ଼ଙ୍କର ମତ * । ପାଲି ସେହି କଥିତ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟିକ ରୂପ ନୁହେଁ । କାରଣ ବହୁବର୍ଷ ପରେ ଏହି ଭାଷା ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି କଥିତ ଭାଷା ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ମାତୃଭାଷା ଥିଲା । *

---

* The Pali of the canonical books is based on that standard Kosala Vernacular as spoken in the 6th and 7th centuries B. C. (Rhys. Davids—foreword to the P.T.S. Dictionary, 1921).

ବୁଦ୍ଧଦେବ ସ୍ୱୀୟ ଉପଦେଶକୁ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କ କଥିତ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଶିଷ୍ୟ ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ଧମ୍ମପଦର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସେ ଦିଗରେ ଯତ୍କିଞ୍ଚିତ୍ ଚେଷ୍ଟା ମାତ୍ର । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଲେଖକ ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥକାରମାନଙ୍କଠାରୁ ବିଶେଷ ସାହାଯ୍ୟ ଲବ୍ଧ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ନାମ ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । ଲେଖକ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଗଭୀର ଭାବରେ କୃତଜ୍ଞ ।

ଧମ୍ମପଦର ମୁଖବନ୍ଧ ଛପାହେବା ପରେ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ବିଭାଗର ଅଧ୍ୟାପକ, ମୋର ସୁହୃଦ୍ ଶ୍ରୀ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପ୍ରଧାନ ତାହା ପାଠକରି କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ସଂଶୋଧନ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସୂଚନା ଦେଇଥିବାରୁ ମୋର ତାହାଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦ । ମୁଖବନ୍ଧର ଶୁଦ୍ଧିପତ୍ରରେ ତାହାଙ୍କ ସୂଚନା ଯଥାସାଧ୍ୟ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି ।

ଗ୍ରନ୍ଥର ମୌଳିକ ଅଂଶରେ ଓ ଅନୁବାଦରେ କେତେକ ମୁଦ୍ରାଦୋଷ ରହିଯାଇଅଛି । ପାଠକ ସଂସ୍କୃତ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦିକୁ ପାଲି ସହିତ ଓ ବିଶେଷତଃ ଗ୍ରନ୍ଥର ଶେଷ ଭାଗରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଟିପ୍ପଣୀ ଓ ଶୁଦ୍ଧିପତ୍ର ସହିତ ମିଳାଇ ପାଠକଲେ ସହଜରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ମୁଦ୍ରାଦୋଷ ଜଣାପଡ଼ିଯିବ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ—ମୁଖବନ୍ଧ ଓ ଗ୍ରନ୍ଥର ମୌଳିକାଂଶର ମୁଦ୍ରଣ ପରେ ଟିପ୍ପଣୀ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି ।

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ଆଂଶିକ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହା ସରକାରଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନୟନ ଯୋଜନାରୁ ମିଳିଅଛି । ଏଥି ସକାଶେ ମୁଁ ଉକ୍ତ ଯୋଜନା ସମିତିର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କଠାରେ ବିଶେଷତଃ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ମନ୍ତ୍ରୀ ମାନ୍ୟବର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଲିଙ୍ଗରାଜ ମିଶ୍ର, କୁଳପତି ମାନନୀୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ଭୂତପୂର୍ବ ଡିରେକ୍ଟର ମାନନୀୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଏସ୍. ବସୁଙ୍କ ଠାରେ କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି ।

ଉକ୍ତ ସମିତିର ବର୍ତ୍ତମାନ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଅଧ୍ୟାପକ ପଣ୍ଡିତ କରୁଣାକର କର ଓ ଭୂତପୂର୍ବ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କୁ ମୋର ଆନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦ । *

ଆଜି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ପିତା ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପ୍ରଥମ ବାର୍ଷିକ ଶ୍ରାଦ୍ଧଦିବସ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ, ବାପୁଜୀ ତାହା ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ କରି ସାଫଲ୍ୟମଣ୍ଡିତ ହେଲେ । ତେଣୁ ବାପୁଜୀ ହେଉଛନ୍ତି ଶାକ୍ୟମୁନିଙ୍କର ପରିପୂରକ । ବାପୁଜୀଙ୍କର ଅନେକ ଉପଦେଶ ଏହି ଧମ୍ମପଦ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଆସ, ଏହାକୁ ଆବୃତ୍ତି, ଆଲୋଚନା ଓ ଚିନ୍ତାକରି ଆମ୍ଭେ ଜଗତର ଶାନ୍ତି ଓ ସହିତ ଆଡ଼କୁ ଗତିକରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିବା । ଇତି ।

ଶଗଡ଼ିଆସାହି (କେନାଲକୂଳ)
ପୋ: ଅ: ଚଉଳିଆଗଞ୍ଜ, କଟକ

ବିନୀତ
କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ତ୍ରିପାଠୀ
ରେଭେନ୍ସା କଲେଜ, କଟକ

---

* ଶ୍ରୀ ଚାରୁଚନ୍ଦ୍ର ବସୁ ଓ ଭିକ୍ଷୁ ଶୀଳଭଦ୍ରଙ୍କ 'ଧମ୍ମପଦ' ପୁସ୍ତକଦ୍ୱୟ ଅଯାଚିତଭାବରେ ସମର୍ପଣ କରିଥିବାରୁ ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାଶ, ଏମ୍. ଏ., ଲେଖକର ପ୍ରଶଂସାର୍ହ ।

ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ସତ୍ୟବାଦୀ ମିଶ୍ର ଯଥାକ୍ରମେ ମୁଖବନ୍ଧର ଓ ବିଜ୍ଞପ୍ତିର ସ୍ଥଳ-ବିଶେଷରେ ଭାଷାଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସୂଚନା ଦେଇଥିବାରୁ ଲେଖକର ଧନ୍ୟବାଦର ଯୋଗ୍ୟ

ମୁଦ୍ରାକର ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ମିଶ୍ର, ନବଜୀବନପ୍ରେସ, କଟକ···୨

ଧମ୍ମପଦ

ମୁଂ

ଏହା ତ୍ରିପିଟକ ବା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥବିଶେଷ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ, ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ପ୍ରାମାଣିକ ବୌଦ୍ଧଗ୍ରନ୍ଥ । ଗୀତାରେ ଯେପରି ଉପନିଷଦମାନଙ୍କର ସାର ଅଥବା ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ସାର ଉପଦିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି, ଧମ୍ମପଦରେ ସେହିପରି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଧର୍ମର ସାରାଂଶ ସରଳ-ସୁବୋଧ ଭାଷାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ଯେପରି ସାଧାରଣତଃ ହିନ୍ଦୁମାନେ ବିଶ୍ୱାସକରନ୍ତି ଯେ ଗୀତା' ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖ-ନିଃସୃତ-ଉପଦେଶ, ସେହିପରି ବୌଦ୍ଧମାନେ .ବିଶ୍ୱାସକରନ୍ତି ଯେ ଧମ୍ମପଦ ଭଗବାନ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ମୁଖନିଃସୃତ ଉପଦେଶ; ତେଣୁ ଏହା ବୌଦ୍ଧଜଗତର ଗୀତାସ୍ୱରୂପ । ସିଂହଳଦେଶରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ସମ୍ୟକ୍ ଅବବୋଧ ଉପରେ ଉପସମ୍ପଦା ବା ଦୀକ୍ଷା ବିଶେଷ ନିର୍ଭର କରେ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୫ମ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ବୁଦ୍ଧଘୋଷ ପାଲି-ଭାଷାରେ ଧମ୍ମପଦର ଗୋଟିଏ ଟୀକା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଟୀକା ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ସେ କହିଛନ୍ତି, ଧମ୍ମପଦଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯାହା ଅଛି ଏହା ସମସ୍ତ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଉକ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଥମ ବୌଦ୍ଧ-ମହାସଭା ଅର୍ଥାତ୍, ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ନିର୍ବାଣଲାଭର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ରାଜଗୃହ ନଗରରେ ଆହୂତ ଧର୍ମସଭାରେ ଏ ସମସ୍ତ ଉକ୍ତି ଗ୍ରନ୍ଥାକାରରେ

ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ଅତଏବ ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ, ପ୍ରଥମ ବୋଧି ମହାସଭାରେ ଧମ୍ମପଦଗ୍ରନ୍ଥ ସଂକଳିତ ହୋଇଥିଲା । *

ବୁଦ୍ଧଘୋଷ ଧମ୍ମପଦର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ଳୋକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସହିତ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉପାଖ୍ୟାନ ଲେଖିଛନ୍ତି । କଥିତ ଅଛି, ସ୍ୱୟଂ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଏହି ଉପାଖ୍ୟାନ ଗୁଡ଼ିକ ତାହାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ବା ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଓ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଥିଲେ ଓ ସେହି ଗଳ୍ପର ସାରମର୍ମ ସ୍ୱରୂପ ଧମ୍ମପଦର ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏ ଶ୍ଳୋକ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକରୁ କେତେକ ପିଲଳିଆ ଓ ନୀରସ । ଏ ସମସ୍ତ ଗଳ୍ପ କେତେଦୂର ସତ୍ୟ ବା ପ୍ରାମାଣିକ ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟକରିବା କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ।

ଅଧ୍ୟାପକ ମାକ୍ସମୁଲରଙ୍କ ମତରେ ଧମ୍ମପଦର ଗାଥାମାନଙ୍କ (ଶ୍ଳୋକ) ରଚନାପରେ ଏହି ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକର ରଚନା ହୋଇଥାଇପାରେ । ଯାହାହେଉ, ଏହି ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ଖ୍ରୀ: ଅ: ୩ୟ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗର ପୂର୍ବରେ ଭାରତରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା, ଏ ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ମୂଳ ଧମ୍ମପଦରେ ସର୍ବମୋଟ ୨୬ଟି ଅଧ୍ୟାୟ । ଏଥିରେ ୪୨୩ଟି ଗାଥା ବା ଶ୍ଳୋକ । ବୁଦ୍ଧଘୋଷ ଉକ୍ତ ଅଧ୍ୟାୟମାନଙ୍କୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ନାମୋଲ୍ଲେଖକରି ଲେଖିଛନ୍ତି—

"ଗାଥା ଶତାନି ଚତ୍ତାରି ତେବୀଶା ଚ ପୁନା ପରେ,
ଧମ୍ମପଦେନିପାତମ୍ହି ଦେଶିତାଦିଚ୍ଚବନ୍ଧୁନା ।

---

* ଏ ସମୟରେ ବୌଦ୍ଧଗ୍ରନ୍ଥରେ ସଂସ୍କୃତଭାଷା ବ୍ୟବହୃତ ହେଉ ନଥିଲା । ରାଜା କନିଷ୍କ ବୌଦ୍ଧଗ୍ରନ୍ଥରେ ସଂସ୍କୃତଭାଷାର ବହୁଳ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ ।

ଧମ୍ମପଦର ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଗାଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାମାଣିକ ପାଲି ଧର୍ମ୍ମଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନସ୍ଥଳରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । * ତେଣୁ ସାଧାରଣତଃ ନିଃସନ୍ଦେହରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଧମ୍ମପଦର ସଙ୍କଳୟିତା ଉକ୍ତ ସ୍ଥଳମାନଙ୍କରୁ ସେ ଗାଥାଗୁଡ଼ିକ ସଂକଳନ କରିଥିଲେ । +

ଚୀନଭାଷାରେ ଧମ୍ମପଦର ୪ଟି ଅନୁବାଦ ଅଛି । ଧମ୍ମପଦର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଚୈନ ବା ଗ୍ଲୁଇନଜ୍ ଅନୁବାଦର ମୁଖବନ୍ଧର ଲେଖକ (ଖ୍ରୀ. ଅ. ୩ୟ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭ) କହନ୍ତି ଯେ ବିଭିନ୍ନ ସୂତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ତ୍ରିପିଟକର ଦ୍ୱିଷ୍ଟାପ୍ୟ ବିଭାଗରୁ ଉପାଦେୟ ଅଂଶ

---

* See Winternitz history of Indian literature, Vol. II, P. 83. Matriculation Pali selections, University of Calcutta 1936 P. 81 :—"The stanzas (of the Dhammapada) are either—

Collections from other portions of the Pali canon or new compositions themselves—all aptly interwoven into a single whole.

+ Childers' Pali dictionary. p. 270—"Dhammapada is not an original work, but a collection of detached passages taken from different books of the Tripitakas and arranged under different heads."

A history of Pali literature by Dr. B. C. Law, vol I p, 214 'The verses of the Dhammapada are compiled from various sources but nowhere do we find any mention of the authorship of each of the verses."

ପୃଥକ୍‌କୃତ ହୋଇ, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଷୟ-ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକତ୍ରୀକୃତ ହୋଇ ଧମ୍ମପଦଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉପନିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ସେ ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି ଯେ ଧମ୍ମପଦର ଅନେକ ସଂକଳନ ବା ସଂସ୍କରଣ ଅଛି । ଉକ୍ତ ଅନୁବାଦରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଲେଖାଅଛି ଯେ (ବୌଦ୍ଧ) ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ବିଭିନ୍ନ ଗାଥା ନକଲ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗର ଶ୍ରମଣମାନେ ଧମ୍ମପଦଗ୍ରନ୍ଥ ସଂକଳନ କରିଥିଲେ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଧମ୍ମପଦର ଛତ୍ତବର୍ଗସ୍ଥ "ସେଖୋ ଧମ୍ମପଦଂ ସୁଦେସିତଂ···ପଚେସତି" ଏହି ପଂକ୍ତିଟି ସ୍ମରଣୀୟ ।

ପ୍ରଥମ ଚାଇନିଜ୍ ଅନୁବାଦର ଭୂମିକାରେ ମୂଳ ଧମ୍ମପଦରେ ୨୬ ଅଧ୍ୟାୟ ଓ ୪୨୩ ଶ୍ଳୋକ ଥିବାର ଲିଖିତ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ଅନୁବାଦ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସର୍ବମୋଟ ଅ୩୯ଧ୍ୟାୟ ଓ ଶ୍ଳୋ୭୫୨କ ଅଛି ।

ଧମ୍ମପଦର ଟିବେଟିଯାନ ଚାଇନିଜ୍ ଅନୁବାଦରେ ଲେଖାଅଛି ଯେ ଆର୍ଯ୍ୟ ବା ପୂଜନୀୟ ଧର୍ମତ୍ରାତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୌଳିକ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ପ୍ରଥମ ସଂକଳନ କରାଯାଇଥିଲା । ଧର୍ମତ୍ରାତ ଯେ ସଂଯୁକ୍ତାଭିଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ରଚୟିତା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବର୍ଣ୍ଣଫ୍ (Burnouf) ସ୍ଥବିର ଧର୍ମତ୍ରାତ ବା ଭଦନ୍ତ ଧର୍ମତ୍ରାତଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଜଣେ ପ୍ରାଚୀନ ଓ 'ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମାଚାର୍ଯ୍ୟରୂପେ' ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । ଧମ୍ମପଦର ସଂକଳୟିତା, 'ପ-ଶୁ-ମେ'ଙ୍କର (Po-Su-Meh) ଅର୍ଥାତ୍ ବସୁମିତ୍ରଙ୍କର ପିତୃବ୍ୟ ଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । କନିଷ୍କଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ଆହୂତ ହୋଇଥିବା ୪ର୍ଥ ବୌଦ୍ଧ ମହାସଙ୍ଘରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରସଂସ୍କାର ବିଷୟରେ ଯେ ମୁଖ୍ୟ ଭାଗ ନେଇଥିଲେ ସେ ଯଦି ଏହି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି ତାହାହେଲେ ସେ ଖ୍ରୀ· ପୂ· ପ୍ରାୟ ୭୦ ଅବ୍ଦର ହେବେ ବୋଲି ଆମ୍ଭେ କହିପାରିବା ।*

---

* The Dhammapada from the Budhist canon by Beal, P. 1.

ଅଧ୍ୟାପକ ପଣ୍ଡିତ ସତୀଶଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ ମନେକରନ୍ତି ଯେ ପାଲି ଧମ୍ମପଦକୁ ଧର୍ମତ୍ରାତ ସଂସ୍କୃତରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିଥିଲେ ଓ ରୂପାନ୍ତର କରିବା ସମୟରେ କେତେକ ଶ୍ଳୋକ ଓ ଅଧ୍ୟାୟ ଯୋଗ କରିଥିଲେ । ଅନ୍ୟଥା ଏହା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୩ୟ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତୀୟ ଓ ଚୀନଦେଶୀୟ ଶ୍ରମଣଗଣ ମୂଳ ଧମ୍ମପଦକୁ ନିଜଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରିବାକୁ ଯାଇ ଉକ୍ତ ଅତିରିକ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ଓ ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକ ଯୋଗ କରିଥିଲେ ।

ଖ୍ରୀ. ପୂ. ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିବା ମିଲିନ୍ଦପନ୍ହ ନାମକ ପାଲିଗ୍ରନ୍ଥରେ ଧମ୍ମପଦ ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ହୋଇଅଛି । * ଧମ୍ମପଦର ନ ୨୧ ମ୍ବର ଗାଥାଟି (ଯଥା:—

ଅପ୍ମାଦୋ ଅମତଚ୍ଛଦଂ ପମାଦୋ ମଚ୍ଚୁନୋ ପଦଂ ।
ଅପ୍ମତ୍ତା ନମୀୟନ୍ତି ଯେ ପମତ୍ତା ଯଥା ମତା ॥)

ଅଶୋକଙ୍କ ଆଗରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଥିବାର 'ଦୀପବଂଶ' ନାମକ ପାଲି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଲିଖିତ ଅଛି । ଦୀପବଂଶ ୬.୫୩ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।†

ଧମ୍ମପଦର ସଂସ୍କୃତ, ପ୍ରାକୃତ, ମିଶ୍ରସଂସ୍କୃତ ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କରଣ ଦେଖାଯାଏ + । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ :

---

*The questions of king Milinda, Translated from the Pali by T. W Rhys Davids (sacred Book of the East, vol. xxxv, 1890) Introduction, P. xxxix 'At present it is only clear that he (the author of Milindapanha) knew the Dhammapada collection of verses.

† 'There is also a tradition that the Appamada vagga was recited to the Emperor Asoka.'
Dr. Vaidya's Dhammapada, xxii.

+ 'The Matravastu pteserves in quotation the Sahasravarga of a Dhammapada in mixed Sanskrit. Dr. Law.

(୧) ଭିଣ୍ଟରନିଜ୍‌ଙ୍କର ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ (ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ) ୨ୟ ଖଣ୍ଡ, ପୃ ୨୩୬ ପୃଷ୍ଠା ।

(୨) ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ବିମଳଚରଣ ଲ'ଙ୍କର ପାଲିସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ଧମ୍ମପଦବିଷୟକ ଆଲୋଚନା ।

ପାଲି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ

ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଡକ୍‌ଟର ବରୁଆଙ୍କର ଏତତ୍‌ସଂଲଗ୍ନ ଲେଖାଟି ପଠନୀୟ ।

The cultural Heritage of India (Sri Ramakrishna centenary Memorial) vol I, p. 238.

The history of the Pali canon itself covers some five centuries of literary development from the day of the first impetus given it by the Buddha to that of the first commitment of the texts to writing towards the middle or end of the first century before Christ, during the reign of king Vattagamani, a pious Buddhist king of Ceylon. The Pali canon became virtually closed, once it was committed to writing, there being hardly any new addition to it thereafter. Most of the texts of this canon are mentioned by name in the Milindapanha a notable Pali work of the first or second century A. D. The possibility of any further addition to or changes in those texts was finally checked by the growth of the Atthakathas or commentaries in

Singhalese on the basis of which Buddhaghosa, Buddhadatta and Dhammapala wrote their commentaries. A broad distinction is sought to be made between the canon and the Pali literature that subsequently developed by the denial of individul authorship in respect of the former and the claim of individual authorship in respect of the latter. In other words, the growth of the canon is accounted for as a total result of joint efforts of many, rather than as literary productions of individual teachers or authors.

Accordidg to traditional computation, the canon is composed of 84,000 dhamma-kkhandhas, sections and paragraphs, chapters and verses, as one might say, out of which 82,000 are Budha's own, and the remaining 2,000 only are to be ascribed to his disciples. Even the words of his disciples, the Budha is said to have made his own, by virtue of the seal of approval attached to them. Even, where the fact approval is wanting all that is added to the canon is regarded as Buddha's own word on the ground that everything devoleped on the basis of the matikas or Schemes formulated by him.

ପାଲି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜୀବତାବସ୍ଥାରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ବାକୀ କେତେକ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁର ଅବ୍ୟବହିତ

ପରେ କତିପୟ ଶିଷ୍ୟଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ନିମ୍ନଲିଖିତ ତିନୋଟି ବୋଧିସଭାମାନଙ୍କରେ ଆଲୋଚିତ ଓ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ବା ସଙ୍କଳନଚୟ, ସାଧାରଣତଃ ତ୍ରିପିଟକ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୁଏ । ପ୍ରଥମ ବୋଧିସଭାଟି ଅଜାତଶତ୍ରୁଙ୍କ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ. ପୂ ୫୪୩ ଅବ୍ଦରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ; ୨ୟଟି କାଳାଶୋକଙ୍କ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ଖ୍ରୀ. ପୂ. ପ୍ରାୟ ୪୬୩ ଅବ୍ଦରେ ବୈଶାଳୀ ନଗରରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଧୁନିକ ବସରାଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ; ତୃତୀୟଟି ଅଶୋକଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୨୫୨ ଅବ୍ଦରେ ପାଟଳୀପୁତ୍ରଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ।*

ପିଟକର ଅର୍ଥ ମଞ୍ଜୁଷା, ପେଟରା, ଡବା ବା ବାକ୍ସ ବା ପେଡ଼ି । ତେଣୁ ତ୍ରିପିଟକର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ ତ୍ରିସଂଖ୍ୟକ ବା ତ୍ରିବିଧ ମଞ୍ଜୁଷା ବା ପେଡ଼ି । ତ୍ରିପିଟକର ସାଧାରଣ ଅର୍ଥ ବୌଦ୍ଧ ଧମ୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ଏହାର ଅନ୍ୟନାମ ବୁଦ୍ଧବଚନ । ଏହା ପ୍ରଧାନତଃ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ୧—ସୂତ୍ର ବା ସୂତ୍ରାନ୍ତ ପିଟକ । ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ ଆଜ୍ଞାଦେଶନା (Sermon-basket) । ୨—ବିନୟ ପିଟକ ବା ବ୍ୟବହାର ଦେଶନା (discipline basket) । ୩—ଅଭିଧର୍ମପିଟକ ବା ପରମାର୍ଥ ଦେଶନା । (metaphysical basket) । ବୁଦ୍ଧଧର୍ମ-ବୁଝିବା ସକାଶେ ସୂତ୍ରପିଟକ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ।

---

* ପ୍ରଥମୋକ୍ତ ସଭାତ୍ରୟର ସମୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମତାନ୍ତର ଅଛି । (M. William's Buddhism P. 60 etc) ପଣ୍ଡିତ ସତୀଶଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣଙ୍କଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ କାଚାୟନଙ୍କ ପାଲି-ବ୍ୟାକରଣର ମୁଖବନ୍ଧ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ । ଅଧ୍ୟାପକ ବୈଦ୍ୟଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ ଧମ୍ମପଦର ଇଂରାଜ ମୁଖବନ୍ଧ ଅନୁସାରେ ତ୍ରିପିଟକର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିଚୟ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ବିନୟ-ପିଟକର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ :—

ସୂତ୍ରବିଭଙ୍ଗ
= ସୂତ୍ରବ୍ୟାଖ୍ୟା
= ୨୨୭
ପ୍ରାତିମୋକ୍ଷ
ନିୟମାବଳୀ

୧ ପାରାଜିକ କଣ୍ଡ (= କାଣ୍ଡ):— ଯେଉଁ ଅପରାଧ ସକାଶେ ସଂଘଚ୍ୟୁତ (excommunicated) ହେବାକୁ ପଡ଼େ । (ପାରାଜିକ = ପରାଜୟସମ୍ବନ୍ଧୀ)

୨ ପାଚିତ୍ତିୟକଣ୍ଡ—ଯେଉଁ ଅପରାଧ ସକାଶେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତର ବିଧାନ ଅଛି ।

୩ ମହାବଗ୍ଗକଣ୍ଡ :—ମହାବର୍ଗ ସଂଘପ୍ରବେଶ-ଉପୋଷଥ-ଗୃହଭୂର୍ମୀୟ ଗୃହଭୂର୍ମୀୟାନ୍ତ ନିୟମାବଳୀ ଓ ଭିକ୍ଷୁମାନଙ୍କ ନିବାସ-ଭ୍ରମଣ—ଔଷଧ-ବେଶର ବ୍ୟବସ୍ଥା, ସଂଘର ନିୟମ ।

୪ ଚୂଲବର୍ଗକଣ୍ଡ :—କ୍ଷୁଦ୍ରବର୍ଗ : ପାପ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ, ଭିକ୍ଷୁଙ୍କ ଦୈନିକ ଜୀବନ, ପରସ୍ପର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ପ୍ରାତିମୋକ୍ଷ ଉତ୍ସବରୁ ବହିଷ୍କୃତ, ଭିକ୍ଷୁଣୀକର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ରାଜଗୃହ ବୈଶାଳୀ ଧର୍ମସଭାଦ୍ୱୟର ବିବରଣୀ ।

୫ ପରିବାର କଣ୍ଡ—ବିନୟପିଟକର ବିଷୟ ବିବରଣୀ (contents) ଏହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଲେଖା ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ସୂତ୍ରପିଟକର ଅନ୍ତର୍ଗତ—

୧ ଦୀର୍ଘନିକାୟ = ଦୀର୍ଘସଂଗ୍ରହ (୫୨ ସୂତ୍ର ବା ବକ୍ତୃତାର ସମଷ୍ଟି) ମହାପରିନିର୍ବାଣସୂତ୍ର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରଧାନ ।

୨ ମଜ୍ଝିମ ନିକାୟ = ମଧ୍ୟମ ସଂଗ୍ରହ (୧୫୨ ସୂତ୍ର ବା ବକ୍ତୃତାର ସମଷ୍ଟି) ଚାରି ଆର୍ଯ୍ୟସତ୍ୟ: କର୍ମବାଦ, ନୈରାତ୍ମ୍ୟ, ନିର୍ବାଣ, ଧ୍ୟାନପ୍ରଣାଳୀର

ନାନା ଉପାଖ୍ୟାନ । ଏଥିରେ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ସମ୍ୟକ୍ ଚିତ୍ରିତ ।

୩ । ସଂଯୁକ୍ତ ନିକାୟ=ସଂଯୁକ୍ତ ସଂଗ୍ରହ ବା ଶ୍ରେଣୀ ଅନୁସାରେ ସଜ୍ଜୀଭୂତ ସୂତ୍ର (୫୦ଟି ସଂଯୁକ୍ତ) । ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଧର୍ମପ୍ରଚାରର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଧର୍ମଚକ୍ର-ପ୍ରବର୍ତ୍ତନସୂତ୍ର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରଧାନ ।

୪ । ଅଙ୍ଗୁତ୍ତର ,, =ଅଙ୍କୋତ୍ତର ସଂଗ୍ରହ । ୧, ୨, ୩ ପ୍ରଭୃତି ସଂଖ୍ୟା-ଅନ୍ତର୍ଗତ ବିଷୟ ଅନୁସାରେ ସଂକଳିତ । ଯଥା:—ଦୁଇ ବୁଦ୍ଧ, ଦୁଇ ଦୋଷ, ତିନି ଭିକ୍ଷୁ, ତିନି କର୍ମ ଇତ୍ୟାଦି ।

୫ । ଖୁଦ୍ଦକ ,, =କ୍ଷୁଦ୍ରକନିକାୟ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏଥିରେ ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

(୧) କ୍ଷୁଦ୍ରକ ପାଠ ବା ଖୁଦ୍ଦକ ପାଠ (ନବଦୀକ୍ଷିତଙ୍କ ସକାଶେ ପ୍ରଥମ ପାଠ) । (୨) ଧମ୍ମପଦ, (୩) ଉଦାନ (ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟାଦେଶ-ଉକ୍ତି ବା inspired sayings), (୪) ଇତିବୁତ୍ତକ (ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଗୂଢ଼ଉକ୍ତି—"ଇତି ଉକ୍ତଂ ଭଗବତା"), (୫) ସୁର-ନିପାତ (ପ୍ରଧାନତଃ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଷୋଳ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଉତ୍ତର) ,(୬) ବିମାନ ବତ୍ଥୁ (ସ୍ୱର୍ଗ-ଅଟ୍ଟାଳୀ କଥା), (୭) ପେତ ବତ୍ଥୁ (ପ୍ରେତକଥା), (୮) ଥେରଗାଥା (ଭିକ୍ଷୁ ଗୀତା), (୯) ଥେରୀଗାଥା (ଭିକ୍ଷୁଣୀ ଗୀତା ।), (୧୦) ଜାତକ, କବିତାବଳୀ (ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ବିଗତଜୀବନ କଥାମାନଙ୍କ ନୀତିଶିକ୍ଷା), (୧୧) ନିଦ୍ଦେସ (ସୁତ୍ତନିପାତର ବ୍ୟାଖ୍ୟା, (୧୨) ପଟିସମ୍ଭିଦାମଗ୍ଗ (ଅର୍ହତଙ୍କ ଜ୍ଞାନଲାଭ ପ୍ରଣାଳୀ), (୧୩) ଅପଦାନ (ପଦ୍ୟ) (ଅର୍ହତଙ୍କ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ-ଘଟନାବଳୀ), (୧୪) ବୁଦ୍ଧବଂଶ (୨୮ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଇତିହାସ), (୧୫) ଚରିୟାପିଟକ (୬୫ଟି ପଦ୍ୟମୟ ଜାତକ) ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଭିଧର୍ମ୍ମପିଟକର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

୧ । ଧର୍ମ୍ମସଙ୍ଗଣି }
୨ । ବିଭଙ୍ଗ } ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଲୋଚନା ।

୩ । ଧାତୁକଥା = ମାନସିକ ବିଭିନ୍ନ ବିଭାବ ଓ ତାର ବିଭାଗ (exposition of elements)

୪ । ପୁଗ୍‌ଗଲ-ପଞ୍ଞ୍‌ତ୍ତି = ବିଭିନ୍ନ-ସ୍ୱଭାବ-ବିଶିଷ୍ଟ ଓ ବିଭିନ୍ନ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ-ବିଶିଷ୍ଟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ।

୫ । କଥାବତ୍ଥୁ (= କଥାବସ୍ତୁ) = ୩ୟ ବୋଧିସଙ୍ଘର ସଭାପତି ତିସ୍‌ସା ମୋଗଲି-ପୁତ୍ତଙ୍କଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ଦାର୍ଶନିକ-ମତ-ଖଣ୍ଡନ ।

୬ । ଯମକ = ଏଥିରେ ଥିବା ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ ବିଧି-ନିଷେଧ-ଆତ୍ମକ-ପଦ-ଦ୍ୱାରା (in positive and negative forms ପଚରା ଯାଇଥିବାରୁ ଗ୍ରନ୍ଥର ଏପରି ନାମ ହୋଇଅଛି ।

୭ । ପଟ୍‌ଠାନ (ମହାପ୍ରକରଣ) = କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣ-ବାଦ(causality) ସମ୍ବନ୍ଧେ ଆଲୋଚନା ।

ବିନୟପିଟକରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଶୀଳସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପଦେଶ, ସୂତ୍ରପିଟକରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଚିତ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ଧ୍ୟାନ-ସମାଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପଦେଶ, ଅଭିଧର୍ମପିଟକରେ ପ୍ରଧାନତଃ ପ୍ରଜ୍ଞା ସମ୍ବରେ ଉପଦେଶ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

“ଏହି ପିଟକତ୍ରୟର ଅନେକ ଟୀକା ବା ଭାଷ୍ୟ । ଏଗୁଡ଼ିକ ବୌଦ୍ଧସାହିତ୍ୟରେ ଅଟ୍‌ଠ କଥ (ଅଟ୍‌ଠ କଥା) ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଅଟ୍‌ଠକଥାର ରଚୟିତୃମାନଙ୍କମଧ୍ୟରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀର ଲେଖକ ବୁଦ୍ଧଘୋଷ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତାଙ୍କର ଅର୍ଥକଥାସମୂହ ଅତି

ଉପାଦେୟ ଓ ପ୍ରାମାଣିକ । ସେ ଦୀର୍ଘନିକାୟର ସୁମଙ୍ଗଳବିଳାସିନୀ, ମଜ୍ଝିମ-ନିକାୟର ପପଞ୍ଚସୂଦନୀ, ସଂଯୁତ୍ତନିକାୟର ସାରତ୍ଥ-ପକାସିନୀ, ଅଙ୍ଗୁତ୍ତର-ନିକାୟର ମନୋରଥ-ପୂରଣୀ, ଖୁଦ୍ଦକ-ନିକାୟର ୧ମ ଓ ୫ମ ଗ୍ରନ୍ଥର ପରମତ୍ଥ-ଜୋତିକା, ବିନୟପିଟକର ସମନ୍ତପାସାଦିକା, ପାତିମୋକ୍‌ଖର କଙ୍‌ଖା-ବିତରଣୀ, ଅଭିଧମ୍ମ-ପିଟକର ପରମତ୍ଥ କଥା, ଧର୍ମ-ସଙ୍ଗଣିର ଅତ୍ଥ-ସାଳିନୀ ଏବଂ ଧମ୍ମପଦର ଜାତକର ଓ ଅପଦାନର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅର୍ଥକଥା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏ ସବୁକୁ ଛାଡ଼ି ବୁଦ୍ଧଘୋଷ ବିଶୁଦ୍ଧି-ମଗ୍‌ଗ ବା ବିଶୁଦ୍ଧିମାର୍ଗନାମରେ ବୁଦ୍ଧ ଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ଆଲୋଚନା-ମୂଳକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନାକରିଛନ୍ତି । ତ୍ରିପିଟକ ପରେ ଏହାର ସ୍ଥାନ । ଏ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ୩ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ଯଥା—ଶୀଳ, ସମାଧି ଓ ପ୍ରଜ୍ଞା । *

ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୫ମ ଶତାବ୍ଦୀର କାତ୍ୟାୟନ(କାଚାୟନ)ଙ୍କଦ୍ୱାରା ରଚିତ ପାଲି-ବ୍ୟାକରଣ ପାଲିଭାଷାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ବ୍ୟାକରଣ ।

ଏ ସମସ୍ତ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିପୁଳ ପାଲି ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅଛି ।

ପାଲି ଭାଷା —ଏହା ସିଂହଳଦ୍ୱୀପ-ବ୍ରହ୍ମଦେଶ-ଶ୍ୟାମଦେଶପ୍ରଭୃତିରେ ବାସକରୁଥିବା **ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କର** ତ୍ରିପିଟକର ବା ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷା । ତ୍ରିପିଟକକୁ ଛାଡ଼ି ଏହାର ଅନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ତ୍ରିପିଟକର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯେପରି ପାଲିଭାଷାରେ ଲିଖିତ, ଧମ୍ମପଦ ସେହିପରି ପାଲିଭାଷାରେ ଲିଖିତ । ପାଲି ଶବ୍ଦର ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ଅଛି । ପ୍ରଥମତଃ ଏହାର ଅର୍ଥ ପଂକ୍ତି, ସଂସ୍କୃତରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅର୍ଥରେ

---

* ବଙ୍ଗୀୟ ପଣ୍ଡିତ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ବିଧୂଶେଖର ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ରଚିତ 'ପାଲି ପ୍ରକାଶ' ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଅନୂଦିତ । ପ୍ରବେଶକ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ପାଳୀ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ଯଥା—"ପାଳୀ ଇୟଂ ଚମ୍ପକାନାମ" ରତ୍ନାବଳୀ ନାଟକ । ଏହାର ଅର୍ଥ "ଏ ଚମ୍ପକ-ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କ ପଂକ୍ତି ବା ଧାଡ଼ି"। ବିଶେଷତଃ ପାଳିଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର । ତେଣୁ ପାଳିଭାଷାର ଅର୍ଥ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷା * । ପାଳି ମଧ୍ୟ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରକୁ ବୁଝାଏ । କିନ୍ତୁ ପାଳି ଶବ୍ଦର ଶେଷୋକ୍ତ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର ଖ୍ରୀ· ଅ· ୫ମ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବାର ବୋଧହୁଏ । +

---

* Childers' Dictionary. P, 321, Pali (f), A line, row, range: a ridge, bank, causeway; a sacred text; a passage in a text. Pali Bhasa = Pali language i. e. language of the sacred texts, the geographical name of which is Magadhi. The term Pali as a name for the Buddhist Scriptures was of late introduction, probably dating from the 1st. or 2nd. century A. D.

+ A History of Pali literature by Dr. B. C. Law, Introduction—"As a matter of fact, the earliest issue of the term Pali (as a synonym for Buddhavacana, Tripitaka) can be traced in the commentaries of Buddhaghosa—". "It is certain, however, that even up to the 6th or 7th century A. D. the term Pali does not appear to have gained currency as a nomenclature for any kind of language."

ସାଧାରଣତଃ କହିବାକୁ ଗଲେ, ପାଲି ଭାଷା ଗୋଟିଏ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷା ବା ପରାକୃତ ଭାଷା । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହା ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଗୋଟିଏ କଥିତ ଆର୍ଯ୍ୟ ଭାଷା । କେତେକଙ୍କର ମତରେ ଏହା ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ସମୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଖ୍ରୀ· ପୂ· ୬ଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତରେ କଥିତ ହେଉଥିଲା । ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତର କେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜାତ ହୋଇଥିଲା ବା କଥିତ ହେଉଥିଲା ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଧୁନିକ ପଣ୍ଡିତମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାୟ ଦଶ (୧୦)ଟି ମତ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି * । ବୌଦ୍ଧ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅନୁସାରେ ପାଲି ହେଉଛି ମଗଧ ଭାଷା ଓ ଏହି ଭାଷାରେ ସ୍ୱୟଂ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଏହା ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ହେଲେହେଁ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ପ୍ରଭାବବଶତଃ ବା ଧର୍ମବଶତଃ ଏହା ଗୋଟିଏ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାଷାରେ ପରିଣତ ହେଲା । ବୌଦ୍ଧମାନେ ଏହି ଭାଷାକୁ ଭକ୍ତିଚକ୍ଷୁରେ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ଚାଇଲ୍ଡର୍ସ ପ୍ରମୁଖ କେତେକ ପଣ୍ଡିତ ଉକ୍ତ ବୌଦ୍ଧ କିମ୍ବଦନ୍ତୀକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି + ପାଲିଭାଷାର ଅପର ଓ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ନାମ ତନ୍ତି ବା ତନ୍ତିଭାଷା ଅର୍ଥାତ୍ ତନ୍ତୀ ବା ସୂତ୍ରର ଭାଷା ।

ଓଡ଼ିଆଭାଷାରେ ପାଲିର ଅର୍ଥ ପଂକ୍ତି ବା ପଂକ୍ତିସମୂହ ଅଥବା ପଂକ୍ତିସମୂହଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥିବା କ୍ଷେତ୍ର । ଯଥା : ପଣା-ପାଲି । ଓଡ଼ିଆରେ ପାଳି ଶବ୍ଦ ସୁବିଧା (turn opportunity କୁ ବୁଝାଏ ।

---

* "Pali is however an old Prakrit undoubtedly; but it cannot have been current in the 5th century B. C, the period of the rise of the Buddhism"
— Dr. Vaidya.

+ Childers' Pali Dictionary, preface. "I see no reason to reject the Buddhist tradition that

ସେ ଯାହାହେଉ, ପାଲି ଯେତେବେଳେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରର ଭାଷା ହୋଇ ଉଠିଲା, ଯେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଓ ଭାରତବର୍ଷର ବାହାରେ ଏହା ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା ସେତେବେଳେ ଏହା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରାଦେଶିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଥିବ, ଏହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ ।

ଜୈନମାନଙ୍କ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷା ଅର୍ଦ୍ଧମାଗଧୀ ଅପେକ୍ଷା ପାଲିରେ ଅଧିକ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରୟୋଗମାନ ମିଳେ । ପାଲି ଭାଷାରେ ବହୁତ ବୈକଳ୍ପିକ ପ୍ରୟୋଗ ଦେଖାଯାଏ; ଯଥା—ଘର, ଗହ । ଏଥିରୁ ସୂଚନା ମିଳେ ଏହା ବହୁ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ବା ସମ୍ବନ୍ଧିତ ।

Pali was the dialect of Magadha and that it was the language in which Gautama Buddha preached''

*"Some regard it (Pali) as the language of Ujjain, whence Mahindra, the son of Asoka, took the Sacred Canon to Ceylon, others as the Aryan language of the Kalinga Country. The latter seems the more prabable.''

Woolner—Introduction to Prakrit, P. 66.

*"Pali is based on a western form of the Indian Prakritic dialects—which tallied with the dialect of the Girnar Verson of Asoka's Rock Edicts and to some extent with the Sauraseni Prakrit as known to Grammarians"—Dr. Law.

ପାଲିଭାଷାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ଶବ୍ଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ଭାଗରୁ ଦୁଇଭାଗ ମୌଳିକ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ (ତତ୍ସମ ଶବ୍ଦ) ଯଥା—ବୁଦ୍ଧ, ନର, ପଦ, ସୁଖ, ବାତ, ଧନ, ସମୟ ଇତ୍ୟାଦି । ଅବଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଶବ୍ଦ ସଂସ୍କୃତରୁ ଅପଭ୍ରଷ୍ଟ (ତଦ୍ଭବ) । ଅପଭ୍ରଷ୍ଟ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, କେତେକ ଶବ୍ଦରେ ଅଳ୍ପ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ଯଥା—ଅଗ୍‌ଗି < ଅଗ୍ନି, ପୁତ୍ତ < ପୁତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି । କେତେକ ଶବ୍ଦରେ ଏପରି ଗଭୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ଯେ ତାଙ୍କର ମୌଳିକ ସଂସ୍କୃତ ପ୍ରତିରୂପ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା କଠିନ । ଯଥା—ହେଠା < ଅଧସ୍ତାତ୍; ତାଳିଶ < ଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ପାଟେତି < ପ୍ରାଞ୍ଚୟତି (drives) ଇତ୍ୟାଦି । ପାଲିଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ କତିପୟ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି ଯାହା ସଂସ୍କୃତରେ ନାହିଁ ଅଥଚ ବୈଦିକଭାଷାରେ ଯାହାର ଅବିକଳ ରୂପ ବା ରୂପାନ୍ତର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଯଥା—ନେତବେ (ନେବାକୁ), କୁହ (କେଉଁଠାରେ), ଯମାମସେ (ମରୁଅଛୁ) (ବେଦରେ ଯମାମସି) ଇତ୍ୟାଦି । ୨

ପାଲିରେ ଇ, ଐ, ଔ, ଶ, ଷ, ବିସର୍ଗ ନାହିଁ । ର ଓ ନ ଯଥାକ୍ରମେ କ୍ୱଚିତ ଲ ଓ ଣ ହୁଏ । ୩

---

୧ । ଧମ୍ମପଦ, ଦଣ୍ଡବଗ୍‌ଗୋ, ୭ମ୍ ଗାଥା ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

୨ । "ଦ୍ରାବିଡ଼ ଭାଷାରୁ ଆମଦାନି ଅତ୍ୟଳ୍ପ ବିଶେଷ୍ୟପଦ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ବାହ୍ୟ ଉପାଦାନ ପାଲିରେ ନାହିଁ ।" (There is no foreign element in Pali with the exception of a very few imported Dravidian nouns.)

Dr. B. C. Law; ibid. Introd. P. xviii

3. Woolner; ibid, 1917, P. 66

ସଂଯୁକ୍ତାକ୍ଷର ମୃଦୁତର ରୂପ ଧାରଣକରେ । ଅଗ୍‌ଗି < ଅଗ୍ନି; ଗହପତି < ଗୃହପତି । ଅଯ୍ୟ ବା ଅରିୟ < ଆର୍ଯ୍ୟ (ସ୍ୱରଭକ୍ତି) କେତେକ ଶବ୍ଦରେ ଦ୍ର, ବ୍ର, ପ୍ରଭୃତି ସଂଯୁକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ରହେ ।

ଅନ୍ତିମ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ତିରୋଧାନ ହୁଏ । ଉପନିଷା < ଉପନିଷଦ୍; ମନ < ମନସ୍ ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ ଲକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ—

ଶବ୍ଦରୂପରେ ଓ ଧାତୁରୂପରେ ଦ୍ୱିବଚନର ଅଭାବ –

ସଂସ୍କୃତ ଲକାର ବା tense ଓ mood ମାନଙ୍କମଧ୍ୟରୁ ୨ଟିର (ଆଶୀର୍ଲିଙ୍ ଓ ଲୁଟ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କର) ଅଭାବ ।

କେତେକ ଧାତୁ (ବା verbal roots) ମାନଙ୍କର ତିରୋଧାନ ।

ଅନେକ ଧାତୁରୂପର ଓ ଶବ୍ଦରୂପର ତିରୋଧାନ ।

ଆତ୍ମନେପଦର ପରିବର୍ତ୍ତରେ ପ୍ରାୟଶଃ ପରସ୍ମୈପଦର ବ୍ୟବହାର ।

ସନ୍ଧିସୂତ୍ରମାନଙ୍କର ଶିଥିଳତା ବା ସନ୍ଧିରେ ବୈଷମ୍ୟ (irregularity) ।

ଯଥା ମୁନ+ଚରେ = ମୁନୀଚରେ (ଧମ୍ମପଦ ୪୯), ତଥା+ଏବ=ତଥେବ; ସୋ+ଅହଂ=ସ୍ୱାହଂ ଇତ୍ୟାଦି

ଆଶୀର୍ଲିଙ୍‌ରେ ଭୂଧାତୁର ରୂପ (ପରସ୍ମୈପଦ)—୩ୟ ପୁରୁଷରେ—ଭୂୟାତ୍, ଭୂୟାସ୍ତାମ୍, ଭୂୟାସୁ; ୨ୟ ପୁରୁଷରେ—ଭୂୟାଃ, ଭୂୟାସ୍ତମ୍, ଭୂୟାସ୍ତ; ୧ମ ପୁରୁଷରେ—ଭୂୟାସମ୍, ଭୂୟାସ୍ୱ, ଭୂୟାସ୍ମ; ଲୁଟ୍‌ରେ ଗମ୍ ଧାତୁର ରୂପ (ପରସ୍ମୈପଦ) ଯଥା ଗନ୍ତା, ଗନ୍ତାରୌ, ଗନ୍ତାରଃ; ଗନ୍ତାସି, ଗନ୍ତାସ୍ଥଃ, ଗନ୍ତାସ୍ଥ ; ଗନ୍ତାସ୍ମି, ଗନ୍ତାସ୍ୱଃ, ଗନ୍ତାସ୍ମଃ ।

ପାରିବାରିକ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରି ସାଧାରଣତଃ କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ ସଂସ୍କୃତ ଓ ପାଲି ମଧ୍ୟରେ ସହୋଦର ସହୋଦରୀ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି । ସଂସ୍କୃତ ସହୋଦର ; ପାଲି ତାର ସହୋଦରୀ ।

ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ ଆଲୋଚନା କଲେ, ପାଲିଭାଷାର ବିକାଶରେ ଚାରୋଟି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତର ଥିବାର ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ; ଯଥା: (୧) ଗାଥାର ଭାଷା ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ଳୋକ ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ପଦ୍ୟର ଭାଷା । ଏଥିରେ ବୈଦିକ ଭାଷା ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିବା କେତେକ ପୁରାତନ ପ୍ରୟୋଗ ଦେଖାଯାଏ, ନୂତନ ଲକ୍ଷଣ ବା ପାଲି ଭାଷାର ସାଧାରଣ ଲକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । (୨) ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ଗଦ୍ୟର ଭାଷା (canonical prose) । ଏଥିରେ ପୁରାତନ ପ୍ରୟୋଗମାନଙ୍କର ବିରଳତା ଓ ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗମାନଙ୍କର ନିୟମିତ ବା ବହୁଳ ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଯାଏ । (୩) 'ମିଳିନ୍ଦପନ୍ହ' ପ୍ରଭୃତି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରେତର ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କର ଗଦ୍ୟଭାଷା ।.. ଏଥିରେ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରୟୋଗ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରଳ । ଏହା ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ଗଦ୍ୟଭାଷା ଉପରେ ନିର୍ଭର କଲେହେଁ ତା'ର ସୁଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଓ ଶୋଭନ ସମାବେଶ । (୪) ପରବର୍ତ୍ତୀ କାବ୍ୟକବିତାର ଭାଷା । ଏଥିରେ କବିମାନେ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗ ତିଳତଣ୍ଡୁଳିତଭାବରେ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ କରିଛନ୍ତି ।

—*—

ପାଲି ଗଦ୍ୟର ଉଦାହରଣ

ନକ୍ଖତ୍ତ-ଜାତକ (ପାଲି)

ଅତୀତେ ବାରାଣସିୟଂ ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତେ ରଜ୍ଜଂ କାରେନ୍ତେ ନଗରବାସିନୋ ଜନପଦବାସୀନଂ ଧୀତରଂ ବାରେତ୍ୱା ଦିବସଂ ଠପେତ୍ୱା ଅତ୍ତନୋ କୁଲୂପକଂ ଆଜୀବକଂ ପୁଚ୍ଛିଂସୁ, “ଭନ୍ତେ, ଅଜ୍ଜ ଅମ୍ହାକଂ ଏକ ମଙ୍ଗଲକରିସ୍ସା, ଶୋଭନଂ ନୁ ଖୋ ନକ୍ଖତ୍ତନ୍”ତି । ସୋ ଇମେ ଅତ୍ତନୋ ରୁଚିୟା ଦିବସଂ ଠପେତ୍ୱା ଇଦାନି ମଂ ପୁଚ୍ଛନ୍ତୀ’ତି କୁଜ୍ଝିତ୍ୱା “ଅଜ୍ଜ ନେସଂ ମଙ୍ଗଲନ୍ତରାୟଂ କରିସ୍ସାମୀତି ଚିନ୍ତେତ୍ୱା “ଅଜ୍ଜ ଅଶୋଭନଂ ନକ୍ଖତ୍ତଂ, ସଚେ କରୋଥ ମହାବିନାସଂ ପାପୁଣିସ୍ସଥା’ତି ଆହ । ତେ ତସ୍ସ ସଦ୍ଦହିତ୍ୱା ନାଗମିଂସୁ ଜନପଦବାସିନୋ ତେସଂ ଅନାଗମନଂ ଞତ୍ୱା “ତେ ଅଜ୍ଜ ଦିବସଂ ଠପେତ୍ୱା । ପି ନ ଆଗତା, କନ୍ ନୋ ତେହି” ତି ଅଞ୍ଞସ୍ସ ଧୀତରଂ ଅଦାଂସୁ ।

ନଗରବାସିନୋ ପୁନଦିବସେ ଆଗନ୍ତ୍ୱା ଦାରିକଂ ଯାଚିଂସୁ । ଜନପଦବାସିନୋ “ତୁମ୍ହେ ନଗରବାସିନୋ ନାମ ଅହିରିକା ଗହପତିକା, ଦିବସଂ ଠପେତ୍ୱା ଦାରିକଂ ନ ଗଣ୍ହିତ୍ଥ, “ମୟଂ ତୁମ୍ହାକଂ ଅନାଗମନଭାବେନ ଅଞ୍ଞସ୍ସ ଅଦାମ୍ହା”ତି । “ମୟଂ ଆଜୀବକଂ ପଟିପୁଚ୍ଛିତ୍ୱା ନକ୍ଖତ୍ତଂ ନ ଶୋଭନନ୍’ତି ନାଗତା, ଦେଥ ନୋ ଦାରିକନ୍’ ତି । ‘‘ଅମ୍ହେହି ତୁମ୍ହାକଂ ଅନାଗମନଭାବେନ ଅଞ୍ଞସ୍ସ ଦିନ୍ନା, ଇଦାନି ଦିନ୍ନଦାରିକଂ କଥଂ ପୁନ ଆନେସ୍ସାମୀ’’ତି ।

ଏବଂ ତେସୁ ଅଞ୍ଞମଞ୍ଞଂ କଲହଂ କରୋନ୍ତେସୁ ଏକୋ ନଗରବାସିପଣ୍ଡିତପୁରିସୋ ଏକେନ କମ୍ମେନ ଜନପଦଂ ଗତୋ । ତେସଂ

ନଗରବାସୀନଂ "ମୟ୍ହଂ ଆଜୀବକଂ ପୁଚ୍ଛିତ୍ୱା ନକ୍ଖତ୍ତସ୍ସ ଅସୋଭନଭାବେନ ନାଗତା"ତି କଥେନ୍ତାନଂ ସୁତ୍ୱା । "ନକ୍ଖତ୍ତେନ କୋ ଅତ୍ଥୋ, ନନୁ ଦାରିକାୟ ଲଦ୍ଧ ଭାବେ । ବ ନକ୍ଖତ୍ତନ୍'ତି ବତ୍ୱା ଇମଂ ଗାଥ ଆହ

ନକ୍ଖତ୍ତଂ ପଟିମାନେନ୍ତଂ ଅତ୍ଥୋ ବାଳଂ ଉପଚ୍ଚଗା,
ଅତ୍ଥୋ ଅତ୍ଥସ୍ସ ନକ୍ଖତ୍ତଂ, କମ୍ କରିସ୍ସନ୍ତି ତାରକାତି ।
ନଗରବାସିନୋ କଲହଂ କତ୍ୱା
ଦାରିକଂ ଅଲଭିତ୍ୱା ବ ଅଗମଂସୁ

ନକ୍ଷତ୍ର ଜାତକମ୍ (ସଂସ୍କୃତ)

ଅତୀତେ ବାରାଣସ୍ୟାଂ ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତେ ରାଜ୍ୟଂ କୁର୍ବତି ନଗରବାସିନୋ ଜନପଦବାସିନାଂ ଦୁହିତରଂ ବରୟିତ୍ୱା ଦିବସଂ ସ୍ଥାପୟିତ୍ୱା ଆତ୍ମନଃ କୁଳୋପଗମମ୍ ଆଜୀବକମ୍ ଅପ୍ରାକ୍ଷୁଃ, ଭଦ୍ର ! ଅଦ୍ୟ ଅସ୍ମାକମ୍ ଏକା ମଙ୍ଗଳକ୍ରିୟା ଶୋଭନଂ ଖଳୁ ନକ୍ଷତ୍ରମ୍ ଇତି । ସ 'ଇମେ ଆତ୍ମନଃ ରୁଚ୍ୟା ଦିବସଂ ସ୍ଥାପୟିତ୍ୱା ଇଦାନୀଂ ମାଂ ପୃଚ୍ଛନ୍ତୀତି କ୍ରୁଦ୍ଧ୍ୱା ଅଦ୍ୟ ନନୁ 'ଏଷାଂ ମଙ୍ଗଳାନ୍ତରାୟଂ କରିଷ୍ୟାମି' ଇତି ଚିନ୍ତୟିତ୍ୱା 'ଅଦ୍ୟ ଅଶୋଭନଂ ନକ୍ଷତ୍ରମ୍, (ସ) ଚେତ୍ କୁରୁଥ ମହାବିନାଶଂ ପ୍ରାପ୍ସ୍ୟଥ' ଇତି ଆହ । ତେ ତସ୍ମୈ ଶ୍ରଦ୍ଧାୟ ନ ଆଗମନ୍ । ଜନପଦବାସିନଃ ତେଷାମ୍ ଅନାଗମନଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ତେ ଅଦ୍ୟ ଦିବସଂ ସ୍ଥାପୟିତ୍ୱା ଅପି ନ ଆଗତାଃ କିଂ ତୈଃ ଇତି ଅନ୍ୟେଭ୍ୟଃ ଦୁହିତରମ୍ ଅଦୁଃ ।

ନଗରବାସିନଃ ପୁନର୍ଦିବସେ ଆଗତ୍ୟ ଦାରିକାମ୍ ଅଯାଚିଷତ ଜନପଦବାସିନଃ, "ଯୂୟଂ ନଗରବାସିନଃ ନାମ ଛିନ୍ନହ୍ରୀକାଃ

Matriculation Pali selections, Calcutta Univ. 1936. P. ii

ଗୃହପତୟଃ, ଦିବସଂ ସ୍ଥାପୟିତ୍ୱା ଦାରିକାଂ ନ ଗୃହ୍ଣୀଥ କସ୍ମଂ ଯୁଷ୍ମାକମ୍ ଅନାଗମନସ୍ୱଭାବେନ ଅନ୍ୟେଭ୍ୟଃ ଅଦାମ୍ ଇତି । “ବୟମ୍ ଆଜୀବକଂ ପ୍ରତିପୃଚ୍ଛ୍ୟ ନକ୍ଷତ୍ରଂ ନ ଶୋଭନମ୍ ଇତି ନାଗତାଃ, ତତ୍ ନ ଦାରିକାମ୍ ଇତି । ଅସ୍ମାଭିଃ ଯୁଷ୍ମାକମ୍ ଅନାଗମନସ୍ୱଭାବେନ ଅନ୍ୟେଭ୍ୟଃ ଦତ୍ତା, ଇଦାନୀଂ ଦତ୍ତଦାରିକାଂ କଥଂ ଆନେଷ୍ୟାମଃ ଇତି ।

ଏବଂ ତେଷୁ ଅନ୍ୟୋନ୍ୟଂ କଲହଂ କୁର୍ବତ୍ସୁ ଏକଃ ନଗରବାସିପଣ୍ଡିତପୁରୁଷ ଏକେନ କର୍ମଣା ଜନପଦଂ ଗତଃ । ତେଷାଂ ନଗରବାସିନାଂ “ବୟମ୍ ଆଜୀବକଂ ପୃଷ୍ଟ୍ୱା ନକ୍ଷତ୍ରସ୍ୟ ଅଶୋଭନସ୍ୱଭାବେନ ନ ଆଗତାଃ’ ଇତି କଥପୂତାଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ‘ନକ୍ଷତ୍ରେଣ କଃ ଅର୍ଥଃ, ନନୁ ଦାରିକାୟାଃ ଲବ୍ଧଭାବଃ ଏବ ନକ୍ଷତ୍ରମ୍ ଇତି ଉକ୍ତ୍ୱା ଇମାଂ ଗାଥାମ୍ ଆହ !

ନକ୍ଷତ୍ରଂ ପ୍ରତିମନ୍ୟମାନମ୍ ଅର୍ଥଃ ବାଲମ୍ ଉପାତ୍ୟଗାତ୍
ଅର୍ଥଃ ଅର୍ଥସ୍ୟ ନକ୍ଷତ୍ରଂ, କିଂ କରିଷ୍ୟନ୍ତି ତାରକାଃ । ଇତି ।

ନଗରବାସିନଃ କଲହଂ କୃତ୍ୱା ଦାରିକାମ୍ ଅଲଭ୍ୟ ଏବ ଅଗମନ୍ ।

ନକ୍ଷତ୍ରଜାତକ (ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ)*

ଅତୀତକାଳରେ ବାରାଣସୀରେ ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିବା ସମୟରେ କେତେକ ନଗରବାସୀ ଜନପଦବାସୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ କନ୍ୟାକୁ ବରଣକରି ବିବାହଦିବସ ସ୍ଥାପନକରି ନିଜର କୁଳକ୍ରମାଗତ ଆଜୀବକଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ ,“ପ୍ରଭୋ ! ଆଜ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ

---

*ଈଶାନଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା ଅନୁବାଦରୁ ଲେଖ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଅଛି । ଉପାତ୍ୟଗାତ୍ = ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି, ଛାଡ଼ି ଯାଇଅଛି has left. (ବର୍ତ୍ତମାନକାଳରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ) ପରିତ୍ୟାଗ କରେ ।

ଗୋଟିଏ ବିବାହତିଥି, (ଆଜି) କଣ ଶୋଭନ ନକ୍ଷତ୍ର ?"। "ଏମାନେ ନିଜ ରୁଚିରେ ଦିନ ଠିକ୍‌କରି ଅଧୁନା ମୋତେ ପଚାରୁଛନ୍ତି" ଏହା ଭାବି କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ,'ଆଜି ଏମାନଙ୍କ ବିବାହରେ ବିଘ୍ନ କରିବି ।" ଏହି ଚିନ୍ତାକରି ସେ କହିଲେ, "ଆଜି ଅଶୋଭନ ନକ୍ଷତ୍ର, ଯଦ୍ୟପି (ବିବାହକାର୍ଯ୍ୟ) କର ମହାବିପଦପ୍ରାପ୍ତ ହେବ"। ତାହାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସକରି ସେମାନେ ଗମନ କଲେନାହିଁ । ଜନପଦବାସୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ନ ଆସିବା ଜାଣି "ସେମାନେ ଆଜ ଦିନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି ମଧ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆମ୍ଭର କିଛି (ପ୍ରୟୋଜନ) ନାହିଁ ।" ଏହା ଭାବି ଅନ୍ୟପାତ୍ରଙ୍କୁ ଦୁହିତା ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ନଗରବାସୀମାନେ ପରଦିନ ଆସି କନ୍ୟାପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ଜନପଦବାସୀମାନେ କହିଲେ—"ତୁମ୍ଭେ ନଗରବାସୀମାନେ ତ ନିର୍ଲ୍ଲଜ ଗୃହସ୍ଥ । ଦିବସ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରି କନ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲନାହିଁ । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ନ ଆସିବା ହେତୁରୁ ଅନ୍ୟକୁ କନ୍ୟା ସମ୍ପ୍ରଦାନ କଲୁ ।" (ନଗରବାସୀମାନେ କହିଲେ)"ଆମ୍ଭେ ଆଜୀବକକୁ ପଚାରି ନକ୍ଷତ୍ର ଶୋଭନ ନୁହେଁ ବୋଲି ଆସିଲୁ ନାହିଁ । ଅଧୁନା ଆମ୍ଭଙ୍କୁ କନ୍ୟାଦାନ କର ।" (ଜନପଦବାସୀମାନେ ଉତ୍ତରକଲେ)"ତୁମ୍ଭେମାନେ ନ ଆସିବାରୁ (ଆମ୍ଭଦ୍ୱାରା) ଅନ୍ୟଙ୍କୁ କନ୍ୟା ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦତ୍ତକନ୍ୟାକୁ କପରି ଆଣିବୁ ?"

ଏହିପରି ସେମାନେ ପରସ୍ପର କଳହ କରନ୍ତେ, ଜଣେ ନଗରବାସୀ ପଣ୍ଡିତ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେହି ଜନପଦରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସେହି ନଗରବାସୀମାନଙ୍କର ଆମ୍ଭେମାନେ 'ଆଜୀବକଙ୍କୁ

ଆଜୀବକ = ସନ୍ୟାସିସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବିଶେଷ

ପକ୍ଷର ଅଶୋଭନ ନକ୍ଷତ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ଆସିଲୁ ନାହିଁ"—ଏହିପରି କହିବାର ଶୁଣି ସେ କହିଲେ, "ନକ୍ଷତ୍ରରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ? କନ୍ୟା ଲବ୍ଧହେବା ତ ନକ୍ଷତ୍ର, ଅର୍ଥାତ୍ କନ୍ୟାଲାଭ କରିବା କଣ ଶୁଭଗ୍ରହର ଫଳ ନୁହେଁ ?" ଏବଂ ଏହି ଶ୍ଲୋକ ବୋଲିଲେ—

ମୂର୍ଖ ଯେହୁ, ସେହୁ ମାନେ ଶୁଭାଶୁଭ ଯୋଗ
ଅଥଚ ସେ ସଉଭାଗ୍ୟ ନକରଇ ଭୋଗ ।
ସୌଭାଗ୍ୟ ନିଜେ ତ ଶୁଭଗ୍ରହ ଆପଣାର
ଆକାଶର ତାରା, ତାର ଶକ୍ତି କେତେ ଦୂର ।

ନଗରବାସୀମାନେ କଳହକରି, କନ୍ୟାଲାଭ ନକରି ଫେରିଗଲେ ।

ପାଲିଭାଷା ଓ ଅଶୋକଙ୍କ ଶିଳାଲିପିର ଭାଷା—

ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ତୃତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀର ମଗଧରାଜ ଭାରତସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କର ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଶିଳାଲିପି, କଥିଆବାଡ଼ରେ(ଗୁଜରାଟରେ) ଜୁନାଗଡ଼ ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ଗିର୍‌ନାରଠାରେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ପୁରୀଜିଲାର ଧଉଳିଗିରିରେ ଓ ଗଞ୍ଜାମଜିଲାର ଜଉଗଡ଼ଠାରେ, ଆଫଗାନିସ୍ଥାନର ଶାହବାଜ୍‌ଗର୍ହି ବା କପୂର୍‌ଦିଗିରିଠାରେ, ହିମାଳୟର ମସୂରିନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଖଲ୍‌ସିଠାରେ, ପଞ୍ଜାବର ମାନ୍‌ସେରାଠାରେ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଅଛି । ଏହା ଶୈଳ ବା ପର୍ବତ ଦେହରେ ଖୋଦିତ । ଏହି ନରପତିଙ୍କର ଅନ୍ୟ କେତେକ ଲିପି ଦିଲ୍ଲୀ, ଆଲାହାବାଦ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ସ୍ତମ୍ଭମାନଙ୍କରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ରାଜପୁତନାର ବଭ୍ରୁନାମକ ସ୍ଥାନରେ ଅଶୋକଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଲିପି ମଧ୍ୟ ମିଳିଅଛି । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ସମସ୍ତଲିପି ତିନୋଟି ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ । ଏହି ଭାଷା ବା ଉପଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ଘନିଷ୍ଠଭାବରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ । ଗିର୍‌ନାର ଭାଷାର, ପାଲିଭାଷା ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ସାଦୃଶ୍ୟ ଅଛି । ଧଉଳି-ଗଞ୍ଜାମ ଖଲ୍‌ସିରେ ବ୍ୟବହୃତ

ହୋଇଥିବା ଭାଷାରେ କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯାଏ ଯାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ମାଗଧୀ ପ୍ରାକୃତରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଯଥା: ର ପରିବର୍ତ୍ତେ ଲ, ଅକାରାନ୍ତ ପୁଲିଙ୍ଗ ବିଶେଷ୍ୟପଦର କର୍ତ୍ତୃକାରକ ଏକବଚନରେ 'ଓ' ପରିବର୍ତ୍ତେ 'ଏ' ପ୍ରତ୍ୟୟ, ସପ୍ତମୀ ଏକବଚନରେ ପାଲିର ମହି ପରିବର୍ତ୍ତରେ ସିଂ ପ୍ରତ୍ୟୟ, ଅହମ୍ ପରିବର୍ତ୍ତେରେ ହକମ୍ ପ୍ରୟୋଗ । ବଭ୍ରଲିପିରେ ଓ ସ୍ତମ୍ଭଲିପିମାନଙ୍କରେ ଏହି ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ସାହବାଜଗର୍ହି ଲିପିରେ ପ୍ର ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ସଂଯୁକ୍ତାକ୍ଷର, ଶ,ଷ,ସ, ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି ।

* ଅଶୋକଙ୍କ ଶିଳାଲିପି—

ଗିର୍ନାର ୮ମ ଅନୁଶାସନ

ଅତିକାନ୍ତଂ ଅଂତରଂ ରାଜାନୋ 'ବିହାରଯାତାଂ ଞୟାସୁ । ଏତ ମଗବ୍ୟା ଅଞାନି ଚ ଏ ତାରିସାନି ଅଭିରମକାନି ଅହୁଂସୁ । ସୋ ଦେବାନଂପିୟୋ ପିୟଦସୀ ରାଜା ଦସବସାଭିସିତୋ ସଂତୋ ଅୟାୟ ସଂବୋଧିଂ । ତେନେସା ଧମଯାତା । ଏତୟଂ ହୋତି ବାମ୍ହଣ ସମଣାନଂ ଦସଣେ ଚ ଦାନେ ଚ ଥୈରାଣଂ ଦସଣେ

ଅଶୋକଙ୍କ ଶିଳାଲିପିମାନଙ୍କ ଭାଷା ସହିତ 'ପାଲି'ର ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା ପ୍ରଧାନତଃ Wilson Philological lectures by Bhandarkarରୁ ଗୃହୀତ ।

* ଶାହବାଜ ଗଢ଼ି ଶିଳାଲିପି ଓ ମାନ୍‌ସେହ୍‌ରା ଶିଳାଲିପିକୁ ଛାଡ଼ି ଅଶୋକଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଶିଳାଲିପି ଗୁଡ଼ିକ ପୁରାତନ ବ୍ରାହ୍ମୀ ଅକ୍ଷରରେ ଲିଖିତ । ଉକ୍ତ ଲିପି 'ଖରୋଷ୍ଠୀ'ରେ ଲିଖିତ ।

Asok Text and Glossary—Woolner, Pt. I, P. 14-17.

ଚ ହିରଂଣପଟିବିଧାନେ ଚ ଜାନପଦସ ଚ ଜନସ ଦସନଂ ଧଂମାନୁସ୍‌ସଠୀ ଚ ଧଂ ମପରିପୁଚ୍ଛ ଚ । ତଦୋପୟା ଏସା ଭୂୟରତି ଭବତି ଦେବାନଂ ପିୟସ ପିୟଦସିନୋ ରାଜ୍ଞୋ ଭାଗେ ଅଂଞେ ।

ସଂସ୍କୃତ .—

ଅତିକ୍ରାନ୍ତମନ୍ତରଂ ରାଜାନୋ ବିହାରଯାତ୍ରାଂ ନିରଯାସିଷୁଃ । ଅତ୍ର ମୃଗୟା ଅନ୍ୟାନି ଚ ଏତାଦୃଶାନି, ଅଭିରମକାଣି ଅଭୂବନ୍ । ସ ଦେବାନାଂପ୍ରିୟଃ ପ୍ରିୟଦର୍ଶୀ ରାଜା ଦଶବର୍ଷାଭିଷିକ୍ତଃ ସନ୍ ଅଯାସୀତ୍ ସମ୍ବୋଧିମ୍ । ତେନ ଏଷା ଧର୍ମଯାତ୍ରା । ଅତ୍ର ଇଦଂ ଭବତି ବ୍ରାହ୍ମଣଶ୍ରମଣାନାଂ ଦର୍ଶନଂ ଚ ଦାନଂ ଚ ସ୍ଥବିରାଣାଂ ଦର୍ଶନଂ ଚ ହିରଣ୍ୟପ୍ରତିବିଧାନଂ ଚ ଜାନପଦସ୍ୟ ଚ ଜନସ୍ୟ ଦର୍ଶନଂ ଧର୍ମାନୁଶାସ୍ତିଃ ଚ ଧର୍ମପରିପୃଚ୍ଛା ଚ, ତଦା ଉପରି ଏଷା ଭୂୟୋରତିଃ ଭବତି ଦେବାନାଂ ପ୍ରିୟସ୍ୟ ପ୍ରିୟଦର୍ଶିନୋ ରାଜ୍ଞଃ ଭାଗେ ଅନ୍ୟସ୍ମିନ୍ ।

ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ :—

ଅତୀତ କାଳରେ ରାଜାମାନେ ଆମୋଦଯାତ୍ରାରେ ବହିର୍ଗତ ହେଉଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ମୃଗୟାପ୍ରଭୃତି (ଶିକାର) ତୁଷ୍ଟିବିଧାୟକ ହେଉଥିଲା । (କିନ୍ତୁ) ସେହି ଦେବପ୍ରିୟ ପ୍ରିୟଦର୍ଶୀ ରାଜା ଅଭିଷିକ୍ତ ହେବାର ଦଶବର୍ଷପରେ ଜ୍ଞାନଲାଭ କଲେ । ତେଣୁ ଏହି ଧର୍ମଯାତ୍ରା । ତାହା ହେଉଛି ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଶ୍ରମଣମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ଓ ଦାନଦେବା, ସ୍ଥବିରମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦାନ କରିବା, ମଫସଲର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଧର୍ମ ଉପଦେଶ ଦେବା ଓ ଧର୍ମ ଆଲୋଚନା କରିବା । ତା'ପରେ ପ୍ରିୟଦର୍ଶୀ ରାଜାଙ୍କର ପରଲୋକବିଷୟରେ ଏ ବିପୁଳ ଆନନ୍ଦ ଜାତ 'ହେଉଅଛି ।"

ଏହି ଖୋଦିତ ଲିପିମାନଙ୍କରେ ସାଧାରଣତଃ ସଂଯୁକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଉପରୋକ୍ତ ଅଂଶରେ ତାହା ନାହିଁ । କେବଳ ସଂଯୁକ୍ତ ଅନୁନାସିକ ବର୍ଣ୍ଣର ପ୍ରଥମ ବର୍ଣ୍ଣଟି ଅନୁସ୍ୱାର ହୁଏ, ଦିଷପୁଟି ସେହିପରି ରହେ । ଯଥା ଅନ୍ତରଂ> ଅଂ ତରଂ । ପାଲିରେ ଯେପରି, ଏଠାରେ ସେହିପରି ଅନ୍ୟ ସ୍ୱରଗତ (Relating to vocal sound) ପରିବର୍ତ୍ତନ ନାହିଁ; 'ପ୍ରତି'ର 'ପଟି' ହେବା, 'ଭୂ'ର ବିକଳ୍ପରେ 'ହୁ' ହେବା, କର୍ତ୍ତୃକାରକ ବହୁବଚନରେ 'ରାଜାନୋ' ଶବ୍ଦ କର୍ତ୍ତୃକାରକ ଏକ ବଚନରେ 'ସନ୍ତୋ' ଶବ୍ଦ ଓ ଲୁଙ୍ଗ୍ ବହୁବଚନରେ ଅନୁସ୍ୱାରପୂର୍ବକ 'ସୁ' (ଂ ସୁ) ଯୋଗ ହେବା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଶବ୍ଦ ପାଲିରେ ଯେପରି ଏଠାରେ ସେହିପରି । ପାଲିଠାରୁ ଅଳ୍ପ ପାର୍ଥକ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଯଥା ରାଜ୍ଞଃ> ରଞ୍ଞୋ (ପାଲି), ଏଠାରେ ରାଞ୍ଞୋ ଏହା ଲିପିକରର ପ୍ରମାଦ ହୋଇପାରେ । ଏତାଦୃଶ> ଏତାଦିସ, ଏଠାରେ ଏତାରିସ, ଅଭୂବନ > ଅହେଂସୁ (ପାଲି), ଏଠାରେ ଅହୁଂସୁ । ଭଣ୍ଡାରକରଙ୍କ ମତରେ 'ଅହୁଂସୁ' ନିଶ୍ଚୟ ପାଲି ଭାଷାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବ, କାରଣ ଏହା ପାଲିବ୍ୟାକରଣ ସମ୍ମତ । ସ୍ଥବିରାଣାମ୍> ଥେରାଣଂ (ପାଲି), ଏଠାରେ ଥୈରାଣଂ । ଏହା ଲିପିକରର ପ୍ରମାଦ ହୋଇପାରେ । ବାହ୍ମଣ (ପାଲି), ଏଠାରେ ବାମ୍ହଣ । ଅକାରାନ୍ତ ବିଶେଷ୍ୟ ପଦର କର୍ତ୍ତୃକାରକ ଏକ ବଚନରେ ଏ ପ୍ରତ୍ୟୟ ପ୍ରମାଦମୂଳକ ବା ଅନବଧାନତାମୂଳକ ନୋହୁଏ ।*

---

* Ibid,P.67.

(ଧଉଲି ସଂସ୍କରଣ) ୮ମ ଅନୁଶାସନ:—

"ଅତିକଂତଂ ଅନ୍ତଲଂ ଲାଜାନେ ବିହାଲଯାତଂ ନାମ ନିଖମିସୁ । ହିଦା ମିଗବ୍ୟ (।) ଅଂନାନି ଚ ଏଦିସାନି ଅଭିଲାମାନି ହୁଵଂତି ନଂ । ସେ ଦେବାନଂ ପିୟେ ପିୟଦସୀ ଲାଜା ଦସବସାଭିସିତେ ସଂତେ ନିଖମି ସଂବୋଧିଂ । ତେନ ତା ଧଂମଯାତା । ହେତା ଇୟଂ ହୋତି * ସମନବାଭନାନଂ ଦସନେ ଚ ଦାନେ ଚ ବୁଢ଼ାନଂ ଦସନେ ଚ ହିଂଲନପଟିବିଧାନେ ଚ ।"

ଏଠାରେ 'ଯା' ଧାତୁ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ନିର୍-କ୍ରମ (ନିଷ୍କ୍ରମ୍) ର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଅଛି । ଯଥା—ନିଖମିସୁ, ନିଖମି ।

ଖଲ୍‌ସିର ଲିପିରେ ଉପରୋକ୍ତ ଧଉଲି ଲିପିର ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଯାଏ । ଯଥା-ଏଦିସାନି ସ୍ଥାନରେ ହେଡ଼ିସାନି; ହୁଵଂତି ନଂ ସ୍ଥାନରେ ହୁସୁ; ନିଖମି ସ୍ଥାନରେ ନିଖମିଠା; ହେତା ଇୟଂ ସ୍ଥାନରେ ତତେସ; ବଂଭନ ସ୍ଥାନରେ ବଂଭନ; ବୁଢ଼ାନଂ ସ୍ଥାନରେ ବୁଧାନଂ; ତୃତୀୟ ବାକ୍ୟରେ 'ସତେ' ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇନାହିଁ ।

ଉଲ୍ଲିଖିତ ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନବଶତଃ ଧଉଲି ଲିପିର ଭାଷା ଖଲ୍‌ସିଲିପିର ଭାଷାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ ବୋଲି ଧରାଯାଇଅଛି ।

କପୂର୍ଦିଗିରି (ଶାହବାଜ ଗଡ଼ି) ସଂସ୍କରଣ, ୮ମ ଅନୁଶାସନ:—

† ଅତିକ୍ରଂତଂ ଅଂତରଂ ଦେବନଂପ୍ରିୟ ବିହରଯତ୍ର ନମ ନିକ୍ରମିଷୁ ଅତ୍ର ମୃଗୟ ଅଞ୍ଜାନି ଚ ହେଦିଶନି ଅଭିରମନି ଅଭୁବସୁ

---

* ତା ତେସ ହୋତି—Woolner, P. 17, Ibid.

† 'The reason why we have not one same version at all the three places must be that it

ସୋ ଦେବନଂପ୍ରିୟୁ ପ୍ରିୟଦ୍ରସି ରଜ ଦଶବସାଭିସିତୋ ସନ୍ତୋ ନିକ୍ରମି ସମ୍ବୋଧିଂ ତେନଦଂ * ଧ୍ରମପତ୍ର ଅତ୍ର ଇୟଂ ହୋତି ଶ୍ରମଣବ୍ରମଣନଂ ଦ୍ରଶନେ ଦନଂ...ବୁଢ଼ନଂ ଦ୍ରଶନେ†...... ।

ଏଠାରେ ପ୍ରି, ବ୍ର, ଧ୍ର, ପ୍ରଭୃତି ସଂଯୁକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ, ଶ, ଷ, ସ ଓ ଈଦୃଶାନି ସକାଶେ ହେଦଶାନି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ଅନୁଶାସନଗୁଡ଼ିକ ଗିର୍ନାର ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଏକ ଓ ସମାନ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ନ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ବା ଉପଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହେବାର କାରଣ ଏହି କି ଯେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ କଥିତ ବା ପ୍ରଚଳିତ ଭାଷାରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଚାର କରିବା ଅଶୋକଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ‡ ଧଉଳି—ଖଲ୍‌ସିର ଭାଷା, ଦିଲ୍ଲି-ଆଲ୍ଲାହାବାଦ (ପ୍ରୟାଗ) ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ସ୍ତମ୍ଭ ଲେଖାରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ଅଶୋକଙ୍କର ମାତୃଭାଷା ଅର୍ଥାତ୍ ମଗଧର ଭାଷା ବୋଲି ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଅଶୋକଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଶାସନ ଏହି ଭାଷାରେ ପ୍ରଥମେ ଲିଖିତ ହୋଇ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିବାର ବୋଧହୁଏ ।

ପାଲିଭାଷା ସହିତ ଖ୍ରୀ· ପୂ· ପ୍ରାୟ ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀର କଳିଙ୍ଗର କେତେ ଶିଳାଲିପିର ଘନିଷ୍ଠତମ ସମ୍ପର୍କ ଥିବାର

---

was the intention of the king to publish the edicts in the dialect of each particular place." Idjd P. 67.

*Ibid, P. 67.

†Acc. to Woolner's text ଅତରଚଂ, ଏଦଶାନି, ଅଭ୍ରବସୁ, ତେନଦ ।

ଜଣାଯାଏ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଳିଙ୍ଗରାଜ ଖାରବେଳଙ୍କ ଭୁବନେଶ୍ୱର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଉଦୟଗିରିରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିବା ଓ ହାତି-ଗୁମ୍ଫା ଶିଳାଲିପି ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭକରିଥିବା ଶିଳାଲିପିଟି ପ୍ରଧାନ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ଏହି ଶିଳାଲିପିରେ ଲେଖା ଅଛି ଯେ ଖାରବେଳଙ୍କ ରାଜତ୍ୱର ପଞ୍ଚମବର୍ଷର ତି-ବସ୍-ଶତ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୦୩ ବା ୩୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରେ ନନ୍ଦରାଜ ତନସୁଳି ବା ତୋଷଳି ରାସ୍ତା ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଣାଳୀ ବା କେନାଲ ଖୋଳାଇଥିଲେ । ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରମାଣ ତି-ବସ-ଶତ ବା ତ୍ରି-ବର୍ଷ-ଶତ ର ଦୁଇଟି ଅର୍ଥ ହେଉଥିବାରୁ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ପ୍ରମାଣ ସତ୍ତ୍ୱେ ଖାରବେଳଙ୍କ ସମୟ ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ । ଜୟସ୍ୱାଲଙ୍କ ମତରେ ଖାରବେଳ ପୁଷ୍ୟମିତ୍ରଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଓ ସେ ଖ୍ରୀ. ପୂ. ୧୮୨ ଅବ୍ଦରେ ସିଂହାସନାରୋହଣ କଲେ । * ଏହି ସିଂହାସନାରୋହଣକୁ ଖ୍ରୀ· ଅ· ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦର ଘଟଣା ଭାବିବା ଅଧିକ ନିରାପଦ ବୋଲି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବରୁଆ ମନେ କରନ୍ତି । † ସେ ଯାହାହେଉ କେବଳ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଶବ୍ଦର ବନାନ ଓ ଉଚ୍ଚାରଣରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ, ଏହି ଶିଳାଲିପିର ଭାଷା ଅବିକଳ ପାଳି । ଏହି ଅପବାଦ ବା ପାର୍ଥକ୍ୟର, ଜୈନମାନଙ୍କ ଆଗମ ବା ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷା ଅର୍ଦ୍ଧମାଗଧୀ ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିବାର ଅନୁମିତ ହୁଏ ।

---

* "Old Brahmi Inscriptions in the Udayagiri and Khandagiri caves" By B. M. Barua M. A. D. Lt., P. 272.

† "Leaving the spelling and pronunciation of a few words out of consideration we can

କଳିଙ୍ଗ ରାଜବଂଶର ଖାରବେଳ ଶିଳାଲିପି ସହିତ ଓ ଆନ୍ଧ୍ର ରାଜାମାନଙ୍କ କେତେକ ଶିଳାଲିପି ସହିତ ପାଳି ଭାଷାର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ଥିବାରୁ ଓ କଳିଙ୍ଗ-ସିଂହଳ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ପୁରାତନ ସମ୍ପର୍କ ଥିବାରୁ ଓଲ୍‌ଡେନବର୍ଗ ନାମକ ଜର୍ମାନ ପଣ୍ଡିତ ମନେକରନ୍ତି ଯେ କଳିଙ୍ଗ ଦେଶରୁ ବା ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଭୃତି ସମୁଦ୍ର-ତଟ-ବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳର ପାଳିଭାଷା ଓ ପାଲି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ସିଂହଳକୁ ଆନୀତ ହୋଇଥିଲା । * "ପବିତ୍ର ବୋଧିଦ୍ରୁମ ଶାଖାକୁ ନେଇ ଅଶୋକଙ୍କ ପୁତ୍ର ମହେନ୍ଦ୍ର (ବା ମହିନ୍ଦ୍ର) ସିଂହଳ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଳିଙ୍ଗରୁ ଅଷ୍ଟପରିବାରର ଲୋକ ଯାଇଥିଲେ ।"

---

say that their language is Pali, andnothing but Pali". Ibid, P. 157.

* କଳିଙ୍ଗ-ସିଂହଳ ସମ୍ପର୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ରଶ୍ମି, ୨ୟ ସଂଖ୍ୟାରେ ରା. ବା. ଅଧ୍ୟାପକ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

'Those acquainted with the ancient records relating to Ceylon will know of numerous proofs with regard to the relations in which Ceylon stood to the kingdom of Kalinga. The Kalinga country, or one of the adjacent kingdoms of Southern India, seems to me to have the most claim to having been the medium for transplanting the Buddhist literature into Ceylon.' The Vinaya Pitaka by Oldenberg, P. LIILIV.

* "The most plausible view is that Pali originated in Kalinga—Andhra"(See the footnote also)

[Manual of Indian Buddhism by H. Kern, 1898, P. 7]

ଖାରବେଳଙ୍କର (ପୁରାତନ ବ୍ରାହ୍ମୀ ଅକ୍ଷରରେ ଲିଖିତ) ହାଥିଗୁମ୍ଫା ଶିଳାଲିପିର କେତେକ ଅଂଶ*—

ନମୋ ଅରହଂତାନଂ ୲ ନମୋ ସବସିଧାନଂ । ଐରେନ (ବେରେନ ବା) ମହାରାଜେନ ମହାମେଘ-ବାହନେନ ଚେତରାଜବଂସ ବଧନେନ ପସଥ-ସୁଭ-ଲଖନେନ ଚତୁରଂତ-ରଖଣ-ଗୁଣ-ଉପେତେନ କଲିଂଗାଧିପତିନା ସିରି-ଖାରବେଳେନ ପଂଦରସ-ବସାନି ସିରି-କଡ଼ାର ଶରୀରବତାକୀଡ଼ିତା କୁମାର-କୀଡ଼ିକା । ତତୋ ଲେଖ-ରୂପ-ଗଣନା-ବବହାର ବିଧି-ବିସାରଦେନ ସବବିଜାବଦାତେନ ନବ-ବସାନି ଯୋବରଜଂ ବସାସିତଂ । ସଂପୁଣ-ଚତୁବୀସତିବସୋ ସୋଦାନି-ବଧମାନ-ସେସଯୋବନାଭିଜୟୋ • ତତିୟେ କଲିଙ୍ଗ-ରାଜବଂସେ ପୁରିସ ଯୁଗେ ମହାରାଜାଭିସେଚନଂ ପାପୁଣାତି ।

ଅଭିସିତମତୋ ଚ ପଧମେ ବସେ ବାତ-ବିହତ-ଗୋପୁର ପାକାର ନିବେସନଂ ପଟିସଂଖାରୟତି କଲିଙ୍ଗ ନଗରି, ଗମ୍ଭିର-ସୀତଲ-ତଡ଼ାଗ-ପାଡ଼ିୟୋ ଚ ବନ୍ଧାପୟତି, ସବୁୟାନ-ପଟିସଂଠାପନଂ ଚ କାରୟତି ପନତିସାଁହି ସତ-ସହସେହି, ପକତିୟୋ ଚ ରଂଜୟତି ।

ଦୁତିୟେ ଚ ବସେ ଅଚିତୟିତା ସାତକଣିଂ ପଛିମ-ଦିସଂ ହୟ-ଗଜ-ନରରଧବହୁଳଂ ଦଂଡ଼ଂ ପଠାପୟତି, କଲିଂଗାଗତାୟ ଚ ସେନାୟ ବିତାସେତି ଅସକ-ନଗରଂ (ଅସିକ-ନଗରଂ ବା) । ପାଲିରେ ଅନୁବାଦ—

---

* As is the case with Ashok's inscriptions, double consonants are written single (Woolner's Introduction to Prakrit, P. 193.)

* ଉଦ୍ଧୃତାଂଶ ଓ ପାଲି-ଅନୁବାଦ ଅଧ୍ୟାପକ ବରୁଆଙ୍କର ଶଂସିତ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଆନୀତ ।

ନମୋ ଅରହନ୍ତାନଂ । ନମୋ ସଵ-ସିଧାନଂ । ଐରେନ (ବୀରେଣ ବା) ମହାରାଜେନ ମହାମେଘବାହନେନ ଚେତରାଜବଂସ ବଧନେନ ପସତ୍‌ଥ-ସୁଭ-ଲକ୍ଖଣେନ ଚତୁରନ୍ତ-ରକ୍ଖଣ-ଗୁଣୋପେତେନ କଳିଙ୍ଗାଧିପତିନା ସିରି-ଖାରବେଳେନ ପନ୍ଦରସ-ବସ୍‌ସାନି ସିରି-କଳାର-ସରୀରବତା କୀଳିତା କୁମାର-କୀଳିକା । ତତୋ ଲେଖ-ରୂପ-ଗଣନା-ବୋହାର-ବିଧି-ବିସାରଦେନ ସଵ-ବିଜ୍ଜୋଦାତେନ ନବ-ବସ୍‌ସାନି ଯୋବରଜ୍ଜଂ ବ ସାସିତଂ । ସଂପୁଣ୍‌-ଚତୁବୀସତି-ବସ୍ ସୋ ସୋ ଦାନ-ବଢମାନ-ସେସଯୋବନାଭିବିଜୟୋ ତତିୟେ କଳିଙ୍ଗ-ରାଜବଂସେ ପୁରିସ-ଯୁଗେ ମହାରାଜାଭିସେଚନଂ ପାପୁଣାତି ।

ଅଭିସିତ୍ତ -ମତ୍ତେ ଚ ପଠମେ ବସ୍‌ସେ ବାତ-ବିହତ-ଗୋପୁର-ପାକାର-ନିବେସନଂ ପଟିସଂଖାରୟତି କଳିଙ୍ଗ ନଗରେ, ଖିବିର-ସୀତଳ-ତଳାକ-ପାଡିୟୋ ଚ ବନ୍ଧାପୟତି, ସବୁୟ୍ୟାନ-ପଟିସଣ୍ଠାପନଂ ଚ କାରୟତି ପଞ୍ଚତିଂ ସେହି ସତ-ସହସ୍ ସେହି, ପକତିୟୋ ଚ ରଂଜୟତି ।

ଦୁତିୟେ ଚ ବସ୍‌ସେ ଅଚିନ୍ତୟିତା ସାତକଣ୍ଣିଂ ପଚ୍ଛିମ-ଦିସଂ ହୟଗଜନରରଥବହୁଲଂ ଦଣ୍ଡଂ ପଟ୍ଠାପୟତି, କଳିଙ୍ଗାଗତାୟ ଚ ସେନାୟ ବିତ୍ରାସେତି ଅସ୍‌ସିକ-ନଗରଂ (ଇସିକନଗରଂ ବା) (ପାଠାନ୍ତରରେ କଣ୍ଣବେଣ୍‌ଣାଗତାୟ·····ମୁସିକ-ନଗରଂ ।)

ଆକ୍ଷରିକ ବା ସାଂସ୍କୃତିକ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ—

ନମୋ ଅର୍ହତମାନଙ୍କୁ, ନମୋ ସବସିଦ୍ଧମାନଙ୍କୁ, ଐର-ମହାରାଜ-ମହାମେଘବାହନ ଚେତ ରାଜବଂଶବର୍ଦ୍ଧନ ପ୍ରଶସ୍ତ-ଶୁଭ-ଲକ୍ଷଣ ଚତୁରନ୍ତରକ୍ଷଣ ଗୁଣ-ଉପେତ କଳିଙ୍ଗାଧିପତି ଶ୍ରୀ-ଦ୍ୟୁତିମତ୍‌-କଳେବରଶାଳୀ ଶ୍ରୀଖାରବେଳଙ୍କ ଦ୍ୱାର ପନ୍ଦରବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୀଡ଼ିତ

ହେଲ କୁମାର-କ୍ରୀଡ଼ା । ତହୁଁ ଲେଖ-ରୂପ-ଗଣନା-ବ୍ୟବହାର-ବିଧି-ବିଶାରଦ ସର୍ବବିଦ୍ୟା-ଅବଦାତ (ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ୯ ବର୍ଷ ଯୁବରାଜପଦ ହିଁ ଶାସିତ (ହେଲ)। ପୂର୍ଣ୍ଣ-ଚତୁର୍ବିଂଶତି-ବୟସ୍କ ସେ ଏତେବେଳେ ବର୍ଦ୍ଧମାନ-ଶେଷ-ଯୌବନାଭିବିଜୟ ବା ବର୍ଦ୍ଧମାନ-ଆଶୈଶବ-ବୈଣ୍ୟାଭିବିଜୟ କଳିଙ୍ଗ ରାଜବଂଶରେ ତୃତୀୟ ପୁରୁଷ ଯୁଗରେ ମହାରାଜାଭିଷେକ ପାଉଅଛି ।

ଅଭିଷିକ୍ତ-ମାତ୍ର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରେ ବାତ-ବିହତ-ଗୋପୁର-ପ୍ରାକାର ନିବେଶନକୁ ପ୍ରତିସଂସ୍କାର (ମରାମତି) କରୁଅଛି କଳିଙ୍ଗ ନଗରରେ, ଗମ୍ଭୀର-ଶୀତଳ-ତଡାଗ-ସମୂହକୁ ବନ୍ଧାଉଅଛି । ସମସ୍ତ-ଉଦ୍ୟାନ-ପ୍ରତିସ୍ଥାପନ (ସଂସ୍କାର) କରାଉଅଛି, ପଞ୍ଚତ୍ରିଂଶ ଶତସହସ୍ର ଦ୍ୱାରା (୩୫୦୦,୦୦୦ ଦ୍ୱାରା) ପ୍ରକୃତିବର୍ଗକୁ ରଞ୍ଜାଉ ଅଛି ।

(ଦୁତିୟ) ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷରେ ମଧ (ଚ) ଚିନ୍ତା ନ କରି ସାତକଣିଙ୍କୁ (ଶାତକର୍ଣି) * ପଚ୍ଛିମ (ପଶ୍ଚିମ) ଦିଗକୁ ହୟ-ଗଜ-ନର-ରଥ-ବହୁଳ ଦଣ୍ଡ (ସେନା) ପଠାଉଅଛି । କଳିଙ୍ଗାଗତ ସେନାଦ୍ୱାରା ବିତ୍ରସ୍ତ କରୁଅଛି ଅସକ (ଅଶ୍ମକ ?) ନଗରକୁ । (ବା କୃଷ୍ଣବେଣା-ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଥିବା ସେନାଦ୍ୱାରା ଖ୍ୟାତ କରାଉଅଛି ମୂଷିକ ନଗରୀକୁ ।)

ପାଲି ଓ ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଏ ଉଭୟ, ସ୍ଥୂଳ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରାକୃତ ସଂଜ୍ଞାର ଅନ୍ତର୍ଗତ, କିନ୍ତୁ ପୁରାତନ ସାହିତ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରାକୃତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପାଲି, ଅର୍ଦ୍ଧମାଗଧୀ,

---

* ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୧ମ ଶତାବ୍ଦୀର ବ୍ରାହ୍ମୀ ଲିପିରେ ଓ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ, ପୁନାଜିଲାସ୍ଥ ନାନାଘାଟ-ଗୁମ୍ଫା-ଲେଖ ସବୁ (୧ମ ଶାତକର୍ଣ୍ଣିଙ୍କ ସମୟର ଓ ନାଗାନକାଙ୍କର) ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

P. 184-85, Select Inscriptions by Dr. D. C. Sirkar.

ସୌରସେଣୀ, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀ, ମାଗଧୀ, ପୈଶାଚୀ ପ୍ରଭୃତି ଭାଷାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ତଦ୍ଭିନ୍ନ 'ଅପଭ୍ରଂଶ' ଭାଷାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ପାଳି' ଆଦିମ ପ୍ରାକୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ଓ ପାଳି ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଏ ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତତଃ ସହସ୍ର ବର୍ଷର ସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟବଧାନ ଥିବାରୁ, ଅଧିକ ପାଳି-ଓଡ଼ିଆ-ସାଦୃଶ୍ୟ ଆଶାକରିବା ଅନୁଚିତ । ଓଡ଼ିଆଭାଷା (ମାଗଧୀ ଅପଭ୍ରଂଶ ମଧ୍ୟ ଦେଇ) ମାଗଧୀ ପ୍ରାକୃତରୁ ଆଗତ ବୋଲି ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମତ* । ବୌଦ୍ଧ ଗାନ ଓ ଦୋହା ନାମକ ପୁସ୍ତକରୁ* ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଖ୍ରୀ· ଅ· ପ୍ରାୟ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ସ୍ୱରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବ ।

'ପ୍ରାକୃତ'ର କେତେକ ସାଧାରଣ ଲକ୍ଷଣ ପାଳି ଓ ଖାଣ୍ଟି ଓଡ଼ିଆ, ଉଭୟରେ ଅଛି, ଯଥା : ଋ, ଌ, ଐ, ଔ, ବିସର୍ଗ ପ୍ରଭୃତିର ତିରୋଧାନ, ଦ୍ୱିବଚନର ଅଭାବ ଇତ୍ୟାଦି ।

ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ପାଳି ଅପେକ୍ଷା ଓଡ଼ିଆରେ ବେଶୀ ଅପଭ୍ରଷ୍ଟ ହୁଏ । ଯଥା କର୍ମକାର > କମ୍ମାର (ପାଳି) > କମାର, ପୁତ୍ର > ପୁତ୍ତ (ପାଳି) > ପୁଅ । ଓଡ଼ିଆରେ ପୁତ ବା ପୁତ୍ତ ଶବ୍ଦର ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ

---

* ଅଧ୍ୟାପକ ସୁନୀତି କୁମାର ଚାଟର୍ଜିଙ୍କ ରଚିତ The Origin and Development of the Bengali language ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥର ଭରଣସ୍ଥ ଆର୍ଯ୍ୟଭାଷାମାନଙ୍କ ବଂଶବୃକ୍ଷ (Chart) ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

* ବଙ୍ଗାକ୍ଷରରେ 'ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ' ହରପ୍ରସାଦ ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ ।

* ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଉତ୍ପତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଇତିହାସ (୧୯୨୭) ୨୭ପୃଷ୍ଠା ଆଲୋଚନୀୟ ; ପାଳି ଓ ଓଡ଼ିଆର କେତେକ ଶବ୍ଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ୩୧-୩୮ ପୃଷ୍ଠା ପଠନୀୟ ; ତାଙ୍କ ମତରେ ଓଡ୍ର ବିଭାଷା > ଓଡ୍ର ପ୍ରାକୃତ > ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ।

ଅଛି । କ୍ଷୁଦ୍ରତାତ > ଖୁଲ୍ଲତାତ (ପାଲି) > ଖୁଡ଼ୁତା । ମହଲ୍ଲକ (ପାଲି', ସଂସ୍କୃତରେ ମହତ୍ତର ,(Elderly), ଓଡ଼ିଆରେ ମହାଲକ (ଉପାଧିବିଶେଷ) । ଜଣେ (ଜମ୍ବୁକରେ), ଦିଶନ୍ତି (ଦିସ୍ସନ୍ତି—ପାଲି ଧମ୍ମ° ୩୦୪) (ଦେଖାଯାଏ) । ଏହି ପ୍ରଭୃତି ପାଲି ଓ ଓଡ଼ିଆଁରେ ପ୍ରାୟ ସମାନ ।

ସଂସ୍କୃତ ସନ୍ଧି ନିୟମର ପାଲିରେ ଯେପରି ଅନେକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଦେଖାଯାଏ, ଓଡ଼ିଆରେ ସେହିପରି । ଯଥା ନ+ଅତ୍ଥି = ନତ୍ଥି 'is not' (ପାଲି), ନ+ଅଇଲ=ନଇଲ,"···ବାହୁଡ଼ି ନଇଲେ କୋଇଲି !" ନ+ହୁଏ=ନୁହେଁ (ହ ର ଲୋପ),ଅଜର+ଅମର =ଅଜାମର ।

ପ୍ରଚେତ ? ବା ପାଚେନ୍ତି (ପାଲି) 'drives' ଓ ଓଡ଼ିଆ ପାଞ୍ଚଣ (Goad, stick) ଏକ ଧାତୁରୁ (ପ୍ର—ଅଞ୍ଚ+ଣିଚ୍)ରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ।

ବାକ୍ୟରେ,ପୋଖର (୪୦୧) ହେଟ୍ଠା, ତୁମ୍ହେ, କୋଟ୍ଠାସ (Share) ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ । (ପାଲି) ପଦୁମ ଓଡ଼ିଆରେ ପଦୁଁଅ (Lotus) । (ପାଲି) ଅଗ୍ଗି > ଅଗି (ଓଡ଼ିଆ) ବା ନିଆଁ । (ସଂସ୍କୃତ) ଭଦ୍ର > ଭଲ୍ଲ (ପାଲି) > ଭଲ (ଓଡ଼ିଆ) । ଆରଗ୍ଗ (ପାଲି) > ଅଗର (ଓଡ଼ିଆ) ଧମ୍ମ°୪୦୧ । *

ସଂସ୍କୃତ	ପାଲି *	ଓଡ଼ିଆ
ଅଦ୍ୟ	ଅଜ୍ଜ	ଆଜ
ଅସ୍ଥି	ଅଟ୍ଠି	ହାଟ୍ଠି

---

* An Introduction to the comp. Philology of Indo-Aryan Languages (1932) dy Jahagirdar P. 104.

* ଏହି ପାଲି ଶବ୍ଦ ଗୁଡ଼ିକ ଅଧ୍ୟାପକ ଯେମ୍ସ ଗ୍ରେ'ଙ୍କ ପାଲି ବ୍ୟାକରଣରୁ ଗୃହୀତ ।

ସଂସ୍କୃତ	ପାଲି	ଓଡ଼ିଆ
ଅନ୍ତର୍	ଅନ୍ତରେ	ଅନ୍ତରେ
ଆମ୍ର	ଅମ୍ବ	ଆମ୍ବ
(ବ) କୃତ	(ବ) କତ	(ବ)କଠ
କର୍ମ	କମ୍ମଂ	କାମ
କ୍ଷୀଣାତି	କଣାତି	କଣଇ
କ୍ରୀଡ଼ା	କୀଳାଂ	ଖେଳା
କ୍ଷେତ୍ର	କ୍ଷେତ୍ତ	କ୍ଷେତ
ଗ୍ରାମ	ଗାମ	ଗାଁ
ଘଟିକା ?	ଘଣ୍ଟା	ଘଣ୍ଟା
ଚନ୍ଦ୍ର	ଚନ୍ଦ	ଜହ୍ନ
ତ୍ୟଜତି	ଛଡ୍‌ଡେତି	ଛୁଡ଼ୁଛି
ତ୍ରିଣି	ତୀଣି	ତିନି (Three)
ଦୁଃଖ	ଦୁକ୍‌ଖ	ଦୁଖ
ଦୁହିତା	ଧୀତା	ଝିଅ
ଧାବୟତି	ଧୋବତି	ଧୋଉଛି (Washes)
ପଶ୍ଚାତ୍	ପଚ୍ଛତୋ	ପଛେ
	ପଚ୍ଛି	ପାଚିଆ (Basket)
ପାନୀୟମ୍	ପାନୀୟଂ	ପାଣି
ପୃଚ୍ଛତି	ପୁଚ୍ଛତି	ପୁଚ୍ଛଇ
ପୁସ୍ତକ	ପୋତ୍ଥକ	ପୋଥି
ଭକ୍ତମ୍	ଭତ୍ତଂ	ଭାତ
ଭ୍ରାତା	ଭାତା	ଭାଇ
ମଧ୍ୟମ୍	ମଜ୍‌ଝଂ	ମଝା

ଧନ୍ୱଗତ

ସଂସ୍କୃତ	ପାଲି	ଓଡ଼ିଆ
ଯବାଗୁ	ଯାଗୁ	ଯାଉ (Porridge) (Rice-gruel)
ରକ୍ଷତି	ରକ୍‌ଖତି	ରଖଇ
ଅଲାବୁ	ଲାବୁ, ଅଲାବୁ	ଲାଉ
ବର୍ଦ୍ଧକୀ	ବଡ୍‌ଢକୀ	ବଢ଼େଇ
ଶୃଗାଳ	ସିଗାଳ	ଶିଆଳ
ଷୋଡ଼ଶ	ସୋଳସ	ଷୋଳ (16)
ଗୃହ୍ଣାତି	ଗଣ୍ହାତି	ଘେନଇ
ଅଷ୍ଟ	ଅଟ୍‌ଠ	ଆଠ
ପ୍ରଥମ	ପଠମ	ପୋଢ଼ୁଆଁ
ଚତୁର୍ଥ	ଚତୁତ୍ଥ	ଚଉଠ
ଶ୍ରୀ	ସିରି	ଶିରି (Glory)
ଉଚ୍ଚୈଃ	ଉଚ୍ଚ	ଉଚ୍ଚ ବା ଉଂଚ୍ଚ (High)
ମାତର୍	ମାତା	ମାତା, ମା,
ସ୍ଥାନମ୍	ଥାନଂ (Thanâm)	ଥାନ
ଶିଷ୍ୟଃ	ସିସ୍‌ସୋ	ଶିଷ
ବାଦୟନ୍ତି	ବାଡ଼େନ୍ତି (Rings)	ବାଡ଼ାଏ
ଚୌର	ଚୋର	ଚୋର
ଯାଚତେ	ଯାଚନ୍ତି	ଯାଚଇ
√ଭୂ	√ହୂ	
ଔଷଧମ୍	ଓସଧଂ	ଓଷଦ, ଅଉଷଦ
ଦ୍ୱିତୀୟ	ଦୁତିୟ	ଦୁତିୟ
ସପ୍ତ	ସତ୍ତ	ସାତ

ସଂସ୍କୃତ	ଓଡ଼ିଆ	ପାଲି
	କୁଦ୍ଦାଳ	କୋଦାଳ
	ଭଣ୍ଡିକା (Bundle)	ଭଣ୍ଡା (କଦଳୀ ଭଣ୍ଡା)

ଉପରୋକ୍ତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ କେତେକ ଓଡିଆ ଶବ୍ଦ ସଂସ୍କୃତ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ପାଲି ଶବ୍ଦମାନଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ୍ ।

ସଂସ୍କୃତ	ପାଲି	ଓଡିଆ
ଇକ୍ଷୁ	ଇକ୍ଖୁ	ଆଖୁ
ଇକ୍ଷୁ	ଉଚ୍ଛୁ	
	ଘଟି (pot)(vessel)	ଘାଟିଆ
ଜ୍ୟଷ୍ଠ	ଜେଟ୍ଠ	
ବର୍ଷ	ବସ୍ସ	ବରଷ
ବୈଦ୍ୟ	ବେଜ୍ଜ	ବଇଦ ବା ବେଜ *
ସତ୍ୟମ୍	ସଚ୍ଚଂ	ସତ
ଶୂନ୍ୟ	ସୁଞ୍ଞ୍ଞା	ଶୁନ
ସର୍ବ	ସବ୍ବ	ସରବ (ସରବେ)
ଅନ୍ୟ	ଅଞ୍ଞ	ଆନ
ଭଗବାନ୍	ଭଗବା	'ଭଗବାନ
ହସ୍ତୀ	ହତ୍ଥୀ	ହାତ
ଉଷ୍ଣନ୍	ଉଣ୍ହ	ଉଷୁମ
ପର୍ବତ	ପବ୍ବତ	ପରବତ
ପ୍ରଶ୍ନ	ପଣ୍ହ	ପ୍ରଶନ
ସ୍ତ୍ରୀ	ଇତ୍ଥୀ	ସ୍ତ୍ରୀର, ତିରିଲା, ଇତ୍ୟାଦି

---

* ଓଡ଼ିଆରେ 'ବେଜ' ଶବ୍ଦ title ରୂପେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଦାର୍ଶନିକ ଓ ନୈତିକ ତତ୍ତ୍ୱ—*

ବୁଦ୍ଧତ୍ୱ ଲାଭ କରିବାପରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ପାଞ୍ଚଜଣ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ପ୍ରଥମ—ଧର୍ମୋପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଧର୍ମଶ୍ରାବଣ (Sermon) ରେ ସେ ଉଭୟ ଚରମ ପନ୍ଥାକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଆଷ୍ଟାଙ୍ଗିକମାର୍ଗରୂପକ (eight-fold path)' ମଧ୍ୟମ ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଚାରି 'ଆର୍ଯ୍ୟସତ୍ୟ'ର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ଆର୍ଯ୍ୟସତ୍ୟକୁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ମୌଳିକ ତତ୍ତ୍ୱ କହିଲେ ଚଳେ । ଉକ୍ତ ଧର୍ମ-ବ୍ୟାଖ୍ୟାନଟି 'ଧର୍ମଚକ୍ର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନସୂତ୍ର' ନାମରେ ବୌଦ୍ଧଜଗତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଅଛି । ପାଳି ଧର୍ମପଦ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ଚାରି ଆର୍ଯ୍ୟସତ୍ୟର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଓ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗିକ (ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗଯୁକ୍ତ) ମାର୍ଗର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି (୨୭୩) । ଏହି ସୂତ୍ରର ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଅଂଶର ଆକ୍ଷରିକ ଅନୁବାଦ ତଳେ ଦିଆଗଲା ।

"ଭିକ୍ଷୁମାନେ, ଏହି ଦୁଇଟି ଚରମ ପନ୍ଥା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଦ୍ୱାରା ସେବ୍ୟ ନୁହେଁ । କେଉଁ ଦୁଇଟି ? ଏହି ଯେ (୧) କାମନାବିଷୟ-ମାନଙ୍କରେ (କାମେସୁ) ଅଳୀକ କାମ ସୁଖ ସେବନ (କାମସୁଖଲ୍ଲି-କାନୁଯୋଗ) ଯାହା କି ହୀନ ଅବନତିକର, ନୀଚଜନସେବ୍ୟ, ଅନାର୍ଯ୍ୟ, ଅନର୍ଥଯୁକ୍ତ;ଏହି ଯେ (୨) ଆତ୍ମ-କ୍ଲାନ୍ତିକର-ଜୀବନଯାପନ (ଅତ୍ତ-କିଲମଥ-ଅନୁଯୋଗ) ।

---

* ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଉପାଦେୟ ବଙ୍ଗଳା ପୁସ୍ତକଟି ପଠନୀୟ—

'ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଉପଦେଶ' ଲେଖକ—ମହାତ୍ମା ଅନଗାରିକ ଧର୍ମପାଳ; ମହାବୋଧି ବୁକ୍ ଏଜେନ୍ସି, ୪ ଏ. କଲେଜ ସ୍କୋୟାର, (4 A. College Square) କଲିକତା ।

ଯାହା ଦୁଃଖକର, ଅନାର୍ଯ୍ୟ, ଅନର୍ଥଯୁକ୍ତ । ଭିକ୍ଷୁମାନେ ! ଏହି ଉଭୟ ଚରମପନ୍ଥା ତ୍ୟାଗକରି ତଥାଗତ (ବୁଦ୍ଧ)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟମ ପନ୍ଥା ସମ୍ୟକ୍ ବିଦିତ ବା ଅବିଷ୍କୃତ ହୋଇଅଛି ଯାହା ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟି ଓ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନକରେ ଓ ଯାହା ଉପଶାନ୍ତି, ଅଭିଜ୍ଞାନ, ସମ୍ବୋଧି ବା ପୂର୍ଣ୍ଣଜ୍ଞାନ ଓ ନିର୍ବାଣରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଏ । *

କଅଣ ସେହି ମଧ୍ୟମ ପନ୍ଥା ? ଏହା କେବଳ ଆର୍ଯ୍ୟ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗିକ ମାର୍ଗ । ···ତାହା ଏହା—ସମ୍ୟକ୍ ଦୃଷ୍ଟି, ସଂ ସଙ୍କଳ୍ପ, ସଂ ବାକ୍ୟ, ସଂ କର୍ମ, ସ. ଆଜୀବ ବା ଜୀବିକା, ସଂ ବ୍ୟାୟାମ, ସଂ ସ୍ମୃତି, ସ. ସମାଧି । ଭିକ୍ଷୁମାନେ ! ଏହି ତ ସେ ମଧ୍ୟମ ମାର୍ଗ··· ।

ଚାରି ଆର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ

[(୧) ଦୁଃଖର ଅସ୍ତିତ୍ୱ (୨) ଦୁଃଖର ଉତ୍ପତ୍ତି ବା କାରଣ (୩) ଦୁଃଖର ନିରୋଧ (୪) ଦୁଃଖର ନିରୋଧ କରିବାର ଅର୍ଥାତ୍ ଅତିକ୍ରମ କରିବାର ଉପାୟ ବା ମାର୍ଗ ।]

"ପୁନଶ୍ଚ ହେ ଭିକ୍ଷୁମାନେ ! ଦୁଃଖ ଆର୍ଯ୍ୟସତ୍ୟ ଏହା : ଜନ୍ମ ଦୁଃଖ, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଦୁଃଖ, ବ୍ୟାଧି ଦୁଃଖ, ମରଣ ଦୁଃଖ, ଅପ୍ରିୟସମାଗମ ଦୁଃଖ * ପ୍ରିୟବିୟୋଗ ଦୁଃଖ, ଈପ୍ସିତପଦାର୍ଥର ଅପ୍ରାପ୍ତି ଦୁଃଖ, ସଂକ୍ଷେପତଃ ପଞ୍ଚ ଉପାଦାନ ସ୍କନ୍ଧ ଅର୍ଥାତ୍ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱର ପଞ୍ଚଭୂତ ପ୍ରତି ସ. ସକ୍ତି ଦୁଃଖକର । *"

"Which leads to insight, to wisdom, to quietude, to knowledge, to perfect enlightenment, to final extinction of desire and suffering."
Buddhism by Sir Manier Williams, p. 54.

ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ

ରୂପ-ବେଦନା-ସଂଜ୍ଞା-ସଂସ୍କାର-ବିଜ୍ଞାନରୂପକ ୫ ସ୍କନ୍ଧର ସମଷ୍ଟି, ଧମ୍ମପଦର ୨୧୦ ଗାଥା ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଗାଥା ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ଭିକ୍ଷୁମାନେ ! ଏହି ତ ପୁନଶ୍ଚ ଦୁଃଖସମୁଦୟ ଆର୍ଯ୍ୟସତ୍ୟ—ଏହି ଯେଉଁ ତୃଷ୍ଣା ପୁନଃ ପୁନଃ ଜାତ ହୁଏ, ସୁଖଯୁକ୍ତ ରାଗର ସହଗାମୀ (ନନ୍ଦୀରାଗସହଗତା *) ସେହି ସେହି ବିଷୟରେ ଅଭିନନ୍ଦନକାରିଣୀ, ତାହା ଏହା କାମତୃଷ୍ଣା, ଭବତୃଷ୍ଣା ଅର୍ଥାତ୍ ଜନ୍ମଲାଭ କରିବା ସକାଶେ ତୃଷ୍ଣା ଓ ବିଭବ ତୃଷ୍ଣା ।

ଭିକ୍ଷୁମାନେ ! ଏହି ତ ପୁଣି ଦୁଃଖ ନିରୋଧ ଆର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ ଯେ ସେହି ତୃଷ୍ଣାରୁ ଅଶେଷ ବିରାଗ-ନିରୋଧ ତ୍ୟାଗ, ବିସର୍ଜନ, ମୁକ୍ତି, ଆସକ୍ତିର ଅଭାବ ।

ଭିକ୍ଷୁମାନେ ! ଏହି ତ ପୁଣି ଦୁଃଖନିରୋଧଗାମୀ ଆର୍ଯ୍ୟସତ୍ୟ ।
ଏହା ଆର୍ଯ୍ୟ ବା ସୁମହାନ୍ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗଯୁକ୍ତ ମାର୍ଗ ।"

"ଅଧ୍ୟାତ୍ମଲୋକାନ୍ୱେଷୀ ଯେଉଁ ଯୁବକମାନେ ଏହି ପଥରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀରେ ଏହି ତିନୋଟି ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ବିଶିଷ୍ଟ ଘଟଣା-ବିଷୟରେ ଅନବରତ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ହେବ—(୧) ଜଗତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିନିଷ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଅଂଶୁବିକିରଣବେଗ (radio-active rapidity) ଦ୍ୱାର ଚୂର୍ଣ୍ଣିତ ହେଉଅଛି, [୨] ଏହି ବିଚୂର୍ଣ୍ଣନର ପରିଣାମରେ ଦୁଃଖ ଅଛି, (୩) ଯେଉଁ ଜିନିଷକୁ ଆମ୍ଭେ ନିର୍ବୋଧ ପରି ଆମର ବୋଲି ଭାବୁ ତାହାର କୌଣସି ସ୍ଥାୟୀ ସତ୍ତା ଅଥବା ମମତ୍ୱଭାବ ନାହିଁ ।" ବୁଦ୍ଧଦେବର ଉପଦେଶ, ପୃ ୩୭-୩୮ ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ କବିତାରେ ଧମ୍ମପଦର କେତେକ ଅତି ଉପାଦେୟ ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ଏଥିରେ ବୌଦ୍ଧ-ଧର୍ମର ସ୍ଥୂଳମର୍ମର ପରିଚୟ ମିଳେ ।

ଧମ୍ମପଦର ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ୪୧୩ ନନ୍ଦୀଭବ ପରିକ୍ଖୀଣୋ = who has quenched the thirst, ତୃଷ୍ଣା = ଅହଂଯୁକ୍ତ କାମନା ।

(୧)

ଆରେ ଭୂଲମନ !   ଘୋର ତପସ୍ୟାରେ ନାହିଁ ପ୍ରୟୋଜନ ।
ମାସ ମାସ ଧରି ବନୁ ବନ   କୁଶାଗ୍ରରେ ଯେବେ ଭୁଞ୍ଜୁ ଅନ୍ନ
ଧର୍ମ-ଗତ-ଚିତ୍ତ ସାଧୁଙ୍କ ସୁକୃତ-ଷୋଳ-କଳାରୁ ଭୁ କଳାହୀନ
। ୧ । ଧର୍ମଂ ଶ୍ଳୋ ୬୦

ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନର ବିଭୂଷିତ   ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଯେବେ ସୁନିଷ୍ଠିତ
ଶମ-ଦମ-ଦୟା-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେବେ ହିୟା ସେ ଅଟଇ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଶ୍ରମଣ
। ୨ । ୧୪୨

ବରଷସାରା ଯେ କରେ ଯାଗ ବହ୍ନି-ମୁଖେ ଦିଏ ହବିର୍ଭାଗ
ପୁଣ୍ୟ ଇଚ୍ଛାକରି, ନୁହଁଇ ତାହାର ସାଧୁସେବାଫଳ ଚଉପଣ
। ୩ । ୧୦୮ / ୨୬୬

ଜାତି ଗୋତ୍ର ଜଟା ମୃଗାଜିନ ନୁହେଁ ଏସବୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଚିହ୍ନ
ସତ୍ୟ ଧର୍ମ-ବ୍ରତ-ଶୀଳ ଯେବେ ଚିତ୍ତ ସେ ଅଟଇ ପୂତ, ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ
। ୪ । ୩୯୩–୬

ନଳିନୀ ଦଳରେ ଜଳପରି   ଦାଣ୍ଡିଣ-ମୂନେ ସୋରଷ ସରି
କାମନାରେ ଚିତ୍ତ ଯେବେ ଅଜଡ଼ିତ ସେ ଅଟଇ ସିନା ସୁବ୍ରାହ୍ମଣ
। ୫ । ୪୦୧

ଚାରି ଆର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ ମନେ ହେଜ ଆଷ୍ଟାଙ୍ଗିକ ମାର୍ଗ ଦୃଢ଼େ ଭଜ
ସୁଶୀଳ, *ସପତ-ବୋଧି-ଅଙ୍ଗ-ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ନିର୍ବାଣରେ ହୁଅ ମଗ୍ନ
। ୬ । ୧୯୦।୧୮୯ ଏବଂ ୮୯

ଧମ୍ମପଦର ୧୮୯ ଶ୍ଳୋକରେ (ଗାଥାରେ)
ବୁଦ୍ଧ, ଧର୍ମ ଓ ସଙ୍ଘ ଏହି ତିଶରଣର ପ୍ରଶଂସା ଅଛି ।

---

*ସପ୍ତ-ବୋଧି-ଅଙ୍ଗ ଯଥା :—ସ୍ମୃତି, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରୀତି, ପ୍ରଶ୍ରବ୍ଧି, ସମାଧି, ଉପେକ୍ଷା, ଧର୍ମବିଚୟ ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ କବିତାରେ ଅହଙ୍କାରକୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ଚାରି ଆର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ (The Four Noble Truths) ର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

(୨)

ଆରେ ଅହଙ୍କାର ! ଚିନ୍ତାକର ସତ୍ୟ ଏ ଚାରି ପ୍ରକାର ।
ଦୁଃଖ ଆବାସ କରିଛି ଏ ସଂସାର । ୧ ।
ଦୁଃଖ ନିତ୍ୟ ନୁହେଁ, ତୃଷ୍ଣା ହେତୁ ତାର । ୨ ।
ବାଟ ଅଛି ଏଥୁଁ ହେବା ପାଇଁ ପାର । ୩ ।*
ବାଟ ଆଠୋଟି ପାହାଚରେ ତିଆର । ୪ । (ଧ° ୧୯୧)

ନିର୍ବାଣ ବା ମୋକ୍ଷ ରୂପକ ପରମଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳରେ ଉପନୀତ ହେବାକୁ ହେଲେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଅଷ୍ଟ-ସୋପାନ ଯୁକ୍ତ ବା ଆଠ ପାହାଚରେ ତିଆରି ହୋଇଥିବା ପଥ ଦେଇ ଯିବାକୁ ହେବ, ଏହି ଆଷ୍ଟାଙ୍ଗିକ ମାର୍ଗଦ୍ୱାରା ସାଧକ ନୈତିକ ସଂସ୍କାର ବା ଶୁଦ୍ଧିଲାଭ କଲେ ନିର୍ବାଣର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବେ, କଠୋପନିଷଦ (୨.୨୪୬-ରେ ଶ୍ରୁତିବାକ୍ୟ କହେ, "ନାବିରତୋ ଦୁଶ୍ଚରିତା ନ୍ନାଶାନ୍ତୋ ନାସମାହିତଃ । ନାଶାନ୍ତମାନସୋ ବାପି ପ୍ରଜ୍ଞାନେ-ନୈନମ୍ ଆପ୍ନୁୟାତ୍ ।" ଅର୍ଥାତ୍‌ ଯେଉଁ ଲୋକ ଦୁଶ୍ଚରିତରୁ ବା ଶାସ୍ତ୍ରନିଷିଦ୍ଧ

---

* ବୈଷୟିକ ସୁଖପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ, ଜୀବିକ ଦୁଃଖରୁ ମୁକ୍ତି-ଲାଭ-ପୂର୍ବକ ଉନ୍ନତ-ତର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅବସ୍ଥା ଲାଭ କରିବା ବା ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରିବା ପୃଥିବୀର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହାଧର୍ମର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଭାରତର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି କାଳିଦାସ ପୁନର୍ଜନ୍ମରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବା ସକାଶେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି । ଯଥା "ମମାପି ଚ କ୍ଷପୟତୁ ନୀଲଲୋହିତଃ ପୁନର୍ଜନ୍ମପରିଭବଶକ୍ତିସାତ୍ମଭୂଃ ।" ଶକୁନ୍ତଳା ନାଟକର ଭରତ ବାକ୍ୟ ।

ବ୍ୟବହାରରୁ ବିରତ ନୁହେ, ସଂଯତେନ୍ଦ୍ରିୟ ନୁହେଁ, ସମାହିତଚିତ୍ତ ନୁହେଁ, ବା ଏକାଗ୍ରତା-ରହିତ ଅଟେ, ଏବଂ ଭୋଗସ୍ପୃହା-ରହିତ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ, ସେ ଲୋକ ପ୍ରଜ୍ଞାନ ବା ପ୍ରଜ୍ଞାଦ୍ୱାରା ଏହି ଆତ୍ମାକୁ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ।

(କଠୋପନିଷଦ-ପଣ୍ଡିତ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ସମ୍ପାଦିତ, ପୃ ୮୪ ସ୍ଥା)

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଏହି ଅଷ୍ଟପଦୀ କବିତାରେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦରେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଆଷ୍ଟାଙ୍ଗିକ ମାର୍ଗ (Holy eightfold path)ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗର ଉପଦେଶ ଓ ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି ।

(୩)

ସମ୍ୟକ ଦାର୍ଶନିକ ମତ । ପୋଷଣ କର ଅବିରତ ।
ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ନିୟମ । ସେ ଜ୍ଞାନ ସମ୍ୟକ ଦର୍ଶନ ।୧।
ସମ୍ୟକ ସଙ୍କଳ୍ପ ତବ । ଚିତ୍ତର ହେଉ ହେ ବିଭବ ।
ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ମଇତ୍ରୀ-ଭାବନା । ସେ ଅଟେ ସତ ସଙ୍କଳ୍ପନା ।୨।
ସମ୍ୟକ ବଚନ ରଚନା । କେବଳ କରୁ ଉଚ୍ଚାରଣା ।
ସୁସତ୍ୟ ପ୍ରଶାନ୍ତ ଭାଷଣ । ତା ନାମ ସମ୍ୟକ-ବଚନ ।୩।
ସମ୍ୟକ କରମ ସାଧନେ । ଲାଗନ୍ତୁ ତବ ଇନ୍ଦ୍ରି-ଗଣେ ।
ଅନନ୍ତଶୋକ ସୁମଙ୍ଗଳ । ସମ୍ୟକ କରମର ଫଳ ।୪।
ସମ୍ୟକ ଆଜୀବେ ଉଦର । କୁଟୁମ୍ବ ପୋଷ ଅକାତର ।
ହିଂସା ମିଥ୍ୟାରୁ ଯେ ରହିତ । ଶୁଦ୍ଧ ଆଜୀବ ବୋଲି ଚିନ୍ତ । ୫ ।
ପାପ ନିବାର ଯଥାଶକ୍ତି । ପୁଣ୍ୟମାର୍ଗରେ କର ଗତି ।
ଏ ଅଟେ ସମ୍ୟକ ବ୍ୟାୟାମ । ସତ ଚେଷ୍ଟା ତା ଅନ୍ୟ ନାମ ।୬।
ସମ୍ୟକ ସ୍ମୃତି ପ୍ରତି ଚିତ୍ତ । କର ଯତ୍ନରେ ନିୟୋଜିତ ।
ଜୀବତତ୍ତ୍ୱାଦି-ବିଶ୍ଳେଷଣ । ତା ନାମ ସମ୍ୟକ ସ୍ମରଣ ।୭।

---

(୪) ସମ୍ୟକ କର୍ମର ଏ ଫଳ (ବୈକଳ୍ପିକ ପାଠ)

ଜୀବନ୍‌-ମୁକତି ଉପଲବ୍ଭ । ନିର୍ବିକାର ପ୍ରସନ୍ନଭାବ ।
ଏ ଅଟେ ସମ୍ୟକ ସମାଧି । ଅଦ୍ଭୁତ ଲଭ ଏହା ସାଧି ।୮।

ଆଷ୍ଟାଙ୍ଗିକ ମାର୍ଗର କେତେକ ଅଙ୍ଗର ସାଧନା କରିବାକୁ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟକୁ କେତେକ ଦୁଷ୍ଟରିତ ବା ପାପକର୍ମରୁ ବିରତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମାନବ ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ ସକାଶେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ପାପକୁ କେତେକ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରି ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ରହିବା ସକାଶେ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାତ୍ରକୁ ଶୀଳ ବା ସଦାଚାର ଆଖ୍ୟା ଦେଇଛନ୍ତି । ନିମ୍ନୋକ୍ତ ୧୦ ଶୀଳ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଓ ତହିଁର ଆଦ୍ୟ ପଞ୍ଚଶୀଳ * କି ଗୃହୀ କି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସମସ୍ତଙ୍କଦ୍ୱାରା ପାଳନୀୟ ।

(୪)

ଶୀଳ ଅର୍ଥ ସଦାଚାର   ଜନହିତେ ବୁଦ୍ଧ କଲେ ପ୍ରଚାର
ଦଶଭାଗରେ କରି ବିସ୍ତାର । ୧ ।
ଜୀବ ବଧ ନ କରିବ   ଅବା ତାହା ଅନ୍ୟେ ନ ବତାଇବ
ଏହା ପ୍ରଥମ ଶୀଳ ଜାଣିବ । ୨ ।
ଅଦତ୍ତ ବସ୍ତୁ ଗ୍ରହଣ   ନ କର, ତା ନାମ ଅପହରଣ
ଏହା ଦ୍ୱିତୀୟ ଶୀଳ ବଚନ । ୩ ।
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟବ୍ରତ ଧର   ଆପୁ ତେଜେ ଯେବେ ବାଞ୍ଛା ଭୂମର
ଏହା ତୃତୀୟ ଶୀଳ ନିକର । ୪ ।
ନ କର ମିଥ୍ୟା ଭାଷଣ   ଅନ୍ୟ ତପସ୍ୟାରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ
ଏହା ଚତୁର୍ଥ ଶୀଳ କଥନ । ୫ ।

---

* ଧମ୍ମପଦର ୨୪୬ ଓ ୨୪୭ ଗାଥାଦ୍ୱୟରେ ପଞ୍ଚଶୀଳର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଉପଲବ୍ଭ=ଉପଲବ୍ଧି ।

ମାଦକ-ଦ୍ରବ୍ୟ-ସେବନ ଅଟେ ବଡ଼ ମନ୍ଦ କର ବର୍ଜନ
ଏହା ପଞ୍ଚମ ଶୀଳ ଲକ୍ଷଣ ।୬।
ଏ ପାଞ୍ଚଶୀଳ ପାଳନ କର ସର୍ବେ ଗୃହୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ-ଜନ
ଏହା ଶାକ୍ୟମୁନିଙ୍କ ଶାସନ ।୭।
ଆଉ ପାଞ୍ଚ ସଦାଚାର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଯେତେକ ନିଶ୍ଚିତ ପାଳ
ତାହା କ୍ରମରେ କଲୁ ବିସ୍ତାର ।୮।
ବିକାଳ ଭୋଜନ ତେଜ ବିକାଳ ଯାହା ତା ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ହେଜ
ତେବେ ବଢ଼ିଯିବ ତୁମ୍ଭ ତେଜ ।୯।
ସାଂସାରିକ ନୃତ୍ୟଗୀତ ବାଦନରେ କେବେ ନ ଦିଅ ଚିତ୍ତ
ତେବେ ଚିତ୍ତ ହେବ ସମାହିତ ।୧୦।
ମାଳା-ଗନ୍ଧ-ବିଲେପନ ମଣ୍ଡନ-ଭୂଷଣ କର ବର୍ଜନ
ତେବେ ସ୍ଥିର ହେବ ତୁମ୍ଭ ମନ ।୧୧।

୧ମ ଶୀଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭାଗବତ ବାକ୍ୟ ତୁଳନୀୟ ।
ଯେ ପ୍ରାଣୀ ପରେ ହିଂସା କରେ । ଦେବତା ପୂଜି ସେ ନ ତରେ ॥
(୭ମ ସ୍କନ୍ଧ ୧୫ ଅଂ ।)
ସ୍ୱଧର୍ମେ ଇଚ୍ଛା ଯାର ଥିବ । କେବେହେଁ ପଶୁ ନ ହିଂସିବ ॥
(ଇତ୍ୟାଦି ୭ମ ସ୍କନ୍ଧ, ୧୫ ଅଂ ।)
ଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭି ବିଧିସ୍ଥାନେ । ପଶୁ ମାରଣେ ଅବଧାନେ ॥
କଳ୍ପିତ ପିତୃ ଯଜ୍ଞସ୍ଥଳେ । ପଶୁକୁ ବଧ କରେ ବଳେ ॥
ପୂଜଇ ଭୂତ ପ୍ରେତଗଣେ । ଆତ୍ମାର ହିଂସା ସେ ନ ମଣେ ॥
ଜୀବ ମାରଣେ କର୍ମ କରେ । ନରକେ ପଡ଼େ ଅନ୍ତକାଳେ ।୧୧।
ମନୁସଂହିତା ତୁଳନୀୟ – ଯୋଽହିଂସକାନିଭୂତାନି
ହିନସ୍ତି ଆତ୍ମ ସୁଖେଚ୍ଛୟା ।
ସ ଜୀବଂଶ୍ଚ ମୃତଶ୍ଚୈବ ନ କ୍ୱଚିତ୍ ସୁଖମ୍ ଏଧତେ । ୫।୪୫

ସୁନ୍ଦର ଉଚ୍ଚ ଆସନ   ସତତରେ କର ପରିବର୍ଜନ
ତେବେ ସ୍ଥିର ହେବ ତୁମ୍ଭ ମନ ।୧୨।
ରଜତ-ତାମ୍ର ସୁବର୍ଣ୍ଣ   କଦାପି ନ କର ଏହା ଗ୍ରହଣ
ତେବେ ଛେଦି ପାରିବ ବନ୍ଧନ ।୧୩।

ପ୍ରାଚୀନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରେ ନିର୍ବାଣ ବା ବିମୋକ୍ଷ ହେଉଛି ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ ସ୍ୱରୂପ । ଏହା ଜୀବନର ଚରମଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ପରମ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ବା ବେଦିତବ୍ୟ । ଏହା ସର୍ବୋତ୍ତମ ଆଶ୍ରୟ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁଖ । ଏହା ନିତ୍ୟ ବା ଶାଶ୍ୱତ । ଏହି ନିର୍ବାଣର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷାନୁଭୂତି କରି ଶାକ୍ୟମୁନି ଯେତେବେଳେ ବୁଦ୍ଧତ୍ୱ ବା ଜ୍ଞାନାଲୋକ ଲାଭ କଲେ, ତାଙ୍କର ସେ ସମୟର ମାନସିକ ଭାବ ଧମ୍ମପଦର ଜରାବର୍ଗରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖ ନିଃସୃତ ବାକ୍ୟ ରୂପରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ତାହା ନିମ୍ନଲିଖିତ କବିତାରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ ।

(୫)

(ବୋଧିଦ୍ରୁମ ତଳେ ବସିଣ ନିଶ୍ଚଳେ ଶାକ୍ୟମୁନି ଧ୍ୟାନଶୀଳ
ଯେତେବେଳେ ଜ୍ଞାନ-ଆଲୋକ ଲଭିଲେ ଉଚାରିଲେ ଏହି ଗିର)

ଦେହକାର ! ବହୁଜନମରେ ଭ୍ରମି,
ଖୋଜି ଖୋଜି କେତେ, ନ ପାଇଣ ତୋତେ
ହେଲି ଏକା ପଥଶ୍ରମୀ ।
ବହୁ ଜନ୍ମକଷ୍ଟ ପରେ ହେଲୁ ଦୃଷ୍ଟ ଜାଣିଲି ମାୟା ତୋହର ।
ମନ-ଭୁଲାଣିଆ ରୂପ ତୋର ଆଉ ତୋଳି ନ ପାରିବ ଘର ॥ ୧।୧୫୩
ଭାଙ୍ଗିଗଲାଣି ତୋ ଛୁଅବତା ସବୁ ମଥାନ ଗଲା ଭୁଷୁଡ଼ି ।
କାମନା-ବିନାଶୁ ମୋ ଚିତ୍ତ ଯାଇଛି ନିର୍ବାଣ-ଆନନ୍ଦେ ବୁଡ଼ି ॥ ୨।୧୫୪

ଦେହକାରର ଅର୍ଥ ସଂସ୍କାରବଦ୍ଧ ଯାହା ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଆନୟନ କରେ । କାମନା ବିନାଶରେ ଶାନ୍ତିଲାଭ ଓ ବ୍ରହ୍ମପ୍ରାପ୍ତି ଉପନିଷଦରେ

ଓ ଗୀତାରେ କଥିତ । ଯଥା — ଯଦା ସର୍ବେ ପ୍ରମୁଚ୍ୟନ୍ତେ କାମା ଯେଽସ୍ୟ ହୃଦି ଶ୍ରିତାଃ । ଅଥ ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋଽମୃତୋ ଭବତ୍ୟତ୍ର ବ୍ରହ୍ମ ସମଶ୍ନୁତେ । କଠୋପନିଷଦ ୩।୨।୧୪ । ବିହାୟ କାମାନ୍ ଯଃ ସର୍ବାନ୍ ପୁମାଂଶ୍ଚରତି ନିସ୍ପୃହଃ । ନିର୍ମମୋ ନିରହଂକାରଃସ ଶାନ୍ତିମଧିଗଚ୍ଛତି । ଗୀତା ୨।୭୧ । ଗୀତା ୬।୪ ଭୁଳମାସ୍ତୁ··· ସର୍ବସଙ୍କଳ୍ପ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଯୋଗାରୂଢ଼ସ୍ତଦୋଚ୍ୟତେ । ନିର୍ବାଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧ୍ୟାପକ ବଡୁଆଙ୍କର ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ମନ୍ତବ୍ୟ ପଠମାସ୍ତୁ ।

"Nibbana or nirvana is the grand name for vimutti which constitutes the central interest in Early Buddhism. Early Buddhism broadly speaks of 2 aspects of vimutti cheto vimutti and panna vimutti, emancipation by way of attainment of the free state of consciousness, and emancipation by way of development of reason or knowledge. The stepping stone to either is sila, a term which comprehends the whole of man's moral sphere of existence and behaviour. Sila, chitta and panna are the three main terms of the entire system of which the ultimate aim is the attainment of emancipation. Chitta or samadhi comprehends the whole of man's psychical sphere of existence and experience. Panna or vipassana comprehends the whole of man's rational sphere of existence and intellection. He who follows the path of chitta or samadhi to the exclusion of the other path is called in later

Pali nomenclature samathayani, a follower of the path to tranquility. He who follows the path of panna (ପଞ୍ଞା) to the exclusion of the former, is called vipassanayani, a follower of the path to knowledge. The highest ideal of the path is the fulfilment of both the yanas : samatha and vipassana."

Sri Rama Krishna Centenary Memorial, vol. I. ଉଲ୍ଲିଖିତ ଟିପ୍ପଣୀ ମଧ୍ୟ ପଠନାପୁ । [Intermediate Pali selections, Calcutta Univ. P. 124.]

"Nibbana [Milinda-panha]—Here is a popular exposition of the Buddhist idea of Nibbana; Nibbana is a real state of consciousness which may be actually realised or experienced. [ଏସା ନିବ୍ବାନ ଧାତୁ ଯଂ ସୋ ସମ୍ମା ପଟିପନ୍ନୋ ସଚ୍ଛିକରେତି] It is not something which is induced or fancy-born but which is real in the sense that it may be actually experienced. This supreme state is to be viewed from the point of view of ଅନୀତ (absence of contingency), ଅନୁପଦ୍ଦବ (absence of disturbance), ଅଭୟ (absence of fear), ଖେମ (security), ସାନ୍ତ (tranquility), ସୁଖ (bliss), ସାତ (ease), ପଣୀତ (excellence), ସୁଚ (purity), and ସୀତଳ (calm)" । (contingency= probability, conditionality.)

ବୁଦ୍ଧଦେବ ଧମ୍ମପଦରେ ସଂସାରକୁ ବୃହତ୍ଜଳଖଣ୍ଡ ବା ସାଗର ରୂପରେ କଳ୍ପନା କରି ନିର୍ବାଣକୁ ବା ମୁକ୍ତିକୁ ଏହାର

ପାର ବୋଲି ସୂଚନା କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଯଥା—ଧମ୍ମପଦର ୨୬୯ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

(୬)

ଆରେ, ଭବସାଗର ନାଉରି ! ଲଦି କରି ତୋ ମାନସ-ତରୀରେ ।
କାମ-କ୍ରୋଧ-ଲୋଭ-ଆଦି   କଷ୍ଟେ ତରିଁ ନ, ସମ୍ପାଦି
ଫିଙ୍ଗିଦିଅ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ରେ । ୧ । ୩୬୯ ।
ତୋ ସାଙ୍ଗରୁ କେତେ ତରୀ   ହେଲେଣି ରେ ଆଗସର
ତୁ ରହିଛୁ କୂଳକୁ ଆବୋରି ରେ । ୨ । ୮୫-୮୬
ହାଲୁକା ହେଲେ ତୋ ତରୀ   ବାହିନେବୁ ବେଗ କରି
ସୁଖେ ହୋଇବୁ ଦରିଆ ପାରି ରେ । ୩ ।

ଧମ୍ମପଦର କେତେକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ମନୋଜ୍ଞ ଗାଥାର ବା ଶ୍ଳୋକର ଅନୁବାଦ ଏହି ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିତା ପଂକ୍ତିମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ବାମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଧମ୍ମପଦର ଗାଥା ନମ୍ବର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେଲା ।

(୭)

୧ । ସ୍ୱଭାବ-ସମୂହ ମନ-ଅନୁଚର ମନଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନୋମୟ
ଦୂଷିତ ମନରେ କର୍ମ ଯେବେ କରି ଦୂଷିତରେ କଥା କହ ହେ ।
ଯୁଗ-ବଳଦକୁ ଚକ ପରି ସଦା ଗୋଡ଼ାଇବ ଦୁଃଖ ହେ ।
ତେଣୁ ମନକୁ ନିର୍ମଳ ରଖ ହେ । ୧ ।
୨ । ତୁମ୍ଭ ପାଖେ ସୁଖ ଲାଗି ରହିଥିବ, ବସ୍ତୁକୁ ଯେପରି ଛାଇ
କହିବା ବେଳରେ କରିବା ବେଳରେ ମନ ଯେବେ ଶୁଦ୍ଧ ଥାଇ ହେ
ଧର୍ମ ମନ-ଅନୁଚର । ମନ ଉପରେ ତାର ନିର୍ଭର ହେ ।
ମନ ମଧ୍ୟରେ ତାହାର ଘର ହେ । ୨ ।

(ଧର୍ମ = ସ୍ୱଭାବ)

୩ । ମାରିଲା, ଜିଣିଲା, ନେଲା, ଗାଳିଦେଲା, ଏପରି ଯେବେ ଭାବନା ।
ସତତ ହୃଦୟର ଚିତ୍ତରେ ଜଡ଼ିତ, ଶତ୍ରୁତା ନୋହିବ ଭଗ୍ନ ହେ
ତେଣୁ ଛାଡ଼ି ଏହି ଚିନ୍ତା । ମନୁ ଦୂର କରିବ ଅହନ୍ତା ହେ ।
ତେବେ ହୋଇବ ଜଗତ୍ କନ୍ତା ହେ । ୩ ।

୧୯ । ଯଦ୍ୟପି ବହୁତ ଧରମ ଶାସ୍ତ୍ର ବଖାଣେ ପଣ୍ଡିତ-ପଣେ
କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରଣ ପ୍ରମାଦରେ ଜାଣ, ନୁହେଁ ଭାଗୀ ପୁଣ୍ୟାର୍ଜନେ ହେ
ଯଥା ଗ୍ରାମ-ଗୋ-ପାଳକ । ଗଣି ଗୋଧନ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ହେ ।
ନୁହେଁ ତହିଁରେ ଅଧିକାରକ ହେ । ୬ ।

୪୯ । ଫୁଲର ସୁବାସ ମନୋହର ବେଶ ନ କରଣ ନାରଖାର
ଭ୍ରମର ଯେପରି ରସ ନଏ ହରି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସେହି ପ୍ରକାର ହେ
ଗୃହୀଜନଠାରୁ ଅନ୍ନ । ଭୁଞ୍ଜି ଅନ୍ୟତ୍ର କରେ ଗମନ ହେ ।
କେବେ ନ ଦେଇ ତାକୁ କଷଣ ହେ । ୪ ।

୫୮-୫୯ । ପଥ-ପାର୍ଶ୍ୱେ କ୍ଷେତ୍ର ଅଳଆ ଗଦାରେ ପଦ୍ମ ହୁଅଇ ଉଦ୍‌ଗତ
ପୁଣ୍ୟ-ସଉରଭେ ମନ ନଏ ହରି
ତେସନ ବୁଦ୍ଧ ଭକତ ହେ ।
ଜ୍ଞାନେ ମାନସକୁ ହରେ । ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧ ଜନ-ସମାଜରେ ହେ ।
ଯେହ୍ନ ମନୁଷ୍ୟ ଦେହ ମାଂସରେ ହେ । ୫ ।

୭୧ । ସଜ-କ୍ଷୀର ଯଥା ଅମ୍ଳ-ରସ-ଯୋଗେ କ୍ରମେ ହୁଏ ବିସ୍ୱାଦନ୍ତ
ନିଜକୃତ ପାପ ତେସନ କ୍ରମଶଃ ମନ୍ଦଫଳ ଉପୁଜଇ ହେ ।
ଭସ୍ମ-ଆଚ୍ଛାଦିତ-ବହ୍ନି ପରି ଭିତରେ ହୋଇ କୁହୁଳ ହେ ।
ଶେଷେ ପାପୀକୁ ଦହଇ ଦଳ ହେ । ୭ ।

୭୫ । ମୋକ୍ଷ-ଲଭ-ପଥ ଅଟଇ ପୃଥକ, ପୃଥକ ବିଷୟ-ପଥ
ହୃଦେ ଅନୁଭବ କରି ଏହି ଭାବ ଭିକ୍ଷୁ, ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଭକତ ହେ ।

ସତକାରେ ଅନୁରାଗ, ଗୁଢ଼ ଅଭ୍ୟାସିବେ ଏହି ମାର୍ଗ ହେ ।
କାୟ-ଚିତ୍ତ-ଉପାଧି-ବର୍ଜିତ ହେ । ୮ ।
୧୨୫ । ନିର୍ମଳ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ସାଧୁ ପୁରୁଷକୁ ଯେ କରେ ଦୋଷ ଅର୍ପଣ
ସେହି ଦୋଷ ସେହି ମୂର୍ଖଲୋକଠାକୁ କରଇ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ ହେ ।
ଯଥା ବାୟୁ-ବିପରୀତ ଦିଗେ ସୂକ୍ଷ୍ମ-ଧୂଳି ହେଲେ କ୍ଷିପ୍ତ ହେ
ନିଜ ଶରୀର କରେ ଦୂଷିତ ହେ । ୯ ।
୧୩୪ । ଭଙ୍ଗାକଂସା ପରି ହୋଇ ଉପହତ ଯେବେ ତୁମ୍ଭ ନିଃଶବଦ
କ୍ରୋଧହୀନ ତୁମ୍ଭେ ନିର୍ବାଣ-ଦୁଆରେ ହୋଇଅଛ ଉପଗତ ହେ ।
ଧନ୍ୟ କ୍ରୋଧହୀନ ଜନ । କ୍ରୋଧ-ଅଶ୍ୱକୁ କରି ବାରଣ ହେ ।
ସେହୁ ସାରଥି-ପଦ-ଭାଜନ ହେ । ୧୦ ।
୧୬୭ । ଆପେ ଆପଣାକୁ ଉଦ୍ଧରି ଧରିବ ନିଜେ ହୋଇ ଦୃଢ଼ବ୍ରତ
ମଧ୍ୟମ-ପନ୍ଥାରେ ପଥିକ ହୋଇବ, ଆଖ୍ୟା ତା ସିନା ସୁଗତ ହେ ।
ନିଜ ସୁଖ ଦୁଃଖ ତୋର । ନିଜ ଉପରେ କରେ ନିର୍ଭର ହେ
ନିଜ ଆତ୍ମା ଅଟେ ନିଜ ପର ହେ । ୧୧ ।

(୮)

୨୫ । ଏଇ ଭୂଧର, ଏଇ ଭୂଧର । ଶିର ତୋଳିଅଛି ନଭ ଉପର ।
ସେହିପରି ତୁମ୍ଭ ହୃମଧାବୀ ନର ॥
କାମନା ପ୍ରବାହେ ନୁହଁ କାତର । ଶମ-ଦମ-ଯତ୍ନେ ତୁମ୍ଭ ଜାଗର ।୧।
୮୨ । ଏ ସରୋବର, ଏ ସରୋବର । ନିର୍ମଳ ଗମ୍ଭୀର ଏହା ଉଦର
ଦର୍ପଣ ପରି ଏ ଦିଶେ ସୁନ୍ଦର । ସେହିପରି ତୁମ୍ଭ ସୁଜ୍ଞାନୀ ନର ।
ଧର୍ମ-ତତ୍ତ୍ୱେ ଶାନ୍ତ ହେଉ ଅନ୍ତର । ୨ ।
୮୧ । ଏ ଧରାଧର, ଏ ଧରାଧର । ତୋଳିଛି ଗଗନେ ଉଚ୍ଚଶିଖର ।
ଝଞ୍ଝା-ପବନରେ ହୋଇ ଅଟଳ । ସେହିପରି ତୁମ୍ଭ ସୁଜ୍ଞାନୀ ନର ।
ନିନ୍ଦା ପ୍ରଶଂସାରେ ସମତ୍ୱ ଧର । ୩ ।

ଧମ୍ମପଦର ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ନିର୍ବାଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ବିଷୟ କଥିତ ହୋଇଅଛି । ସେଥିରୁ ସାରମାତ୍ର ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା । ନିର୍ବାଣ ହେଉଛି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଶ୍ରୟ (୨୩), ବିମୋକ୍ଷ ବା ନିର୍ବାଣ ହେଉଛି ଅନିମିତ୍ତ ଓ ଶୂନ୍ୟତା, ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁର କାରଣ ଅଛି କିନ୍ତୁ ନିର୍ବାଣର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ, ଏହା ଶୂନ୍ୟତା ସ୍ୱରୂପ, (୯୨) । ନିର୍ବାଣ ହେଉଛି ଅକୃତ ଅର୍ଥାତ୍ କେହି ଏହାକୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ନାହିଁ । ଏହାକୁ ଯେ ଜାଣନ୍ତି ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷ (୯୭); ଏହା ଅମୃତ ପଦ ଅର୍ଥାତ୍ ଏହା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଅମୃତତ୍ୱ ଲାଭକରେ ବା ଆଉ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଲାଭକରେ ନାହିଁ । (୧୧୪) ପୁଣ୍ୟକର୍ମୀ ଲୋକମାନେ ସ୍ୱର୍ଗଲାଭ କରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଆସବହୀନ ବା ଆସକ୍ତି-ହୀନ ଲୋକମାନେ ପରିନିର୍ବାଣ ଲାଭ କରନ୍ତି । (୧୨୬) ଯେଉଁ ଚିତ୍ତ 'ବିସଙ୍ଖାର' ବା ନିର୍ବାଣ ଲାଭ କରିଅଛି ସେ ଚିତ୍ତ ତୃଷ୍ଣାକ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି, (୧୫୪) ନିର୍ବାଣପ୍ରାପ୍ତ ଓ ଅକୁତୋଭୟ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ଅସଂଖ୍ୟ ପୁଣ୍ୟଲାଭ ହୁଏ । (୧୯୬) ପରମ୍ ଶାନ୍ତିରୂପକ ନିର୍ବାଣପର ଅନ୍ୟ ସୁଖ ନାହିଁ । (୨୦୨) ନିର୍ବାଣ ହେଉଛି ଅନାଖ୍ୟାତ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନିର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟ । (୨୧୮) ନିର୍ବାଣ ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପଦିଷ୍ଟ ଶାନ୍ତିମାର୍ଗ । (୨୮୫) ଏହା ସୁଖକର ଶାନ୍ତ ପଦ ବା ଅବସ୍ଥା; ଏଥିରେ 'ସଙ୍ଖାର'ର ଅର୍ଥାତ୍ ସଂସ୍କାରର ଉପଶମ ହୁଏ । (୩୬୮) ଯେ ଧ୍ୟାନଶୀଳ ଓ ପ୍ରଜ୍ଞାବାନ୍ ସେ ନିର୍ବାଣର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ (୩୭୨) । ନିର୍ବାଣକୁ ଯେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ସେ ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ପ୍ରମୋଦପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତି । ୩୭୪ ।

ଶୂନ୍ୟତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପଣ୍ଡିତ ବରୁଆଙ୍କର ନିମ୍ନଲିଖିତ ଚମତ୍କାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାଟି ପଠନୀୟ:—

The cultural heritage of India. (Sri Ramakrishna Centenary Memorial) Vol. I. p. 237-251. Early Buddhism By Beni Madhab Barua, M. A., D. Litt. (Lond.) P. 248, Last Para : "Sunyata—Sunnata (ସୁଞ୍ଞତା) or unrelatedness is the highest conceivable condition of consciousness. According to later Buddhist terminology, Sunyata is nothing but Grahya-grahaka bhaba-rahitata, (ଗ୍ରାହ୍ୟ· ଗ୍ରାହକ-ଭାବ-ରହିତତା) the absence of subject-object relation. This vision dawns on the consciousness when there are no impediments to obstruct it. The means by which the vision may be obtained is the practice of 'jhana' or meditation. Four 'jhana' stages are to be gone through on the four levels of consciousness or the four planes of experience called avachara's—Kama, rupa, arupa and lokuttara. Eight Samapatti's or states of trance are said to have been attained by the Indian Yogis already before the advent of Buddha. These samapattis or samadhis make up a range of the mind from the lowest of the Kama level to the highest of the arupa. The ninth state, called sannavedayita-nirodha (ସଞ୍ଞା-ବେଦୟିତା ନିରୋଧ) is claimed to have been reached by the Buddha for the first time in history, achieving the highest record on the highest of the lokuttara levels and planes. When this state of trance

is reached, the person attaining it appears to be in all sense dead but for the 'ushma' or bodily warmth as the only palpable sign of life. It is in this state that the attainment of "cheto-vimutti or chetasovimokha is really possible."

ଶୂନ୍ୟବାଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧ୍ୟାପକ ସତୀଶଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ ଯାହା ଲେଖିଅଛନ୍ତି:—(ଧମ୍ମପଦ-ଚାରୁଚନ୍ଦ୍ର ବସୁ ସମ୍ପାଦିତ, ୪ର୍ଥ ସଂସ୍କରଣ ଭୂମିକା) ତାର ସାରାଂଶର ଅନୁବାଦ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା :—'ଶୂନ୍ୟ' ଏହି ନାମ ଶ୍ରବଣ କରିଲେ ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏକ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ରସର ସଞ୍ଚାର ହୁଏ । କୋଟି କୋଟି ମାନବ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶୂନ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରନ୍ତି । ଶୂନ୍ୟବାଦ ଦର୍ଶନ-ଶାସ୍ତ୍ରର ଶିରୋରତ୍ନ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦାର୍ଶନିକ ଚିନ୍ତା ଶୂନ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା କୌଣସି ଅଧିକତର ଉଚ୍ଚ ଶିଖରରେ ଅଧିରୋହଣ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇନାହିଁ । ଶୂନ୍ୟ ମାନବଚିନ୍ତାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ବିଶ୍ରାମ ସ୍ଥାନ । ···ସର୍ବତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଅଛି । କେବଳ ଶୂନ୍ୟହିଁ ସର୍ବତୋଭାବେ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ପଦାର୍ଥ, ଏଠାରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାର ଅବ୍ୟାହତ ପ୍ରସାର । ଶୂନ୍ୟ ସାକ୍ଷାତ୍କାରହିଁ ଜୀବର ପରମପୁରୁଷାର୍ଥ । ଶୂନ୍ୟହିଁ ଯୋଗୀର ପରମ ଧ୍ୟେୟ ପଦାର୍ଥ । ଶୂନ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହେଲେ ସୁହୃଦ୍ ଓ ଅସୁହୃଦ୍‌ର ଭେଦ ତିରୋହିତ ହେବ । ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ ଉଭୟ ବିଲୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ । ହ୍ରସ୍ୱ ଓ ଦୀର୍ଘ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେବ । ଏଠାରେ ଅସ୍ତି ନାହିଁ କି ନାସ୍ତି ନାହିଁ । ଏଠାରେ ଅସ୍ତି ଓ ନାସ୍ତିର ସମନ୍ୱୟ । ଏଠାରେ···ସକଳ ଆପାତବିରୁଦ୍ଧ ଧର୍ମ ପରସ୍ପର ସହିତ ବିରୋଧ ତ୍ୟାଗ କରି ଅବସ୍ଥିତ ଅଛି । ···(ଶୂନ୍ୟ) ଏହି ପଦାର୍ଥଟି ବସ୍ତୁତଃ ଅବାଚ୍ୟ, ଅନିଦର୍ଶନ, ଅପ୍ରତିଷ୍ଠ, ଅନାଭାସ, ଅନିକେତ ଓ

ଅବିଜ୍ଞପ୍ତିକ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଏହି ପଦାର୍ଥଟିର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ କହିଅଛନ୍ତି—'ଅନକ୍ଷରସ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ୟ ଶ୍ରୁତିଃ କା ଦେଶନା ଚ କା ।' ବେଦ ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହିଅଛି—'ଯତୋ ବାଚୋ ନିବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ଅପ୍ରାପ୍ୟ ମନସା ସହ ।' ସେହି ପଦାର୍ଥ ଶୂନ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ବୁଦ୍ଧ ତଥାଗତ ପ୍ରିୟଶିଷ୍ୟ ସୁଭୂତିକୁ କହିଅଛନ୍ତି—"ହେ ସୁଭୂତେ, 'ଗମ୍ଭୀର' ଏଇଟି ଶୂନ୍ୟତାର ନାମ । 'ଅପ୍ରମେୟ' ଏହା ଶୂନ୍ୟତାର ନାମ । ଅକ୍ଷର ଓ ଶୂନ୍ୟ ଏକ ପଦାର୍ଥ ।" ତଥାଗତ ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି—ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ବାହ୍ୟଜଗତ୍ ଶୂନ୍ୟ ବୋଲି ଦେଖ । ଯେ ଶୂନ୍ୟତାକୁ ଭାବନା କରେ ସେ ନିଜକୁ ଶୂନ୍ୟ ବୋଲି ଭାବେ ।" ବୋଧିଚର୍ଯ୍ୟାବତାରଗ୍ରନ୍ଥରେ ଶାନ୍ତିଦେବ କହିଅଛନ୍ତି—'ତସ୍ମାତ୍ ନିର୍ବିକଳ୍ପେନ ଭାବନୀୟା ଏବ ଶୂନ୍ୟତା", "ଶୂନ୍ୟତା ଦୁଃଖଶମନୀ ତତଃ କିଂ ଜାୟତେ ଭୟମ୍ ।"

ଶାରଳା ଦାସ, ବଳରାମ ଦାସ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଶୂନ୍ୟରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

"ମହାପୁରୁଷ ଶୂନ୍ୟରୂପ, ଜୀବ ପରମ ତନ ତାପ ।"

ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ୧୦ମ ସ୍କନ୍ଧ ୪୩ ଅଧ୍ୟାୟ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅକ୍ରୂରର ସ୍ତୁତି) । ଉତ୍କଳର ମହିମାଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅଲେଖ ଓ ଶୂନ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି । * (୧) ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର

---

(୧) * "But no where, in early Buddhist literature, do we find any reference to doubts about the existence of God, much less any clear statement denying God's existence. This does not mean in the least, that he (Buddha)

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶୂନ୍ୟବାଦ ବା ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଶୂନ୍ୟବାଦ ପାଲି ଧମ୍ମପଦରେ ଥିବାର ବୋଧହୁଏ ନାହିଁ ।

ଉପସଂହାରରେ ମହାତ୍ମା ଅନଗାରିକ ଧର୍ମପାଳଙ୍କର ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ମନ୍ତବ୍ୟଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ ହୋଇଥିବାରୁ ଅନୂଦିତ ହେଲା—"ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଜଡ଼ବାଦୀ ନୈତିକ 'ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧନର ପ୍ରଣାଳୀ ମାତ୍ର ନୁହେଁ, ଏହା ମଧ୍ୟ ଶୂନ୍ୟବାଦ ନୁହେଁ । "ସର୍ବଂ ଖଳୁ ଇଦଂ ବ୍ରହ୍ମଂ"-ବାଦ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହା ଅଦ୍ୱୈତ-ବାଦ ବି ନୁହେଁ । ଏହା ବହୁଦେବବାଦ ବି ନୁହେଁ । ଏହା ଈଶ୍ୱର-ବାଦର ଅଜ୍ଞାତ * (୨) ଏକ ଭୂଷପୂତତ୍ତ୍ୱ । ଏହା ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଓ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ପ୍ରେମର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ । ବୁଦ୍ଧଦେବର ଉପଦେଶ ।

ପୃ ୬୨ ସ୍ଥା

ଆତ୍ମ-ନିର୍ବାଣ-ପ୍ରଧାନ ପ୍ରାଚୀନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ କପରି ବୌଦ୍ଧ ମହାକବି ଅଶ୍ୱଘୋଷଙ୍କ ସମୟ ପୂର୍ବରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଖ୍ରୀ: ଅ: ୧ମ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବରୁ ମହାଯାନ ଆଖ୍ୟା ଧାରଣ କରି, ପୂଜାବିଧିରେ ପୌରାଣିକ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିବା ଅର୍ଥାତ୍ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ଓ

---

did not know. God···" Mr. Keny in I. H. Quarterly, Dec, 1944.

(୨) * ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଶୂନ୍ୟବାଦ ଓ ତା'ର ଉତ୍ପତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ :—ଶ୍ରମ ଦେଇଙ୍କ ମୁକ୍ତିଚିନ୍ତାମଣି—ଅଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ; ମୁଖବନ୍ଧ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ଲେଖାଅଛି—"ଶୂନ୍ୟ ଶବ୍ଦ ଆମେ 'ତେଜବିନ୍ଦୁ' ଉପନିଷଦରେ ପାଇଅଛୁ । ଯଥା—ଅଶୂନ୍ୟଂ ଶୂନ୍ୟଭବନ୍ତୁ ଶୂନ୍ୟାତୀତଂ ହୃଦିସ୍ଥିତଂ । ଶିବ ଘେରଣ୍ଡାଦି ସଂହିତାରେ ଶୂନ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନ ଅଛି ।"

ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତପ୍ରଦ ଭକ୍ତ୍ୟୁପାସ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ଓ ଦେବତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିବା ପରଦୁଃଖମୋଚନୈକରସ ମହାଯାନ ନାମକ ଅପର ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା, କାଳକ୍ରମେ ଉପର ଏ ଉଭୟ ଯାନ ଅର୍ଥାତ୍ ହୀନଯାନ ଓ ମହାଯାନ ବିଭିନ୍ନ ଉପ-ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲେ * ପରିଶେଷରେ ଉପର ବଙ୍ଗୋତ୍କଳରେ ବଜ୍ର-ଯାନରୁ ସହଜ-ଯାନର ଓ ଶେଷୋକ୍ତରୁ ସହଜିଆ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ହେଲା ଓ ଉତ୍କଳର ଉଦାର ଜଗନ୍ନାଥ-ଧର୍ମ ସହିତ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର କି ସମ୍ପର୍କ ଅଛି ଏ ସମସ୍ତ କୌତୁକୋଦ୍ଦୀପକ ହେଲେହେଁ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେଲା । କେବଳ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗର କବି, 'ଶଶିସେଣା' ନାମକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟର ଲେଖକ ପ୍ରତାପ ରାୟଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତି ଉଦ୍ଧାର ନ କରି ରହିପାରୁ ନାହିଁ । ଯଥା—

ଶ୍ରୀମାଳଗିରି   କନ୍ଦରେ ହରି
ବଉଦ୍ଧ ରୂପେ ଛନ୍ତି ଭଜେ କରି । (୯ ଛାନ୍ଦ, ୫୨ପଦ) । ଇତି

ବୈଶାଖ, ୧୯ ବୁଧବାର ଅମାବାସ୍ୟା } **କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ତ୍ରିପାଠୀ,**
ତା ୧ । ୫ ।୪୭ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜ ।

---

* ହୁଏନ୍ସାଂ ଓ ତାହାଙ୍କ ଭ୍ରମଣ ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

* ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଦ୍ୱନ୍ମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ
Encyclopaedia Britannika, 14th. Ed.
Vol. IV P. 325—Buddha & Buddhism;
Vol. XIV P. 675—Mahayana Mahavamsa;
Vol. VII P. 145—Pali language and literature.
Indian Historical Quarterly, Dec. 1945—'
Popular Buddhism by Dr. N. Dutta.

ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ – ପାଲି ଶବ୍ଦରୂପ ଓ ଧାତୁ ରୂପର ନମୁନା –

ପାଲି ବୁଦ୍ଧ ଶବ୍ଦର ରୂପ

	ଏକବଚନ	ବହୁବଚନ
୧ମା	ବୁଦ୍ଧୋ	ବୁଦ୍ଧା
୨ୟା	ବୁଦ୍ଧଂ	ବୁଦ୍ଧେ
୩ୟା	ବୁଦ୍ଧେନ	ବୁଦ୍ଧେହି, ବୁଦ୍ଧେଭି
୪ର୍ଥୀ	ବୁଦ୍ଧାୟ, ବୁଦ୍ଧସ୍ସ	ବୁଦ୍ଧାନଂ
୫ମୀ	ବୁଦ୍ଧା, ବୁଦ୍ଧସ୍ମା, ବୁଦ୍ଧମ୍ହା	ବୁଦ୍ଧେହି, ବୁଦ୍ଧେଭି
୬ଷ୍ଠୀ	ବୁଦ୍ଧସ୍ସ	ବୁଦ୍ଧାନଂ
୭ମୀ	ବୁଦ୍ଧେ, ବୁଦ୍ଧସ୍ମିଂ, ବୁଦ୍ଧମ୍ହି	ବୁଦ୍ଧେସୁ
ସମ୍ବୋ	ବୁଦ୍ଧ, ବୁଦ୍ଧା	

ଦାରିକା = ବାଳିକା

୧ମା	ଦାରିକା	ଦାରିକା, ଦାରିକାୟୋ
୪ର୍ଥୀ ୬ଷ୍ଠୀ	ଦାରିକାୟ	ଦାରିକାନଂ
୨ ୟା	ଦାରିକଂ	ଦାରିକା, ଦାରିକାୟୋ
୩ ୟା, ୫ମୀ	ଦାରିକାୟ	ଦାରିକାହି, (ଦାରିକାଭି)
୭ ମୀ	ଦାରିକାୟଂ	ଦାରିକାସୁ
ସମ୍ବୋ	ଦାରିକେ, ଦାରିକ	ଦାରିକା, ଦାରିକାୟୋ

ମାତା		ପିତା	
ମାତା	ମାତରୋ	ପିତା	ପିତରୋ
ମାତରଂ	ମାତରୋ	ପିତରଂ	ପିତରୋ, (ପିତରେ)
ମାତରା	ମାତାରେହି	ପିତରା	ପିତୂହି, ପିତରେହି
ମାତୁ, ମାତୁୟା	ମାତରାନଂ	ପିତୁ, ପିତୁନୋ ପିତୁସ୍ସ	ପିତୂନଂ, ପିତରାନଂ

ମାତା		ପିତା	
ମାତରା	ମାତାରେହି	ପିତରା	ପିତୂହି, ପିତରେହି
ମାତୁ, ମାତୁୟା	ମାତରାନଂ	ପିତୁ, ପିତୁନୋ, ପିତୁସ୍ସ	ପିତୂନଂ, ପିତରାନଂ
ମାତରି	ମାତରେସୁ	ପିତରି	ପିତୂସୁ, ପିତରେସୁ
ମାତ	ମାତରୋ	ପିତା	ପିତରୋ

	(ଅସ୍ମଦ୍ ଶବ୍ଦ)		(ଯୁଷ୍ମଦ୍)	
୧	ଅହଂ	ମୟଂ, (ଅମ୍ହେ)	ତ୍ୱଂ	ତୁମ୍ହେ
୪, ୬	ମେ, ମମ, ମୟ୍ହଂ	ଅମ୍ହାକଂ	ତେ, ତବ, ତୁୟ୍ହଂ	ତୁମ୍ହାକଂ
୨	ମଂ, (ମମଂ)	ଅମ୍ହେ	ତଂ	ତୁମ୍ହେ
୩, ୫	ମେ, ମୟା	ଅମ୍ହେହି	ତେ, ତୟା	ତୁମ୍ହେହି
୭	ମୟି	ଅମ୍ହେସୁ	ତୟି	ତୁମ୍ହେସୁ

* ପ୍ରତ୍ୟେକ କାରକର ବହୁବଚନରେ 'ନୋ' ହୋଇପାରେ

ଧାତୁ ରୂପ

ପଚ୍ = ପାକ କରବା

ଲଟ୍ (Present tense)

	ପରସ୍ମୈପଦ		ଆତ୍ମନେପଦ	
	ଏକବଚନ	ବହୁବଚନ	ଏକବଚନ	ବହୁବଚନ
୧ମ ପୁରୁଷ	ମି	ମେ	ଏ	ମ୍ହେ
୨ୟ ,,	ସି	ଥ	ସେ	ବ୍ହେ
୩ୟ ,,	ତି	ଅନ୍ତି	ତେ	ଅନ୍ତେ
ଉଦାହରଣ	ପଚତି	ପଚନ୍ତି	ପଚତେ	ପଚନ୍ତେ

ଲୋଟ୍ (Imperative)

୧	ମି	ମ	ଏ	ଆମସେ
୨	ହି ବା ° (ଶୂନ୍ୟ)	ଥ	ସ୍ସୁ	ବ୍ହୋ
୩	ତୁ	ଅନ୍ତୁ	ତଂ	ଅନ୍ତଂ
ଉ.	ପଚତୁ	ପଚନ୍ତୁ	ପଚତଂ	ପଚନ୍ତଂ

ଲଙ୍ (Imperfect)

୧	ଅ	ମ୍ହା	ଇଂ	ମ୍ହସେ
୨	ଓ	ତ୍ଥ	ସେ	ବ୍ହଂ
୩	ଆ	ଊ	ତ୍ଥ	ତ୍ଥୁଂ
ଉ.	ଅପଚା	ଅପଚୂ	ଅପଚତ୍ଥ	ଅପଚତ୍ଥୁଂ

ବିଧିଲିଙ୍ (Potential)

୧	ଏଯ୍ୟାମି	ଏଯ୍ୟାମ	ଏଯ୍ୟଂ	ଏଯ୍ୟମ୍ହେ
୨	ଏଯ୍ୟାସି	ଏଯ୍ୟାଥ	ଏଥୋ	ଏଯ୍ୟବ୍ହୋ
୩	ଏଯ୍ୟ ବା ·ଏ	ଏଯ୍ୟୁଂ	ଏଥ	ଏରଂ
ଉ.	ପଚେଯ୍ୟ ବା ପଚେ	ପଚେଯ୍ୟୁଂ	ପଚେଥ	ପଚେରଂ

ଲୁଙ୍ (Aorist)

ଇଂ	ମ୍ହା	ଅ	ମ୍ହେ
ଓ	ତ୍ଥ	ସେ	ବ୍ହଂ
ଇ	ଉଂ ବା ଇସୁଂ	ଆ	ଊ
ଅପଚୀ	ଅପଚୁଂ ବା ଅପଚୀସୁଂ	ଅପଚା	ଅପଚୂ

ଲିଟ୍ (Perfect)

ଅ	ମ୍ହ	ଇ	ମ୍ହେ
ଏ	ତ୍ଥ	ତ୍ଥୋ	ବ୍ହୋ
ଅ	ଉ	ତ୍ଥ	ରେ
ପପଚ	ପପଚୁ	ପପଚତ୍ଥ	ପପଚରେ

ଲୃଟ୍ (Future)

ସ୍ସାମି	ସ୍ସାମ	ସ୍ସଂ	ସ୍ସମ୍ହେ
ସ୍ସସି	ସ୍ସଥ	ସ୍ସସେ	ସ୍ସବ୍ହେ
ସ୍ସତି	ସ୍ସନ୍ତି	ସ୍ସତେ	ସ୍ସନ୍ତେ

ପଚିସ୍ସତି ଇତ୍ୟାଦି

ଲୃଙ୍ (Conditional)

ସ୍ସଂ	ସ୍ସମ୍ହା	ସ୍ସଂ	ସ୍ସାମ୍ହସେ
ସ୍ସେ	ସ୍ସଥ	ସ୍ସସେ	ସ୍ସବ୍ହେ
ସ୍ସା	ସ୍ସଂସୁ	ସ୍ସଥ	ସ୍ସିଂସୁ

ଅପଚିସ୍ସା ଇତ୍ୟାଦି ।

ଧମ୍ମପଦରେ ଥିବା କେତେକ ଗାଥାର ଥେରଗାଥା ପ୍ରଭୃତି ବୌଦ୍ଧଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କର କେତେକ ଗାଥା ସହିତ ଓ ମହାଭାରତ, ମନୁସଂହିତା ପ୍ରଭୃତି ହିନ୍ଦୁ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କ କେତେକ ଶ୍ଳୋକ ସହିତ ଅଭିନ୍ନ ରୂପତା ବା ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅଛି । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ 'ଥେରଗାଥା'ର ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶ୍ଳୋକ ବା ଗାଥା ତୁଳନୀୟ—

୧୫-୨୩୪ ପଞ୍ଚ ଛିନ୍ଦେ···
୧୭ ମିଦ୍ଧୀ ଯଦା ହୋତି···ମନ୍ଦୋ
୧୯ ଉଦକଂ ହି ନୟନ୍ତି ନେତ୍ତିକା···
୭୮ ଅନେକ ଜାତି ସଂସାରଂ···
୯୨ ଯସ୍ସ ସବା ପରିକ୍ଖୀଣା
୧୩୩-୧୩୪ ଯଥା ଅଗାରଂ ଦୁଚ୍ଛନ୍ନଂ···
୧୮୩-୧୮୪ ଗହ କାରକ ଦିଟ୍ଠୋସି···
୨୦୫ ଯସ୍ ସିନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ସମଥଂ ଗତାନି···ତାଦିନୋ
୨୭୫ ପରେ ଚ ନ ବିଜାନନ୍ତି···

୩୨୩–୩୨୪   ଯଥାପି ରୁଚିରଂ ପୁପ୍ଫଂ
୪୦୨   ତଣ୍ହାୟ ମୂଳଂ···
୪୪୧, ୪୯୮, ୭୭ ଯଶ୍ୟ ଚର୍ଣ୍ଣୀକୃତଂ ବମ୍ମଂ
୮୭୧-୮୭୩, ୮୭୭, ୮୮୩-୮୮୪
୯୬୯, ୬୭୦, ୯୯୧-୯୯୪, ୧୦୦୫ ?, ୧୦୨୫
୧୨୫୮-୫୯ (ସ୍ମର ଆର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ) ।

M. A. (Oriya) Question Paper—1945
Utkal University.

Q. 7 (A) Join any six of the following—
according to Pali-Grammar.

ମେ+ଅତ୍ଥି; ଅକତଞ୍ଞୁ+ଅସି; ତଥ+ଉପମଂ; ଵଜ୍ଜ+ଇବ; ସୁ+ଆଗତଂ; ଭିକ୍ଖୁ+ଆସନେ, ସଂ+ଦ୍ୱାରେ; କତଂ+ଇତି ।

Ans.—ମତ୍ଥି (ଧମ୍ମପଦ ୬୨); ଅକତଞ୍ଞୁସି (ଧମ୍ମ ୩୮୩); ତଥୂପମଂ (କାଚ୍ଚାୟନ, ପୃ୯ଷ୍ଠା); ବଜ୍ଜୂବ (ପାଲିପ୍ରକାଶ ୭୦ପୃଷ୍ଠା) ସାଗତଂ (ପା· ପ୍ରକାଶ, ପୃ ୭୨ ଷ୍ଠା) ବା ସ୍ୱାଗତଂ (କାଚ୍ଚାୟନ ପୃ ୩୫ ଷ୍ଠା)

ଭିକ୍ଖୁବାସନେ   ସାଦ୍ୱାରେ (ପା. ପ୍ରକାଶ, ପୃ୮୨ଷ୍ଠା) କତଂ, ତି (ଧମ୍ମ ୧୭) ବା କତନ୍ତି (ପା. ପ୍ରକାଶ, ପୃ୮୩ଷ୍ଠା) ।

Q. 7. (b) Give the Pali forms of any six of the following.—

ତାବତ୍, କସ୍ମିନ୍, ପ୍ରକୃତ, ବୈଦ୍ୟ, ଭାର୍ଯ୍ୟା; ସ୍ମୃତି, ଧ୍ୟାନଂ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟଃ ।

Answer—ଇମେ’ଉଂ (ଧମ୍ମ· ୧୯୭) ବା ଏଉଙ୍କ (ପା· ପ୍ରକାଶ ପୃ୩୧୬ଷ୍ଠା), କୁହ୍ୱଂ (ଧମ୍ମ ୧୮ , ପା· ପ୍ରକାଶ ପୃ୩୧୮ଷ୍ଠା) ବା କସ୍ମିଂ (ଧମ୍ମ ୧୬୯); ପକଣ୍ଠ (ପା. ପ୍ରକାଶ ପୃ୩୨୨ଷ୍ଠା); ବେଲ୍ଲ (ପା· ପ୍ରକାଶ ପୃ୩୩୧ଷ୍ଠା) ଭରପ୍ପା (ପା. ପ୍ର. ପୃ୩୨୭ଷ୍ଠା) ସଞ୍ଜ (ଧମ୍ମ ,୨୪)· ଝାନଂ (ଧମ୍ମ, ୩୭୨) ମଛୋ (ଧମ୍ମ. ୫୩) ।

ଧମ୍ମପଦଂ

(ନମୋ ତସ୍ସ ଭଗବତୋ ଅରହତୋ ସମ୍ମା ସମ୍ବୁଦ୍ଧସ୍ସ
ନମସ୍କାର ସେହି ଭଗବାନ ଅର୍ହତ ସମ୍ୟକ୍ ସମ୍ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ)

ଯମକବଗ୍ଗୋ = ଯମକବର୍ଗଃ

ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ)   ଚକ୍ଖୁପାଳଥେରମାରବ୍ଭ

ପାଲି—

୧ । ମନୋପୁବ୍ବଙ୍ଗମା ଧମ୍ମା ମନୋସେଟ୍ଠା ମନୋମୟା
ମନସା ଚେ ପଦୁଟ୍ଠେନ ଭାସତି ବା କରୋତି ବା
ତତୋ ନଂ ଦୁକ୍ଖମନ୍ୱେତି ଚକ୍କଂ ବ ବହତୋ ପଦଂ ।

ସଂସ୍କୃତ—ମନଃପୂର୍ବଙ୍ଗମାଃ ଧର୍ମାଃ ମନଃଶ୍ରେଷ୍ଠାଃ ମନୋମୟାଃ
ମନସା ଚେତ୍ ପ୍ରଦୁଷ୍ଟେନ ଭାଷତେ ବା କରୋତି ବା
ତତଃ ଏନଂ ଦୁଃଖମ୍ ଅନ୍ୱେତି ଚକ୍ରମ୍ ଇବ ବହତଃ ପଦମ୍

ଅନୁବାଦ (ଓଡ଼ିଆ) – ସକଳ ସ୍ୱଭାବ ବା ସଂସ୍କାର ମନର ଅନୁଚର, ମନଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ, (ମନ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବା ନିୟନ୍ତା), ମନ ମଧ୍ୟରେ ଏହାଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ । ଯଦି (ଲୋକ) ଦୂଷିତ ମନରେ କଥା କହେ ବା କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ତାହାହେଲେ ଚକ୍ର, (ଭାର) ବହନ କରୁଥିବା (ଜନ୍ତୁର) ପଦକୁ ଅନୁସରଣ କରିବାପରି ଏହାଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଅନୁସରଣ କରେ ।

ସାବତ୍‌ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ମଟ୍‌ଠକୁଣ୍ଡଳ ମାରବ୍‌ଭ

୧ । ମନୋପୂବ୍‌ବଙ୍ଗମା ଧମ୍ମା ମନୋସେଟ୍‌ଠା ମନୋମୟା
ମନସା ଚେ ପସନ୍ନେନ ଭାସତି ବା କରୋତି ବା
ତତୋ ନଂ ସୁଖମନ୍ୱେତି ଛାୟାବ ଅନପାୟିନୀ । ୧ ।

୧ । ମନଃ ପୂର୍ବଙ୍ଗମାଃ ଧର୍ମାଃ ମନଃଶ୍ରେଷ୍ଠାଃ ମନୋମୟାଃ
ମନସା ଚେତ୍ ପ୍ରସନ୍ନେନ ଭାଷତେ ବା କରୋତି ବା
ତତଃ ଏନଂ ସୁଖମ୍ ଅନ୍ୱେତି ଛାୟା ଇବ ଅନପାୟିନୀ
ସକଳ ଦ୍ରବ୍ୟ ବା ସସ୍କାର ମନର ଅନୁଚର, ମନଦ୍ୱାରା
ସୃଜିତ……………………………ଅସ୍ତିତ୍ୱ ।

ଯଦି (ଲୋକ) ନିର୍ମଳ ମନରେ କଥା କହେ ବା କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ତାହାହେଲେ (ତାହାର) ଅ- ବିୟୋଗିନୀ ଛାୟା ପରି—ଅର୍ଥାତ୍ ତାହାର ଛାୟା ଯେପରି ସବଦା ତାହାକୁ ଅନୁସରଣ କରେ ସେହିପରି—ତାହାକୁ ସୁଖ ଅନୁସରଣ କରେ ।

ସାବତ୍‌ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ଥୁଲ୍ଲତିସ୍‌ସଥେରମାରବ୍‌ଭ

୩ । ଅକ୍‌କୋଚ୍ଛି ମଂ ଅବଧି ମଂ ଅଜିନ ମଂ ଅହାସି ମେ ।
ଯେ ଚ ତଂ ଉପନୟ୍‌ହନ୍ତି ବେରଂ ତେସଂ ନ ସମ୍ମତି

୩ । ଅକ୍ରୋଶୀତ୍ ମାମ୍ ଅବଧୀତ୍ ମାମ୍ ଅଜୈଷୀତ ମାମ୍ ଅହାର୍ଷୀତ୍ ମେ
ଯେ ଚ ଏତତ୍ ଉପନହ୍ୟନ୍ତି ବୈରଂ ତେଷାଂ ନ ଶାମ୍ୟତି

“ (ଲୋକ) ମୋତେ ଗାଳିଦେଲା, ମୋତେ ଆଘାତକଲା, ମୋତେ ଜୟକଲା, ମୋର ଅପହରଣ କଲା”—ଯେଉଁମାନେ ଏହାକୁ ବାନ୍ଧି ରଖନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଶତ୍ରୁତା ଶାନ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ ।

୪ । ଅକ୍‌କୋଚ୍ଛି ମଂ ଅବଧି ମଂ ଅଜିନ ମଂ ଅହାସି ମେ
ଯେ ଚ ତଂ ନୁପନୟ୍‌ହନ୍ତି ବେରଂ ତେସୂପସମ୍ମତି ।

ଅକ୍ରୋଶୀତ୍ ମାମ୍ ଅବଧୀତ୍ ମାମ୍
ଅଜୈଷୀତ୍ ମାମ୍ ଅହାର୍ଷୀତ୍ ମେ
ଯେ ଚ ଏତତ୍ ନ ଉପନହ୍ୟନ୍ତି ବୈରଂ ତେଷୁ ଉପଶାମ୍ୟତି ।

ଗାଳି ଦେଲା ମୋତେ, ଆଘାତ କଲା ମୋତେ, ଜୟ କଲା ମୋତେ, ଅପହରଣ କଲା ମୋର—ଯେ ଏହାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଚିନ୍ତାକୁ ବାନ୍ଧି ରଖନ୍ତି ନାହିଁ, ଶତ୍ରୁତା ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଶାନ୍ତହୁଏ ।

ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) କାଳୟକ୍ଖିଣିମାରବ୍ଭ

୫ । ନହି ବେରେନ ବେରାନି ସମ୍ମନ୍ତୀଧ କୁଦାଚନଂ
ଅବେରେନ ଚ ସମ୍ମନ୍ତି ଏସ ଧମ୍ମୋ ସନନ୍ତନୋ ।

ନହି ଟୁବୈରେଣ ବୈରାଣି ଶାମ୍ୟନ୍ତି ଇହ କଦାଚନ
ଅବୈରେଣ ଚ ଶାମ୍ୟନ୍ତି ଏଷଃ ଧର୍ମଃ ସନାତନଃ ।

ଇହଲୋକରେ ଶତ୍ରୁତା, ଶତ୍ରୁତା ଦ୍ୱାରା କଦାପି ଶାନ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଶତ୍ରୁତା ଦ୍ୱାରା ଶାନ୍ତ ହୁଏ । ଏହା ସନାତନ ଧର୍ମ ।

ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) କୋସମ୍ବିକେ ଭିକ୍ଖୁ···

୬ । ପରେ ଚ ନ ବିଜାନନ୍ତି ମୟମେତ୍ଥ ଯମାମସେ ।
ଯେ ଚ ତତ୍ଥ ବିଜାନନ୍ତି ତତୋ ସମ୍ମନ୍ତି ମେଧଗା । ୬ । *

ପରେ ଚ ନ ବିଜାନନ୍ତି ବୟମ୍ ଅତ୍ର ଯମାମଃ
ଯେ ଚ ତତ୍ର ବିଜାନନ୍ତି ତତଃ ଶାମ୍ୟନ୍ତି ମେଧଗାଃ ।

ସାଧାରଣ ବା ଇତର ଲୋକମାନେ ବିଶେଷଭାବରେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ "ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ମରିଯିବୁ ।" ଯେଉଁମାନେ ତାହା ବିଶେଷଭାବରେ ଜାଣନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର କଳହଗୁଡ଼ିକ ଶାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

---

* ଥେରଗାଥା ୨୭୫, ୪୯୮

ସେତବ୍ୟନଗରେ ଚୂଲ୍ଲକାଳ-ମଜ୍ଝିମକାଳ-
(ସୀସପାବନେ) ମହାକାଳ ସେଟ୍ଠୀ...

୭। ସୁଭାନୁପସ୍ସିଂ ବିହରନ୍ତଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟେସୁ ଅସଂବୁତଂ
ଭୋଜନମ୍ହି ଚାମତ୍ତଞ୍ଞୁଂ କୁସୀତଂ ହୀନବୀରିୟଂ ।
ତଂ ବେପସହତି ମାରୋ ବାତୋ ରୁକ୍ଖଂ ବ ଦୁବ୍ବଲଂ । ୭

ଶୁଭମ୍ ଅନୁପଶ୍ୟନ୍ତଂ ବିହରନ୍ତମ୍ ଇନ୍ଦ୍ରିୟେଷୁ ଅସଂବୃତମ୍
ଭୋଜନେ ଚ ଅମାତ୍ରାଜ୍ଞଂ କୁସୀଦଂ ହୀନବୀର୍ଯ୍ୟକମ୍
ତଂ ବୈ ପ୍ରସହତେ ମାରଃ ବାତଃ ବୃକ୍ଷମ୍ ଇବ ଦୁର୍ବ୍ବଳମ୍ ।

ଶୋଭା ବା ସୁଖ ଅନ୍ୱେଷଣ କରି ଯେ ବୁଲେ, ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅସଂଯତ, ଭୋଜନରେ ଯେ ପରିମାଣ ଜାଣେ ନାହିଁ; ଯେ ଅଳସ ଓ (ନୈତିକ) ଚେଷ୍ଟା-ହୀନ, ଦୁର୍ବ୍ବଳ ବୃକ୍ଷକୁ ପବନ ଅଭିଭୂତ କଲାପରି, ମାର ତାହାକୁ ଅଭିଭୂତ କରେ ।

୮। ଅସୁଭାନୁପସ୍ସିଂ ବିହରନ୍ତଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟେସୁ ସୁସଂବୁତଂ ।
ଭୋଜନମ୍ହି ଚ ମତ୍ତଞ୍ଞୁଂ ସଦ୍ଧଂ ଆରଦ୍ଧବୀରିୟଂ ।
ତଂ ବେ ନପ୍ପସହତି ମାରୋ ବାତୋ ସେଲଂ ବ
ପବ୍ବତଂ । ୮ ।

ଅଶୁଭମ୍ ଅନୁପଶ୍ୟନ୍ତଂ ବିହରନ୍ତମ୍ ଇନ୍ଦ୍ରିୟେଷୁ ସୁସଂବୃତମ୍
ଭୋଜନେ ଚ ମାତ୍ରାଜ୍ଞଂ (ସ) ଶ୍ରଦ୍ଧମ୍ ଆରବ୍ଧବୀର୍ଯ୍ୟକମ୍
ତଂ ବୈ ନ ପ୍ରସହତେ ମାରଃ ବାତଃ ଶୈଳମ୍ ଇବ ପର୍ବ୍ବତମ୍

ଯେଉଁ ଲୋକ ଶୋଭା ବା ସୁଖ ନ ଖୋଜି ବୁଲେ, ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ସୁସଂଯତ, ଯେ ଭୋଜନରେ ପରିମାଣଜ୍ଞ ଅର୍ଥାତ୍ ପରିମିତାହାରୀ, ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ଓ (ନୈତିକ) ଚେଷ୍ଟାଯୁକ୍ତ, ପବନ ପ୍ରସ୍ତରମୟ ପର୍ବ୍ବତକୁ ଯେପରି ଅଭିଭୂତ କରିପାରେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ମାର ତାହାକୁ ଅଭିଭୂତ କରିପାରେନା ।

ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ଦେବଦତ୍ତ·········

୯ । ଅନକ୍‌କସାବୋ କାସାବଂ ଯୋ ବତ୍ଥଂ ପରିଦହେସ୍‌ସତି
ଅପେତୋ ଦମସଚ୍ଚେନ ନ ସୋ କାସାବମରହତି । ୯ । *

ଅନଷ୍କଷାୟଃ କାଷାୟଂ ଯଃ ବସ୍ତ୍ରଂ ପରିଧାସ୍ୟତି
ଅପେତଃ ଦମସତ୍ୟାଭ୍ୟାଂ ନ ସ କାଷାୟମ୍ ଅର୍ହତି ।

ଅନିର୍ମଳ ହୋଇ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସଂଯମ ଓ ମିଥ୍ୟାର ଦୋଷଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଯେ କାଷାୟ ବା ଗୈରିକ ବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରେ, ସତ୍ୟ-ସଂଯମ-ହୀନ ସେ କଦାପି କାଷାୟର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେ ।

୧୦ । ଯୋ ଚ ବନ୍ତକସାବସ୍‌ସ ସୀଲେସୁ ସୁସମାହିତୋ ।
ଉପେତୋ ଦମସଚ୍ଚେନ ସବେ କସାବମରହତି ।୧୦। *

ଯଃ ଚ ବାନ୍ତକଷାୟଃ ଅସ୍ୟ (ବା ବାନ୍ତକଷାୟସ୍ୟ)
ଶୀଳେଷୁ ସୁସମାହିତଃ ।
ଉପେତଃ ଦମସତ୍ୟାଭ୍ୟାଂ ସଃ ବୈ କାଷାୟମ୍ ଅର୍ହତି ।

(ମାନସିକ) ମଳକୁ ଯେ ତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି, ଯେ ଶୀଳ ବା ସଦାଚାରମାନଙ୍କରେ ସୁସଂଯତ, ସତ୍ୟସଂଯମଯୁକ୍ତ ସେ କେବଳ କାଷାୟର ଯୋଗ୍ୟ ।

ରାଜଗହେ (ବେଳୁବନେ) ସଞ୍ଜୟ···

୧୧ । ଅସାରେ ସାରମତିନୋ ସାରେ ଚାସାରଦସ୍‌ସିନୋ ।
ତେ ସାରଂ ନାଧିଗଚ୍ଛନ୍ତି ମିଚ୍ଛାସଙ୍କପ୍‌ପଗୋଚରା । ୧୧ ।

ଅସାରେ ସାରମତୟଃ ସାରେ ଚ ଅସାରଦର୍ଶିନଃ
ତେ ସାରଂ ନ ଅଧିଗଚ୍ଛନ୍ତି ମିଥ୍ୟାସଙ୍କଳ୍ପଗୋଚରାଃ ।

---

* ଥେରଗାଥା ୯୬୯

* ଥେରଗାଥା ୯୭୦

ଯେଉଁମାନେ ଅସାର ବସ୍ତୁକୁ ସାର ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି, ସାର ବସ୍ତୁକୁ ଅସାର ବୋଲି ଦେଖନ୍ତି, ଅସତ୍‌ କାମନାକୁ ପୋଷଣ କରୁଥିବା ସେମାନେ ସାରବସ୍ତୁ ଲାଭ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

୧୨ । ସାରଞ୍ଚ ସାରତୋ ଞତ୍ୱା ଅସାରଞ୍ଚ ଅସାରତୋ
ତେସାରମଧିଗଚ୍ଛନ୍ତି ସମ୍ମା ସଙ୍କପ୍ପଗୋଚରା । ୧୨ ।

ସାରଂ ଚ ସାରତଃ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ଅସାରଂ ଚ ଅସାରତଃ
ତେ ସାରମ୍‌ ଅଧିଗଚ୍ଛନ୍ତି ସମ୍ୟକ୍‌ ସଙ୍କଳ୍ପଗୋଚରାଃ ।

ସାରକୁ ସାରଭାବରେ ଓ ଅସାରକୁ ଅସାରଭାବରେ ଜାଣି ସତ୍ କାମନାକୁ ପୋଷଣ କରୁଥିବା ସେମାନେ ସାରବସ୍ତୁ ଲାଭକରନ୍ତି ।

ସାବତ୍ଥିୟଂ [ଜେତବନେ]   ନନ୍ଦଥେରଂ···*

୧୩ । ଯଥା ଅଗାରଂ ଦୁଚ୍ଛନ୍ନଂ ବୁଟ୍ଠୀ ସମତିବିଜ୍ଝତି ।
ଏବଂ ଅଭା

ଯଥା ଆଗାରଂ ଦୁଶ୍ଛନ୍ନଂ ବୃଷ୍ଟିଃ ସମତିବିଧ୍ୟତି
ଏବମ୍‌ ଅଭାବିତଂ ଚିତ୍ତଂ ରାଗଃ ସମତିବିଧ୍ୟତି ।

ଯେପରି ବୃଷ୍ଟି, ଖରାପ ଭାବରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଥିବା ଗୃହକୁ ସମ୍ୟକ୍‌ ଭେଦକରେ, ଏହିପରି ଅସଂଯତ ଚିତ୍ତକୁ ଆସକ୍ତି ବା ଅନୁରାଗ ଭେଦକରେ ।

୧୪ । ଯଥା ଅଗାରଂ ସୁଚ୍ଛନ୍ନଂ ବୁଟ୍ଠୀ ନ ସମତିବିଜ୍ଝତି ।
ଏବଂ ସୁଭାବିତଂ ଚିତ୍ତଂ ରାଗୋ ନ ସମତିବିଜ୍ଝତି । ୧୪ ।†

---

* ଥେରଗାଥା. (ମେଲଜିନୋ ଥେରୋ) ୧୩୩

† ଥେରଗାଥା ୧୩୪

ଯଥା ଆଗାରଂ ସୁଚ୍ଛନ୍ନଂ ବୃଷ୍ଟିଃ ନ ସମତିବିଜ୍ଝତି
ଏବଂ ସୁଭାବିତଂ ଚିତ୍ତଂ ରାଗଃ ନ ସମତିବିଜ୍ଝତି ।

ଯେପରି ଭଲଭାବରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଥିବା ଗୃହକୁ ବୃଷ୍ଟି ଭେଦ କରେ ନାହିଁ ସେହିପରି ସୁସଂଯତ ଚିତ୍ତକୁ ଆସକ୍ତି ଭେଦ କରେ ନାହିଁ ।

ରାଜଗହେ (ବେଳୁବନେ), ଚୁନ୍ଦସୂକରିକଂ···

୧୫ । ଇଧ ସୋଚତି ପେଚ୍ଚ ସୋଚତି
ପାପକାରୀ ଉଭୟତ୍ଥ ସୋଚତି
ସୋ ସୋଚତି ସୋ ବିହଞ୍ଞତି
ଦିସ୍ୱା କମ୍ମ କିଲିଟ୍ଠ ମତ୍ତନୋ ।

ଇହ ଶୋଚତି ପ୍ରେତ୍ୟ ଶୋଚତି ପାପକାରୀ ଉଭୟତ୍ର ଶୋଚତି
ସଃ ଶୋଚତି ସଃ ବିହନ୍ୟତେ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା କର୍ମକ୍ଲିଷ୍ଟମ୍ ଆତ୍ମନଃ ।

ପାପୀ ଇହଲୋକରେ ଶୋକକରେ, ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଶୋକକରେ—ଉଭୟଲୋକରେ ଶୋକକରେ ବା ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରେ । ସେ ନିଜର କ୍ଲିଷ୍ଟ ବା ପାପକର୍ମ ଦେଖି ଶୋକକରେ ଓ ବିହତ ହୁଏ ଅର୍ଥାତ୍ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟପାଏ ।

ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ଧମ୍ମିକ···

୧୬ । ଇଧ ମୋଦତି ପେଚ୍ଚ ମୋଦତି
କତପୁଞ୍ଞୋ ଉଭୟତ୍ଥ ମୋଦତି
ସୋ ମୋଦତି ସୋ ପମୋଦତି
ଦିସ୍ୱା କମ୍ମବିସୁଦ୍ଧି ମତ୍ତନୋ । ୧୬ ।

ଇହ ମୋଦତେ ପ୍ରେତ୍ୟ ମୋଦତେ କୃତପୁଣ୍ୟଃ ଉଭୟତ୍ର
ମୋଦତେ
ସଃ ମୋଦତେ ସଃ ପ୍ରମୋଦତେ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା କର୍ମ-ବିଶୁଦ୍ଧିମ୍,
ଆତ୍ମନଃ ।

ପୁଣ୍ୟବାନ ଇହଲୋକରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ, ମୃତ୍ୟୁପରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ—ଉଭୟ ଲୋକରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ । ସେ ନିଜର କର୍ମବିଶୁଦ୍ଧି ଦେଖି ଆନନ୍ଦରୁ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ ଲାଭକରେ ।

ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ଦେବଦତ୍ତ···

୧୭ । ଇଧ ତପ୍ପତି ପେଚ୍ଚ ତପ୍ପତି
ପାପକାରୀ ଉଭୟତ୍ଥ ତପ୍ପତି
'ପାପଂ ମେ କତଂ' ତି ତପ୍ପତି
ଭିୟ୍ୟୋ ତପ୍ପତି ଦୁଗ୍ଗତିଂ ଗତୋ ॥

ଇହ ତପ୍ୟତେ ପ୍ରେତ୍ୟ ତପ୍ୟତେ
ପାପକାରୀ ଉଭୟତ୍ର ତପ୍ୟତେ
ପାପଂ ମୟା କୃତମ୍ ଇତି ତପ୍ୟତେ
ଭୂୟଃ ତପ୍ୟତେ ,ଦୁର୍ଗତିଂ ଗତଃ ॥

ପାପୀ ଇହଲୋକରେ କଷ୍ଟପାଏ, ମୃତ୍ୟୁ ପରେ କଷ୍ଟପାଏ—ଉଭୟ ଲୋକରେ କଷ୍ଟପାଏ । 'ମୁଁ ପାପ କଲି' ଏହା ଭାବି ଭାବି ସନ୍ତପ୍ତ ହୁଏ, ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଲାଭକରି ପୁଣି (ଅଥବା ଅତ୍ୟନ୍ତ) ସନ୍ତପ୍ତ ହୁଏ ।

ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ସୁମନାଦେବୀ···

୧୮ । ଇଧ ନନ୍ଦତି ପେଚ୍ଚ ନନ୍ଦତି ।
କତପୁଞ୍ଞୋ ଉଭୟତ୍ଥଂ ନନ୍ଦତି ।

ପୁଞ୍ଞଂ 'ମେ କତଂ' ତି ନନ୍ଦତି
ଭିୟ୍ୟୋ ନନ୍ଦତି ସୁଗ୍ଗତିଂ ଗତୋ ।

ଇହ ନନ୍ଦତି ପ୍ରେତ୍ୟ ନନ୍ଦତି କୃତପୁଣ୍ୟଃ ଉଭୟତ୍ର ନନ୍ଦତି ।
ପୁଣ୍ୟଂ ମୟା କୃତମ୍ ଇତି ନନ୍ଦତି ଭୂୟଃ ନନ୍ଦତି ସୁଗତିଂ ଗତଂ ॥

ପୁଣ୍ୟବାନ୍ ଇହଲୋକରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ, ପରଲୋକରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ, ଉଭୟଲୋକରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ ; 'ମୁଁ ପୁଣ୍ୟକଲି' ଏହା ଭାବି ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ । ସୁଗତି ଲାଭକରି ପୁଣି ବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ ।

ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ଦୁବେ ଭିକ୍ଖୂସହାୟକେ···

୧୯ । ବହୁମ୍ପି ଚେ ସଂହିତଂ ଭାସମାନୋ
ନ ତକ୍କରୋ ହୋତି ନରୋ ପମତ୍ତୋ
ଗୋପୋ ବ ଗାବୋ ଗଣୟଂ ପରେସଂ
ନ ଭାଗବା ସାମଞ୍ଞସ୍ସ ହୋତି ।

ବହ୍ୱୀମ୍ ଅପି ବା ତନ୍ତୁ ଅପି ଚେତ୍ ସଂହିତାଂ ଭାଷମାଣଃ
ନ ତତ୍କରଃ ଭବତି ନରଃ ପ୍ରମତ୍ତଃ ।
ଗୋପଃ ଇବ ଗାଃ ଗଣୟନ୍ ପରେଷାମ୍
ନ ଭାଗବାନ୍ ଶ୍ରାମଣ୍ୟସ୍ୟ ଭବତି ॥

ଯଦ୍ୟପି ମନୁଷ୍ୟ ବହୁତ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର କହନ୍ତି ଅର୍ଥାତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ବା ଆବୃତ୍ତି କରନ୍ତି (କିନ୍ତୁ) ପ୍ରମାଦଶୀଳ ହୋଇ ତାହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାହାହେଲେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଗୋରୁମାନଙ୍କୁ ଗଣନା କରି ଗୋପାଳ ଯେପରି (ସେହି ଗୋରୁମାନଙ୍କର) ଅଧିକାରୀ ହୁଏ ନାହିଁ; ସେହିପରି ଉକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଶ୍ରମଣତ୍ୱରେ ବା ଭିକ୍ଷୁର ପବିତ୍ର ଜୀବନରେ ଭାଗୀ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

୨୦ । ଅପ୍ପମ୍ପି ଚେ ସହିତଂ ଭାସମାନୋ
ଧମ୍ମସ୍ସ ହୋତି ଅନୁଧମ୍ମଚାରୀ ।
ରାଗଞ୍ଚ ଦୋସଞ୍ଚ ପହାୟ ମୋହଂ
ସମ୍ମପ୍ପଜାନୋ ସୁବିମୁତ୍ତଚିତ୍ତୋ ।
ଅନୁପାଦିୟାନୋ ଇଧ ବା ହୁରଂ ବା
ସ ଭାଗବା ସାମଞ୍ଞସ୍ସ ହୋତି । ୨୦ ।

ଅଳ୍ପାମ୍ ଅପି ଚେତ୍ ସଂହିତାଂ ଭାଷମାଣଃ
ଧର୍ମସ୍ୟବା ଧର୍ମାସ୍ତୁ ଭବତି ଅନୁଧର୍ମଚାରୀ
ରାଗଂ ଚ ଦୋଷଂ ଚ ପ୍ରହାୟ ମୋହଂ
ସମ୍ୟକ୍ ପ୍ରଜ୍ଞାନନ୍ ସୁବିମୁକ୍ତଚିତ୍ତଃ
ଅନୁପାଦାନଃ ଇହ ବା ଅମୁତ୍ର ବା
ସ ଭାଗବାନ୍ ଶ୍ରାମଣ୍ୟସ୍ୟ ଭବତି ।

(ମନୁଷ୍ୟ) ଅଳ୍ପମାତ୍ର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ବକ୍ତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯଦ୍ୟପି ଧର୍ମଲାଭ କରିବା ସକାଶେ ଧର୍ମନିୟମ ପାଳନ କରନ୍ତି, ଆସକ୍ତି, ଦ୍ୱେଷ ଓ ଅଜ୍ଞାନ ତ୍ୟାଗ କରି, ସମ୍ୟକ୍ ଜ୍ଞାନଶୀଳ ଓ ବିମୁକ୍ତଚିତ୍ତ, (ନିର୍ମଳମନା) ହୋଇ ଇହଲୋକରେ ବା ପରଲୋକରେ କିଛି ଅଭିଳାଷ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତେବେ ସେ ପବିତ୍ରଜୀବନରେ ଭାଗୀ ହୁଅନ୍ତି ।

ଅପ୍ପମାଦବଗ୍ଗୋ

କୋସମ୍ବିୟଂ ସାମାବତୀମାଗନ୍ଦିୟପମୁଖାନଂ
(ଘୋସିତାରାମେ) ଇତ୍ଥିୟୋ······

୨୧ । ଅପ୍ପମାଦୋ ଅମତଂ ପଦଂ ପମାଦୋ ମଚ୍ଚୁନୋ ପଦଂ
ଅପ୍ପମତ୍ତା ନ ମୀୟନ୍ତି ଯେ ପମତ୍ତା ଯଥା ମତା ।

'ହୁରଂ' ଏହି ଶବ୍ଦର ଉତ୍ପତ୍ତି ସନ୍ଦେହଜନକ । ଦେଖ ଧମ୍ମପଦଂ ଶ୍ଳୋକ ୩୩୪କୁ, 'ହୁରାହୁରଂ' — ଅନ୍ୟଲୋକରୁ ଲୋକାନ୍ତର ।

ଅପ୍ରମାଦଃ ଅମୃତପଦଂ ପ୍ରମାଦଃ ମୃତ୍ୟୋଃ ପଦମ୍
ଅପ୍ରମତ୍ତାଃ ନ ମ୍ରିୟନ୍ତେ ଯେ ପ୍ରମତ୍ତାଃ ଯଥା ମୃତାଃ ॥ ୧*

ଅପ୍ରମାଦ (ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧରେ ସାବଧାନତା) ଅମୃତର ଅର୍ଥାତ୍ ନିର୍ବାଣର ପଥସ୍ୱରୂପ । ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରମତ୍ତ, ସେମାନେ ଯେପରି ମୃତସ୍ୱରୂପ, ଅପ୍ରମତ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ଧର୍ମାଚରଣଶୀଳ ଲୋକମାନେ ସେପରି ମରନ୍ତି ନାହିଁ ।

୨୨ । ଏତଂ ବିସେସତୋ ଞତ୍ୱା ଅପ୍ପମାଦମ୍ହି ପଣ୍ଡିତା ।
ଅପ୍ପମାଦେ ପମୋଦନ୍ତି ଅରିୟାନଂ ଗୋଚରେ ରତା

ଏତତ୍ ବିଶେଷତଃ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ଅପ୍ରମାଦେ ହି ପଣ୍ଡିତାଃ
ଅପ୍ରମାଦେ ପ୍ରମୋଦନ୍ତେ ଆର୍ଯ୍ୟାଣାଂ ଗୋଚରେ ରତାଃ । ୨

ଏହା ଅର୍ଥାତ୍ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବିଷୟ ଭଲଭାବରେ ଜାଣି ଅପ୍ରମାଦରେ (ଯେଉଁମାନେ) ପଣ୍ଡିତ ବା କୁଶଳ (ସେମାନେ) ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଜ୍ଞାନରେ ରତହୋଇ ଅପ୍ରମାଦରେ : ପ୍ରମୁଦିତ ହୁଅନ୍ତି ।

୨୩ । ତେ ଝାୟିନୋ ସାତତିକା ନିଚ୍ଚଂ ଦଳ୍ହପରକ୍କମା
ଫୁସନ୍ତି ଧୀରା ନିବ୍ବାନଂ ଯୋଗକ୍ଖେମଂ ଅନୁତ୍ତରଂ ।

ଅଶୋକଙ୍କ ଆଗରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ଏହି ଗାଥା ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ:— ଦୀପବଂସ ୬·୫୩; ମହାବଂଶ (Geiger ପୃ ୩୫; ଜାତକ V ପୃ୯୯ ସ୍ଥା; ନେତ୍ତିପକରଣ ପୃ ୩୪ ସ୍ଥା ।

*୧, ୨, ୩ ଏକତ୍ର ପଠନୀୟ ।

ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ବା ଗୋଚର — ନିର୍ବାଣମାର୍ଗ

ତେ ଧ୍ୟାୟିନଃ ସାତତିକା ନିତ୍ୟଂ ଦୃଢ଼ପରାକ୍ରମାଃ
ସ୍ପୃଶନ୍ତି ଧୀରାଃ ନିର୍ବାଣଂ ଯୋଗକ୍ଷେମମ୍ ଅନୁତ୍ତରମ୍ । ୩

ଧ୍ୟାନଶୀଳ, ସତତ-ଚେଷ୍ଟାଯୁକ୍ତ, ସର୍ବଦା ଦୃଢ଼ ପରାକ୍ରମ ସେହି ଧୀର (ପଣ୍ଡିତ) ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଶ୍ରୟ ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ବାଣ-ଲାଭ କରନ୍ତି ।

ରାଜଗହେ (ବେଳୁବନେ)   କୁମ୍ଭଘୋଷକ···

୨୪ । ଉଟ୍ଠାନବତୋ ସତିମତୋ
ସୁଚିକମ୍ମସ୍ସ ନିସମ୍ମକାରିନୋ ।
ସଂଯତସ୍ସ ଚ ଧମ୍ମଜୀବିନୋ
ଅପ୍ପମତ୍ତସ୍ସ ଯସୋଭିବଡ୍ଢତି ।

ଉତ୍ଥାନବତଃ ସ୍ମୃତିମତଃ ଶୁଚିକର୍ମଣଃ ନିଶମ୍ୟକାରିଣଃ
ସଂଯତସ୍ୟ ଚ ଧର୍ମଜୀବିନଃ ଅପ୍ରମତ୍ତସ୍ୟ ଯଶଃ ଅଭିବର୍ଦ୍ଧତେ ।୪

(ଯେଉଁ · ଲୋକ) ଜାଗରଣଶୀଳ, ସ୍ମୃତିଶୀଳ, ପବିତ୍ରକର୍ମା, (ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ) ଶୁଣି କାର୍ଯ୍ୟକରେ ଅର୍ଥାତ୍ ବିମୃଶ୍ୟକାରୀ ବା ବିବେଚନାଶୀଳ, ସଂଯତ, ଧର୍ମ ଅନୁସାରେ ଜୀବନଯାପନ କରେ, ସେହି ଅପ୍ରମତ୍ତ ଲୋକଙ୍କର ସୁଖ୍ୟାତି ବଢ଼େ ।

ରାଜଗହେ (ବେଳୁବନେ)   ଚୂଳପନ୍ଥକ ଥେର···

୨୫ । ଉଟ୍ଠାନେନ'ପ୍ପମାଦେନ ସଞ୍ଞମେନ ଦମେନ ଚ
ଦୀପଂ କୟିରାଥ ମେଧାବୀ ଯଂ ଓଘୋ ନାଭିକୀରତି ।

ଯୋଗ = ଅପ୍ରାପ୍ତ ସ୍ୱୀକାର, କ୍ଷେମ = ପ୍ରାପ୍ତପରିପାଳନ, କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ଯୋଗ କ୍ଷେମ = ଆଶ୍ରୟ ବା ସଂଶ୍ରୟ, "ଭୂମ୍ ଅଗ୍ରଭୂମିଃ ନିରପାୟ ସଂଶ୍ରୟଃ" ମାତ୍ର ।

ଥେରଗାଥା ୮୮୩

ଉତ୍ଥାନେନ ଅପ୍ରମାଦେନ ସଂଯମେନ ଦମେନ ଚ
ଦ୍ୱୀପଂ କୁର୍ବୀତ (ବା କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍) ମେଧାବୀ
ଯମ୍ ଓଘଃ ନ ଅଭିକିରତି । ୫ ।

ମେଧାବୀ ବା ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଜାଗରଣଦ୍ୱାରା, ସାବଧାନତା ଦ୍ୱାରା, ନିରୋଧଦ୍ୱାରା ଓ ଦମନଦ୍ୱାରା (ନିଜକୁ) ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱୀପସ୍ୱରୂପ କରିବା ଉଚିତ । ଯାହାକୁ କାମାଦିପ୍ଲାବନ ବିକ୍ଷିପ୍ତ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।

ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ)   ବାଲନକ୍ଖତ୍ତଘୁଟ୍ଠଂ…

୨୬ । ପମାଦମନୁଯୁଞ୍ଜନ୍ତି ବାଲା ଦୁମ୍ମେଧିନୋ ଜନା ।
ଅପ୍ପମାଦଞ୍ଚ ମେଧାବୀ ଧନଂ ସେଟ୍ଠଂ ବ
(V. I. ଧନଂ ସେଟ୍ଠୀବ) ରକ୍ଖତି ॥
ପ୍ରମାଦମ୍ ଅନୁଯୁଞ୍ଜନ୍ତେ ବାଲାଃ ଦୁର୍ମେଧସଃ ଜନାଃ,
ଅପ୍ରମାଦଂ ଚ ମେଧାବୀ ଧନଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠମ୍ ଇବ ରକ୍ଷତି । ୬ ।

ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ମୂର୍ଖ ଲୋକମାନେ ପ୍ରମାଦ ପଥରେ ଲାଗି ରହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଅପ୍ରମାଦକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧନ ସ୍ୱରୂପ ରକ୍ଷାକରନ୍ତି ।

୨୭ । ମା ପମାଦମନୁଯୁଞ୍ଜେଥ ମା କାମରତିସନ୍ଥବଂ
ଅପ୍ପମତ୍ତୋ ହି ଝାୟନ୍ତୋ ପପ୍ପୋତି ବିପୁଲଂ ସୁଖଂ ।
ମା ପ୍ରମାଦମ୍ ଅନୁଯୁଞ୍ଜୀତ ମା କାମ-ରତି-ସଂସ୍ତବମ୍*
ଅପ୍ରମତ୍ତଃ ହି ଧ୍ୟାୟନ୍ ପ୍ରାପ୍ନୋତି ବିପୁଳଂ ସୁଖମ୍ । ୭ ।

ଥେରଗାଥା । ୮୦

* ସମ୍-ସ୍ତୁ+ଅ =ସଂସ୍ତବ = ପରିଚୟ

ଲୋକ ପ୍ରମାଦରେ ଯୁକ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, କାମରତିର ସମ୍ଯୋଗରେ ଯୁକ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଅପ୍ରମତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଧ୍ୟାନଶୀଳ ହୋଇ ବିପୁଳ ସୁଖ ଲାଭ କରନ୍ତି ।

ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ)   ମହାକସ୍ସପଥେର···

୨୮ । ପମାଦଂ ଅପ୍ପମାଦେନ ଯଦା ନୁଦତି ପଣ୍ଡିତୋ ।
ପଞ୍ଞା ପାସାଦମାରୁଯ୍ହ ଅସୋକୋ ସୋକିନିଂ ପଜଂ
ପବ୍ବତଟ୍ଠୋ ବ ଭୂମଟ୍ଠେ ଧୀରୋ ବାଲେ ଅବେକ୍ଖତି ।

ପ୍ରମାଦମ୍ ଅପ୍ରମାଦେନ ଯଦା ନୁଦତି ପଣ୍ଡିତଃ
ପ୍ରଜ୍ଞାପ୍ରାସାଦମ୍ ଆରୁହ୍ୟ ଅଶୋକୋ ଶୋକିନୀଂ ପ୍ରଜାଂ
ପର୍ବତସ୍ଥଃ ଇବ ଭୂମିଷ୍ଠାନ୍ ଧୀରଃ ବାଲାନ୍ ଅବେକ୍ଷତେ ।୮।

ଜ୍ଞାନରୂପକ ସୌଧଶିଖରକୁ ଆରୋହଣ କରି ପଣ୍ଡିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେବେଳେ ଅପ୍ରମାଦଦ୍ୱାରା ପ୍ରମାଦକୁ ତଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ, ପର୍ବତରେ ଆରୋହଣ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ସମତଳ ପ୍ରଦେଶରେ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅବଲୋକନ କରିବା ପରି, (ସ୍ୱୟଂ) ଦୁଃଖରହିତ ହୋଇ ସେହି ଧୀର ବ୍ୟକ୍ତି ଦୁଃଖଶୀଳ ମୂର୍ଖଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅବଲୋକନ କରନ୍ତି ।

ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ)   ଦୁବେ ଭିକ୍ଖୁସହାୟକ···

୨୯ । ଅପ୍ପମତ୍ତୋ ପମତ୍ତେସୁ ସୁତ୍ତେସୁ ବହୁଜାଗରୋ
ଅବଲସ୍ସଂ ବ ସୀଘସ୍ସୋ ହିତ୍ୱା ଯାତି ସୁମେଧସୋ ।

ଅପ୍ରମତ୍ତଃ ପ୍ରମତ୍ତେଷୁ ସୁପ୍ତେଷୁ ବହୁଜାଗରଃ
ଅବଳାଶ୍ୱମ୍ ଇବ ଶୀଘ୍ରାଶ୍ୱଃ ହିତ୍ୱା ଯାତି ସୁମେଧା ।୯।

ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରମାଦଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ, ନିଦ୍ରାଶୀଳ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ, ଶୀଘ୍ରଗାମୀ ଅଶ୍ୱ ଦୁର୍ବଳ ଅଶ୍ୱକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବା ପରି, (ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରି) (ଧର୍ମ ମାର୍ଗରେ) ଗମନ କରନ୍ତି ।

ବେସାଲିୟଂ (କୂଟାଗାରସାଲାୟଂ) ମହାଲି···

୩୦ । ଅପ୍ପମାଦେନ ମଘବା ଦେବାନଂ ସେଟ୍ଠତଂ ଗତୋ ।
ଅପ୍ପମାଦଂ ପସଂସନ୍ତି ପମାଦୋ ଗରହିତୋ ସଦା ॥

ଅପ୍ରମାଦେନ ମଘବା ଦେବାନାଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାଂ ଗତଃ
ଅପ୍ରମାଦଂ ପ୍ରଶଂସନ୍ତି ପ୍ରମାଦଃ ଗର୍ହିତଃ ସଦା । ୧୦ ।

ଇନ୍ଦ୍ର ଅପ୍ରମାଦଦ୍ୱାରା ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । (ସାଧୁମାନେ) ଅପ୍ରମାଦକୁ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । ପ୍ରମାଦ ସର୍ବଦା ନିନ୍ଦ୍ୟ ।

୩୧ । ସାବତ୍ଥିୟଂ ଜେତବନେ ଅଞ୍ଞତରଭିକ୍ଖୁ
ଅପ୍ପମାଦରତୋ ଭିକ୍ଖୁ ପମାଦେ ଭୟଦସ୍ସି ବା
ସଂଯୋଜନଂ ଅଣୁଂ ଥୂଲଂ ଡହଂ ଅଗ୍ଗୀବ ଗଚ୍ଛତି

ଅପ୍ରମାଦରତଃ ଭିକ୍ଷୁଃ ପ୍ରମାଦେ ଭୟଦର୍ଶୀ ବା
ସଂଯୋଜନମ୍ ଅଣୁଂ ସ୍ଥୂଳଂ ଦହନ୍ ଅଗ୍ନିଃ ଇବ ଗଚ୍ଛତି ।୧୧।

ଯେଉଁ ଭିକ୍ଷୁ ଅପ୍ରମାଦରେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ଅଥବା ପ୍ରମାଦରେ ଭୟ ଦେଖନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରମାଦକୁ ଭୟ କରନ୍ତି ସେ ଅଗ୍ନି ପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ବୃହତ୍ ବନ୍ଧନକୁ ଦଗ୍ଧ କରି ଗମନ କରନ୍ତି ।

୩୨ । ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) (ନିଗମବାସୀ) ତିସ୍ସତ୍ଥେର

ଅପ୍ପମାଦରତୋ ଭିକ୍ଖୁ ପମାଦେ ଭୟଦସ୍ସି ବା ।
ଅଭବ୍ବୋ ପରିହାନାୟ ନିବ୍ବାନସ୍ସେବ ସନ୍ତିକେ ॥

ଅପ୍ରମାଦରତଃ ଭିକ୍ଷୁଃ ପ୍ରମାଦେ ଭୟଦର୍ଶୀ ବା
ଅଭବ୍ୟ ପରିହାନାୟ ନିର୍ବାଣସ୍ୟ ଏବ ଅନ୍ତିକେ ।୧୨।

ଯେଉଁ ଭିକ୍ଷୁ, ଅପ୍ରମାଦରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି ଅଥବା ପ୍ରମାଦକୁ ଭୟକରନ୍ତି, ସେ ସ୍ଖଳନ ବା ଅଧଃପତନର ଅଯୋଗ୍ୟ । ସେ ନିର୍ବାଣର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଚିତ୍ତବର୍ଗ

୩୩ । ଚାଳିକାପବ୍ବତେ ମେଘିୟତ୍ଥେର

ଫନ୍ଦନଂ ଚପଲଂ ଚିତ୍ତଂ ଦୁରକ୍ଖଂ ଦୁନ୍ନିବାରୟଂ
ଉଜୁଂ କରୋତି ମେଧାବୀ ଉସୁକାରୋବ ତେଜନଂ ॥

ସ୍ପନ୍ଦନଂ ଚପଳଂ ଚିତ୍ତଂ ଦୁରକ୍ଷ୍ୟଂ ଦୁର୍ନିବାର୍ଯ୍ୟମ୍ ।
ଋଜୁଂ କରୋତି ମେଧାବୀ ଇଷୁକାରଃ ଇବ ତେଜନମ୍ ।୧।

ଶର ନିର୍ମାଣକାରୀ (ବ୍ୟକ୍ତି) ଯେପରି ଶରକୁ ସଳଖ କରେ ଅର୍ଥାତ୍ ବାଉଁଶକୁ ଗୁଞ୍ଜି, ନିଆଁରେ ତତେଇ ସଳଖକରି ଶର ତିଆରି କରେ, ସେହିପରି ବୁଦ୍ଧିମାନ ବ୍ୟକ୍ତି (ରୂପାନ୍ତରେ) ସ୍ପନ୍ଦନଶୀଳ ବା କମ୍ପପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା, ଚଞ୍ଚଳ; ଦୁଃଖରେ ରକ୍ଷଣୀୟ ଓ ଦୁଃଖରେ ନିବାରଣୀୟ ଚିତ୍ତକୁ ସରଳ ବା ବଶୀଭୂତ କରନ୍ତି ।

୩୪ । ବାରିଜୋ'ବ ଥଲେ ଖିତ୍ତୋ ଓକମୋକତ ଉବ୍ଭତୋ ।
ପରିଫନ୍ଦତି'ଦଂ ଚିତ୍ତଂ ମାରଧେୟ୍ୟଂ ପହାତବେ ॥ *

---

*ମାର—ପ୍ରଲୋଭନର ଅଧିଦେବତା—ଅପଦେବତା ।

ବାରିଜମ୍ ଇବ ସ୍ଥଳେ କ୍ଷିପ୍ତମ୍ ଉଦକୌକସଃ ଉଦ୍ଧୃତଂ ।
ପରିସ୍ପନ୍ଦତ ଇଦଂ ଚିତ୍ତଂ ମାରଧେୟଂ ପ୍ରହାତୁମ୍ ॥

ଉଦକ ବା ଜଳରୂପକ ଗୃହରୁ (ଓକସଃ) ଉଦ୍ଧୃତ ହୋଇ ଶୁଷ୍କ ଭୂମିରେ କ୍ଷିପ୍ତ ହେଲେ ମାଛ ଯେପରି ଛଟପଟ ହୁଏ ସେହିପରି ଏହି ଚିତ୍ତ ମାରର ରାଜ୍ୟ ବା ପ୍ରଭାବକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବା ସକାଶେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଏ ।

୩୫ । ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ଅଞ୍ଞତରଭିକ୍ଖୁ
ଦୁନ୍ନିଗ୍ଗହସ୍ସ ଲହୁନୋ ଯତ୍ଥା କାମନିପାତିନୋ ।
ଚିତ୍ତସ୍ସ ଦମଥୋ ସାଧୁ ଚିତ୍ତଂ ଦନ୍ତଂ ସୁଖାବହଂ ॥

ଦୁର୍ନିଗ୍ରହସ୍ୟ ଲଘୁନଃ ଯତ୍ରକାମନିପାତିନୋ
ଚିତ୍ତସ୍ୟ ଦମନଂ ସାଧୁ, ଚିତ୍ତଂ ଦାନ୍ତଂ ସୁଖାବହମ୍ । ୩ ।

ଦୁର୍ନିଗ୍ରହ, ହାଲୁକା, ଯେଉଁଠାରେ ଇଚ୍ଛା ସେଠାକୁ ଦୌଡ଼ୁଥିବା ଚିତ୍ତର ସଂଯମ ଉତ୍ତମ । ସଂଯତ ଚିତ୍ତ ସୁଖପ୍ରଦ ।

୩୬ । ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ଅଞ୍ଞତରଉକ୍କଣ୍ଠିତଭିକ୍ଖୁ
ସୁଦୁଦ୍ଦସଂ ସୁନିପୁଣଂ ଯତ୍ଥକାମନିପାତିନଂ ।
ଚିତ୍ତଂ ରକ୍ଖେଥ ମେଧାବୀ ଚିତ୍ତଂ ଗୁତ୍ତଂ ସୁଖାବହଂ

ସୁଦୁର୍ଦର୍ଶଂ ସୁନିପୁଣଂ ଯତ୍ରକାମନିପାତିନଂ
ଚିତ୍ତଂ ରକ୍ଷେତ୍ ମେଧାବୀ ଚିତ୍ତଂ ଗୁପ୍ତଂ ସୁଖାବହମ୍ ।୪।

ଦୁର୍ବୋଧ, ସୁଚତୁର, ଯେଉଁଆଡ଼େ ଇଚ୍ଛା ସେଆଡ଼କୁ ଦୌଡ଼ୁଥିବା ଚିତ୍ତକୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ରକ୍ଷାକରିବା ଉଚିତ । ସୁରକ୍ଷିତ ଚିତ୍ତ ସୁଖପ୍ରଦ ।

ଜାତକ, 1, ପୃ ୩୧୨, ୪୦୦ ।

୩୭ । ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ସଙ୍ଘ ରକ୍ଖିତଭିକ୍ଖୁ
ଦୂରଙ୍ଗମଂ ଏକଚରଂ ଅସରୀରଂ ଗୁହାସୟଂ
ଯେ ଚିତ୍ତଂ ସଞ୍ଞମେସ୍ସନ୍ତି ମୋକ୍ଖନ୍ତି ମାରବନ୍ଧନା ॥

ଦୂରଂଗମମ୍ ଏକଚରମ୍ ଅଶରୀରଂ ଗୁହାଶୟଂ ।
ଯେ ଚିତ୍ତଂ ସଂଯଂସ୍ୟନ୍ତି ମୁଚ୍ୟନ୍ତେ ମାରବନ୍ଧନାତ୍ ।୫।

ଦୂରଗାମୀ, ଏକାକୀ ଭ୍ରମଣକାରୀ, ଶରୀରହୀନ, (ହୃଦୟରୂପକ) ଗହ୍ୱରରେ ଶୟନ କରୁଥିବା ଚିତ୍ତକୁ ଯେଉଁମାନେ ସଂଯତ କରନ୍ତି ସେମାନେ ମାରର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

୩୮ । ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ଚିତ୍ତହତ୍ଥଥେର···
ଅନବଟ୍ଠିତଚିତ୍ତସ୍ସ ସଦ୍ଧମ୍ମଂ ଅବିଜାନତୋ
ପରିପ୍ଲବ (V·I·ପ୍ଲବ) ପସାଦସ୍ସ
ପଞ୍ଞା ନ ପରିପୂରତି

ଅନବସ୍ଥିତ ଚିତ୍ତସ୍ୟ ସଦ୍ଧର୍ମ୍ମମ୍ ଅବିଜାନତଃ
ପାରିପ୍ଳବ ପ୍ରସାଦସ୍ୟ ପ୍ରଜ୍ଞା ନ ପରିପୂର୍ଯ୍ୟତେ ॥

ଯାହାର ଚିତ୍ତ ଅସ୍ଥିର, ଯେ ସତ୍ୟ ଧର୍ମ ଭଲରୂପେ ଜାଣି ନାହିଁ, ଯାହାର ପ୍ରସନ୍ନତା ଚଞ୍ଚଳ, ତାହାର ଜ୍ଞାନ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କରେ ନାହିଁ ।

୩୯ । ଅନବସ୍ସୁ ତଚିତ୍ତସ୍ସୁ ଅନନ୍ୱାହତଚେତସୋ
ପୁଞ୍ଞ ପାପପହୀନସ୍ସ ନତ୍ଥି ଜାଗରତୋ ଭୟଂ ॥

ଅନବସ୍ରୁତଚିତ୍ତସ୍ୟ ଅନନ୍ୱାହତଚେତସ୍ୟ ।
ପୁଣ୍ୟପାପପ୍ରହୀଣସ୍ୟ ନାସ୍ତି ଜାଗ୍ରତଃ ଭୟମ୍ ।୭

ଯାହାର ଚିତ୍ତ ପାପ-ବାସନା-ଶୂନ୍ୟ ଯାହାର ଚିତ୍ତ ଆହତ ବା ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ହୁଏ ନାହିଁ ଯେ ପୁଣ୍ୟ ଓ ପାପକୁ ସର୍ବଥା ତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଜାଗ୍ରତ ରହନ୍ତି ତାଙ୍କର ଭୟ ନାହିଁ ।

୪୦ । ସାବତ୍ଥିୟ [ଜେତବନେ] ଆରଦ୍ଧବିପସ୍ସକେ ଭିକ୍ଖୂ

କୁମ୍ଭୂପମଂ କାୟମିମଂ ବିଦିତ୍ୱା
ନଗରୂପମଂ ଚିତ୍ତମିଦଂ ଠପେତ୍ୱା
ଯୋଧେଥ ମାରଂ ପଞ୍ଞା ବୁଧେନ
ଜିତଞ୍ଚ ରକ୍ଖେ ଅନିବେସିନୋ ସିୟା ॥

କୁମ୍ଭୋପମଂ କାୟମ୍ ଇମଂ ବିଦିତ୍ୱା
ନଗରୋପମଂ ଚିତ୍ତମ୍ ଇଦଂ ସ୍ଥାପୟିତ୍ୱା
ଯୁଧେତ ମାରଂ ପ୍ରଜ୍ଞାୟୁଧେନ
ଜିତଂ ଚ ରକ୍ଷେତ୍ ଅନିବେଶନଃ ସ୍ୟାତ୍ ।୮।

ଏହି ଶରୀରକୁ ମାଟିର ଘଟ ପରି କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ମନେକରି; ଏହି ଚିତ୍ତକୁ ଦୁର୍ଗପରି ସୁରକ୍ଷିତ କରି ଜ୍ଞାନରୂପକ ଆୟୁଧ ଦ୍ୱାରା ମାର ସହିତ ଯୁଦ୍ଧକରିବା ଉଚିତ । ପରାଜିତ କରି ରଖିବା ଉଚିତ । ଆସକ୍ତିଶୂନ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ।

୪୧ । ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ପୂତିଗତ୍ତ-ତିସ୍ସଥେର···

ଅଚିରଂ ବତ ୟଂ କାୟୋ ପଠବିଂ ଅଧିସେସ୍ସତି ।
ଛୁଦ୍ଧୋ ଅପେତବିଞ୍ଞାଣୋ ନିରତ୍ଥଂ ବ କଲିଙ୍ଗରଂ ।

ଅଚିରଂ ବତ ଅୟଂ କାୟଃ ପୃଥିବୀମ୍ ଅଧିଶୟିଷ୍ୟତେ
କ୍ଷୁଦ୍ରଃ ଅପେତବିଜ୍ଞାନଃ ନିରର୍ଥମ୍ ଇବ କଳିଙ୍ଗରମ୍ । ୯ ।

ଛୁଦ୍ଦୋ—'କ୍ଷୁଦ୍ରଃ' Childers ବା 'କ୍ଷିପ୍ତଃ' Vaidya

ହାୟ ! ଏହି ଦେହ ଅଚିରକେ ଜ୍ଞାନରହିତ ଓ ଘୃଣ୍ୟ ହୋଇ ନଷ୍ଟପ୍ରୟୋଜନ ଗରକ୍କାଠପରି ଭୂମିରେ ପଡ଼ି ରହିବ ।

୪୨ । କୋସଲଜନପଦେ   ନନ୍ଦ ଗୋପାଳକଂ······

ଦିସୋ ଦିସଂ ୟଂ ତଂ କୟିରା ବେରୀ ବା ପନ ବେରିନଂ
ମିଚ୍ଛାପଣିହିତଂ ଚିତ୍ତଂ ପାପିୟୋ ନଂ ତତୋ କରେ ।

ଦ୍ୱିଟ୍ ଦ୍ୱିଷଂ ଯତ୍ ତତ୍ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ବୈରୀ ବା ପୁନଃ ବୈରିଣଂ
ମିଥ୍ୟାପ୍ରଣିହିତଂ ଚିତ୍ତଂ ପାପୀୟାଂସମ୍ ଏନଂ
ତତଃ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ । ୧୦ ।

ଦ୍ୱେଷକାରୀ ଦ୍ୱେଷକାରୀ ପ୍ରତି କିମ୍ବା ଶତ୍ରୁ ପୁଣି ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତି ଯାହା କଷ୍ଟ (କ୍ଷତ) କରିପାରେ, ଉନ୍ମାର୍ଗଗାମୀ ଚିତ୍ତ ଏହାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ମନୁଷ୍ୟକୁ ତା'ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପାପ-ଯୁକ୍ତ ବା ଅଧିକ କ୍ଷତ-ଗ୍ରସ୍ତ କରେ ।

୪୩ । ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ସୋରେୟ୍ୟ ସେଟ୍ଠିଂଥେର···

ନ ତଂ ମାତା ପିତା କୟିରା ଅଞ୍ଞେ ବା ପିଚଞ୍ଞାତକା
ସମ୍ମାପଣିହିତଂ ଚିତ୍ତଂ ସେୟ୍ୟସୋ ନଂ ତତୋ କରେ ।

ନ ତତ୍ ପିତରୌ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ଅନ୍ୟେ ବା ଅପି ଚ ଜ୍ଞାତକାଃ
ସମ୍ୟକ୍—ପ୍ରଣିହିତଂ ଚିତ୍ତଂ ଶ୍ରେୟାଂସମ୍ ଏନଂ ତତଃ
କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ । ୧୧ ।

---

୪୩ । ମୂଳ ପଦରେ 'ନ ତଂ' ନହୋଇ 'ୟଂ ତଂ' ହେଲେ ସମୀଚୀନ ହେବ ।

ସତ୍‌ପଥରେ ସ୍ଥାପିତ ଚିତ୍ତ ଏହି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯେପରି ଅଧିକ-ମଙ୍ଗଳଯୁକ୍ତ କରେ,, ମାତା ପିତା କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ଜ୍ଞାତିମାନେ ସେହିପରି କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ପୁଷ୍ପବର୍ଗ

୪୪ । ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ)   ପଞ୍ଚସତେ ଭିକ୍ଖୂ··

କୋ ଇମଂ ପଠବିଂ ବିଜେସ୍ସତି (V. I. ବିଚେସ୍ସତି)
ଯମଲୋକଞ୍ଚ ଇମଂ ସଦେବକଂ
କୋ ଧମ୍ମପଦଂ ସୁଦେସିତଂ
କୁସଲୋ ପୁପ୍ଫମିବ ପଚେସ୍ସତି

କଃ ଇମାଂ ପୃଥିବୀଂ ବିଜେଷ୍ୟତି ଯମଲୋକଂ ଚ ଇମଂ
ସଦେବକମ୍ ।
କଃ ଧର୍ମପଦଂ ସୁଦର୍ଶିତଂ (ବା ସୁଦେଶିତଂ) କୁଶଳଃ
ପୁଷ୍ପମ୍ ଇବ ପ୍ରଚେଷ୍ୟତି । ୧ ।

କିଏ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ଏହି ଯମଲୋକକୁ ଜୟ କରିବ ? ନିପୁଣ ମାଳାକାର ପୁଷ୍ପ ଚୟନକରିବା ପରି କିଏ ସୁଦର୍ଶିତ ବା ସମ୍ୟକ୍ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ ଧର୍ମପଦକୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବ ?

୪୫ । ସେଖୋ ପଠବିଂ ବିଜେସ୍ସତି (V. I. ବିଚେସ୍ସତି) ।
ଯମଲୋକଞ୍ଚ ଇମଂ ସଦେବକଂ ।
ସେଖୋ ଧମ୍ମପଦଂ ସୁଦେସିତଂ
କୁସଲୋ ପୁପ୍ଫମିବ ପଚେସ୍ସତି

ଶୈକ୍ଷ ପୃଥ୍ବୀଂ ବିଜେଷ୍ୟତି ଯମଲୋକଂ ଚ ଇମଂ ସଦେବକମ୍ ।
ଶୈକ୍ଷ ଧର୍ମ୍ମପଦଂ ସୁଦର୍ଶିତଂ ବା ସୁଦେଟିତଂ କୁଶଳଃ ପୁଷ୍ପମ୍
ଇବ ପ୍ରଚେଷ୍ୟତି । ୨ ।

(ବୌଦ୍ଧମାର୍ଗାବଲମ୍ବୀ) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପୃଥିବୀକୁ ଓ ଦେବଙ୍କ ସହିତ ଯମଲୋକକୁ ଜୟକରିବ । କୁଶଳ ମାଳୀ ପୁଷ୍ପଚୟନ କରିବା ପରି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସୁବ୍ୟାଖ୍ୟାତ ବା ସୁ-ଉପଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମପଦକୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବ ।

୪୬ । ସାବତ୍ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ମରୀଚକମ୍ମଟ୍ଠା କଂ ଭିକ୍ଖୁଂ···
ଫେଣୂପମଂ କାୟମିମଂ ବିଦିତ୍ୱା ମରୀଚଧମ୍ମ ଅଭିସମ୍ବୁଧାନୋ
ଛେତ୍ୱାନ ମାରସ୍ସ ପ ପୁପ୍ଫକାନି ଅଦାସନ ମଚ୍ଚୁରାଜସ୍ସ ଗଚ୍ଛେ ।

ଫେଣୋପମଂ କାୟମ୍ ଇମଂ ବିଦିତ୍ୱା ମରୀଚଧର୍ମାଣମ୍
ଅଭିସମ୍ବୁଧାନଃ ।
ଛିତ୍ୱା ମାରସ୍ୟ ପ୍ରପୁଷ୍ପକାଣ (ବା ସପୁଷ୍ପକାଣ) ଅଦର୍ଶନଂ
ମୃତ୍ୟୁରାଜସ୍ୟ ଗଚ୍ଛେତ୍ । ୩ । *

ଏହି ଶରୀରକୁ ଫେଣ ପରି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ମନେକରି ଓ ମରୀଚିକାର ଲକ୍ଷଣରେ ଯୁକ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସାର ବୁଝି, ମାରର ପୁଷ୍ପିତ ଶରମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଥାତ୍ କାମନାମାନଙ୍କୁ ଛେଦନ କରି ଯମରାଜଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିର ବାହାରକୁ ଯିବା ଉଚିତ ।

---

* ଛେତ୍ୱାନ — ଛିଣ୍ଡାଇ
, ପ୍ର (ସ) ପୁଷ୍ପକାଣ ପରେ ଶରଣି ଉହ୍ୟ ଅଛି ।
ମହାଭାରତ; ଶାନ୍ତିପର୍ବ ୬୫୪୦-୪୧, ୯୯୩୯

୪୭ । ସାବତ୍ଥିୟଂ ବଡୂଡ଼ଭ···

ପୁପ୍ଫାନି ହେବ ପଚିନନ୍ତଂ ବ୍ୟାସତ୍ତମାନସଂ ନରଂ ।
ସୁତ୍ତଂ ଗାମଂ ମହୋଘୋ'ବ ମଚ୍ଚୁ ଆଦାୟ ଗଚ୍ଛତି

ପୁଷ୍ପାଣି ଏବ ପ୍ରଚିନ୍ୱନ୍ତଂ ବ୍ୟାସକ୍ତମାନସଂ ନରଂ
ସୁପ୍ତଂ ଗ୍ରାମଂ ମହୌଘଃ ଇବ ମୃତ୍ୟୁଃ ଆଦାୟ ଗଚ୍ଛତି । ୪ ।

କାମନାରୂପ ପୁଷ୍ପମାନଙ୍କୁ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିବା, ବିଶେଷରେ (ସଂସାର ପ୍ରତି) ଆସକ୍ତମନା ଲୋକକୁ, ନିଦ୍ରିତ ଗ୍ରାମକୁ ମହା (ଜଳ) ପ୍ରବାହ (ଭସେଇନେବା ପରି) ମୃତ୍ୟୁ ନେଇ ଚାଲିଯାଏ ।

୪୮ । ସାବତ୍ଥିୟଂ ପତିପୂଜିକଂ କୁମାରିକ

ପୁପ୍ଫାନି ହେବ ପଚିନନ୍ତଂ ବ୍ୟାସତ୍ତମାନସଂ ନରଂ
ଅତିତ୍ତଂ ଯେବ କାମେସୁ ଅନ୍ତକୋ କୁରୁତେ ବସଂ

ପୁଷ୍ପାଣି ଏବ ପ୍ରଚିନ୍ୱନ୍ତଂ ବ୍ୟାସକ୍ତମାନସଂ ନରମ୍
ଅତୃପ୍ତମ୍ ଏବ କାମେଷୁ ଅନ୍ତକଃ କୁରୁତେ ବଶମ୍ । ୫ । *

କାମନାରୂପ ପୁଷ୍ପମାନଙ୍କୁ ଚୟନ (ବା ସଂଗ୍ରହ) କରୁଥିବା, ବିଶେଷଭାବରେ ସଂସାର ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇଥିବା ଓ କାମନାମାନଙ୍କରେ ତୃପ୍ତ ନ ହୋଇଥିବା ଲୋକକୁ ଯମରାଜ ବଶୀଭୂତ କରନ୍ତି ।

୪୯ । ସାବତ୍ଥିୟଂ କୋସିୟସେଟ୍ଠି

ଯଥାପି ଭମରେ ପୁପ୍ଫଂ ବଣ୍ଣଗନ୍ଧଂ ଅହେଠୟଂ ।
ପଲେତି ରସମାଦାୟ ଏବଂ ଗାମେ ମୁନିଚରେ ॥

---

* ତୁଳଂ, ପୁଷ୍ପମାଳ ବିଚିନ୍ୱନ୍ତମନ୍ୟତ୍ରଗତମାନସମ୍ ଅନବାପ୍ତେଷୁ କାମେଷୁ ମୃତ୍ୟୁରଭ୍ୟେତି ମାନବମ୍ ॥ ଇତ୍ୟାଦି, ମହାଭାରତ, ଶାନ୍ତି ।
(ବେଦ୍ୟ, ପୃ ୧୦୪)

ଯଥାପି ଭ୍ରମରଃ ପୁଷ୍ପଂ, ବର୍ଣ୍ଣଗନ୍ଧୌ ଅହେଠୟନ୍
ପଲୈତି ରସମ୍ ଆଦାୟ ଏବଂ ଗ୍ରାମେ ମୁନିଃ ଚରେତ୍ ।୬।*

ଯେପରି ଭ୍ରମରପୁଷ୍ପକୁ ବା ତାହାର କାନ୍ତି ଓ ସୁଗନ୍ଧକୁ ଆଘାତ ବା ବିନାଶ ନ କରି ମଧୁ ନେଇ ଚାଲିଯାଏ, ମୁନି ଗ୍ରାମରେ ସେହିପରି ବିଚରଣ କରିବେ ।

୫୦ । ସାବତ୍ଥିୟଂ ପାବେୟ୍ୟଂ ଆଜୀବକ······

ନ ପରେସଂ ବିଲୋମାନି ନ ପରେସଂ କତାକତଂ
ଅତ୍ତନୋ ବ ଅବେକ୍ଖେୟ୍ୟ କତାନି ଅକତାନି ଚ ।
ନ ପରେଷାଂ ବିଲୋମାନ ନ ପରେଷାଂ କୃତାକୃତମ୍
ଆତ୍ମନଃ ଏବ ଅବେକ୍ଷେତ କୃତାନି ଅକୃତାନି ଚ ।୭। *

ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅସଙ୍ଗତ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କୃତ ଓ ଅକୃତ କର୍ମକୁ ଆଲୋଚନା ନ କରି ନିଜର କୃତ ଓ ଅକୃତ କର୍ମକୁ (ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜେ କି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛି ଓ କି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନାହିଁ ତାହା) ଆଲୋଚନା କରିବ ।

୫୧ । ସାବତ୍ଥିୟଂ ଛତ୍ତପାଣି ଉପାସକ

ଯଥାପି ରୁଚିରଂ ପୁପ୍ଫ ବଣ୍ଣବନ୍ତଂ ଅଗନ୍ଧକଂ
ଏବଂ ସୁଭାସିତା ବାଚା ଅଫଲା ହୋତି ଅକୁବ୍ବତୋ

ବୁଲ୍ଲେ—ପାଲିରେ ଅମ୍ରେଡ଼ପଦ ଥିବାର ଉଦାହରଣ ।
ଯଥାପି—ଯଥା
ବିଲୋମାନ = ମର୍ମଚ୍ଛେଦୀ କଥାସବୁ (ବୁଦ୍ଧଘୋଷ)
୫୧ । ଥେରଗାଥା ୩୨୩
ବର୍ଣ୍ଣବନ୍ତଂ ପୁଷ୍ପଂ (ପାଲି) = ବର୍ଣ୍ଣବନ୍ତ ଫୁଲ, ତଥା ରୂଢ଼ଆରେ ବିଦ୍ୟାବନ୍ତ, ଗୁଣବନ୍ତ ନର ।

ଯଥାପି ରୁଚିରଂ ପୁଷ୍ପଂ ବର୍ଣ୍ଣବତ୍ ଅଗନ୍ଧକମ୍
ଏବଂ ସୁଭାଷିତା ବାଚ୍ଚ ଅଫଳା ଭବତି ଅକୁର୍ବତଃ । ୮ ।

ଯେପରି କାନ୍ତିଯୁକ୍ତ, ସୁନ୍ଦର ଫୁଲ, ସୌରଭହୀନ ହୋଇଥିଲେ ମୂଲ୍ୟହୀନ ହୁଏ ସେହିପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରୁ ନ ଥିବା ଲୋକର ସଦୁକ୍ତି ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ ।

୫୨ । ଯଥାପି ରୁଚିରଂ ପୁପ୍ଫଂ ବଣ୍ଣବନ୍ତଂ ସଗନ୍ଧକଂ
ଏବଂ ସୁଭାସିତା ବାଚା ସଫଳା ହୋତି କୁବ୍ବତୋ ॥

ଯଥାପି ରୁଚିରଂ ପୁଷ୍ପଂ ବର୍ଣ୍ଣବତ୍ ସଗନ୍ଧକମ୍
ଏବଂ ସୁଭାଷିତା ବାଚ୍ଚ ସଫଳା ଭବତି କୁର୍ବତଃ । ୯ ।

ଯେପରି କାନ୍ତିଯୁକ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଫୁଲ, ସୌରଭଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ (ମୂଲ୍ୟବାନ ହୁଏ) ସେହିପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରୁଥିବା ଲୋକର ସଦୁକ୍ତି ସଫଳ ହୁଏ ।

ସାବତ୍ଥିୟଂ (ପୁପ୍ଫାରାମେ) ବିସାଖଂ ଉପାସିକମାରବ୍ଭ
୫୩ । ଯଥାପି ପୁପ୍ଫରାସିମ୍ହା କୟିରା ମାଲାଗୁଣେ ବହୂ
ଏବଂ ଜାତେନ ମଚ୍ଚେନ କତ୍ତବ୍ବଂ କୁସଲଂ ବହୁଂ ॥

ଯଥାପି ପୁଷ୍ପରାଶିଭ୍ୟଃ (ପୁଷ୍ପରାଶେଃ) କୁର୍ଯାତ୍
ମାଲା ଗୁଣାନ୍ ବହୂନ୍ ।

ଏବଂ ଜାତେନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ କୁଶଳଂ ବହୁ । ୧୦ ।

ଯେପରି ସ୍ତୂପୀକୃତ ଫୁଲରୁ (ମାଳୀ) ବହୁବିଧ ମାଳା ଗୁନ୍ଥିପାରେ, ସେହିପରି ଇହଲୋକରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ସତ୍କ୍ରିୟା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରେ ।

---

୫୨ । ଥେରଗାଥା (ରାଜଦତ୍ତୋ ଥେର) ୩୨୪

୫୪ । ସାବତ୍ଥିୟଂ ଆନନ୍ଦତ୍ଥେରପଞ୍ହ
ନ ପୁପ୍ଫ ଗନ୍ଧୋ ପଟିବାତମେତି
ନ ଚନ୍ଦନଂ ତଗରମଲ୍ଲିକା ବା
ସତଞ୍ଚ ଗନ୍ଧୋ ପଟିବାତମେତି ।
ସବ୍ବା ଦିସା ସପ୍ପୁରିସୋ ପବାତି (V. I. ପବାୟତି)

ନ ପୁଷ୍ପଗନ୍ଧଃ ପ୍ରତିବାତମେତି ନ ଚନ୍ଦନଂ ତଗର-ମଲ୍ଲିକେ ବା
ସତାଂ ଚ ଗନ୍ଧଃ ପ୍ରତିବାତମ୍ ଏତି ସର୍ବାଃ ଦିଶାଃ
ସତ୍ପୁରୁଷଃ ପ୍ରବାତି । ୧୧ ।

ଚନ୍ଦନର ସୌରଭ କିମ୍ବା ଟଗର, ମଲ୍ଲିକା ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଫୁଲର ସୁଗନ୍ଧ ପବନର ବିପରୀତ ଦିଗରେ ଯାଇପାରେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସାଧୁ ଲୋକମାନଙ୍କ ଯଶଃସୌରଭ ପବନର ବିପରୀତ ଦିଗରେ ଯାଏ । ସାଧୁଲୋକମାନଙ୍କ ଖ୍ୟାତି ସମସ୍ତ ଦିଗକୁ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ ।

୫୫ । ଚନ୍ଦନଂ ତଗରଂ ବାପି ଉପ୍ପଲଂ ଅଥ ବସ୍ସିକୀ ।
ଏତେସଂ ଗନ୍ଧଜାତାନଂ ସୀଲଗନ୍ଧୋ ଅନୁତ୍ତରେ ॥

ଚନ୍ଦନଂ ତଗରଂ ବାଽପି ଉତ୍ପଳମ୍ ଅଥ ବାର୍ଷିକୀ
ଏତେଷାଂ ଗନ୍ଧଜାତାନାଂ ଶୀଳଗନ୍ଧଃ ଅନୁତ୍ତରଃ । ୧୨ ।

ଚନ୍ଦନ, ତଗର, କଇଁ, ଯୁଇ ବା କେତକୀ ଏମାନଙ୍କ ସୁବାସମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୀଳର ଅର୍ଥାତ୍ ସଦାଚାରର ସୁବାସ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ରାଜଗହେ (ବେଳୁବନେ) ପିଣ୍ଡପାତଦାନ
୫୬ । ଅପ୍ପମତ୍ତୋ ଅୟଂ ଗନ୍ଧୋ ଯାୟଂ ତଗର ଚନ୍ଦନୀ
(V. I. ଚନ୍ଦନଂ)
ଯୋ ଚ ସୀଲବତଂ ଗନ୍ଧୋ ବାତି ଦେବେସୁ ଉତ୍ତମୋ ॥

ଯାୟଂ = ଯୋ + ଅୟଂ ।

ଅଲ୍ପମାନଃ ଅୟଂ ଗନ୍ଧଃ ଯୋଽୟଂ (ଯଃ+ଅୟଂ) ତଗର ଚନ୍ଦନୀ
ଯଶ୍ଚ (ଯଃ+ଚ) ଶୀଳବତାଂ ଗନ୍ଧଃ ବାତି ଦେବେଷୁ ଉତ୍ତମଃ ।୧୩।

ତଗର ଓ ଚନ୍ଦନର ଯେ ସୌରଭ ତାହା ଅଲ୍ପମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଚରିତ୍ରଶାଳୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସୁଗନ୍ଧ, ତାହା ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ ।

ରାଜଗହେ (ବେଳୁବନେ) ଗୋଧିକଥେର···

୫୭ । ତେସଂ ସମ୍ପନ୍ନସୀଲାନଂ ଅପ୍‌ପମାଦବିହାରିନଂ ।
ସମ୍ମଦଞ୍ଞାବିମୁତ୍ତାନଂ ମାରୋ ମଗ୍‌ଗଂ ନ ବିନ୍ଦତି ॥

ତେଷାଂ ସମ୍ପନ୍ନଶୀଳାନାମ୍ ଅପ୍ରମାଦବିହାରିଣାଂ
ସମ୍ୟକ୍ ଆଜ୍ଞାୟା ବିମୁକ୍ତାନାଂ ମାରଃ ମାର୍ଗଃ ନ ବିନ୍ଦତି ।୧୪ ।

ସମ୍ୟକ୍ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାର ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିଥିବା ସେହି ଶୀଳସମ୍ପନ୍ନ ଅପ୍ରମତ୍ତ (ସାଧୁ)ମାନଙ୍କ ମାର୍ଗ ମାର ଜାଣେ ନାହିଁ ।

ସାବତ୍‌ଥିୟଂ (ଜେତବନେ) ଗରହଦିନ୍ନନଗଣ୍ଡ ସାବକ···

୫୮ । ୫୯ । ଯଥା ସଙ୍କାରଠାନସ୍ମିଂ (V. l. ଧାନସ୍ମିଂ)
ଉଜ୍ଝିତସ୍ମିଂ ମହାପଥେ ।
ପଦୁମଂ ତତ୍‌ଥ ଜାୟେଥ ସୁଚିଗନ୍ଧଂ ମନୋରମଂ ॥
ଏବଂ ସଙ୍କାରଭୂତେସୁ ଅନ୍ଧୀଭୂତେ ପୁଥୁଜ୍ଜନେ
ଅତିରୋଚତି ପଞ୍‌ଞାୟ ସମ୍ମାସମ୍ବୁଦ୍‌ଧସାବକୋ ॥

ଯଥା ସଙ୍କାରଧାନେ (ବା ସ୍ଥାନେ) ଉଜ୍‌ଝିତେ ମହାପଥେ
ପଦ୍ମଂ ତତ୍ର ଜାୟେତ ଶୁଚିଗନ୍ଧଂ ମନୋରମମ୍
ଏବଂ 'ସଙ୍‌ଖାର' ଭୂତେଷୁ ଅନ୍ଧୀଭୂତେ ପୃଥକ୍ ଜନେ
ଅତିରୋଚତେ ପ୍ରଜ୍ଞୟା ସମ୍ୟକ୍ ସମ୍ବୁଦ୍ଧଶ୍ରାବକଃ ।୧୫ ।

ଯେପରି ସୁବିସ୍ତୃତ (ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ) ମାର୍ଗ ନିକଟରେ ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିବା ସେହି ଆବର୍ଜନାରାଶି ମଧ୍ୟରେ ପବିତ୍ର ସୌରଭ-ବିଶିଷ୍ଟ ମନୋହର ପଦ୍ମ ଜାତ ହୁଏ, ସେହିପରି ଭୌତିକ ଶରୀରଧାରୀ ଅଜ୍ଞାନତମସାଚ୍ଛନ୍ନ ଇତର ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୁଦ୍ଧ-ଶିଷ୍ୟ (ଜନ) ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଭା ପାଆନ୍ତି ।

ବାଲବର୍ଗ

୬୦ । ସ୍ଥାନ—ଶ୍ରାବସ୍ତୀ, ଜେତବନ, ବ୍ୟକ୍ତି—
କୁମୁଦୁପ୍‌ଫଲାଗତ ଦୁର୍ଗତ ସେବକ

ଦୀଘା ଜାଗରତୋ ରତ୍ତି ଦୀଘଂ ସନ୍ତସ୍ସ ଯୋଜନଂ
ଦୀଘୋ ବାଲାନଂ ସଂସାରୋ’ସଦ୍ଧମ୍ମଂ ଅବିଜାନତଂ ।୧।

ଦୀର୍ଘା ଜାଗ୍ରତୋ (ଆଷରକ ଜାଗ୍ରତଃ)
ରାତ୍ରିଃ ଦୀର୍ଘଂ ଶ୍ରାନ୍ତସ୍ୟ ଯୋଜନଂ
ଦୀର୍ଘଃ ବାଳାନାଂ ସଂସାରଃ ସଦ୍‌ଧର୍ମମ୍‌ ଅବିଜାନତାମ୍‌ ।୧।

ଉଜାଗର ରହିଥିବା ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ରାତି ଦୀର୍ଘ ଓ ଶ୍ରାନ୍ତ ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ଦୁ’କୋଶ ବାଟ ଦୀର୍ଘ (ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼େ) । ସତ୍ୟ ଧର୍ମକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ନ ଥିବା ମୂର୍ଖ ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ସଂସାର ଦୀର୍ଘ ।

୬୧ । ରାଜଗୃହ — ସଦ୍ଧିବିହାରିକ

ଚରଞ୍ଚେ ନାଧିଗଚ୍ଛେୟ୍ୟ ସେୟ୍ୟ ସଦିସମତ୍ତନୋ
ଏକଚରିୟଂ ଦଳ୍‌ହଂ କୟିରା ନ’ତ୍‌ଥି ବାଲେ ସହାୟତା ।୨।

ଚରଂ ଚେତ୍‌ ନ ଅଧିଗଚ୍ଛେତ୍‌ ଶ୍ରେୟାଂସଂ ସଦୃଶମ୍‌ ଆତ୍ମନଃ
ଏକଚର୍ଯ୍ୟାଂ ଦୃଢ଼ଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍‌ ନାସ୍ତି ବାଳେ ସହାୟତା ।୨।

ଯଦ୍ୟପି (ନିଜର) ଉତ୍କୃଷ୍ଟତର କିମ୍ବା ତୁଲ୍ୟ ସହାୟ ନ ପାଇବ ତେବେ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଏକାକୀ ଭ୍ରମଣ କରିବ । ମୂର୍ଖ ସଙ୍ଗତ ବନ୍ଧୁତା କରିବାର ନୁହେଁ ।

୬୨ । ଶ୍ରାବସ୍ତୀ ଆନନ୍ଦ ସେଟ୍ଠି

ପୁତ୍ତମତ୍ଥି ଧନମ୍ମତ୍ଥି ଇତି ବାଲୋ ବିହଞ୍ଞତି
ଅତ୍ତା ହି ଅତ୍ତନୋ ନତ୍ଥି କୁତୋ ପୁତ୍ତା କୁତୋ ଧନଂ ॥

'ପୁତ୍ରା ମେଽସ୍ତି ଧନଂ ମେଽସ୍ତି' ଇତି ବାଳଃ ବିହନ୍ୟତେ ।
ଆତ୍ମା ହି ଆତ୍ମନଃ ନାସ୍ତି କୁତଃ ପୁତ୍ରଃ କୁତଃ ଧନମ୍ । ୩ ।

ମୋର ପୁତ୍ର ଅଛି, ମୋର ଧନ ଅଛି, ଏହା ଭାବି ନିର୍ବୋଧ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ କ୍ଲେଶ ପାଏ । ନିଜେ ନିଜର ପ୍ରଭୁ ନୁହେଁ, ପୁତ୍ର ଓ ଧନର ପ୍ରଭୁ କିପରି ? *

୬୩ । ଜେତବନ ଗଣ୍ଠିଚ୍ଛେଦକ ଚୋର

ଯୋ ବାଲୋ ମଞ୍ଞତି ବାଲ୍ୟଂ
ପଣ୍ଡିତୋ ବାପି ତେନ ସୋ
ବାଲୋ ଚପଣ୍ଡିତମାନୀ ସ ବେ ବାଲୋତି ବୁଚ୍ଚତି । ୪ ।

ଯୋ ବାଳଃ ମନ୍ୟତେ ବାଲ୍ୟଂ ପଣ୍ଡିତଃ ସ୍ୱପି ତେନ ସଃ ।
ବାଳଃ ଚ ପଣ୍ଡିତମାନୀ ସଃ ବୈ ବାଳଃ ଇତି ଉଚ୍ୟତେ ।୪।

---

* ତୁଳସୀପୁ—ତୁ ଯେ ବୋଲୁ ମୋହର ଅର୍ଜିଲି ଧନ,
ତୋ ଦେହ ନୋହେ ତୋର ଦେଖ ଏ ମନ । ଇତ୍ୟାଦି
(ମନବୋଧ ଚଉତିଶା)

ଯେଉଁ ଲୋକ (ନିଜର) ମୂର୍ଖତାକୁ ଜାଣେ, ତା'ଦ୍ୱାରା ସେ ପଣ୍ଡିତ । କିନ୍ତୁ (ଯେ) ପଣ୍ଡିତମ୍ମନ୍ୟ ମୂର୍ଖ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ମୂର୍ଖବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

୬୪ । ଶ୍ରାବସ୍ତୀ—ଜେତବନ ଉଦାୟି ଥେର

ଯାବଜ୍ଜୀବମ୍ପି ଚେ ବାଲୋ ପଣ୍ଡିତଂ ପୟିରୁପାସତି
ନ ସୋ ଧମ୍ମଂ ବିଜାନାତି ଦବ୍ବୀ ସୂପରସଂ ଯଥା ॥ ୫ ।

ଯାବଜ୍ଜୀବମ ଅପି ଚେତ୍ ବାଳଃ ପଣ୍ଡିତଂ ପର୍ଯ୍ୟୁପାସ୍ତେଃ
ନ ସଃ ଧର୍ମ୍ମଂ ବିଜାନାତି ଦବ୍ବୀ ସୂପରସଂ ଯଥା । ୫ ।

ଯଦ୍ୟପି ନିର୍ବୋଧ ଲୋକ ଜୀବ ଥିବାଯାକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ନିକଟରେ ବାସକରେ, (ଅଥବା ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରେ) ତଥାପି କରଚୁଲି ବା ଡଙ୍କା ଯେପରି ଝୋଳର ସ୍ୱାଦ ଜାଣି ପାରେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ସେ ଧର୍ମକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

୬୫ । ଶ୍ରାବସ୍ତୀ—ଜେତବନ ଭଦ୍ଦବଗ୍ଗିୟ

ମୁହୁତ୍ତମପି ଚେ ବିଞ୍ଞୂ ପଣ୍ଡିତଂ ପୟିରୁପାସତି
ଖିପ୍ପଂ ଧମ୍ମଂ ବିଜାନାତି ଜିବ୍ହା ସୂପରସଂ ଯଥା ୬ ।

ମୁହୂର୍ତ୍ତମ ଅପି ଚେତ୍ ବିଜ୍ଞଃ ପଣ୍ଡିତଂ ପର୍ଯ୍ୟୁପାସ୍ତେ
କ୍ଷିପ୍ରଂ ଧର୍ମଂ ବିଜାନାତି ଜିହ୍ୱା ସୂପରସଂ ଯଥା ।୬।

ଜିହ୍ୱା ଯେପରି ମୁହୂର୍ତ୍ତକରେ ସୂପ ବା ଝୋଳର ସ୍ୱାଦ ଜାଣିପାରେ, ସେହିପରି ବୁଦ୍ଧିମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ମୁହୂର୍ତ୍ତମାତ୍ର ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବାସକରେ (ଅଥବା ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରେ) ତେବେ ସେ ଧର୍ମକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରେ ।

୬୬ । ବେଣୁବନ ସୁପ୍ପବୁଦ୍ଧକୁଷ୍ଠି

✳ ଚରନ୍ତି ବାଲା ଦୁମ୍ମେଧା ଅମିତ୍ତେନେବ ଅତ୍ତନା
କରୋନ୍ତା ପାପକଂ କମ୍ମଂ ଯଂ ହୋତି କଟୁକପ୍ଫଲଂ ।୭।

ଚରନ୍ତି ବାଳାଃ ଦୁର୍ମେଧସଃ ଅମିତ୍ରେଣ ଏବ ଆତ୍ମନା
କୁର୍ବନ୍ତଃ ପାପକଂ କର୍ମ ଯଦ୍ଭବତି କଟୁକଫଳମ୍ । ୭ ।

ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ମୂର୍ଖଲୋକମାନେ ତିକ୍ତଫଳପ୍ରସୂ ପାପ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଶତ୍ରୁ ଭୂତ ନିଜ ଆତ୍ମା ସହିତ ବୁଲନ୍ତି ।

୬୭ । ଜେତବନ ଛଓ ଓଚର କସ୍ସପୁ

† ନ ତଂ କମ୍ମଂ କତଂ ସାଧୁ ଯଂ କତ୍ୱା ଅନୁତପ୍ପତି
ଯସ୍ସ ଅସ୍ସୁମୁଖୋ ରୋଦଂ ବିପାକଂ ପଟିସେବତି ।୮।

ନ ତତ୍ କର୍ମ କୃତଂ ସାଧୁ ଯତ୍ କୃତ୍ୱା ଅନୁତପ୍ୟତେ ।
ଯସ୍ୟ ଅଶ୍ରୁମୁଖଃ ରୁଦନ୍ ବିପାକଂ ପ୍ରତିସେବତେ ।୮।

ସେହି ଆଚରିତ କର୍ମ ସାଧୁ ନୁହେଁ ଯାହା କରି ଲୋକ ଅନୁତପ୍ତ ହୁଏ, ଯାହାର ଫଳକୁ ଲୋକ ଅଶ୍ରୁମୁଖ ହୋଇ କାନ୍ଦି ଭୋଗ କରେ ।

✳ ନେତ୍ତିପକରଣ—ପୃ ୧୩୧ ।

† ଜାତକ ୩ୟ ଖଣ୍ଡ (Vol.)ପୃ ୨୯୧

୬୮ । ବେଣୁବନ ସୁମନମାଳାକାର

ତଞ୍ଚ କମ୍ମଂ କତଂ ସାଧୁ ଯଂ କତ୍ୱା ନାନୁତପ୍ପତି
ଯସ୍ସ ପତୀତୋ ସୁମନୋ ବିପାକଂ ପଟିସେବତି । ୯ ।

ତତ୍ ଚ କର୍ମ କୃତଂ ସାଧୁ ଯତ୍ କୃତ୍ୱା ନାନୁତପ୍ୟତେ
(ନ-ଅନୁତପ୍ୟତେ)
ଯସ୍ୟ ପ୍ରତୀତଃ ସୁମନାଃ ବିପାକଂ ପ୍ରତିସେବତେ । ୯ ।

ସେହି ଆଚରିତ କର୍ମ ସାଧୁ ଯାହା କରି ଲୋକ ଅନୁତପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ, ଯାହାର ଫଳକୁ ଲୋକ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଓ ପ୍ରସନ୍ନମନା ହୋଇ ଭୋଗ କରେ ।

୬୯ । ଜେତବନ ଉପ୍ପଳବଣ୍ଣ ଥେରୀ

ମଧୁବ ମଞ୍ଞତି ବାଲୋ ଯାବ ପାପଂ ନ ପଚ୍ଚତି
ଯଦା ଚ ପଚ୍ଚତି ପାପଂ ଅଥ (ବାଲୋ) ଦୁକ୍ଖଂ ନିଗଚ୍ଛତି ।୧।

ମଧୁ ଇବ ମନ୍ୟତେ ବାଳଃ ଯାବତ୍ ପାପଂ ନ ପଚ୍ୟତେ
ଯଦା ଚ ପଚ୍ୟତେ ପାପମ୍ ଅଥ (ବାଳଃ) ଦୁଃଖଂ ନିଗଚ୍ଛତି ।୧୦।

ଯେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାପକର୍ମ ପକ୍ୱ ଅର୍ଥାତ୍ ଫଳପ୍ରସୂ ନ ହୋଇଛି ତେତେବେଳ ଯାଏଁ ମୂର୍ଖ ପାପକର୍ମକୁ ମଧୁପରି ମନେକରେ; କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ପାପ ପକ୍ୱ ହୁଏ ତେତେବେଳେ ମୂର୍ଖ ଦୁଃଖ ପାଏ ।

---

୬୯ । ଥ୍ରାପ୍ତ ସଂଯୁତ୍ତନିକାୟରୁ ଗୃହୀତ ।

'ମଧୁବା' ପାଠ 'ମଧୁ ବ' ଜାଗାରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ (ଭୁଜଂ—ବସୁ ଓ ବୈଦ୍ୟ) କିନ୍ତୁ 'ପାଲି ପ୍ରକାଶ' ଅନୁସାରେ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗରେ ମଧବଂ ହେବ ମଧୁବା ହେବ ନାହିଁ ।

ପା. ପ୍ରକାଶ ପୃ୧୧୬, ୧୩୭ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

୭୦ । ବେଣୁବନ ଜମ୍ବୁକ ଆଜୀବକ

ମାସେ ମାସେ କୁସଗ୍‌ଗେନ ବାଲୋ ଭୁଞ୍ଜେଥ ଭୋଜନଂ
ନସୋ ସଂଖତଧମ୍ମାନଂ କଳଂ ଅଗ୍‌ଘତି ସୋଳସିଂ ।୧୧।

ମାସେ ମାସେ କୁଶାଗ୍ରେଣ ବାଲଃ ଭୁଞ୍ଜୀତ ଭୋଜନଂ
ନ ସଃ ସଂଖ୍ୟାତ ଧର୍ମାଣଂ କଳାମ୍ ଅର୍ହତି ଷୋଡ଼ଶୀମ୍ ।୧୨।

(ଯଦ୍ୟପି) ମୂର୍ଖବ୍ୟକ୍ତି ମାସ ମାସ (ଧରି) କୁଶର ଅଗ୍ରଭାଗଦ୍ୱାରା ଖାଦ୍ୟ ଖାଏ ଅର୍ଥାତ୍ କଠୋର ତପସ୍ୟା କରେ ତଥାପି ସେ ବିଜ୍ଞାତ-ଧର୍ମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଷୋଳ ଭାଗରୁ ଭାଗକର ପୁଣ୍ୟର ଯୋଗ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ ।

୭୧ । ବେଣୁବନ ଅହିପେତ

ନହି ପାପଂ କତଂ କମ୍ମ ସଜ୍ଜୁ ଖୀରଂ ବ ମୁଚ୍ଚତି
ଡହନ୍ତଂ ବାଲମନ୍ୱେତି ଭସ୍ମାଚ୍ଛନ୍ନୋ’ବ ପାବକୋ ।୧୨।

ନ ହି ପାପଂ କୃତଂ କର୍ମ ସଦ୍ୟଃ କ୍ଷୀରମ୍ ଇବ ମୂର୍ଚ୍ଛତି
ଦହତ୍ ବାଳମ୍ ଅନ୍ୱେତି ଭସ୍ମଚ୍ଛନ୍ନଃ ଇବ ପାବକଃ ।୧୨।

କ୍ଷୀର ଯେପରି ହଠାତ୍ ନିଜ ପ୍ରକୃତି ଛାଡ଼େ ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଦହିରେ ପରିଣତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି କୃତ ପାପ କର୍ମ,—ହଠାତ୍ ଫଳାଫଳ ପ୍ରସବ କରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପାଉଁଶରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଥିବା ଅଗ୍ନିପରି, ମୂର୍ଖକୁ ଦହନ କରି କରି ଅର୍ଥାତ୍ ସନ୍ତପ୍ତ କରି କରି ଗୋଡ଼ାଇ ଥାଏ ।

---

୭୦ । ଉତ୍ତରାଧ୍ୟୟନ ସୂତ୍ର, ୯, ୪୪ ।

୭୧ । ନେତ୍ତିପକରଣ ପୃ ୧୬୧ ।

ନ ମୁଚ୍ଛତି = ନ ପରିଣମତି (ବୈଦ୍ୟ)

ସଦ୍ୟ = ହଠାତ୍

୭୨ । ବେଣୁବନ ସଟ୍ଠିକୂଟପେତ

ଯାବଦେବ ଅନତ୍ଥାୟ ଞତ୍ତଂ ବାଲସ୍ସ ଜାୟତି
ହନ୍ତି ବାଲସ୍ସ ସୁକ୍କଂସଂ ମୁଦ୍ଧମସ୍ସ ବିପାତୟଂ ।୧୩। †

ଯାବତ୍ ଏବ ଅନର୍ଥାୟ ଜ୍ଞପ୍ତଂ ବାଲସ୍ୟ ଜାୟତେ
ହନ୍ତି ବାଲସ୍ୟ ଶୁକ୍ଳାଂଶଂ ମୂର୍ଦ୍ଧାନମ୍ ଅସ୍ୟ ବିପାତୟନ୍ ।୧୩।

(ପାପକର୍ମ) ଯେତେବେଳେ ଜ୍ଞପ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ତେତେବେଳେ ମୂର୍ଖର ଅନର୍ଥର କାରଣ ହୁଏ, ମୂର୍ଖର ମସ୍ତକକୁ ତଳେ ପକାଇ ତା'ର ପୁଣ୍ୟକୁ ନାଶ କରେ ।

୭୩ । ଜେତବନ ସୁଧମ୍ମ ଥେର

ଅସତଂ ଭାବନମିଚ୍ଛେୟ୍ୟ ପୁରେକ୍ଖାରଞ୍ଚ ଭିକ୍ଖୁସୁ
ଆବାସେସୁ ଚ ଇସ୍ସରିୟଂ ପୂଜା ପରକୁଲେସୁ ଚ ।୧୪।

ଅସତ୍ ଭାବନମ୍ ଇଚ୍ଛେତ୍ ପୁରସ୍କାରଂ ଚ ଭିକ୍ଷୁଷୁ
ଆବାସେଷୁ ଚ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ପୂଜା ପରକୁଳେଷୁ ଚ ।୧୪।*

ମୂର୍ଖ ସନ୍ୟାସୀ ଅନୁପଯୋଗୀ ସତ୍କାର ଇଚ୍ଛା କରିପାରେ, ଭିକ୍ଷୁକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଣୀତ୍ୱ ଇଚ୍ଛା କରିପାରେ ତଥା ବିହାର ବା ମଠମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଓ ଅନ୍ୟଲୋକଙ୍କ ଗୃହମାନଙ୍କରେ ପୂଜା ଇଚ୍ଛା କରିପାରେ ।

---

† ଭିନ୍ନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଉକ୍ତ ଥିବାର ଲେଖାଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପଦ ସହିତ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ପଦର ସମ୍ପର୍କ ଥିବାପରି ଜଣାଯାଏ ।

* ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଦସହିତ ଏକତ୍ର ପଠନୀୟ ।

୭୪ । ମମେବା କତ ମଞ୍‌ଞନ୍ତୁ ଗିହୀ ପବ୍ବଜିତା ଉଭୋ
ମମେବାତିବସା ଅସ୍‌ସୁ କିଚ୍ଚା-କିଚ୍ଚେସୁ କିସ୍ମିଚି
ଇତି ବାଳସ୍‌ସ ସଙ୍କପ୍‌ପୋ ଇଚ୍ଛାମାନୋ ଚ ବଡ୍‌ଢତି ।୧୫।

ମମ ଏବ କୃତଂ ମନ୍ୟେତାଂ ଗୃହୀ ପ୍ରବ୍ରଜିତା ଉଭୌ
ମମ ଏବ ଅତିବଶେ ଆସ୍ତାଂ କୃତ୍ୟାକୃତ୍ୟେଷୁ କେଷୁଚିତ୍
ଇତି ବାଳସ୍ୟ ସଙ୍କଳ୍ପଃ ଇଚ୍ଛା ମାନଃ ଚ ବର୍ଦ୍ଧତେ ।୧୫।

ଗୃହୀ ଓ ଭିକ୍ଷୁ—ଏ ଉଭୟେ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଆଦର କରନ୍ତୁ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସକଳ କର୍ମରେ ମୋର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଶରେ ରହନ୍ତୁ—ଏହି ପ୍ରକାରେ [illegible] ମୂର୍ଖ (ଭିକ୍ଷୁ)ର ଇଚ୍ଛା, କାମନା ଓ ଗର୍ବ ବଢ଼େ ।

୭୫ । ଜେତବନ ବନବାସିକତିସ୍‌ସ ଥେର
ଅଞ୍‌ଞାହି ଲାଭୂପନିସା ଅଞ୍ଞା ନିବ୍‌ବାଣଗାମିନୀ
ଏବମେତଂ ଅଭିଞ୍‌ଞାୟ ଭିକ୍‌ଖୁ ବୁଦ୍ଧସ୍‌ସ ସାବକୋ
ସକ୍‌କାରଂ ନାଭିନନ୍ଦେୟ୍ୟ ବିବେକମନୁବ୍ରୂହୟେ ।୧୬।

ଅନ୍ୟା ହି ଲାଭୋପନିଷତ୍ ଅନ୍ୟା ନିର୍ବାଣଗାମିନୀ
ଏବମେତତ୍ ଅଭିଜ୍ଞାୟ ଭିକ୍ଷୁଃ ବୁଦ୍ଧସ୍ୟ ଶ୍ରାବକଃ
ସତ୍କାରଂ ନ ଅଭିନନ୍ଦେତ୍ ବିବେକମ୍ ଅନୁବୃଂହୟେତ୍।୧୬।

ଲାଭର ପଥ ବା ଉପାୟ ଅଲଗା, ନିର୍ବାଣଗାମୀ ଉପାୟ ଅଲଗା । ଏହିପରି ଭାବରେ ଏହା ଜାଣି ବୁଦ୍ଧଶିଷ୍ୟ ଭିକ୍ଷୁ (ଲୌକିକ) ଆଦରକୁ ଆକାଂକ୍ଷା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, (କାୟ-ଚିତ୍ତ ଉପାଧିର) ବିବେକକୁ ବଢ଼ାଇବା ଉଚିତ ।

ପଣ୍ଡିତବର୍ଗ

୭୬ । ଜେତବନ ରାଧଥେର

ନିଧୀନଂ ବ ପବତ୍ତାରଂ ଯଂ ପସ୍ସେ ବଜ୍ଜଦସ୍ସିନଂ
ନିଗ୍ଗୟ୍ହବାଦିଂ ମେଧାବିଂ ତାଦିସଂ ପଣ୍ଡିତଂ ଭଜେ
ତାଦିସଂ ଭଜମାନସ୍ସ ସେୟ୍ୟୋ ହୋତି ନ ପାପିୟୋ ।୧।

ନିଧୀନାମ୍ ଇବ ପ୍ରବକ୍ତାରମ୍ ଯଂ ପଶ୍ୟେତ୍ ବର୍ଜ୍ୟଦର୍ଶିନଂ
ନିଗୃହ୍ୟବାଦିନଂ ମେଧାବିନଂ ତାଦୃଶଂ ପଣ୍ଡିତଂ ଭଜେତ୍
ତାଦୃଶଂ ଭଜମାନସ୍ୟ ଶ୍ରେୟଃ ଭବତି ନ ପାପୀୟଃ ।୧।

ଗୁପ୍ତଧନ ରାଶିର କହିବା ଲୋକପରି ଯେ ଦୋଷ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ତିରସ୍କାରପୂର୍ବକ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି, ଯେ ଜ୍ଞାନୀ, ଏହିପରି ଯେଉଁ ପଣ୍ଡିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଦେଖିବ, ତାହାଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରିବ । ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତିକରୁଥିବା ଲୋକର ଅମଙ୍ଗଳ ହୁଏନା, ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ ।

୭୭ । ଜେତବନ ଅସ୍ସଜିପୁନବ୍ବସୁକ

ଓବଦେୟ୍ୟାନୁସାସେୟ୍ୟ, ଅସବ୍ଭା ଚ ନିବାରୟେ
ସତଂ ହି ସୋ ପିୟୋ ହୋତି ଅସତଂ ହୋତି ଅପ୍ପିୟୋ ।୨।

ଅବବଦେତ୍ ଅନୁଶିଷ୍ୟାତ୍ ଅସଭ୍ୟାତ୍ ଚ ନିବାରୟେତ୍ ।
ସତାଂ ହି ସଃ ପ୍ରିୟଃ ଭବତି ଅସତାଂ ଭବତି ଅପ୍ରିୟଃ ।୨।

(ପଣ୍ଡିତବ୍ୟକ୍ତି ଦୋଷ ଦେଖି) ତିରସ୍କାର କରିବା ଉଚିତ, ଉପଦେଶ ଦେବା ଉଚିତ ଓ ମନ୍ଦକର୍ମରୁ ନିବାରଣ କରିବା ଉଚିତ । (ଏହିପରି କଲେ) ସେ ଅସାଧୁ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅପ୍ରିୟ ଓ ସାଧୁଲୋକମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ହୁଅନ୍ତି ।

---

୭୬ । ଜାତକ ୩ୟ ଖଣ୍ଡ, ପୃ ୩୬୭; ଥେରଗାଥା ୯୯୩

୭୭ । ଥେର ଗାଥା ୯୯୪ ।

୭୮ । ଜେତବନ ଛନ୍ନ ଥେର

ନ ଭଜେ ପାପକେ ମିତ୍ତେ ନ ଭଜେ ପୁରିସାଧମେ
ଭଜେଥ ମିତ୍ତେ କଲ୍ୟାଣେ ଭଜେଥ ପୁରିସୁତ୍ତମେ ।୩।

ନ ଭଜେତ୍ ପାପକାନି ମିତ୍ରାଣି ନ ଭଜେତ୍ ପୁରୁଷାଧମାନ୍ ।
ଭଜେତ୍ ମିତ୍ରାଣି କଲ୍ୟାଣାନି, ଭଜେତ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମାନ୍ ।୩।

ପାପଶୀଳ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ନୀଚ-ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଉତ୍ତମ ଲୋକ ଓ ପୁଣ୍ୟକର୍ମୀ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁ କରିବା ଉଚିତ ।

୭୯ । ଜେତବନ ମହାକପ୍‌ପିନ ଥେର

ଧମ୍ମପୀତି (ବା ଧମ୍ମପୀତି) ସୁଖଂ ସେତି ବିପ୍‌ପସନ୍ନେନ ଚେତସା
ଅରିୟପ୍‌ପବେଦିତେ ଧମ୍ମେ ସଦା ରମତି ପଣ୍ଡିତୋ ।୪।

ଧର୍ମପୀତି ସୁଖଂ ଶେତେ ବିପ୍ରସନ୍ନେନ ଚେତସା
ଆର୍ଯ୍ୟ-ପ୍ରବେଦିତେ ଧର୍ମେ ସଦା ରମତେ ପଣ୍ଡିତଃ । ୪ ।

ଧର୍ମପାନକାରୀ ନିର୍ମଳ ମନରେ ସୁଖରେ ଶୟନ କରେ । ପଣ୍ଡିତ ଆର୍ଯ୍ୟ (ବୁଦ୍ଧ)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମରେ ସଦା ରତ ହୁଅନ୍ତି ।

୮୦ । ଜେତବନ ପଣ୍ଡିତ ସାମଣେର

ଉଦକଂ ହି ନୟନ୍ତି ନେତ୍ତିକା ଉସୁକାରା ନମୟନ୍ତି ତେଜନଂ
ଦାରୁଂ ନମୟନ୍ତି ତଚ୍ଛକା ଅତ୍ତାନଂ ଦମୟନ୍ତି ପଣ୍ଡିତା ।୫।

ଉଦକଂ ହି ନୟନ୍ତି ନେହିକାଃ ଇଷୁକାରାଃ ନ(ନ)ମୟନ୍ତି ତେଜନମ୍
ଦାରୁ ନ(ନ୍ନ)ମୟନ୍ତି ତକ୍ଷକାଃ ଆତ୍ମାନଂ ଦମୟନ୍ତି ପଣ୍ଡିତାଃ ।୫।

ପ୍ରଣାଳୀ-ଖନନକାରୀମାନେ ପାଣିକୁ ନେଇଯାନ୍ତି । ଶର-ନିର୍ମାଣକାରୀମାନେ କାଣ୍ଡ ବାଉଁଶକୁ ଓ ବଢ଼େଇମାନେ କାଷ୍ଠକୁ (ଇଚ୍ଛାନୁରୂପ) ନତ କରନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତମାନେ ନିଜ ମନକୁ ସଂଯତ କରନ୍ତି ।

୮୧ । ଜେତବନ ଭଦ୍ଦୀୟ ଥେର

ସେଲୋ ଯଥା ଏକଘନୋ ବାତେନ ନ ସମୀରତି
ଏବଂ ନିନ୍ଦାପସଂସାସୁ ନ ସମିଞ୍ଜନ୍ତି ପଣ୍ଡିତା ।୬।

ଶୈଳଃ ଯଥା ଏକଘନଃ ବାତେନ ନ ସମୀର୍ଯ୍ୟତେ ।
ଏବଂ ନିନ୍ଦାପ୍ରଶଂସାସୁ ନ ସମୀର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ପଣ୍ଡିତାଃ ।୬।

ଯେପରି ସଂଘାତମୟ ବା ଏକ ପଥରରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ପର୍ବତ ପବନରେ ଟଳେ ନାହିଁ ସେହିପରି ନିନ୍ଦା ଓ ପ୍ରଶଂସାରେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ବିଚଳିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

୮୨ । ଜେତବନ କାଣମାତୃ

ଯଥାପି ରହଦୋ ଗମ୍ଭୀରୋ ବିପ୍ପସନ୍ନୋ ଅନାବିଲୋ
ଏବଂ ଧମ୍ମାନି ସୁତ୍ୱାନ ବିପ୍‌ପସୀଦନ୍ତି ପଣ୍ଡିତା ।୭।

ଯଥା ହ୍ରଦଃ ଗମ୍ଭୀରଃ ବିପ୍ରସନ୍ନଃ ଅନାବିଳଃ
ଏବଂ ଧର୍ମାନ୍ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ବିପ୍ରସୀଦନ୍ତି ପଣ୍ଡିତାଃ ।୭।

ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ସକଳ ଶ୍ରବଣ କରି ଗମ୍ଭୀର, ସ୍ୱଚ୍ଛ, ମଳରହିତ ହ୍ରଦପରି ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ।

୮୩ । ଜେତବନ ପଞ୍ଚଶତଭିକ୍ଷୁ

ସବ୍ବତ୍‌ଥବେ ସପ୍‌ପୁରିସା ଚଜନ୍ତି [ବା ବଜନ୍ତି]ନ କାମକାମା
ଲପୟନ୍ତି ସନ୍ତୋ
ସୁଖେନ ଫୁଟ୍‌ଠା ଅଥବା ଦୁଖେନ ନ ଉଚ୍ଚାବଚଂ ପଣ୍ଡିତାଦସ୍‌ସୟନ୍ତି

ସର୍ବତ୍ର ବୈ ସତ୍‌ପୁରୁଷାଃ ତ୍ୟଜନ୍ତି (ବ୍ରଜନ୍ତି)ନ କାମକାମାଃ ଲପନ୍ତିସନ୍ତଃ
ସୁଖେନ ସ୍ପୃଷ୍ଟାଃ ଅଥବା ଦୁଃଖେନ ନ ଉଚ୍ଚାବଚଃ
ପଣ୍ଡିତାଃ ଦର୍ଶୟନ୍ତି ।୮।

ସତ୍‌ଲୋକମାନେ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ବା ସର୍ବତ୍ର ଯାନ୍ତି । କାମନାକୁ ଇଚ୍ଛାକରି ଜଳ୍ପନା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସୁଖଦୁଃଖ ଦ୍ୱାରା ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇ ଉନ୍ନତ-ଅବନତ ଭାବ ଦେଖାନ୍ତି ନାହିଁ ।

୮୪ । ଜେତବନ ଧମ୍ମିକ ଥେର

ନ ଅତ୍ତ ହେତୁ ନ ପରସ୍‌ସ ହେତୁ
ନ ପୁତ୍ତମିଚ୍ଛେ ନ ଧନଂ ନ ରଟ୍‌ଠଂ ।
ନ ଇଚ୍ଛେୟ୍ୟ ଅଧମ୍ମେନ ସମିଦ୍ଧିମତ୍ତନୋ
ସ ସୀଲବା ପଞ୍‌ଞବା ଧମ୍ମିକୋ ସିୟା ।୯।

ନ ଆତ୍ମହେତୋଃ ନ ପରସ୍ୟ ହେତୋଃ ନ ପୁତ୍ରମ୍ ଇଚ୍ଛେତ୍
ନ ଧନଂ ନ ରାଷ୍ଟ୍ରମ୍ ।
ନ ଇଚ୍ଛେତ୍ ଅଧର୍ମେଣ ସମୃଦ୍ଧିମ୍ ଆତ୍ମନଂ ସ ଶୀଳବାନ୍
ସ ପ୍ରଜ୍ଞାବାନ୍ ଧାର୍ମିକଃ ସ୍ୟାତ୍ ।୯।

---

* ଭଗବତ ୧୧:୮
କର୍ମ ଆଦରି ସହେ ଦୁଃଖ ।
କେବେହେଁ ନୋହିବ ବିମୁଖ ।। ଗୀତା ୨.୫୬

(ଯେ) ନିଜ ସକାଶେ ବା ପରସକାଶେ ପୁତ୍ର, ଧନ ବା ରାଜ୍ୟ ଇଚ୍ଛାକରେ ନାହିଁ (ଓ) ଅଧର୍ମ ଦ୍ୱାରା ନିଜ ସମୃଦ୍ଧି ଇଚ୍ଛାକରେ ନାହିଁ, ସେ ଶୀଳବାନ, ଜ୍ଞାନବାନ୍ ଓ ଧାର୍ମିକ ହୁଏ ।

୮୫ । ଜେତବନ ଧମ୍ମସବଣ

ଅପ୍ପକା ତେ ମନୁସ୍ସେସୁ ଯେ ଜନା ପାରଗାମିନୋ
ଅଥାୟଂ ଇତରା ପଜା ତୀରମେବାନୁଧାବତି ।୧୦।

ଅଲ୍ପକାଃ ତେ ମନୁଷ୍ୟେଷୁ ଯେ ଜନାଃ ପାରଗାମିନଃ
ଅଥ ଇୟମ୍ ଇତରା ପ୍ରଜା ତୀରମେବାନୁଧାବତି ।୧୦।

ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ସଂସାର (ସାଗର)କୁ ପାର ହୁଅନ୍ତି ସେମାନେ ଅଲ୍ପସଂଖ୍ୟକ । ଏହି ଇତର ଲୋକମାନେ (କେବଳ) ତୀରରେ ଧାବମାନ ହେଉଛନ୍ତି ।

୮୬ । ଯେ ଚ ଖୋ ସମ୍ମଦକ୍ଖାତେ ଧମ୍ମେ ଧମ୍ମାନୁବତ୍ତିନୋ
ତେ ଜନା ପାରମେସ୍ସନ୍ତି ମଚ୍ଚୁଧେୟ୍ୟଂ ସୁଦୁତ୍ତରଂ ।୧୧।

ଯେ ଚ ଖଳୁ ସମ୍ୟକ୍ ଆଖ୍ୟାତେ ଧର୍ମେ ଧର୍ମାନୁଜୀବନଃ
ତେ ଜନା ପାରମ୍ ଏଷ୍ୟନ୍ତି ମୃତ୍ୟୁଧେୟଂ ସୁଦୁସ୍ତରମ୍ ।୧୧।

*ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇଥିବା ଧର୍ମରେ ଯେଉଁମାନେ ନିୟମ ଅନୁଯାୟୀ ଜୀବନ ଯାପନ କରନ୍ତି ସେମାନେ ଦୁସ୍ତର ମୃତ୍ୟୁ ରାଜ୍ୟର ପାରକୁ ଯିବେ ।

---

* ଧର୍ମ ଉତ୍ତମରୂପେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହେଲେ···(ବସୁ)

୮୭।୮୮ । ଜେତବନ ପଞ୍ଚସତ ଆଗନ୍ତୁକ ଭିକ୍‌ଖୁ

କଣ୍‌ହଂ ଧମ୍ମଂ ବିପ୍‌ପହାୟ ସୁକ୍‌କଂ ଭାବେଥ ପଣ୍ଡିତୋ
ଓକା ଅନୋକଂ ଆଗମ୍ମ ବିବେକେ ଯତ୍‌ଥ ଦୂରମଂ । ୮୭ ।

ତତ୍ରାଭିରତିମିଚ୍ଛେୟ୍ୟ, ହିତ୍ୱା କାମେ ଅକିଞ୍ଚନୋ
ପରିୟୋଦପେୟ୍ୟ ଅତ୍ତାନଂ ଚିତ୍ତକ୍ଲେସେହି ପଣ୍ଡିତୋ । ୮୮ ।

କୃଷ୍ଣଂ ଧର୍ମଂ ବିପ୍ରହାୟ ଶୁକ୍ଳଂ ଭାବୟେତ୍ ପଣ୍ଡିତଃ
ଓକସଃ ଅନୌକସମ୍ ଆଗମ୍ୟ ବିବେକେ ଯତ୍ର ଦୂରମଂ । ୮୭
ତତ୍ର ଅଭିରତିମ୍ ଇଚ୍ଛେତ୍ ହିତ୍ୱା କାମାନ୍ ଅକିଞ୍ଚନଃ
ପର୍ଯ୍ୟବଦାପୟେତ୍ ଆତ୍ମାନଂ ଚିତ୍ତକ୍ଲେଶେଭ୍ୟଃ ପଣ୍ଡିତଃ । ୮୮।

ଜ୍ଞାନୀ ପାପ ଛାଡ଼ି ପୁଣ୍ୟକୁ ସମ୍ଭାବନା ବା ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ଉଚିତ । ଗୃହରୁ ଗୃହହୀନ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସି, ଯେଉଁ ବିବିକ୍ତଭାବରେ ଆନନ୍ଦ ଲାଭକରିବା ସହଜ ନୁହେଁ ସେଥିରେ ଆନନ୍ଦ ଇଚ୍ଛାକରିବା ଉଚିତ । କାମନା ସକଳ ତ୍ୟାଗ କରି ସର୍ବସ୍ୱରହିତ ହୋଇ ଚିତ୍ତକ୍ଲେଶମାନଙ୍କରୁ ନିଜକୁ ଶୋଧିତ କରିବା ଉଚିତ ।

୮୯ । ଯେସଂ ସମ୍ବୋଧି ଅଙ୍ଗେସୁ ସମ୍ମା ଚିତ୍ତଂ ସୁଭାବିତଂ
ଆଦାନପଟିନିସ୍‌ସଗ୍‌ଗେ ଅନୁପାଦାୟ ଯେ ରତା
ଖୀଣାସବା ଜୁତିମନ୍ତୋ ତେ ଲୋକେ ପରିନିବ୍ବୁତା । ୮୯ ।

ଯେଷାଂ ସମ୍‌ବୋଧି-ଅଙ୍ଗେଷୁ ସମ୍ୟକ୍ ଚିତ୍ତଂ ସୁଭାବିତମ୍ ।
ଆଦାନ-ପ୍ରତିନିସର୍ଗେ ଅନୁପାଦାୟ ଯେ ରତାଃ
କ୍ଷୀଣାସ୍ରବାଃ ଦ୍ୟୁତିମନ୍ତଃ ତେ ଲୋକେ ପରିନିର୍ବୃତାଃ । ୮୯ ।

ଯାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସପ୍ତସଂଖ୍ୟକ ଜ୍ଞାନ-ଉପକରଣରେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ଯେଉଁମାନେ ଉପାଦାନ (ଆସକ୍ତି) ଛାଡ଼ି ଆଦାନର ଅର୍ଥାତ୍ ତୃଷ୍ଣା ବା କାମନାର ବିସର୍ଜନରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି, ସେହି କ୍ଷୀଣାନୁରାଗ ଓ ତେଜସ୍ୱୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଇହଲୋକରେ ନିର୍ବାଣ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆନନ୍ଦଲାଭ କରିଛନ୍ତି ।

ଅର୍ହତ୍ ବର୍ଗ

୯୦ । ଜୀବକେର ଆମବନେ ଜୀବକ
ଗତଦ୍ଧିନୋ ବିସୋକସ୍ସ ବିପ୍ପମୁତ୍ତସ୍ସ ସବ୍ବଧି
ସବ୍ବଗନ୍ଥପ୍ପହୀଣସ୍ସ ପରିଳାହୋ ନ ବିଜ୍ଜତି । ୧ ।

ଗତାଧ୍ୱନଃ ବିଶୋକସ୍ୟ ବିପ୍ରମୁକ୍ତସ୍ୟ ସର୍ବଧା!
ସର୍ବଗ୍ରନ୍ଥପ୍ରହୀଣସ୍ୟ ପରିଦାହଃ ନ ବିଦ୍ୟତେ । ୧ ।

ଯେ ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରିଛନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିଅଛନ୍ତି, ଯେ ଦୁଃଖସ୍ଥାନଂ ସର୍ବଥା ମୁକ୍ତ, ସର୍ବବନ୍ଧନରହିତ, ତାଙ୍କର ଯାତନା ବା କ୍ଲେଶ ନାହିଁ ।

୯୧ । ବେଣୁବନ ମହାକସ୍ସପ
ଉୟ୍ୟୁଞ୍ଜନ୍ତି ସତୀମନ୍ତୋ ନ ନିକେତେ ରମନ୍ତି ତେ
ହଂସା ବ ପଲ୍ଲଳଂ ହିତ୍ୱା ଓକମୋକଂ ଜହନ୍ତି ତେ । ୨ ।

୭ଟି ସଂବୋଧିଅଙ୍ଗ ଯଥା-ସ୍ମୃତି, ଧର୍ମବିଚୟ (ଧର୍ମଗବେଷଣା) ବୀର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରୀତି, ପ୍ରସାଦ, ସମାଧି ଓ ଉପେକ୍ଷା ।

[୮୯:—ଆଦାନ—ଅନୁରାଗ [attachment, cp. P. T. S Pali English Dictionary (1925) p. 99]

ଉଦ୍‌ଯୁଞ୍ଜନ୍ତି ସ୍ମୃତିମନ୍ତଃ ନ ନିକେତେ ରମନ୍ତେ ତେ
ହଂସାଃ ଇବ ପଲ୍ୱଲଂ ହିତ୍ୱା ଓକସମ୍ ଓକସଂ ଜହତି ତେ ।୨

ସ୍ମୃତିଶାଳୀ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନୀଲୋକମାନେ ଉଦ୍ୟୋଗଶୀଳ ହୁଅନ୍ତି । ଗୃହରେ ଆନନ୍ଦାନୁଭବ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ହଂସମାନେ ଯେପରି (ମମତା ତ୍ୟାଗକରି) ପୁଷ୍କରିଣୀ ଛାଡ଼ି ଯାନ୍ତି ସେହିପରି ଜ୍ଞାନୀମାନେ ସମସ୍ତ ଗୃହ ବା ଗୃହବନ୍ଧନ ଛାଡ଼ି ଗମନ କରନ୍ତି ।

୯୨ । ଜେତବନ ବେଲଟ୍ଠିସୀସ

ଯେସଂ ସନ୍ନିଚୟୋ ନତ୍ଥି ଯେ ପରିଞ୍ଞାତଭୋଜନା
ସୁଞ୍ଞତୋ ଅ ମିତ୍ତୋ ଚ ବିମୋକ୍ଖୋ ଯସ୍ସ ଗୋଚରୋ
ଆକାସେ ବ ସକୁନ୍ତାନଂ ଗତି ତେସଂ ଦୁରନ୍ନୟା । ୩

ଯେଷାଂ ସନ୍ନିଚୟଃ ନାସ୍ତି ଯେ ପରିଜ୍ଞାତଭୋଜନାଃ
ଶୂନ୍ୟଃ ଅନିମିତ୍ତଃ ଚ ବିମୋକ୍ଷଃ ଯସ୍ୟ ଗୋଚରଃ
ଆକାଶେ ଇବ ଶକୁନ୍ତାନାଂ ପଦଂ ତେଷାଂ ଦୁରନ୍ୱୟମ୍ । ୩ ।

ଯାହାଙ୍କର ଅର୍ଥସଞ୍ଚୟ ନାହିଁ, ଯେଉଁମାନେ ପରିଜ୍ଞାତବସ୍ତୁ (ଶାସ୍ତ୍ରନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିୟମବସ୍ତୁ) ସମ୍ମତ ଭୋଜନ କରନ୍ତି, ଶୂନ୍ୟତାସ୍ୱରୂପ ବିମୋକ୍ଷ ଓ ଅନିମିତ୍ତ (କାରଣରହିତ) ବିମୋକ୍ଷ ଯାହାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇଅଛି, ଆକାଶରେ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ପଥ ଯେପରି ଦୁରନୁସରଣୀୟ, ସେହିପରି ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀ ବା ଗନ୍ତବ୍ୟପଥ ଦୁରନୁସରଣୀୟ, ଅର୍ଥାତ୍ ଅନୁସରଣକରିବା କଠିନ ।

ବିମୋକ୍ଷ—ନିର୍ବାଣ

୯୨ । ପରିଜ୍ଞାତ ଭୋଜନ=one who lives on recognised food or takes the right view of the food he eats. (P. T. S. Dictionary, II, P. 48)

୯୩ । ବେଣୁବନ   ଅନୁରୁଦ୍ଧଥେର

ଯସ୍ସାସବା ପରିକ୍ଖୀଣା ଆହାରେ ଚ ଅନିସ୍ସିତୋ
ସୁଞ୍ଞତୋ ଅନିମିତ୍ତୋ ଚ ବିମୋକ୍ଖୋ ଯସ୍ସ ଗୋଚରୋ
ଆକାସେବ ସକୁନ୍ତାନ ପଦଂ ତସ୍ସ ଦୁରନ୍ନୟଂ । ୪ ।

ଯସ୍ୟାସ୍ରବାଃ ପରିକ୍ଷୀଣାଃ ଆହାରେ ଚ ଅନିଃସୃତଃ
ଶୂନ୍ୟଃ ଅନିମିତ୍ତଃ ଚ ବିମୋକ୍ଷଃ ଯସ୍ୟ ଗୋଚରଃ
ଆକାଶେ ଇବ ଶକୁନ୍ତାନାଂ ପଦଂ ତେଷାଂ ଦୁରନ୍ୱୟମ୍ । ୪ ।

ଯାହାଙ୍କର ତୃଷ୍ଣାସକଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି, ଯେ ଆହାର ବିଷୟରେ ଉଦାସୀନ, ଶୂନ୍ୟତାସ୍ୱରୂପ ଓ କାରଣରହିତ ନିର୍ବାଣ ଯାହାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇଅଛି, ଆକାଶରେ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ଗତି ଅନୁସରଣ କରିବା ଯେପରି କଷ୍ଟକର, ସେହିପରି ତାହାଙ୍କ ଗତି ଅନୁସରଣ କରିବା କଷ୍ଟକର ।

୯୪ । ପୂର୍ବାରାମ   ମହାକଚ୍ଚାୟନ

ଯସ୍ସିନ୍ଦ୍ରିୟାନି ସମଥଂ ଗତାନି ଅସ୍ସା ଯଥା ସାରଥିନା ସୁଦନ୍ତା
ପହୀନମାନସ୍ସ ଅନାସବସ୍ସ ଦେବାପି ତସ୍ସ ପିହୟନ୍ତି ତାଦିନୋ ।୫।

ଯସ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି 'ଶମଥଂ' (ପ୍ରଶମଂ) ଗତାନି ଅଶ୍ୱାଃ ଯଥା
ସାରଥିନା ସୁଦାନ୍ତାଃ
ପ୍ରହୀଣମାନସ୍ୟ ଅନାସ୍ରବସ୍ୟ ଦେବାଃ ଅପି ତସ୍ମୈ ସ୍ପୃହୟନ୍ତି
ତାଦୃଶେ । ୫ ।

ଥେରଗାଥା ୯୨ ।

ଥେରଗାଥା (ଧମ୍ମପାଲୋ ଥେର) ୨୦୫ ।

ଶମଥ = ଶମ

ସାରଥି ତାର ଅଶ୍ବମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ସଂଯତ କରେ ସେହିପରି ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସଂଯତ କରିଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କର ଗର୍ବ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଅଛି ଓ ଯେ ଆସକ୍ତିଶୂନ୍ୟ, ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଦୃଶ ତାହାଙ୍କୁ ଈର୍ଷ୍ୟା କରନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ତାହାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଲାଭ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ।

୯୫ । ଜେତବନ   ସାରିପୁତ୍ତ ଥେର

ପଠବୀସମୋ ନୋ ବିରୁଜ୍ଝତି
ଇନ୍ଦଖୀଳୂପମୋ ତାଦି ସୁବ୍ବତୋ
ରହଦୋ ବ ଅପେତକଦ୍ଦମୋ ସଂସାରା ନ
ଭବନ୍ତି ତାଦିନୋ । ୬ ।

ପୃଥିବୀସମଃ ନ ବିରୁଧ୍ୟତେ ଇନ୍ଦ୍ରକୀଳୋପମଃ ତାଦୃକ୍ ସୁବ୍ରତଃ
ହ୍ରଦଃ ଇବ ଅପେତକର୍ଦ୍ଦମଃ ସଂସାରାଃ ନ ଭବନ୍ତି ତାଦୃଶଃ ।୬।

ତାଦୃଶ ସୁବ୍ରତ ପୁରୁଷ ଅର୍ଥାତ୍ ଅର୍ହତ୍ ପୃଥିବୀପରି ଧୈର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ (ସହିଷ୍ଣୁ) ଓ ନଗରଦ୍ୱାରସ୍ଥିତ ସ୍ତମ୍ଭ ପରି ଦୃଢ଼ (କମ୍ବା ପୃଥିବୀ, ଓ ଇନ୍ଦ୍ରକୀଳ ପରି ଆଦର-ଅନାଦରରେ 'ଅବିଚଳିତ), କର୍ଦ୍ଦମରହିତ ହ୍ରଦ ପରି ପ୍ରସନ୍ନ । ଏହିପରି ପୁରୁଷଙ୍କର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ନାହିଁ ।

୯୬ । ଜେତବନ   କୋସମ୍ବିବାସିତ ତିସ ଥେର ସାମଣେର

ସନ୍ତଂ ତସ୍ସ ମନଂ ହୋତି ସନ୍ତା ବାଚା ଚ କମ୍ମଞ୍ଚ
ସମ୍ମଦଞ୍ଞା ବିମୁତ୍ତସ ଉପସନ୍ତସ ତାଦିନୋ । ୭ ।

---

୯୫ । ଦୃଢ଼େ ନ ଛାଡ଼ ନିଜ ପଥ । ଚଞ୍ଚଳ ନ କରିବ ଚିତ୍ତ
ଏଣୁ ମୁଁ ଦୃଢ଼, ସୁଖ ବନ୍ଧୁ । ଏହା ଶିଖିଲି ପୃଥ୍ୱୀ ଠାଇଁ ।
(ଭାଗବତ) ୧୧।୮

ଶାନ୍ତଂ ତସ୍ୟ ମନଃ ଭବତି ଶାନ୍ତା ବାଗ୍ ଚ କର୍ମ ଚ
ସମ୍ୟକ୍ ପ୍ରଜ୍ଞସ୍ୟ ବିମୁକ୍ତସ୍ୟ ଉପଶାନ୍ତସ୍ୟ ତାଦୃଶଃ ।୭

ସମ୍ୟକ୍ ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିଥିବା ଓ ପ୍ରଶାନ୍ତମନା ସେହି ଯତି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମନ, ବାକ୍ୟ ଓ କର୍ମ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଏ ।

୯୭ । ଜେତବନ ସାରିପୁତ୍ତ ଥେର

ଅସ୍ସଦ୍ଧୋ ଅକତଞ୍ଞୂ ଚ ସନ୍ଧିଚ୍ଛେଦୋ ଚ ଯୋ ନରୋ
ହତାବକାସୋ ବନ୍ତାସୋ ସ ବେ ଉତ୍ତମ ପୋରିସୋ ।

ଅଶ୍ରଦ୍ଧଃ ଅକୃତଜ୍ଞଃ ଚ ସନ୍ଧିଚ୍ଛେଦଃ ଚ ଯଃ ନରଃ
ହତାବକାଶଃ ବାନ୍ତାଶଃ ସ ବୈ ଉତ୍ତମପୁରୁଷଃ । ୮ *

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର କୁତୂହଳ ନାହିଁ, ଯେ ଅସୃଷ୍ଟକୁ ‘ଅର୍ଥାତ୍ ନିର୍ବାଣକୁ ଜାଣନ୍ତି, ଯେ ସାଂସାରିକ ବନ୍ଧନକୁ ଛେଦନ କରିଛନ୍ତି, ଯେ ଭଲମନ୍ଦର ଅବକାଶକୁ ନାଶ କରିଛନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଭଲମନ୍ଦର ଉନ୍ନତ, ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷ ।

୯୮ । ଜେତବନ ଖଦିରବଣିୟ ରେବତ ଥେର

ଗାମେ ବ ଯଦି ବାରଞ୍ଞେ ନିନ୍ନେ ବା ଯଦି ବା ଥଲେ
ଯତ୍ଥାରହନ୍ତୋ ବିହରନ୍ତି ତଂ ଭୂମିଃ ରାମଣେୟ୍ୟକଂ ॥ ୯

ଗ୍ରାମେ ବା ଯଦି ବା ଅରଣ୍ୟେ ନିମ୍ନେ ବା ଯଦି ବା ସ୍ଥଳେ
ଯତ୍ର ଅର୍ହନ୍ତଃ ବିହରନ୍ତି ସା ଭୂମି ରମଣୀୟା । ୯ ।

---

୯୭ । ତୁଳଂ ଶ୍ଲୋକ ୧୪୪ର ‘ଶ୍ରଦ୍ଧା’ ଶବ୍ଦ

୯୮ । ଥେରଗାଥା । ୯୯୧ ।

ଗ୍ରାମରେ ହେଉ ବା ଅରଣ୍ୟରେ ହେଉ, ଜଳରେ ହେଉ ବା ସ୍ଥଳରେ ହେଉ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଅର୍ହନ୍ତ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ତାହା ରମଣୀୟ ।

୯୯ । ଜେତବନ   ଅଞ୍ଞ···ତ୍ ଭିକ୍ଖୁ

ରମଣୀୟାନି ଅରଞ୍ଞାନି ଯତ୍ଥ ନ ରମତି ଜନୋ
ବୀତରାଗା ରମିସ୍ସନ୍ତି ନ ତେ କାମଗବେସିନୋ ।୧୦।

ରମଣୀୟାନି ଅରଣ୍ୟାନି ଯତ୍ର ନ ରମତେ ଜନଃ
ବୀତରାଗା ରଂସ୍ୟନ୍ତେ ନ ତେ କାମଗବେଷିଣଃ । ୦।

ଅରଣ୍ୟ ସକଳ ରମଣୀୟ । ଯେଉଁଠାରେ ଲୋକମାନେ ଆନନ୍ଦଲାଭ କରନ୍ତି ନାହିଁ ସେଠାରେ ବୀତତୃଷ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଆନନ୍ଦାନୁଭବ କରନ୍ତି, କାରଣ ସେମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସୁଖ ଅନ୍ୱେଷଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ସହସ୍ରବର୍ଗ *

୧୦୦ । ବେଣୁବନ   ତମ୍ବଦାଠିକ ଚୋରଘାତକ

ସହସ୍ସମପି ଚେ ବାଚା ଅନତ୍ଥପଦସଂହିତା
ଏକଂ ଅତ୍ଥପଦଂ ସେୟ୍ୟୋ ଯଂ ସୁତ୍ୱା ଉପସମ୍ମତି ।୧।

---

୯୯ । ଥେରଗାଥା ୯୯୨ ।

* ସହସ୍ରବର୍ଗ ନାମରେ ଏହି ବର୍ଗଟି 'ମହାବସ୍ତୁ'ରେ ଉଦାହୃତ ହୋଇଅଛି ।

ସହସ୍ରମ୍‌ଅପି ଚେତ୍ ବାଚଃ ଅନର୍ଥପଦସଂହିତାଃ
ଏକମ୍ ଅର୍ଥପଦଂ ଶ୍ରେୟଃ ଯତ୍ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଉପଶାମ୍ୟତି ।୧।

ନିରର୍ଥକ ଶବ୍ଦଯୁକ୍ତ ବାକ୍ୟ ସହସ୍ରସଂଖ୍ୟକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଶବ୍ଦ ତା' ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେୟସ୍କର; ଯାହା ଶୁଣି ଲୋକ ଶାନ୍ତ ହୁଏ ।

୧୦୧ । ଶ୍ରାବସ୍ତୀ-ଜେତବନ ଦାରୁଚିରିୟଥେର

ସହସ୍ସମପି ଚେ ଗାଥା ଅନତ୍ଥ ପଦସଂହିତା
ଏକଂ ଗାଥାପଦଂ ସେୟ୍ୟୋ ଯଂ ସୁତ୍ୱା ଉପସମ୍ମତି ।୨।

ସହସ୍ରମପି ଚେତ୍ ଗାଥା ଅନର୍ଥପଦସଂହିତାଃ
ଏକଂ ଗାଥାପଦଂ ଶ୍ରେୟଃ ଯତ୍ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଉପଶାମ୍ୟତି ।୨।

ନିରର୍ଥକ ପଦଯୁକ୍ତ ଗାଥା ସହସ୍ର ସଂଖ୍ୟକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗାଥାପଦ ତା' ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେୟସ୍କର, ଯାହା ଶୁଣି ଲୋକ ଶାନ୍ତ ହୁଏ *।

୧୦୨ । ଜେତବନ କୁଳକେଶୀ ଥେରୀ

ଯୋ ଚ ଗାଥାସତଂ ଭାସେ ଅନତ୍ଥ ପଦସଂହିତା
ଏକଂ ଧମ୍ମପଦଂ ସେୟ୍ୟୋ ଯଂ ସୁତ୍ୱା ଉପସମ୍ମତି ।୩।

ଯୋ ଚ ଗାଥାଶତଂ ଭାଷେତ ଅନର୍ଥପଦସଂହିତମ୍
ଏକଂ ଧର୍ମପଦଂ ଶ୍ରେୟଃ ଯତ୍ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଉପଶାମ୍ୟତି ।୩।

ଯେ ଅନର୍ଥପଦଯୁକ୍ତ ଶତସଂଖ୍ୟକ ଗାଥା କହେ, ତା' ଅପେକ୍ଷା ଗୋଟିଏ ଧର୍ମପଦ ଶ୍ରେୟସ୍କର ଯାହା ଶୁଣି ଲୋକ ଶାନ୍ତ ହୁଏ ।

---

* ଗାଥା = ଶ୍ଲୋକ

୧୦୩ । ଯୋ ସହସ୍‌ସଂ ସହସ୍‌ସେନ ସଂଗାମେ ମାନୁସେ ଜିନେ
ଏକଂ ଚ ଜେଯ୍ୟମତ୍ତାନଂ ସ ବେ ସଙ୍ଗାମଜୁତ୍ତମୋ ।୪।

ଯଃ ସହସ୍ରଂ ସହସ୍ରେଣ ସଂଗ୍ରାମେ ମାନୁଷାନ୍ ଜୟେତ୍
ଏକଂ ଚ ଜେଷ୍ୟମ୍ ଆତ୍ମାନଂ (ଜୟେତ୍ ଇତି ଶେଷଃ)
ସବୈ ସଂଗ୍ରାମଜିତ୍ ତମଃ ।୪।

ଯେ କେହି ସହସ୍ରଗୁଣ ସହସ୍ର (୧୦୦୦ × ୧୦୦୦) ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟକରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେହି ଜୟକରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ଆତ୍ମାକୁ ଜୟ କରେ, ତେବେ ଶେଷୋକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜେତା ।

୧୦୪ । ୧୦୫ । ଜେତବନ ଅନର୍ଥପୃଚ୍ଛକ ବ୍ରାହ୍ମଣ

ଅତ୍ତା ହ ବେ ଜିତଂ ସେଯ୍ୟୋ ଯା ଚ୍’ ୟଂ ଇତରା ପଜା
ଅତ୍ତଦନ୍ତସ୍ସ ପୋସ୍‌ସ ନିଚ୍ଚଂ ସଂଯତଚାରିନୋ ।୫।

ନେବ ଦେବୋ ନ ଗନ୍ଧବ୍‌ବୋ ନ ମାରୋ ସହ ବ୍ରମ୍‌ହୁନା
ଜିତଂ ଅପଜିତଂ କୟିରା ତଥାରୂପସ୍‌ସ ଜନ୍ତୁନୋ । ୬ ।

ଆତ୍ମା ହ ବୈ ଜିତଃ ଶ୍ରେୟାନ୍ ଯା ଚ ଇୟମ୍ ଇତରା ପ୍ରଜା ।
ଆତ୍ମଦାନ୍ତସ୍ୟ(ବା ଦାନ୍ତାତ୍ମନଃ)ପୁରୁଷସ୍ୟ ନିତ୍ୟଂ ସଂଯତଚାରିଣଃ ।୫।

ନୈବ (ନ+ଏବ) ଦେବଃ ନ ଗନ୍ଧର୍ବଃ ନ ମାରଃ ସହ ବ୍ରହ୍ମଣା
ଜିତମ୍ ଅପଜିତଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ତଥାରୂପସ୍ୟ ଜନ୍ତୋଃ । ୬ ।

ଉତ୍ତରାଧ୍ୟୟନ ସୂତ୍ର, ୯. ୩୪ ।
ଆତ୍ମଦାନ୍ତ, ଦାନ୍ତାତ୍ମା (ତୁଳଂ ବା ଆତ୍ମଚାଙ୍ଗ୍ୟାଦନ୍ତୁ,
ଆତ୍ମଚାଙ୍ଗ୍ୟାଦ ଆଳୁଚଗଣ)

ଏ ଯେଉଁ ସାଧାରଣ ଲୋକ, (ସେମାନଙ୍କୁ ଜୟକରିବା ଅପେକ୍ଷା ଜିତ ହୋଇଥିବା ଆତ୍ମା ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମାକୁ ଜୟ କରିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର । ବଶୀକୃତାତ୍ମା ନିତ୍ୟସଂଯମଶୀଳ ତାଦୃଶ (ପୁରୁଷଦେହଧାରୀ) ଜୀବର ଜୟକୁ ବ୍ରହ୍ମା ସହିତ (ଅନ୍ୟାନ୍ୟ) ଦେବତା, ଗନ୍ଧର୍ବ ବା ମାର, ପରାଜୟରେ ପରିଣତ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଅଥବା

ଜିତ ଆତ୍ମା ଶ୍ରେୟସ୍କର । ଦାନ୍ତାତ୍ମା ସଦା ସଂଯତଚାରୀ ପୁରୁଷଙ୍କର ଏହି ଯେଉଁ ସାଧାରଣ ଲୋକବର୍ଗ, ସେ ପ୍ରଜାପରି ଇତ୍ୟାଦି ।

୧୦୬ । ରାଜଗୃହ (ବେଳୁବନ ବା ବେଣୁବନ)

ସାରିପୁତ୍ତଥେର ମାତୁଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ

ମାସେ ମାସେ ସହସ୍ସେନ ଯୋ ଯଜେଥ ସତଂ ସମଂ
ଏକଂ ଚ ଭାବିତତ୍ତାନଂ ମୁହୁତ୍ତମପି ପୂଜୟେ
ସା ୟେବ ପୂଜନା ସେୟ୍ୟୋ ଯଞ୍ଚେ ବସ୍ସସତଂ ହୁତଂ । ୭ ।

ମାସେ ମାସେ ସହସ୍ରେଣ ଯଃ ଯଜେତ ଶତଂ ସମାଃ
ଏକଂ ଚ ଭାବିତାତ୍ମାନଂ ମୁହୂର୍ତ୍ତମ୍ ଅପି ପୂଜୟେତ୍ ।
ସା ଏବ ପୂଜନା ଶ୍ରେୟସୀ ଯଚ୍ଚେତ୍ ବର୍ଷଶତଂ ହୁତମ୍
ତସ୍ମାତ୍ ବର୍ଷଶତଂ ହୁତାତ୍ । ୭ ।

(ଯଦି) ମାସ ମାସ ଧରି ୧୦୦ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେ କେହି (ମୁଦ୍ରା) ସହସ୍ର ଦ୍ୱାରା ଯଜ୍ଞ କରେ, (ଯଦି) ଯେ କେହି ଧର୍ମରେ ଭାବିତଆତ୍ମା ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଭାବିତଧର୍ମା ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ କ୍ଷଣମାତ୍ର ପୂଜାକରେ, ତାହାହେଲେ ଶତବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ହୋମ ଅପେକ୍ଷା ସେହି ପୂଜା ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦା ।

୧୦୭ । ବେଣୁବନ ସାରିପୁତ୍ତଥେର ଭାଗୀନେୟ

ଯୋ ଚ ବସ୍‌ସତଂ ଜନ୍ତୁ ଅଗ୍‌ଗିଂ ପରିଚରେ ବନେ
ଏକଂ … ପୂଜୟେ
ସା ହୁତମ୍ । ୮ ।

ଯ ଚ ବର୍ଷଶତଂ ଜନ୍ତୁଃ ଅଗ୍ନିଂ ପରିଚରେତ୍ ବନେ
ଏକଂ…………………………ପୂଜୟେତ୍
ସା……………………………ହୁତମ୍ । ୮ ।

ଯଦ ୧୦୦ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେ କେହି ବନରେ (ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ଦ୍ୱାରା) ଅଗ୍ନିଙ୍କ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରନ୍ତି, (ଯଦ) କେହି··ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦା

୧୦୮ । ବେଣୁବନ ସାରିପୁତ୍ତ ସହାୟକ ବ୍ରାହ୍ମଣ

ଯଂ କିଞ୍ଚି ଯିଟ୍‌ଠଂ ଚ ହୁତଂ ଚ ଲୋକେ
ସଂବଚ୍ଛରଂ ଯଜେଥ ପୁଞ୍ଞପେକ୍‌ଖୋ
ସବ୍‌ବମ୍ପିତଂ ନ ଚତୁଭାଗମେତି
ଅଭିବାଦନା ଉଜ୍ଜୁଗତେସୁ ସେୟ୍ୟୋ । ୯ ।

ଯତ୍‌କିଞ୍ଚିତ୍ ଇଷ୍ଟଂ ଚ ହୁତଂ ଚ
ଲୋକେ ସଂବତ୍ସରଂ ଯଜେତ ପୁଣ୍ୟାପେକ୍ଷଃ
ସର୍ବମପି ତତ୍ ନ ଚତୁର୍ଭାଗମ୍ ଏତି
ଅଭିବାଦନା ଋଜୁଗତେଷୁ ଶ୍ରେୟସୀ । ୯ ।

ପୁଣ୍ୟକାମୀ ବରଷଯାକ ଇହଲୋକରେ ଯାହା କିଛି ଯଜ୍ଞ ବା ହୋମ କରେ ସେ ସମସ୍ତ (ସାଧୁ ସେବାର) ଚାରି ଭାଗରୁ ଏକ ଭାଗ (୧/୪) ଫଳ ପାଏ ନାହିଁ । ସରଳଗତ ବା ଧାର୍ମିକ ଲୋକଙ୍କର ପୂଜା ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

୧୦୯ । ଅରଞ୍ଞକୁଟି ଦୀର୍ଘାୟୁକୁମାର

ଅଭିବାଦନ ସୀଳସ୍ସ ନଚ୍ଚଂ ବୁଡ୍ଢାପଚାୟିନୋ
ଚତ୍ତାରୋ ଧମ୍ମା ବଡ୍ଢନ୍ତି, ଆୟୁ ବଣ୍ଣୋ ସୁଖଂ ବଳଂ ।୧୦।

ଅଭିବାଦନଶୀଳସ୍ୟ ନତ୍ୟଂ ବୃଦ୍ଧୋପସ୍ଥାୟିନଃ
ଚତ୍ୱାରଃ ଧର୍ମାଃ ବର୍ଦ୍ଧନ୍ତେ ଆୟୁଃ, ବର୍ଣ୍ଣଃ, ସୁଖଂ, ବଳମ୍ ।୧୦।*

ନମ୍ରାନଶୀଳ ସର୍ବଦା ବୃଦ୍ଧସେବାତତ୍ପର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଆୟୁ ରୂପ, ସୁଖ ଓ ବଳ ଏହି ଚାରୋଟି ଗୁଣ ବଢ଼େ ।

୧୧୦ । ଜେତବନ ସଂକିଚ୍ଚ ସାମଣେର

ଯୋ ଚ ବସ୍ସସତଂ ଜୀବେ ଦୁସ୍ସୀଲୋ ଅସମାହିତୋ
ଏକାହଂ ଜୀବିତଂ ସେୟ୍ୟୋ ସୀଲବନ୍ତସ୍ସ ଝାୟିନୋ । ୧୧।

ଯଃ ଚ ବର୍ଷଶତଂ ଜୀବେତ୍ ଦୁଃଶୀଳଃ ଅସମାହିତଃ
ଏକାହଂ ଜୀବିତଂ ଶ୍ରେୟଃ ଶୀଳବତଃ ଧ୍ୟାୟିନଃ । ୧୧ ।

ଦୁଶ୍ଚରିତ୍ର ଓ ଧ୍ୟାନଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଯେ (କେହି) ଶଏ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚି ରହେ, ତା ଅପେକ୍ଷା ସୁଶୀଳ ଓ ଧ୍ୟାନତତ୍ପର ଲୋକର ଦିବସମାତ୍ର ବ୍ୟାପୀ ଜୀବନ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

୧୧୧ । ଜେତବନ ଖାଣୁକୋଣ୍ଡଞ୍ଞଥେର

ଯୋ ଚ ବସ୍ସସତଂ ଜୀବେ ଦୁପ୍ପଞ୍ଞୋ ଅସମାହିତୋ
ଏକାହଂ ଜୀବିତଂ ସେୟ୍ୟୋ ପଞ୍ଞାବନ୍ତସ୍ସ ଝାୟିନୋ ୧୨

ମନୁ ୨ ୧୨୧—ଅଭିବାଦନଶୀଳସ୍ୟ ନତ୍ୟଂ ବୃଦ୍ଧୋପସେବିନଃ
ଚତ୍ୱାରି ସମ୍ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧନ୍ତେ ଆୟୁର୍ବିଦ୍ୟାଯଶୋବଳମ୍ ॥

ଯଃ ଚ ବର୍ଷଶତଂ ଜୀବେତ୍ ଦୁଷ୍ପ୍ରଜ୍ଞଃ ଅସମାହିତଃ
ଏକାହଂ ଜୀବିତଂ ଶ୍ରେୟଃ ପ୍ରଜ୍ଞାବତଃ ଧ୍ୟାୟିନଃ । ୧୨ ।

କୁଜ୍ଞାନବିଶିଷ୍ଟ ଓ ଧ୍ୟାନହୀନ ହୋଇ ଯେ (କେହି) ଶଏବର୍ଷ ବଞ୍ଚି ରହେ, ତା ଅପେକ୍ଷା ଜ୍ଞାନୀ ଓ ଧ୍ୟାନତତ୍ପର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଦିବସମାତ୍ରବ୍ୟାପୀ ଜୀବନ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

* ୧୧୨ । ଜେତବନ ସପ୍ପଦାସ ଥେର

ଯୋ ଚ ବସ୍ସତଂ ଜୀବେ କୁସୀତୋ ହୀନବୀରିୟୋ
ଏକାହଂ ଜୀବିତଂ ସେୟ୍ୟୋ ବୀରୟମାରଭତେ ଦଳହଂ । ୧୩।

ଯଃ ଚ ବର୍ଷଶତଂ ଜୀବେତ୍ କୁସୀଦଃ ହୀନବୀର୍ଯ୍ୟଃ
ଏକାହଂ ଜୀବିତଂ ଶ୍ରେୟ ବୀର୍ଯ୍ୟମ୍ ଆରଭମାଣସ୍ୟ ଦୃଢ଼ମ୍ । ୧ ।

ଅଳସ ଓ ପୌରୁଷହୀନ ହୋଇ ଯେ (କେହି) ଶଏବର୍ଷ ବଞ୍ଚି ରହେ, ତା ଅପେକ୍ଷା ଦୃଢ଼ତା ସହିତ ପୌରୁଷ ବା ଉଦ୍ୟୋଗ ଆରମ୍ଭ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଦିବସସମାତ୍ରବ୍ୟାପୀ ଜୀବନ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

୧୧୩ । ଜେତବନ ପଟାଚାରାଥେରୀ

ଯୋ ଚ ବସ୍ସତଂ ଜୀବେ ଅପସ୍ସଂ ଉଦୟବ୍ବୟଂ
(ବା ଉଦୟବ୍ୟୟଂ)
ଏକାହଂ ଜୀବିତଂ ସେୟ୍ୟୋ ପସ୍ସତୋ ଉଦୟବ୍ବୟଂ ।୧୪।
ଯଃ ଚ ବର୍ଷଶତଂ ଜୀବେତ୍ ଅପଶ୍ୟନ୍ ଉଦୟ-ବ୍ୟୟମ୍

---

* ୧୧୨ । ତୁଳନୀୟ—

ମାନବ ଜୀବନ ନୁହଇ କେବଳ ବର୍ଷ ମାସ ଦିନ ଦଣ୍ଡ
କର୍ମେ ଜିଏ ନର, କର୍ମ ଏକା ତାର ଜୀବନର ମାନଦଣ୍ଡ ॥
(ଗୋପବନ୍ଧୁ)

ଏକାହଂ ଜୀବିତଂ ଶ୍ରେୟଃ ପଶ୍ୟତଃ ଉଦୟ-ବ୍ୟୟମ୍ । ୧୪ ।

ଆଦି ଓ ଅନ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ଜନ୍ମ ଓ ମରଣ ନ ଦେଖି ଯେ କେହି ଶଏବର୍ଷ ବଞ୍ଚିରହେ । ତା ଅପେକ୍ଷା ଆଦି-ଅନ୍ତ ବୁଝିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଦିବସମାତ୍ର ବ୍ୟାପୀ ଜୀବନ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

୧୧୪ । ଜେତବନ କିସାଗୋତମୀ

ଯୋ ଚ ବସ୍‌ସସତଂ ଜୀବେ ଅପସ୍‌ସଂ ଅମତଂ ପଦଂ
ଏକାହଂ ଜୀବିତଂ ସେୟ୍ୟୋ ପସ୍‌ସତୋ ଅମତଂ ପଦଂ ॥

ଯଃ ଚ ବର୍ଷଶତଂ ଜୀବେତ୍ ଅପଶ୍ୟନ୍ ଅମୃତଂ ପଦମ୍
ଏକାହଂ ଜୀବିତଂ ଶ୍ରେୟଃ ପଶ୍ୟତଃ ଅମୃତଂ ପଦମ୍ । ୧୫ ।

ଅମୃତ ଅବସ୍ଥା ଅର୍ଥାତ୍ ନିର୍ବାଣକୁ ନ ଦେଖି ଯେ କେହି ଶଏ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚି ରହେ, ତା ଅପେକ୍ଷା ନିର୍ବାଣକୁ ଦେଖିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଦିବସମାତ୍ରବ୍ୟାପୀ ଜୀବନ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

୧୧୫ । ଜେତବନ ବହୁପୁତ୍ତିକ ଥେରୀ

ଯୋ ଚ ବସ୍‌ସସତଂ ଜୀବେ ଅପସ୍‌ସଂ ଧମ୍ମମୁତ୍ତମଂ
ଏକାହଂ ଜୀବିତଂ ସେୟ୍ୟୋ ପସ୍‌ସତୋ ଧମ୍ମମୁତ୍ତମଂ । ୧୬।

ଯଃ ଚ ବର୍ଷଶତଂ ଜୀବେତ୍ ଅପଶ୍ୟନ୍ ଧର୍ମମ୍ ଉତ୍ତମମ୍
ଏକାହଂ ଜୀବିତଂ ଶ୍ରେୟଃ ପଶ୍ୟତଃ ଧର୍ମମ୍ ଉତ୍ତମମ୍ ।୧୬।

ଉତ୍ତମ ଧର୍ମ (ସତ୍ୟଧର୍ମ)କୁ ନ ବୁଝି ଯେ (କେହି) ଶଏବର୍ଷ ବଞ୍ଚି ରହେ । ତା ଅପେକ୍ଷା ଉତ୍ତମ ଧର୍ମକୁ ବୁଝିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଦିବସମାତ୍ରବ୍ୟାପୀ ଜୀବନ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

ପାପବର୍ଗ

୧୧୬ । ଜେତବନ ଏକଶାଟକ ବ୍ରାହ୍ମଣ

ଅଭିତ୍‌ଥରେଥ କଲ୍ୟାଣେ ପାପା ଚିତ୍ତଂ ନିବାରୟେ
ଦନ୍ଧଂ ହି କରୋତୋ ପୁଞ୍ଞ୍‌ଞଂ ପାପସ୍ମିଂ ରମତି ମନୋ ।୧।

ଅଭିତ୍ୱରେତ କଲ୍ୟାଣେ ପାପାତ୍‌ ଚିତ୍ତଂ ନିବାରୟେତ୍ ।
‘ଦନ୍ଧଂ’ହି କୁର୍ବତଃ ପୁଣ୍ୟଂ ପାପେ ରମତେ ମନଃ । ୧ ।

ପାପରୁ ଚିତ୍ତକୁ ନିବାରଣ କରି ମଙ୍ଗଳ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭଗବାନ୍ ହେବା ଉଚିତ କାରଣ ବିଳମ୍ବରେ ବା ଅଳସ ଭାବରେ ପୁଣ୍ୟ କରୁଥିବା ଲୋକର ମନ ପାପରେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରେ ।

୨୧୭ । ଜେତବନ ସେଯ୍ୟସକ ଥେର

ପାପଂ ଚେ ପୁରିସୋ କୟିରା ନ ନଂ କୟିରା ପୁନପ୍ପୁନଂ ।।
ନ ତମ୍ହି ଛନ୍ଦଂ କୟିରାଥ ଦୁକ୍‌ଖୋ ପାପସ୍ସ ଉଚ୍ଚୟୋ ।।

ପାପଂ ଚେତ୍ ପୁରୁଷଃ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ନ ଏନଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ପୁନଃପୁନଃ
ନ ତସ୍ମିନ୍ ଛନ୍ଦଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍, ଦୁଃଖଃ ପାପସ୍ୟ ଉଚ୍ଚୟଃ । ୨ ।

ଯଦି (ଲୋକ) (ଥରେ) ପାପ କରିପକାଏ, ତେବେ ବାରମ୍ବାର ତାହା କରିବା ଅନୁଚିତ । ସେଥିରେ ଆସକ୍ତ କରିବା ଅନୁଚିତ । ପାପର ସଞ୍ଚୟ ଅର୍ଥାତ୍ ପୁନଃପୁନଃ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦୁଃଖପ୍ରଦ ।

୧୧୮ । ଜେତବନ ଲାଜଦେବଧୀତା (ଧୀତା—ଦୁହିତା)

ପୁଞ୍ଞଞ୍ଚେ ପୁରିସୋ କୟିର କୟିରଥେନଂ ପୁନପ୍ପୁନଂ ।
ତମ୍ହି ଛନ୍ଦଂ କୟିରାଥ ସୁଖୋ ପୁଞ୍ଞସ୍ସ ଉଚ୍ଚୟୋ । ୩ ।

ପୁଣ୍ୟଂ ଚେତ୍ ପୁରୁଷଃ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ଏନଂ ପୁନଃ ପୁନଃ
ତସ୍ମିନ୍ ଛନ୍ଦଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ସୁଖଃ ପୁଣ୍ୟସ୍ୟ ଉଚ୍ଚୟଃ । ୩ ।

ଯଦି ଲୋକ ଥରେ ପୁଣ୍ୟ କରେ, ତେବେ ଏହା ବାରମ୍ବାର କରିବା ଉଚିତ । ଏଥିରେ ଅନୁରାଗ ରଖିବା ଉଚିତ । ପୁଣ୍ୟର ସଞ୍ଚୟ ସୁଖପ୍ରଦ ।

୧୧୯ । ଜେତବନ ଅନାଥପିଣ୍ଡିକ ସେଟ୍ଠି*

ପାପୋପି ପସ୍ସତି ଭଦ୍ରଂ ଯାବ ପାପଂ ନ ପଚ୍ଚତି
ଯଦା ଚ ପଚ୍ଚତି ପାପଂ [ଅଥ] ପାପୋ ପାପାନି ପସ୍ସତି ।୪।

ପାପ ଅପି ପଶ୍ୟନ୍ତି ଭଦ୍ରଂ ଯାବତ୍ ପାପଂ ନ ପଚ୍ୟତେ
ଯଦା ଚ ପଚ୍ୟତେ ପାପମ୍ ଅଥ ପାପଃ ପାପାନି ପଶ୍ୟତି ।୪।

ଯେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାପ ପକ୍ୱ ଅର୍ଥାତ୍ ଫଳିତ ନ ହୋଇଛି ତେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାପି-ବ୍ୟକ୍ତି ମଙ୍ଗଳ ଦେଖୁଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ପାପ ତାର ଫଳ ପ୍ରସବ କରେ, ତେତେବେଳେ ପାପୀ ନିଜର ପାପକୁ ଦେଖିପାରେ ।

---

* ୨୧୯ ଓ ୧୨୦ ସକାଶେ ଜାତକ ୧ମ ଖଣ୍ଡ ପୃ ୧୩୧ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

୧୨୦ । ଭଦ୍ରୋ ପି ପସ୍ସତି ପାପଂ ଯାବ ଭଦ୍ରଂ ନ ପଚ୍ଚତି
ଯଦା ଚ ପଚ୍ଚତି ଭଦ୍ରଂ [ଅଥ] ଭଦ୍ରୋ ଭଦ୍ରାନି ପସ୍ସତି । ୫ ।

ଭଦ୍ରଃ ଅପି ପଶ୍ୟତି ପାପଂ ଯାବତ୍ ଭଦ୍ରଂ ନ ପଚ୍ୟତେ ।
ଯଦା ଚ ପଚ୍ୟତେ ଭଦ୍ରମ୍ ଅଥ ଭଦ୍ରଃ ଭଦ୍ରାଣି ପଶ୍ୟତି । ୫

ଯଦବଧି ଭଲକାର୍ଯ୍ୟ ଫଳପ୍ରସୂ ନ ହୋଇଛି, ତଦବଧି, ସାଧୁଲୋକ ପାପ ଆଶଙ୍କା କରୁଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳ ପ୍ରସବ କରେ ଅନନ୍ତର ସାଧୁଲୋକ ମଙ୍ଗଳ ଦେଖେ ।

୧୨୧ । ଜେତବନ ଅସଞ୍ଞତ ପରିକ୍ଖାର ଭିକ୍ଖୁ
ମାବମଞ୍ଞେଥ ପାପସ୍ସ 'ନ ମନ୍ତଂ ଆଗମିସ୍ସତି'
ଉଦବିନ୍ଦୁନିପାତେନ ଉଦକୁମ୍ଭୋ ପି ପୂରତି
ବାଲୋ ପୂରତି ପାପସ୍ସ ଥୋକଂ ଥୋକମ୍ପି ଆଚିନଂ ॥ ୬

ମା ଅବମନ୍ୟେତ ପାପସ୍ୟ 'ନ ମାଂ ତତ୍ ଆଗମିଷ୍ୟତି'
ଉଦବିନ୍ଦୁନିପାତେନ ଉଦକୁମ୍ଭଃ ଅପି ପୂର୍ଯ୍ୟତେ
ପୂର୍ଯ୍ୟତେ ବାଳଃ ପାପସ୍ୟ ସ୍ତୋକଂ ସ୍ତୋକମ୍
ଅପି ଆଚିନ୍ୱନ୍ । ୬ ।

'ପାପ ମୋ ନିକଟକୁ ଆସିବ ନାହିଁ' ଏହିପରି ଭାବି ପାପ ପ୍ରତି ଅବମାନନା ଅର୍ଥାତ୍ ଅସାବଧାନତା ଦେଖାଇବା ଅନୁଚିତ । ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଜଳ ପଡ଼ି ଜଳକୁମ୍ଭ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ । ପାପର ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଆହରଣ କରି ମୂର୍ଖ (ପାପରେ) ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ ।

---

* ଓଡ଼ିଆରେ ପୂରତି—ପୂରୁଛି

୧୨୨ । ଜେତବନ ବିଳାଳପାଦକ ସେଟ୍ଠି

ମାବମଞ୍ଞେତ୍ଥ ପୁଞ୍ଞସ୍ସ 'ନ ମନ୍ତଂ ଆଗମିସ୍ସତି'
ଉଦବିନ୍ଦୁନିପାତେନ ଉଦକୁମ୍ଭୋ ପି ପୂରତି,
ଧୀରେ ପୂରତି ପୁଞ୍ଞସ୍ସ ଥୋକଥୋକମ୍ପି ଆଚିନଂ ॥ ୭ ।

ମା ଅବମନ୍ୟେତ ପୁଣ୍ୟସ୍ୟ 'ନ ମାଂ ତତ୍ ଆଗମିଷ୍ୟତି'
ଉଦବିନ୍ଦୁନିପାତେନ ଉଦକୁମ୍ଭଃ ଅପି ପୂର୍ଯ୍ୟତେ
ପୂର୍ଯ୍ୟତେ ଧୀରଃ ପୁଣ୍ୟସ୍ୟ ସ୍ତୋକଂ ସ୍ତୋକମ୍
ଅପି ଆଚିନ୍ୱନ୍ । ୭ ।

'ପୁଣ୍ୟ ମୋ ନିକଟକୁ ଆସିବ ନାହିଁ' ଏହିପରି ଭାବି ପୁଣ୍ୟପ୍ରତି ଅବମାନନା ଦେଖାଇବା ଅନୁଚିତ । ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଜଳ ପଡି ଜଳକୁମ୍ଭ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ । ପୁଣ୍ୟର ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ସଞ୍ଚୟକରି ଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ପୁଣ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ ।

୧୨୩ । ଜେତବନ ମହାଧନ ବାଣିଜୋ

ବାଣିଜୋ ବ ଭୟଂ ମଗ୍ଗଂ ଅପ୍ପସତ୍ଥୋ ମହଦ୍ଧନୋ
ବିସଂ ଜୀବିତୁକାମୋ ବ ପାପାନି ପରିବଜ୍ଜୟେ । ୮ ।

ବଣିକ୍ ଇବ ଭୟଂ ମାର୍ଗମ୍ ଅଲ୍ପସତ୍ତ୍ୱଃ (ବା ଅଲ୍ପ ସାର୍ଥଃ)
ମହାଧନଃ
ବିଷଂ ଜୀବିତୁଂ କାମଃ ଇବ .ପାପାନି ପରିବର୍ଜୟେତ୍ । ୮ ।

ଅଳ୍ପ ସହାୟ ମହାଧନ ବଣିକ ଯେପରି ଭୟସଙ୍କୁଳ ବାଟ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ, ବଞ୍ଚିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଯେପରି ବିଷକୁ ତ୍ୟାଗକରିବା ଉଚିତ, ସେହିପରି ସକଳ ପାପକୁ ବର୍ଜନ କରିବା ଉଚିତ ।

୧୨୪ । ରାଜଗୃହ (ବେଣୁବନ)   କୁକ୍କୁଟମିତ୍ର ନେସାଦ

ପାଣିମ୍ହି ଚେ ବଣୋ ନାସ୍ସ ହରେୟ୍ୟ ପାଣିନା ବିସଂ
ନାବ୍ବଣଂ ବିସମନ୍ୱେତି ନତ୍ଥି ପାପଂ ଅକୁବ୍ବତୋ ॥ ୯ ॥

ପାଣୌ ଚେତ୍ ବ୍ରଣଂ ନ ଅସ୍ତ୍ୟ, ହରେତ୍ ପାଣିନା ବିଷମ୍ ।
ନ ଅବ୍ରଣଂ ବିଷମ୍ ଅନ୍ୱେତି, ନାସ୍ତି ପାପମ୍ ଅକୁର୍ବତଃ ॥ ୯

(ଲୋକର) ହସ୍ତରେ ଯେବେ କ୍ଷତ ନଥାଏ, ତେବେ ତାହାର ହସ୍ତରେ ବିଷ ନେଇପାରେ । ବିଷ କ୍ଷତହୀନ ଲୋକଠାରେ ପ୍ରବେଶ କରେ ନାହିଁ । ସେହିପରି ପାପକୁ ତ୍ୟାଗ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ପାପ ହୁଏ ନାହିଁ ।

୧୨୫ । ଜେତବନ   କୋକନାମକ ସୁନଖଲୁଦ୍ଧକ

ଯୋ ଅପ୍ପଦୁଟ୍ଠସ୍ସ ନରସ୍ସ ଦୁସତି ସୁଦ୍ଧସ୍ସ ପୋସସ୍ସ ଅନଙ୍ଗଣସ୍ସ
ତମେବ ବାଲଂ ପଚ୍ଚେତି ପାପଂ ସୁଖୁମୋ ରଜୋ ପଟିବାତଂ ବ ଖିତ୍ତୋ ॥ ୧୦ ॥

ଯଃ ଅପ୍ରଦୁଷ୍ଟାୟ ନରାୟ ଦୁଷ୍ୟତି ଶୁଦ୍ଧାୟ ପୁରୁଷାୟ ଅନଙ୍ଗଣାୟ
ତମ୍ ଏବ ବାଲଂ ପ୍ରତ୍ୟେତି ପାପଂ ସୂକ୍ଷ୍ମଂ ରଜଃ ପ୍ରତିବାତମ୍ ଇବ କ୍ଷିପ୍ତଂ । ୧୦

ଯେଉଁ ଲୋକ ନିର୍ଦୋଷ, ପବିତ୍ର, ନିର୍ମଳ ବା ନିଷ୍ପାପ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୋଷାରୋପ କରେ, ପବନର ବିପରୀତ ଦିଗରେ କ୍ଷିପ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଧୂଳିକଣା ପରି, ପାପ ତା'ର ଆଡ଼କୁ ଫେରିଯାଏ ।

୧୨୬। ଜେତବନ   ମଣିକାରକୁଳୂପଗତ (ତି)ସ୍ସଥେର

ଗବ୍ଭମେକେ ଉପ୍ପଜ୍ଜନ୍ତି ନିରୟଂ ପାପକମ୍ମିନୋ
ସଗ୍ଗଂ ସୁଗତିନୋ ଯନ୍ତି ପରିନିବ୍ବନ୍ତି ଅନାସବା ।୧୧।

ଗର୍ଭମ୍ ଏକେ ଉପପଦ୍ୟନ୍ତେ ନିରୟଂ ପାପକର୍ମିଣଃ
ସ୍ୱର୍ଗଂ ସୁଗତୟଃ ଯାନ୍ତି ପରିନିର୍ବାନ୍ତି ଅନାସବାଃ ।୧୧।

କେତେକ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଲାଭକରନ୍ତି । ପାପୀମାନେ ନରକକୁ ଯାନ୍ତି । ପୁଣ୍ୟକର୍ମୀ ଲୋକମାନେ ସ୍ୱର୍ଗଲାଭ କରନ୍ତି, (କିନ୍ତୁ) ବିଷୟ-ବାସନାହୀନ ବା ବୀତତୃଷ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିର୍ବାଣ ଲାଭ କରନ୍ତି ।

ମହାବସ୍ତୁ ୨, ପୃ ୪୨୪ ସ୍ଥା ।

୧୨୭। ଜେତବନ   ତୟୋ ଜନେ ବା ତିନ ଭିକ୍ଖୁ

ନ ଅନ୍ତଲିକ୍ଖେ ନ ସମୁଦ୍ଦମଜ୍ଝେ ନ-
ପବ୍ବତାନଂ ବିବରଂ ପବିସ୍ସ
ନ ବିଜ୍ଜତି ସୋ ଜଗତି ପ୍ପଦେସୋ
ଯତ୍ଥ ଟ୍ଠିତୋ ମୁଞ୍ଚେଯ୍ୟ ପାପକମ୍ମା ।୧୨।

ନ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷେ ନ ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟେ
ନ ପର୍ବତାନାଂ ବିବରଂ ପ୍ରବିଶ୍ୟ
ନ ବିଦ୍ୟତେ ସଃ ଜଗତି ପ୍ରଦେଶଃ
ଯତ୍ର ସ୍ଥିତଃ ମୁଚ୍ୟେତ ପାପକର୍ମଣଃ ।୧୨।

ଆକାଶରେ,ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ,ପର୍ବତମାନଙ୍କ ଗହ୍ୱରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଅଥବା.ଜଗତର କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ରହି, ମନୁଷ୍ୟ (ସ୍ୱକୃତ) ପାପକାର୍ଯ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

୧୨୮ । କପିଳବସ୍ତୁଃ ନ୍ୟଗ୍ରୋଧଆରାମ   ସୁପ୍ପବୁଦ୍ଧସକ୍କସ୍ସ
ନ…………………ପ୍ରବିସ୍ସ
ନ ବିଜ୍ଜତୀ ସୋ ଜଗତି ପ୍ପଦେସୋ
ଯତ୍ଥଟ୍‌ଠିତଂ ନପ୍ପସହେଯ୍ୟ ମଚ୍ଚୁ ।୧୩।

ନ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷେ ନ ସମୁଦ୍ରମଧ୍ୟେ ନ ପର୍ବତାନାଂ ବିବରଂ ପ୍ରବିଶ୍ୟ
ନ ବିଦ୍ୟତେ ସଃ ଜଗତି ପ୍ରଦେଶଃ
ଯତ୍ର ସ୍ଥିତଂ ନ ପ୍ରସହେତ ମୃତ୍ୟୁଃ ।୧୩।

ନ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ନ ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟ, ନ ପର୍ବତମାନଙ୍କ ଗହ୍ୱର ଭିତର, ଜଗତରେ ·ସେହି ଜାଗା ନାହିଁ ଯେଉଁଠାରେ ରହିଲେ ମୃତ୍ୟୁ ଅଭିଭୂତ କରିପାରେ ନାଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଜଗତର ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନକୁ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁର ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା ନାହିଁ ।

ଦଣ୍ଡବର୍ଗଃ

୧୨୯ । ଜେତବନ   ଛବ୍ବଗ୍‌ଗିୟେ ଭିକ୍ଖୂ
ସବ୍ବେ ତସନ୍ତି ଦଣ୍ଡସ୍ସ ସବ୍ବେ ଭାୟନ୍ତି ମଚ୍ଚୁନୋ।
ଅତ୍ତାନଂ ଉପମଂ କତ୍ୱା ନ ହଣେୟ୍ୟ ନ ଘାତୟେ ।୧।

ସର୍ବେ ତ୍ରସ୍ୟନ୍ତି ଦଣ୍ଡାତ୍ ସର୍ବେ ବିଭ୍ୟତି ମୃତ୍ୟୋଃ
ଆତ୍ମାନମ୍ ଉପମାଂ କୃତ୍ୱା ନ ହନ୍ୟାତ୍ ନ ଘାତୟେତ୍ ।୧।

ସମସ୍ତେ ଦଣ୍ଡକୁ ଓ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଡରନ୍ତି । ନିଜ ସହିତ ତୁଳନା କରି କାହାରିକୁ ମାରିବ ନାହିଁ ବା ମରାଇବ ନାହିଁ ।

ହିତୋପଦେଶ ୧,୨—ପ୍ରାଣାଯଥାତ୍ମନୋ ଭୀଷ୍ଟା·····ସାଧବଃ ॥
*ଗୀତା ୬.୩୨—ଆତ୍ମୌପମ୍ୟେନ ସର୍ବତ୍ର ସମଂ ପଶ୍ୟତି ଯୋଽର୍ଜୁନ ॥

୧୩୦ । ଜେତବନ ଛବଗ୍‌ଗିୟେ ଭିକ୍‌ଖୂ

ସବ୍ବେ ତସନ୍ତି ଦଣ୍ଡସ୍ସ ସବ୍ବେସଂ ଜୀବିତଂ ପିୟଂ
ଅତ୍ତନଂ ଉପମଂ କତ୍ୱା ନ ହନେଯ୍ୟ ନ ଘାତୟେ ।୨।

ସର୍ବେ ତ୍ରସ୍ୟନ୍ତି ଦଣ୍ଡାତ୍ ସର୍ବେଷାଂ ଜୀବିତଂ ପ୍ରିୟମ୍
ଆତ୍ମାନମ୍ ଉପମାଂ କୃତ୍ୱା ନ ହନ୍ୟାତ୍ ନ ଘାତୟେତ୍ ।୨।

ସମସ୍ତେ ଦଣ୍ଡକୁ ଡରନ୍ତି ଓ ଜୀବନକୁ ଭଲ ପାନ୍ତି । ନିଜ ସହିତ ତୁଳନା କରି କାହାରିକୁ ମାରିବ ନାହିଁ ବା ମରାଇବ ନାହିଁ ।

୧୩୧ । ଜେତବନ ସମ୍ବହୁଲେ କୁମାରେ

ସୁଖକାମାନି ଭୂତାନି ଯୋ ଦଣ୍ଡେନ ବିହିଂସତି
ଅତ୍ତନୋ ସୁଖମେସାନୋ ପେଚ୍ଚ
ସୋ ନ ଲଭତେ ସୁଖଂ ।୩।

ସୁଖକାମାନି ଭୂତାନି ଯଃ ଦଣ୍ଡେନ ବିହିନସ୍ତି
ଆତ୍ମନଃ ସୁଖମ୍ ଇଚ୍ଛନ୍ ପ୍ରେତ୍ୟ ସଃ ନ ଲଭତେ ସୁଖମ୍ ।୩।*

ନିଜ ସୁଖ ଇଚ୍ଛାକରି ଯେ ସୁଖଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡଦ୍ୱାରା ହିଂସାକରେ ସେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସୁଖ ପାଏ ନାହିଁ ।

୧୩୨ । ସୁଖକାମାନି······ନ ହିଂସତି
ଅତ୍ତନୋ······ସୋ ଲଭତେ ସୁଖଂ ।୪।

ସୁଖକାମାନି ଭୂତାନି ଯଃ ଦଣ୍ଡେନ ନ ହିନସ୍ତି
ଆତ୍ମନଃ ସୁଖମ୍ ଇଚ୍ଛନ୍ ପ୍ରେତ୍ୟ ସ ଲଭତେ ସୁଖମ୍ ।୪।

---

* ମନୁ ୫,୪୫—ଯୋଽହିଂସକାନି ଭୂତାନି ହିନସ୍ତ୍ୟାତ୍ମସୁଖେଚ୍ଛୟା
ସ ଜୀବଂଶ୍ଚ ମୃତଶ୍ଚୈବ ନ କ୍ୱଚିତ୍ ସୁଖମେଧତେ ॥

ନିଜ ସୁଖ ଇଚ୍ଛାକରି ଯେ ସୁଖଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡଦ୍ୱାରା ହିଂସା କରେ ନାହିଁ ସେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସୁଖପାଏ ।

୧୩୩ । ଜେତବନ   କୁଣ୍ଡଧାନ ଥେର

ମା ବୋଚ ଫରୁସଂ କଞ୍ଚି ବୁତ୍ତା ପଟିବଦେୟ୍ୟୁ ତଂ
ଦୁକ୍‌ଖା ହି ସାରମ୍ଭକଥା ପଟିଦଣ୍ଡା ଫୁସେୟ୍ୟୁ ତଂ ।୫।

ମା ବୋଚଃ ପରୁଷଂ କଞ୍ଚିତ୍ ଉକ୍ତାଃ ପ୍ରତିବଦେୟୁଃ ତ୍ୱାମ୍
ଦୁଃଖା ହି ସାରମ୍ଭକଥା, ପ୍ରତିଦଣ୍ଡା ସ୍ପୃଶେୟୁଃ ତ୍ୱାମ୍ ।୫।

କାହୁ କର୍କଶ କଥା କହ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭଦ୍ୱାରା କଥିତ ହୋଇ ଲୋକମାନେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଓଲଟି କହିବେ । କ୍ରୋଧପୂର୍ଣ୍ଣ ବାକ୍ୟ କଷ୍ଟଦାୟକ । ଦଣ୍ଡର ବଦଳରେ ଦଣ୍ଡ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବ ।

୧୩୪ । ସ ଚେ ନେରେସି ଅତ୍ତାନଂ କଂସୋ ଉପହତୋ ଯଥା
ଏସ ପତ୍ତୋ'ସି ନିବ୍ବାନଂ (ବା ନିବ୍ବାଣଂ)
ସାରମ୍ଭୋ ତେ ନ ବିଜ୍ଜତି ।୬।

ସ ଚେତ୍ ନ ଈରୟସି ଆତ୍ମାନଂ କାଂସ୍ୟମ୍ ଉପହତଂ ଯଥା
ଏଷଃ ପ୍ରାପ୍ତଃ ଅସି ନିର୍ବାଣଂ ସଂରମ୍ଭଃ ତେ ନ ନ ବିଦ୍ୟତେ ।୬।

ମହାଭାରତ—ଅହିଂସକାନି ଭୂତାନି ଦଣ୍ଡେନ ବିନିହନ୍ତି ଯଃ
ଆତ୍ମନଃ ସୁଖମ୍ ଇଚ୍ଛନ୍ ସ ପ୍ରେତ୍ୟ ନୈବ ସୁଖୀଭବେତ୍ ॥
(ବୈଦ୍ୟ ପୃ୧୧୫)

ନେତ୍ତିଂ ପୃ ୧୩୦

* ସ ଚେ = ସ ଚେତ୍ = ଯଦ୍ୟପି ବା ଯଦି

ଭଙ୍ଗା କଂସା ଯେପରି (ଆଘାତ ପାଇ) ଶବ୍ଦ କରେ ନାହିଁ; ତୁମ୍ଭେ ଯଦ୍ୟପି ସେହିପରି ଆପଣାକୁ ସ୍ଥିର ନ କର, ତାହାହେଲେ ତୁମ୍ଭେ ନିର୍ବାଣ ଲାଭକରିଅଛ, ତୁମ୍ଭେ କ୍ରୋଧ ଜୟ କରିଅଛ ।

୧୩୫ । ଶ୍ରାବସ୍ତୀ-ପୂର୍ବାରାମ ବିସାଖାଦି ଉପାସିକା

ଯଥା ଦଣ୍ଡେନ ଗୋପାଲୋ ଗାବୋ ପାଜେତି
(ବା ପାଚେତି) ଗୋଚରଂ
ଏବଂ ଜରା ଚ ମଚ୍ଚୁ ଚ ଆୟୁଂ ପାଜେନ୍ତି
(ବା ପାଚେନ୍ତି) ପାଣିନଂ । ୭।

ଯଥା ଦଣ୍ଡେନ ଗୋପାଳଃ ଗାଃ ପ୍ରାଜୟତି (ବା ପ୍ରାଞ୍ଚୟତି)ଗୋଚରମ୍
ଏବଂ ଜରା ଚ ମୃତ୍ୟୁଃ ଚ ଆୟୁଃ ପ୍ରାଜୟତଃ (ବା ପ୍ରାଞ୍ଚୟତଃ)ପ୍ରାଣିନାମ୍

ଯେପରି ଗଉଡ଼ ବାଡ଼ିଦ୍ୱାରା ଗୋରୁମାନଙ୍କୁ ଗୋଚରଭୂମିକୁ ଅଡ଼ାଇ ନିଏ, ସେହିପରି ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଆୟୁଷକୁ ଛଡ଼ ନିଅନ୍ତି ।

୧୩୬ । ରାଜଗୃହ ବେଣୁବନ ଅଜଗରପେତ

ଅଥ ପାପାନି କମ୍ମାନି କରଂ ବାଲୋ ନ ବୁଜ୍ଝତି
ସେହି କମ୍ମେହି ଦୁମ୍ମେଧୋ ଅଗ୍ଗିଦଡ୍ଢୋ ବ ତପ୍ପତି ।୮।

ଅଥ ପାପାନି କର୍ମାଣି କୁର୍ବନ୍ ବାଳଃ ନ ବୁଧ୍ୟତେ
ସ୍ୱୈଃ କର୍ମଭିଃ ଦୁର୍ମେଧାଃ ଅଗ୍ନିଦଗ୍ଧଃ ଇବ ତପ୍ୟତେ ।୮।

ପାଚେତି = (ସଂସ୍କୃତରେ) ପ୍ରାଞ୍ଚୟତି ପ୍ର—ଅଞ୍ଚ୍ (ଗତ୍ୟର୍ଥକ)
+ଣିଚ୍+ତି, ତୁଳ, ପାଞ୍ଚଣ (goad)
ବୁଜ୍ଝତି = ବୁଝଇ

ମୂର୍ଖ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେବେଳେ ପାପକାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ସେ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ କର୍ମସମୂହ ଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ନିରେ ଦଗ୍ଧ ହେଲାପରି କଷ୍ଟପାଏ ।

୧୩୭ । ରାଜଗୃହ—ବେଳୁବନ ବା ବେଣୁବନ
ମହାମୋଗ୍‌ଗଲ୍ଲାନଥେରଂ

ଯୋ ଦଣ୍ଡେନ ଅଦଣ୍ଡେସୁ ଅପ୍ପଦୁଟ୍ଠେସୁ ଦୁସ୍ସତି ।
ଦସନ୍ନ ମଞ୍ଞତରଂ ଠାନଂ ଖିପ୍ପମେବ ନିଗଚ୍ଛତି ।୯।

ଯଃ ଦଣ୍ଡେନ ଅଦଣ୍ଡ୍ୟେଭ୍ୟଃ ଅପ୍ରଦୁଷ୍ଟେଭ୍ୟ ଦୁଷ୍ୟତି
ଦଶାନାମ୍ ଅନ୍ୟତରଃ ସ୍ଥାନଂ କ୍ଷିପ୍ରମେବ ନିଗଚ୍ଛତି ।୯।

ନିର୍ଦୋଷ ଓ ଦଣ୍ଡର ଅନୁପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଯେ ନିନ୍ଦାକରେ ସେ ଶୀଘ୍ର (ନିମ୍ନଲିଖିତ) ଦଶବଧ ଦଶାମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଭୋଗକରେ ।

୧୩୮-୧୩୯ । ବେଦନଂ ଫରୁସଂ ଜାନିଂ ସରୀରସ୍ସ ଚ ଭେଦନଂ
ଗରୁକଂ ବା ପି ଆବାଧଂ ଚିତ୍ତକ୍ଖେପଂ ଚ ପାପୁଣେ ।୧୦।

ରାଜତୋ ବା ଉପସ୍ସଗ୍ଗଂ ଅବ୍ଭକ୍ଖାନଂ ବ ଦାରୁଣଂ
ପରିକ୍ଖୟଂ'ବ ଞାତିନଂ ଭୋଗାନଂ ବ ପଭଙ୍ଗୁଣଂ
(ପଭଙ୍ଗୁନଂ) ।୧୧।

ବେଦନାଂ ପରୁଷାଂ ଜ୍ୟାନିଂ ଶରୀରସ୍ୟ ଚ ଭେଦନଂ
ଗୁରୁକଂ ବାଽପି ଆବାଧଂ ଚିତ୍ତକ୍ଷେପଂ ଚ ପ୍ରାପ୍ନୁୟାତ୍ ।୧୦।

ରାଜ୍ଞଃ ବା ଉପସର୍ଗମ୍ ଅଭ୍ୟାଖ୍ୟାନଂ ବା ଦାରୁଣଂ
ପରିକ୍ଷୟଂ ବା ଜ୍ଞାତୀନାଂ ଭୋଗାନାଂ ବା ପ୍ରଭଞ୍ଜନମ୍ ।୧୧।

ସେ ପାଏ ତୀବ୍ର ବେଦନା, ଧନନାଶ, ଅଙ୍ଗଚ୍ଛେଦ, କଠିନ ବ୍ୟାଧି, ଉନ୍ମାଦ, ରାଜାଙ୍କଠାରୁ ବିପଦ, ଦାରୁଣ ଅଭିଯୋଗ, ଜ୍ଞାତିନାଶ, ଭୋଗବସ୍ତୁର ନାଶ ।

୧୪୦ । ଅଥବସ୍ସ ଅଗାରନି ଅଗ୍‌ଗି ଡ଼ହତି ପାବକୋ
କାୟସ୍ସ ଭେଦା ଦୁପ୍‌ପଞ୍ଞୋ ନିରୟଂ ସୋ’ ପପଜ୍ଜତି ।୧୨।

ଅଥବାଽସ୍ୟ ଅଗାରାଣି ଅଗ୍ନିଃ ଦହତି ପାବକଃ
କାୟସ୍ୟ ଭେଦାତ୍ ଦୁଷ୍ପ୍ରାଜ୍ଞଃ ନିରୟଂ ସ ପ୍ରପଦ୍ୟତେ ।୧୨।

କିମ୍ବା ପାବକ ଅଗ୍ନି (ଦୈବାଗ୍ନି ବା ବଜ୍ରାଗ୍ନି) ଏହାର ଗୃହକୁ ପୋଡ଼ି ପକାଏ । ସେ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ବ୍ୟକ୍ତି ଦେହର ବିନାଶ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ନରକଗାମୀ ହୁଏ ।

୧୪୧ । ଜେତବନ ବହୁଭଣ୍ଡିକ ଭିକ୍ଖୁ

ନ ନଗ୍‌ଗଚରିୟା ନ ଜଟା ନ ପଙ୍କା ନାନାସକା ଥଣ୍ଡିଲସାୟିକା ବା
ରଜୋଜଲ୍ଲଂ ଉକ୍କୁଟିକପ୍ପଧାନଂ ସୋଧେନ୍ତି ମଚ୍ଚଂ ଅବିତିଣ୍ଣକଙ୍ଖଂ ।

ନ ନଗ୍ନଚର୍ଯ୍ୟା ନ ଜଟା ନ ପଙ୍କାଃ ନ ଅନଶନଂ
ସ୍ଥଣ୍ଡିଳଶାୟିକା ବା
‘ରଜୋଽବଜଲ୍ଲିମ୍’ ଉତ୍କୁଟୂକପ୍ରଧାନଂ ଶୋଧୟନ୍ତି
ମର୍ତ୍ତ୍ୟମ୍ ଅବିତୀର୍ଣ୍ଣାକାଂକ୍ଷମ୍ ।୧୩।

ନଗ୍ନାଚରଣ, ଜଟା, ପଙ୍କ, ଅନାହାର, ଭୂମିଶଯ୍ୟା, ଧୂଳିହାସ ଅବଲିପ୍ତ ହେବା, ଯୋଗାସନ—ଏ କେହି, ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ଅତରଣ ବା ତ୍ୟାଗ ନ କରିଥିବା ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ପରିଶୁଦ୍ଧ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

୧୪୨ । ଜେତବନ   ସନ୍ତତିମହାମତ୍ତ

ଅଲଙ୍କତୋ ଚେପି ସମଂ ଚରେୟ୍ୟ ସନ୍ତୋ ଦନ୍ତୋ
ନିୟତୋ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ
ସବ୍ବେସୁ ଭୂତେସୁ ନିଧାୟ ଦଣ୍ଡଂ ସୋ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ସୋ
ସମଣୋ ସୋ ଭିକ୍ଖୁ । ୧୪।

ଅଲଙ୍କୃତଃ ଚେତ୍ ଅପି ଶମଂ ଚରେତ୍ ଶାନ୍ତଃ
ଦାନ୍ତଃ ନିୟତଃ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ
ସର୍ବେଷୁ ଭୂତେଷୁ ନିଧାୟ ଦଣ୍ଡଂ,
ସଃ ବ୍ରାହ୍ମଣଃ ସଃ ଶ୍ରମଣଃ ସଃ ଭିକ୍ଷୁଃ । ୧୪।

ଲୋକ, ଅଳଙ୍କୃତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ଯଦି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ହିଂସା ତ୍ୟାଗକରି ଶାନ୍ତ, ସଂଯତ, ନିୟମତପୂର ଓ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହୋଇ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ସେ ଶ୍ରମଣ, ସେ ଭିକ୍ଷୁ ।

୧୪୩ । ଜେତବନ   ପିଲୋତିକ ଥେର

ହିରୀନିସେଧୋ ପୁରିସୋ କୋଚି ଲୋକସ୍ମିଂ ବିଜ୍ଜତି
ଯୋ ନିନ୍ଦଂ ଅପ୍ପବୋଧତି ଅସ୍ସୋ ଭଦ୍ରୋ କସାମିବ ।୧୫।

---

୧୪୩ :—ତୁଳନଃ ଉତ୍ତରାଧ୍ୟାୟନ ସୂତ୍ର ପୃ ୩ । ପୁରସ ଭୁଲଂ ଘୋଷ

* ତୁଳନଃ .—ହ୍ରୀନିଷେଧୋ ମଧୁରବାକ୍ ଧାର୍ମିକଶ୍ଚ ପ୍ରିୟଶ୍ଚ ମେ ।
ଶାନ୍ତି ପର୍ବ, ୧୮।୩୫ ।

ହ୍ରୀନିଷେଧଃ ପୁରୁଷଃ କଶ୍ଚିତ୍ ଲୋକେ ବିଦ୍ୟତେ
ଯଃ ନିନ୍ଦାମ୍ ଅପ୍ରବୋଧତି ଅଶ୍ୱଃ ଭଦ୍ରଃ କଶାମ୍ ଇବ ।୧୫।

ଏ ଜଗତରେ ଏପରି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି ଯେ ଲଜ୍ଜାବଶତ କୁକର୍ମରୁ ବିରତ ହୁଅନ୍ତି । ଉତ୍ତମ ଅଶ୍ୱ କଶାଘାତକୁ ନ ସହିବା ପରି ସେ ନିନ୍ଦାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

୧୪୪ । ଅସୋ ଯଥା ଭଦ୍ରୋ କସାନିବିଟ୍ଠୋ ଆତାପିନୋ
ସଂବେଗିନୋ ଭବାଥ (ବା ଭବତ୍ଥ)
ସଦ୍ଧାୟ ସୀଲେନ ଚ ବିରିୟେନ ଚ ସମାଧିନା
ଧମ୍ମବିନିଚ୍ଛୟେନ ଚ
ସମ୍ପନ୍ନ ବିଜ୍ଜାଚରଣା ପଟିସ୍ସତା ଜହିସ୍ସଥ ଦୁକ୍ଖମିଦଂ
ଅନପ୍ପକଂ । ୧୬ ।

ଅଶ୍ୱଃ ଯଥା ଭଦ୍ରଃ କଶାନିବିଷ୍ଟ ଆତାପିନଃ ସଂବେଗିନଃ ଭବତ
ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଶୀଳେନ ଚ ବୀର୍ଯ୍ୟେଣ ଚ ସମାଧିନା ଧର୍ମବିନିଶ୍ଚୟେନ ଚ
ସମ୍ପନ୍ନବିଦ୍ୟାଚରଣାଃ ପ୍ରତିସ୍ମୃତାଃ ଜହିଷ୍ୟଥ
ଦୁଃଖମ ଇଦମ୍ ଅନଲ୍ପକମ୍ । ୧୭ । *

କଶାହତ ଭଦ୍ର ଅଶ୍ୱ ପରି ଅନୁତପ୍ତ ଓ ବେଗଶାଳୀ ହୁଅ । ଶ୍ରଦ୍ଧାଦ୍ୱାରା, ଶୀଳଦ୍ୱାରା, ବୀର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା, ଧ୍ୟାନଦ୍ୱାରା, ଧର୍ମନିର୍ଣ୍ଣୟଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ, ସଦାଚାରସମ୍ପନ୍ନ ଓ ସ୍ମୃତିଶୀଳ ହୋଇ ଏହି ମହତ୍ ଦୁଃଖକୁ ଜୟ କର ।

---

* ଶ୍ରଦ୍ଧାଃ—ଶ୍ଳୋ୯୭କସ୍ଥ ଶ୍ରଦ୍ଧାଠାରୁ ଭିନ୍ନାର୍ଥକ ।
୧୪୫ ପଦ, ୮୦ ଦେଖ ।
ଥେରଗାଥା ୧୯, ୮୬୭ ।

୧୪୫ । ଜେତବନ ସୁଖସାମଣେର

ଉଦକଂ ହି ନୟନ୍ତି ନେତ୍ତିକା ଉସୁକାରା ନମୟନ୍ତି ତେଜନଂ
ଦାରୁଂ ନମୟନ୍ତି ତଚ୍ଛକା ଅତ୍ତାନଂ ଦମୟନ୍ତି ସୁବ୍ବତା ।୧୭।

ଉଦକଂ ହି ନୟନ୍ତି ନେତ୍ରିକଃ ଇଷକାରାଃ ଦମୟନ୍ତି ତେଜନଂ
ଦାରୁ ଦମୟନ୍ତି ତକ୍ଷକାଃ ଆତ୍ମାନଂ ଦମୟନ୍ତି ସୁବ୍ରତାଃ ।୧୭।

ଜରାବର୍ଗ

୧୪୬ । ଜେତବନ ବିଶାଖା ସହାୟିକା

କୋ ନୁ ହାସୋ କିମାନନ୍ଦୋ ନିଚ୍ଚଂ ପଜ୍ଜଳିତେ ସତି
ଅନ୍ଧକାରେନ ଓନଦ୍ଧା ପଦୀପଃ ନ ଗବେସଥ ।୧।

କଃ ନୁ ହାସଃ କିମାନନ୍ଦଃ ନିତ୍ୟଂ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତେ ସତି
ଅନ୍ଧକାରେଣ ଅବନଦ୍ଧାଃ ପ୍ରଦୀପଂ ନ ଗବେଷୟଥ ।୧।

ଏ ଜଗତ୍ ସର୍ବଦା ଦୁଃଖବହ୍ନି-ରୂପକ ଅଗ୍ନିସମୂହ ଦ୍ୱାରା ତାପିତ ହେଉଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ହାସ ବା ଆନନ୍ଦରେ ମୂଲ୍ୟ କଣ ? ଅନ୍ଧକାରବୃତ ହୋଇ ଜ୍ଞାନ-ପ୍ରଦୀପକୁ କାହିଁକି ଖୋଜୁନାହଁ ?

୧୪୭ । ବେଣୁବନ ସିରିମା

ପସ୍ସ ଚିତ୍ତକତଂ ବିମ୍ବଂ ଅରୁକାୟଂ ସମୁସ୍ସିତଂ
ଆତୁରଂ ବହୁସଙ୍କପ୍ପଂ ଯସ୍ସ ନତ୍ଥି ଧୁବଂ ଠିତି ।୨।

୧୪୬:—ଥେରଗାଥା (ତେଲକାଣ ଥେରେ) । ୭୭୯ ।

ଶବ ପ୍ରତିମା ପ୍ରାୟେ ବପୁ ସୁନ୍ଦର ।
ଶିର ଉପରେ ଦେଖ କି ନ.ରଖାର ରେ

ଇତ୍ୟାଦି (ମନବୋଧ ଚଉତିଶା) ।

ପଶ୍ୟ ଚିତ୍ରୀକୃତଂ ବିମ୍ବମ୍ ଅରୁକାୟଂ ସମୁଚ୍ଛ୍ରିତମ୍
ଆତୁରଂ ବହୁସଙ୍କଳ୍ପଂ ଯସ୍ୟ ନାସ୍ତି ଧ୍ରୁବା ସ୍ଥିତିଃ । ୨ * ।

ନାନାବର୍ଣ୍ଣଯୁକ୍ତ, 'ଅରୁ' ସମଷ୍ଟି ସ୍ୱରୂପ, ବଣୀକୃତ ରୋଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ତୃଷ୍ଣାବହୁଳ ଏହି ଶରୀରକୁ ଦେଖ । ଏହାର ସ୍ଥାୟୀ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ ?

୧୪୮ । ଜେତବନ ଉତ୍ତରଥେରୀ

ପରିଜିଣ୍ଣମିଦଂ ରୂପଂ ରୋଗନିଡ୍ଡଂ ପଭଙ୍ଗୁରଂ
ଭିଜ୍ଜତି ପୂତିସନ୍ଦେହୋ ମରଣନ୍ତଂ ହି ଜୀବିତଂ ।୩।

ପରିଜୀର୍ଣ୍ଣମ୍ ଇଦଂ ରୂପଂ ରୋଗନୀଡ଼ଂ ପ୍ରଭଙ୍ଗୁରମ୍
ଭିଦ୍ୟତେ ପୂତିସନ୍ଦୋହଃ, (ବା ସନ୍ଦେହଃ)
ମରଣାନ୍ତଂ ହି ଜୀବିତମ୍ ।୩।

ରୋଗର ବାସସ୍ଥାନ, କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଏହି ଶରୀର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । ଏହି ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ସମଷ୍ଟି ବା ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଦେହ ଧ୍ୱଂସଲାଭ କରେ । ଜୀବନ, ମରଣରେ ଶେଷ ହୁଏ ।

୧୪୯ । ଜେତବନ ଅଧିମାନ ଭିକ୍ଖୁ

ଯାନିମାନି ଅପତ୍ଥାନି ଅଲାପୂ (ବା ବୂ) ନେବ ସାରଦେ
କାପୋତକାନି ଅଟ୍‌ଠୀନି ତାନି ଦିସ୍ୱାନ କା ରତି ।୪।

---

* ଅରୁ = Entrails = inner parts of the body.

ଦିବ୍ୟାବଦାନ —ଯାନୀମାନ୍ୟପବିଦ୍ଧାନି ବିକ୍ଷିପ୍ତାନି ଦିଶୋ ଦିଶଃ । କପୋତବର୍ଣ୍ଣାନ୍ୟସ୍ଥୀନି ତାନି ଦୃଷ୍ଟ୍ୱେହ କା ରତିଃ ॥

ଉଦ୍ଦାନ—ଦେଖ ।

ଯାନ ଇମାନି ଅପାସ୍ତାନି (ବା ଅପାର୍ଥାନି) ଅଲାବୂନି ଇବ ଶାରଦେ
କାପୋତକାନି ଅସ୍ଥୀନି ତାନି ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା କା ରତିଃ । ୪ ।

ଶରତ ଋତୁରେ ଲାଉ ପରି, ବିକ୍ଷିପ୍ତ ବା ନିରର୍ଥକ (ପାଣ୍ଡୁବର୍ଣ୍ଣ). ସେହି ଧବଳ ଅସ୍ଥିସକଳ ଦେଖି କି ଆନନ୍ଦ ହୋଇପାରେ ।

୧୫୦ । ଜେତବନ ରୂପନନ୍ଦ ଥେରୀ

ଅଟ୍ଠୀନଂ ନଗରଂ କତଂ ମଂସଲୋହିତଲେପନଂ
ଯତ୍ଥ ଜରା ଚ ମଚ୍ଚୁ ଚ ମାନୋ ମକ୍ଖୋ ଚ ଓହିତୋ ।୫।

ଅସ୍ଥ୍ନାଂ ନଗରଂ କୃତଂ ମାଂସ-ଲୋହିତ-ଲେପନଂ
ଯତ୍ର ଜରା ଚ ମୃତ୍ୟୁଃ ଚ ମାନଃ-ମ୍ରକ୍ଷଃ ଚ ଅବହିତଃ ।୫।

ଅସ୍ଥିରେ ନଗର ନିର୍ମିତ ହୋଇ ରକ୍ତମାଂସ ଦ୍ୱାରା ଲିପ୍ତ ହୋଇଅଛି; ଯେଉଁ (ନଗରରେ) ଗର୍ବ, କାପଟ୍ୟ, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ବାସ କରୁଛନ୍ତି ।

୧୫୧ । ଜେତବନ ମଲ୍ଲିକା ଥେରୀ (ବା ଦେବୀ)

ଜୀରନ୍ତି ବେ ରାଜରଥା ସୁଚିତ୍ତା
ଅଥୋ ସରୀରମ୍ପି ଜରଂ ଉପେତି,
ସତଞ୍ଚ ଧମ୍ମୋ ନ ଜରଂ ଉପେତି
ସନ୍ତୋ ହ ବେ ସବ୍ଭି ପବେଦୟନ୍ତି ।୬।

---

* ପାଣିନି ୭।୧।୪୮ ଇଷ୍ଟ୍ୱୀନମିତି ଚ । କ୍ତ୍ୱାପ୍ରତ୍ୟୟସ୍ୟ—
ଈନମ୍ ଅନ୍ତାଦେଶୋ ନିପାତ୍ୟତେ ॥

* ୧୫୧—ଜାତକ ·—୫୪୮୩

୧୫୦;—ମନୁ, ୬, ୭୬ 'ମାଂସଶୋଣିତଲେପନଂ' ।
ମହାଭାରତ, ୧୨, ୧୨୪୬୨ ଓ ୧୨୦୫୩ ।

ଜୀର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ବୈ ରାଜରଥାଃ ସୁଚିତାଃ
ଅଥ ଶରୀରମ୍ ଅପି ଜରାମ୍ ଉପୈତି
ସତାଂ ଚ ଧର୍ମଃ ନ ଜରାମ୍ ଉପୈତି,
ସନ୍ତଃ ହ ବୈ ସଦ୍ଭ୍ୟଃ ପ୍ରବେଦୟନ୍ତି ।୭।

ରାଜାଙ୍କର ସୁଚିତ୍ରିତ ରଥସକଳ ପୁରୁଣା ହୋଇଯାନ୍ତି, ସେହିପରି ଶରୀର ମଧ୍ୟ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଲାଭକରେ; କିନ୍ତୁ ସାଧୁଲୋକମାନଙ୍କ ଧର୍ମ କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏନା । ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧମାନେ ସଜ୍ଜନମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି ।

୧୫୨ । ଜେତବନ ଲାଳୁଦାୟି ଥେର
ଅପ୍ପସ୍ସୁତା’ୟଂ ପୁରିସୋ ବଲିବଦ୍ଦୋ ’ବ ଜୀରତି
ମଂସାନି ତସ୍ସ ବଡ୍‌ଢନ୍ତି ପଞ୍ଞା ତସ୍ସ ନ ବଡ୍‌ଢତି ।୭।[1]

ଅଲ୍ପଶ୍ରୁତଃ ଅୟଂ ପୁରୁଷଃ ବଲିବର୍ଦ୍ଦଃ ଇବ ଜୀର୍ଯ୍ୟତେ
ମାଂସାନି ତସ୍ୟ ବର୍ଦ୍ଧନ୍ତେ ପ୍ରଜ୍ଞା ତସ୍ୟ ନ ବର୍ଦ୍ଧତେ ।୭।

ଅଳ୍ପ ଜ୍ଞାନସଂପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ବଳଦ ପରି ବୁଢ଼ା ହୋଇଯାଏ । ତା’ର ମାଂସ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ, ଜ୍ଞାନ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ନା ।

୧୫୩ । ଆନନ୍ଦ ଥେରସ୍ସ ଉଦାନ ଗାଥାକଥନଂ
ଅନେକଜାତି ସଂସାରଂ ସନ୍ଧାବିସ୍ସଂ ଅନିବ୍ବିସଂ
ଗହକାରକଂ ଗବେସନ୍ତୋ ଦୁକ୍ଖା ଜାତି ପୁନପ୍ପୁନଂ ।୮।

ଅନେକ ଜାତି ସଂସାରଂ ସମଧାବିଷମ୍ ଅନିର୍ବିଶନ୍ ଗୃହକାରକଂ
ଗବେଷୟନ୍, ଦୁଃଖା ଜାତି ପୁନଃ ପୁନଃ ।୮।

---

[1] ୧୫୨ :—ଥେରଗାଥା ୧୦୨୫ ।

ଦେହକାରକକୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ନ ପାଇ ବହୁଜନ୍ମରୂପକ ସଂସାରରେ ଭ୍ରମଣ ବା ଧାବନ କରି, ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମଲାଭ କ୍ଳେଶକର ।

୧୫୪ । ଗହକାରକ ! ଦିଟ୍ଠୋ'ସି ପୁନ ଗେହଂ ନ କାହସି
ସବ୍ବା ତେ ଫାସୁକା ଭଗ୍ଗା ଗହକୂଟଂ ବିସଙ୍ଖିତଂ
ବିସଙ୍ଖାରଗତଂ ଚିତ୍ତଂ ତଣ୍ହାନଂ ଖୟମଜ୍ଝଗା ।୯।

ଗୃହକାରକ, ଦୃଷ୍ଟଃ ଅସି, ପୁନଃ ଗୃହଂ ନ କରିଷ୍ୟସି
ସର୍ବେ ତେ ପାର୍ଶ୍ୱକାଃ ଭଗ୍ନାଃ, ଗୃହକୂଟଂ ବିସଂସ୍କୃତମ୍,
ବିସଂସ୍କାରଗତଂ ଚିତ୍ତଂ ତୃଷ୍ଣାନାଂ କ୍ଷୟମ୍ ଅଧ୍ୟଗାତ୍ ।୯।

ଦେହକାରକ ! ତୋତେ ଦେଖିଲି, ଆଉ ଘରକରି ପାରିବୁ ନାହିଁ । ତୋର ସବୁ ପାଖି (ରୁଅ) ଭାଙ୍ଗିଗଲାଣି, ଘରର ମଥାନ ନଷ୍ଟ ହେଲାଣି, ନିର୍ବାଣଗତ ତୋର ଚିତ୍ତ ତୃଷ୍ଣାକ୍ଷୟ ଲାଭ କରିଅଛି ।

୧୫୫ । ବାରାଣସୀ-ଋଷିପତନ ବା ଇସିପତନଂ
ମହାଧନସେଟ୍ଠି ପୁତ୍ର

ଅଚରିତ୍ୱା ବ୍ରହ୍ମଚରିୟଂ ଅଲଦ୍ଧା ଯୋବ୍ବନେ ଧନଂ
ଜିଣ୍ଣକୋଞ୍ଚା'ବ ଝାୟନ୍ତି ଖୀଣମଚ୍ଛେ ବ ପଲ୍ଲଲେ । ୧୦।

ଅଚରିତ୍ୱା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟମ୍ ଅଲବ୍ଧ୍ୱା ଯୌବନେ ଧନଂ
ଜୀର୍ଣ୍ଣ କ୍ରୌଞ୍ଚାଃ ଇବ ଷୀୟନ୍ତେ (ଷିୟନ୍ତି) ଷୀଣମତ୍ସ୍ୟେ ଇବ
ପଲ୍ୱଲେ ।୧୦।

---

୧୫୦ :—ଥେରଗାଥା (ହତ୍ଥାରୋହପୁତ୍ତଥେରେ ।) ୭୮
,, (ମିଗସିରେ ଥେରେ) ୧୮୩-୮୪

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟବ୍ରତ ଧାରଣ ନକରି, ଯୌବନରେ ଧନ ଉପାର୍ଜନ ନକରି, ମତ୍ସ୍ୟଶୂନ୍ୟ ପୁଷ୍କରିଣୀରେ ବୃଦ୍ଧ ବକ ପରି ନାଶପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ହୁଏ ।

୧୫୬ । ଅଚରିତ୍ୱା··················· ······ ······ଧନଂ
ସେନ୍ତ ଚାପାତିଖୀଣା ବ ପୁରାଣାନି ଅନୁତ୍ଥୁନଂ ।୧୧।

ଅଚରିତ୍ୱା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟମ୍, ଅଲବ୍‌ଧ୍ୱା ଯୌବନେ ଧନଂ
ଶେରତେ ଗୃପାଃ ଅତିକ୍ଷୀଣାଃ ଇବ ପୁରାଣାନି ଅନୁସ୍ତନ୍ୱନ୍ତଃ ।୧୧

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟବ୍ରତ ଧାରଣ ନକରି ଯୌବନରେ ଧନ-ଉପାର୍ଜନ ନକରି, କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ଧନୁ ପରି ଗତାନୁଶୋଚନା ପୂର୍ବକ ପଡ଼ି ରହିବାକୁ ହୁଏ ।

ଆତ୍ମବର୍ଗ

୧୫୭ । ଭେସ କଳାବନ ବୋଧି ରାଜକୁମାର
ଅତ୍ତାନଂ ଚେ ପିୟଂ ଜଞ୍ଞା ରକ୍‌ଖେୟ୍ୟ ନଂ ସୁରକ୍‌ଖିତଂ
ତିଣ୍‌ଣଂ ଅଞ୍‌ଞତରଂ ଯାମଂ ପଟିଜଗ୍ଗେୟ୍ୟ ପଣ୍ଡିତୋ ।୧।

ଆତ୍ମାନଂ ଚେତ୍ ପ୍ରିୟଂ ଜାନୀୟାତ୍ ରକ୍ଷେତ୍ ଏନଂ ସୁରକ୍ଷିତମ୍ ।
ତ୍ରୟାଣାମ୍ ଅନ୍ୟତମଂ ଯାମଂ ପ୍ରତିଜାଗୃୟାତ୍ ପଣ୍ଡିତଃ ।୨।

ଆତ୍ମାକୁ ଯଦି ପ୍ରିୟ ବୋଲି ମନୁଷ୍ୟ ଜାଣିବାକୁ ଚାହେଁ, ତେବେ ଏହାକୁ ସୁରକ୍ଷିତ ଭାବରେ ରଖିବେ । ପଣ୍ଡିତ ରାତିର ୩ ପ୍ରହରରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରହର ଜାଗ୍ରତ ରହିବେ ।

ଶେରତେ—ଶୟନ କରନ୍ତି ।

୧୫୭ ବୃହଦାରଣ୍ୟକ ଉପନିଷଦ୍, ୧, ୪, ୮; ୨, ୪; ୪, ୫ ।
ଗୀତା ୬, ୫ ଉଦ୍ଧରେଦାତ୍ମନାତ୍ମାନଂ — ···ରିପୁରାତ୍ମନଃ ।

୧୫୮ । ଜେତବନ   ଉପନନ୍ଦ (ବା ଉପଅନ୍ଦ) ସକ୍ୟପୁତ୍ତ

ଅତ୍ତାନମେବ ପଠମଂ ପତିରୂପେ ନିବେସୟେ
ଅଥ ଅଞ୍‌ଞ ମନୁସାସେୟ୍ୟ ନ କିଲିସ୍ସେୟ୍ୟ ପଣ୍ଡିତୋ ।୨।

ଆତ୍ମାନମ୍ ଏବ ପ୍ରଥମଂ ପ୍ରତିରୂପେ ନିବେଶୟେତ୍
ଅଥ ଅନ୍ୟମ୍ ଅନୁଶିଷ୍ୟାତ୍, ନ କ୍ଲିଶ୍ୟେତ୍ ପଣ୍ଡିତଃ ।୨।

ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରଥମେ ନିଜକୁ ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ କରିବା ଉଚିତ, ପରେ ଅନ୍ୟକୁ ଉପଦେଶ ଦେବେ, ତାହାହେଲେ ସେ କ୍ଲେଶ ପାଇବେ ନାହିଁ ।

୧୫୯ । ଜେତବନ   ପଧାନିକତିସ୍ସଥେର

ଅତ୍ତାନଞ୍ଚେ ତଥା କୟିରା ଯଥଞ୍‌ଞ ମନୁସାସତି
ସୁଦନ୍ତୋ ବତ ଦମେଥ, ଅତ୍ତା ହି କିର ଦୁଦ୍ଦମୋ ।୩।

ଆତ୍ମାନଂ ଚେତ୍ ତଥା କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ଯଥା ଅନ୍ୟମ୍ ଅନୁଶାସ୍ତି
ସୁଦାନ୍ତଃ ବତ ଦମୟେତ୍, ଆତ୍ମା ହି କିଲ ଦୁର୍ଦ୍ଦମଃ ।୩।

(ଲୋକ) ଯେପରି ଅନ୍ୟକୁ ଉପଦେଶ ଦିଏ ନିଜକୁ ସେହିପରି କହିଲେ, ସୁସଂଯତ ରହି ଅନ୍ୟକୁ ସଂଯତ ବା ବଶୀଭୂତ କରିପାରେ, କଥିତ ଅଛି ଆତ୍ମାକୁ ସଂଯତ କରିବା କଷ୍ଟକର ।

୧୬୦ । ଜେତବନ   କୁମାରକସ୍ସପଥେରମାତା ଥେରୀ

ଅତ୍ତାହି ଅତ୍ତନୋ ନାଥୋ, କୋହି ନାଥୋ, ପରେସିୟା ।
ଅତ୍ତନାହି (ବା ଅତ୍ତନାବ) ସୁଦନ୍ତେନ ନାଥଂ ଲଭତି ଦୁଲ୍ଲଭଂ ।୪।

କିର—'They say.'

୧୬୦ :—ଭତର୍କେ ଭ୍ରମଇ ଫସାରେ । ଆତ୍ମାକୁ ଆପଣେ ଉଦ୍ଧରେ ॥
ଭାଗବତ ୧୧।୮

ଆତ୍ମା ହି ଆତ୍ମନଃ ନାଥଃ କଃ ହି ନାଥଃ ପରଃ ସ୍ୟାତ୍ ।
ଆତ୍ମନା ଏବ ସୁଦାନ୍ତେନ ନାଥଂ ଲଭତେ ଦୁର୍ଲଭମ୍ ।୪।

ନିଜେ ନିଜର ପ୍ରଭୁ, ପର କିଏ ପ୍ରଭୁ ହୋଇପାରେ ? ଯେ ଆତ୍ମାକୁ ସଂଯତ କରିଅଛନ୍ତି, ସେ ଦୁର୍ଲଭ ପ୍ରଭୁ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି ।

୧୬୧ । ଜେତବନ ମହାକାଳ ଉପାସକ

ଅତ୍ତନା'ବ କତଂ ପାପଂ ଅତ୍ତଜଂ ଅତ୍ତସମ୍ଭବଂ
ଅଭିମନ୍ଥତି ଦୁମ୍ମେଧଂ ବଜିରଂ ବ ଅମ୍ହମୟଂ ମଣିଂ ।୫।

ଆତ୍ମନା ଏବ କୃତଂ ପାପମ୍ ଆତ୍ମଜମ୍ ଆତ୍ମସମ୍ଭବମ୍ ।
ଅଭିମଥ୍ନାତି ଦୁର୍ମେଧସଂ ବଜ୍ରଃ ଇବ ଅଶ୍ମମୟଂ ମଣିମ୍ ।୫।

ଆତ୍ମକୃତ, ଆତ୍ମଜାତ, ଆତ୍ମସମ୍ଭୂତ ପାପ, ହୀରକ(ନିର୍ମିତ ସୂଚୀ) ଅନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତରମୟ ମଣିକୁ ବିଦ୍ଧକରିବା ପରି, ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ମନ୍ଥନ କରେ ।

୧୬୨ । ଜେତବନ ଦେବଦତ୍ତ

ଯସ୍ସ ଅଚ୍ଚନ୍ତଦୁସ୍ସୀଲ୍ୟଂ ମାଲୁବା ସାଲମିବୋତତଂ ।
କରୋତି ସୋ ତଥାତ୍ତାନଂ ଯଥା ନଂ ଇଚ୍ଛତି ଦିସୋ ।୬।

ଯସ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତଂ ଦୌଃସୀଲ୍ୟଂ 'ମାଲୁବା' ଶାଳମ୍ ଇବ ଅବତତମ୍
କରୋତି ସ ତଥା ଆତ୍ମାନଂ ଯଥା ଏନମ୍ ଇଚ୍ଛନ୍ତି ଦ୍ୱିଷଃ ।୬।

ମାଲୁବାନାମକ ଲତା ଶାଳଗଛକୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିବା ପରି ଯାହାର ସାତିଶୟ ଦୁଃଶୀଳତା (ନିଜକୁ ଆବୃତ କରିଅଛି), ସେ ନିଜକୁ ଏପରି କରେ ଯେପରି ଦେବାକୁ, ତାହାର ଶତ୍ରୁମାନେ ତାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ।

୧୬୩ । ବେଣୁବନ ସଂଘଭେଦ ପରିସକ୍କନ ବଥୁ

ସୁକରାନି ଅସାଧୂନି ଅତ୍ତନୋ ଅହିତାନି ଚ
ଯଂ ବେ ହିତଞ୍ଚ ସାଧୁଞ୍ଚ ତଂ ବେ ପରମଦୁକ୍କରଂ ।୭।

ସୁକରାଣି ଅସାଧୂନି ଆତ୍ମନଃ ଅହିତାନି ଚ
ଯଦ୍ ବୈ ହିତଂ ଚ ସାଧୁ ଚ ତଦ୍ ବୈ ପରମଦୁଷ୍କରମ୍ ।୭।

ଯାହା ନିଜର ମନ୍ଦ ଓ ଅହିତ ତାହା ସୁକର । ଯାହା ସତ୍ ଓ ହିତ ତାହା ଅତି ଦୁଃସାଧ ।

୧୬୪ । ଜେତବନ କାଳଥେର

ଯୋ ସାସନଂ ଅରହତଂ ଅରିୟାନଂ ଧମ୍ମଜୀବିନଂ
ପଟିକ୍କୋସତି ଦୁମ୍ମେଧୋ ଦିଟ୍ଠିଂ ନିସ୍ସାୟ ପାପିକଂ
ଫଲାନି କଟ୍ଠକସ୍ସେବ ଅତ୍ତଘଞ୍ଞାୟ ଫଲ୍ଲତି (ବା ଫୁଲ୍ଲତି) ।୮।

ଯଃ ଶାସନମ୍ ଅର୍ହତାମ୍ ଆର୍ଯ୍ୟାଣାଂ ଧର୍ମଜୀବିନାଂ
ପ୍ରତି କ୍ରୁଶ୍ୟତି ଦୁର୍ମେଧାଃ ଦୃଷ୍ଟିଂ ନିଃଶ୍ରାୟ ପାପିକାଂ ।
ଫଲାନି କଟ୍ଠକସ୍ୟ ଇବ ଆତ୍ମହତ୍ୟାୟୈ ଫଲତି (ବା ଫୁଲ୍ଲତି) ।୮।

ଯେ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ବ୍ୟକ୍ତି ଅସତ୍ ଦାର୍ଶନିକ ମତ ଗ୍ରହଣକରି, ଧାର୍ମିକ ଓ ଉଦାରହୃଦୟ ଅର୍ହତମାନଙ୍କର ଉପଦେଶକୁ ନିନ୍ଦାକରେ ବାଉଁଶର ଫଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଧାନ ଫଳିବା ଭଳି ସେ ଆତ୍ମବିନାଶ ସକାଶେ ଫଳ ଉତ୍ପନ୍ନ କରେ ।

୧୬୫ । ଜେତବନ ଚୂଳକାଳ ଉପାସକ

ଅତ୍ତନା ବ କତଂ ପାପଂ ଅତ୍ତନା ସଂକିଲିସ୍ସତି
ଅତ୍ତନା ଅକତଂ ପାପଂ ଅତ୍ତନା ବ ବିସୁଜ୍ଝତି
ସୁଦ୍ଧି ଅସୁଦ୍ଧିପଚ୍ଚତ୍ତଂ ନାଞ୍ଞୋ ଅଞ୍ଞଂ ବିସୋଧୟେ ।୯।

ଆତ୍ମନା ଏବ କୃତଂ ପାପମ୍ ଆତ୍ମନା ସଂକ୍ଲିଶ୍ୟତେ
ଆତ୍ମନା ଅକୃତଂ ପାପମ୍ ଆତ୍ମନା ଏବ ବିଶୁଧ୍ୟତେ ।
ଶୁଦ୍ଧି, ଅଶୁଦ୍ଧି ପ୍ରତ୍ୟାତ୍ମଂ, ନ ଅନ୍ୟଃ ଅନ୍ୟଂ ବିଶୋଧୟେତ୍ ।୯

ଲୋକ ଆପେ ପାପ କରେ, ଆପେ କ୍ଲେଶ ପାଏ । ଲୋକ ଆପେ ପାପ ନ କଲେ, ଆପେ ବିଶୁଦ୍ଧ (ପବିତ୍ର) ରହେ । ଶୁଦ୍ଧି ଓ ଅଶୁଦ୍ଧି ଏ ଉଭୟ ଆପଣାକୁ ନେଇ ହୁଏ । ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ପବିତ୍ର କରିପାରେ ନା ।

୧୬୭ । ଜେତବନ ଅତ୍ତଦତ୍ଥ ଥେର

ଅତ୍ତଦତ୍ଥଂ ପରତ୍ଥେନ ବହୁନା·ପି ନ ହାପୟେ
ଅତ୍ତଦତ୍ଥଂ ଅଭିଞ୍ଞାୟ ସଦତ୍ଥ ପସୁତୋ ସିୟା ।୧୦।

ଆତ୍ମନଃ ଅର୍ଥଂ ପରାର୍ଥେନ ବହୁନା ଅପି ନ ହାପୟେତ୍ ।
ଆତ୍ମନଃ ଅର୍ଥମ୍ ଅଭିଜ୍ଞାୟ ସଦର୍ଥପ୍ରସିତଃ ସ୍ୟାତ୍ ।୧୦।

ନିଜର ପ୍ରକୃତ ମଙ୍ଗଳକୁ ପରର ବହୁତ ପ୍ରୟୋଜନ ସକାଶେ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଅନୁଚିତ । ନିଜର ମଙ୍ଗଳକର କାର୍ଯ୍ୟ ଭଲରୂପେ ବୁଝି ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଭିନିବିଷ୍ଟ ହେବା ଉଚିତ ।

ଗୀତା—ଶ୍ରେୟାନ୍ ସ୍ୱଧର୍ମୋ ବିଗୁଣଃ ପରଧର୍ମୋ ଭୟାବହଃ ।
ଭାଗବତ (୧୧,୮) ଆତ୍ମାକୁଶଳେ ସବସିଦ୍ଧି । ତରଇ ସଂସାର ଜଳଧି ॥
ସଦତ୍ଥ = ସ୍ୱ (ଆତ୍ମ) ଅର୍ଥ (ବୁଦ୍ଧଘୋଷ)

ଲୋକବର୍ଗ

୧୬୭ । ଜେତବନ ଅଞ୍ଞତର ଦହରଭିକ୍ଖୁ

ହୀନଂ ଧମ୍ମଂ ନ ସେବେଯ୍ୟ ପମାଦେନ ନ ସଂବସେ
ମିଚ୍ଛାଦିଠିଂ ନ ସେବେଯ୍ୟ ନ ସିଯା
ଲୋକବଡ୍ଢନୋ । ୧ ।

ହୀନଂ ଧର୍ମଂ ନ ସେବେତ ପ୍ରମାଦେନ ନ ସଂବସେତ୍
ମିଥ୍ୟାଦୃଷ୍ଟିଂ ନ ସେବେତ ନ ସ୍ୟାତ୍ ଲୋକବର୍ଦ୍ଧନଃ ।୧।

ଅପକୃଷ୍ଟ ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରିବା ଅନୁଚିତ । ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିବା ଅନୁଚିତ । ଅସତ୍ ଦାର୍ଶନିକ ମତ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅନୁଚିତ । ଜନତାର ପ୍ରଶଂସା ପାଇଁ ଲାଳାୟିତ ହେବା ଅନୁଚିତ ।

୧୬୮ । କପିଳବସ୍ତୁ ନ୍ୟଗ୍ରୋଧାରାମ ଭଗବତ୍‌ପିତା (ସୁଦ୍ଧୋଦନ)

ଉତ୍ତିଟ୍‌ଠେ ନପ୍‌ପମଜ୍ଜେଯ୍ୟ ଧମ୍ମଂ ସୁଚରିତଂ ଚରେ
ଧମ୍ମଚାରୀ ସୁଖଂ ସେତି ଅସ୍ମିଂ ଲୋକେ ପରମ୍ହି ଚ ।୨।

ଉତ୍ତିଷ୍ଠେତ୍ ନ ପ୍ରମାଦ୍ୟେତ୍ ଧର୍ମଂ ସୁଚରିତଂ ଚରେତ୍
ଧର୍ମଚାରୀ ସୁଖଂ ଶେତେ ଅସ୍ମିନ୍ ଲୋକେ ପରସ୍ମିନ୍ ଚ ।୨।

ପ୍ରମତ୍ତ ନ ହୋଇ ଉତ୍‌ଥିତ ହୁଅ । ପୁଣ୍ୟକର୍ମ କର । ଧାର୍ମିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଭୟ ଲୋକରେ ସୁଖରେ ବିଶ୍ରାମ କରେ ।

୧୬୯ । ଧମ୍ମଂ ଚରେ ସୁଚରିତଂ ନ ତଂ ଦୁଚ୍ଚରିତଂ ଚରେ
ଧମ୍ମଚାରୀ ସୁଖଂ ସେତି ଅସ୍ମିଂ ଲୋକେ ପରମ୍ହି ଚ ।୩।

ଧର୍ମଂ ଚରେତ୍ ସୁଚରିତଂ ନ ଏନଂ ଦୁଶ୍ଚରିତଂ ଚରେତ୍
ଧର୍ମଚାରୀ ସୁଖଂ ଶେତେ ଅସ୍ମିନ୍ ଲୋକେ ପରସ୍ମିନ୍ ଚ ।୩।

ସଦ୍ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରିବା ଉଚିତ । ଅସଦ୍ଧର୍ମାଚରଣ ଅନୁଚିତ । ଧାର୍ମିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଭୟଲୋକରେ ସୁଖରେ ବିଶ୍ରାମ କରନ୍ତି ।

୧୭୦ । ଜେତବନ ପଞ୍ଚଶତ ବିପସ୍ସକ ଭିକ୍ଖୁ

ଯଥା ବୁବ୍ବୁଳକଂ ପସ୍ସେ ଯଥା ପସ୍ସେ ମରୀଚିକଂ
ଏବଂ ଲୋକଂ ଅବେକ୍ଖନ୍ତଂ ମଚ୍ଚୁରାଜା ନ ପସ୍ସତି ।୪।

ଯଥା ବୁଦ୍‌ବୁଦକଂ ପଶ୍ୟେତ୍ ଯଥା ପଶ୍ୟେତ୍ ମରୀଚିକାମ୍
ଏବଂ ଲୋକମ୍ ଅବେକ୍ଷମାଣଂ ମୃତ୍ୟୁରାଜଃ ନ ପଶ୍ୟତି ।୪।

ପାଣି ଫୋଟକାକୁ ଓ ମରୀଚିକାକୁ ଦେଖିବା ପରି ସଂସାରକୁ, ଦେଖୁଥିବା ଲୋକକୁ ଯମ ଦେଖେ ନାହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯମର ତା' ଉପରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନାହିଁ ।

୧୭୧ । (ରାଜଗୃହ) ବେଣୁବନ ଅଭୟ ରାଜକୁମାର

ଏଥ ପସ୍ସଥିମଂ ଲୋକଂ ଚିତ୍ତଂ ରାଜରଥୂପମଂ
ଯତ୍ଥ ବାଲା ବିସୀଦନ୍ତି ନତ୍ଥି ସଙ୍ଗୋ ବିଜାନତଂ ।୫।

ଏତ, ପଶ୍ୟତ ଇମଂ ଲୋକଂ ଚିତ୍ରଂ ରାଜରଥୋପମମ
ଯତ୍ର ବାଳାଃ ବିସୀଦନ୍ତି ନାସ୍ତି ସଙ୍ଗଃ ବିଜାନତାମ୍ ।୫।

ଆସ, ରାଜାଙ୍କ ରଥ ପରି ବିଚିତ୍ର ଏହି ଲୋକକୁ ଦେଖ, ଏଠାରେ ମୂର୍ଖବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମଗ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ଜ୍ଞାନୀବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଆସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

୧୭୨ । ଜେତବନ   ସମ୍ମଜ୍ଜନ ଥେର

ଯୋ ପୁବ୍ବେ ଚ ପମଜ୍ଜିତ୍ୱା ପଚ୍ଛା ସୋ ନପ୍ପମଜ୍ଜତି
ସୋ'ମଂ ଲୋକଂ ପଭାସେତି ଅବ୍ଭା ମୁତ୍ତୋ ବ ଚନ୍ଦମା ।୬।

ଯଃ ପୂର୍ବଂ ଚ ପ୍ରମାଦ୍ୟ ପଶ୍ଚାତ୍ ସଃ ନ ପ୍ରମାଦ୍ୟତି
ସଃ ଇମଂ ଲୋକଂ ପ୍ରଭାସୟତି ଅଭ୍ରାତ୍ ମୁକ୍ତଃ ଇବ ଚନ୍ଦ୍ରମା ।୬।

ଯେଉଁ ଲୋକ ପ୍ରଥମରେ ଦୃଷ୍କୃତ କରି ପଶ୍ଚାତ୍ ସାବଧାନ ହୁଏ, ସେ ମେଘନର୍ମୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ଏହି ଜଗତକୁ ଆଲୋକିତ କରେ ।

୧୭୩ । ଜେତବନ   ଅଙ୍ଗୁଲମାଳ ଥେର

ଯସ୍ସ ପାପଂ କତଂ କମ୍ମଂ କୁସଲେନ ପିଧୀୟତି
ସୋ'ମଂ ଲୋକଂ ପଭାସେତି ଅବ୍ଭା ମୁତ୍ତୋ ବ ଚନ୍ଦମା ।୬।

ଯସ୍ୟ ପାପଂ କୃତଂ କର୍ମ କୁଶଳେନ ପିଧୀୟତେ
ସଃ ଇମଂ ଲୋକଂ ପ୍ରଭାସୟତି ଅଭ୍ରାତ୍ ମୁକ୍ତଃ ଇବ ଚନ୍ଦ୍ରମା ।୬।

ଯାହାଙ୍କର କୃତ ପାପକର୍ମ ପୁଣ୍ୟକର୍ମ ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ହୁଏ ସେ ……ଆଲୋକିତ କରେ ।

୧୧୭୨ ଥେରଗାଥା (ସେଲୋ ଥେରୋ) ୮୭୧ ।
୧୭୩ ଥେରଗାଥା ୮୭୨ ।

୧୭୪ । ଆଳବୟଂ (ଅଗଗାଳବେ ଚେତିୟେ)
ପେସକାରଧୀତ (ଧୀତ = ଦୁହିତା)
ଅନ୍ଧଭୂତୋ (ଅନ୍ଧୀଭୂତୋ) ଅୟଂ ଲୋକୋ
ତନୁକେ'ତ୍ଥ ବିପସ୍ସତି
ସକୁଣୋ (ସକୁନ୍ତୋ) ଜାଳମୁତ୍ତୋ ବ
ଅପ୍ପୋ ସଗ୍ଗାୟ ଗଚ୍ଛତି ।୮।

ଅନ୍ଧୀଭୂତଃ (ବା ଅନ୍ଧଭୂତଃ) ଅୟଂ ଲୋକଃ
ତନୁକଃ ଅତ୍ର ବିପଶ୍ୟତି
ଶକୁନ୍ତଃ ଜାଲମୁକ୍ତଃ ଇବ ଅଳ୍ପଃ ସ୍ୱର୍ଗାୟ ଗଚ୍ଛତି ।୮।

ଏହି ଜଗତ ଅଜ୍ଞାନ-ଅନ୍ଧକାରରେ ଆବୃତ । ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ଯେ କ, ପାଶମୁକ୍ତ ପକ୍ଷୀ ପରି ସ୍ୱର୍ଗଲାଭ କରନ୍ତି ।

୧୭୫ । ଜେତବନ ହଂସ ଭିକ୍ଖୁ *
ହଂସାଦିଚ୍ଚପଥେ ଯନ୍ତି, ଆକାସେ ଯନ୍ତି ଇଦ୍ଧିୟା
ନୀୟନ୍ତି ଧୀରା ଲୋକମ୍ହା ଜେତ୍ୱା ମାରଂ ସବାହନଂ
(ସବାହିଣିଂ)

ହଂସାଃ ଆଦିତ୍ୟପଥେ ଯନ୍ତି ଆକାଶେ ଯନ୍ତି ଋଦ୍ଧ୍ୟା
ନୀୟନ୍ତେ ଧୀରାଃ ଲୋକସ୍ମାତ୍ ଜିତ୍ୱା ମାରଂ ସବାହନମ୍ ।୯।

ସାଧୁମାନେ ଆଦିତ୍ୟ ପଥରେ ଯାନ୍ତି, ଅଲୌକିକ ପ୍ରଭାବ ଦ୍ୱାରା ଆକାଶରେ ଗମନ କରନ୍ତି । ଜ୍ଞାନୀମାନେ ସାନୁଚର ମାରକୁ ଜୟକରି ଇହଲୋକରୁ ମୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

---

* ହିନ୍ଦୁଧର୍ମରେ ମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ପରମହଂସ କୁହାଯାଏ (ଭଗବଦ୍ ଗୀତା ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ) ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ବିଷୟ ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟ ଉପନିଷଦ୍‌ରେ (୮,୬ ୫) ମଧ୍ୟ ଅଛି ।

୧୭୬ । ଜେତବନ   ଚିଞ୍ଚ ମାଣବିକା

ଏକଂ ଧମ୍ମଂ ଅତୀତସ୍ସ ମୁସାବାଦିସ୍ସ ଜନ୍ତୁନୋ
ବିତିଣ୍ଣପରଲୋକସ୍ସ ନତ୍ଥି ପାପଂ ଅକାରିୟଂ ।୧୦।

ଏକଂ ଧର୍ମମ୍ ଅତୀତସ୍ୟ ମୃଷାବାଦିନଃ ଜନ୍ତୋଃ
ବିତୀର୍ଣ୍ଣପରଲୋକସ୍ୟ ନାସ୍ତି ପାପମ୍ ଅକାର୍ଯ୍ୟମ୍ ।୧୦।

ଏକମାତ୍ର ଧର୍ମକୁ ସତ୍ୟକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଥିବା, ମିଥ୍ୟା କହୁଥିବା, ପରଲୋକ ବିଶ୍ୱାସକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟର ଅକାର୍ଯ୍ୟ ପାପ କିଛି ନାହିଁ ।

୧୭୭ । ଜେତବନ   ଅସଦିସ ଦାନ

ନ ବେ କଦରିୟା ଦେବଲୋକଂ ବଜନ୍ତି,
ବାଲା ହବେ ନ ପ୍ପସଂସନ୍ତି ଦାନଂ
ଧୀରୋ ଚ ଦାନଂ ଅନୁମୋଦମାନୋ
ତେନେବ ସୋ ହୋତି ସୁଖୀ ପରତ୍ଥ ।୧୧।

ନ ବୈ କଦର୍ଯ୍ୟାଃ ଦେବଲୋକଂ ବ୍ରଜନ୍ତି
ବାଲା ହବୈ ନ ପ୍ରଶଂସନ୍ତି ଦାନମ୍ ।
ଧୀରଃ ଚ ଦାନମ୍ ଅନୁମୋଦମାନଃ
ତେନ ଏବ ସଃ ଭବତି ସୁଖୀ ପରତ୍ର ।୧୧।

କୃପଣ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଦେବଲୋକ ଯାନ୍ତି ନାହିଁ । ମୂର୍ଖମାନେ ଦାନକୁ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଦାନକୁ ଅନୁମୋଦନ କରି ଅର୍ଥାତ୍ ଦାନ କରି, ପରଲୋକରେ ତା' ଦ୍ୱାରା ସୁଖଲାଭ କରେ ।

ତୁଃ.କୋରନ୍ ୨-୨୭୦-୭୧ ।

୧୭୮ । ଜେତବନ   ଅନାଥ ପିଣ୍ଡିକ ପୁତ୍ର

ପଥବ୍ୟା ଏକରଜ୍ଜେନ ସଗ୍‌ଗସ୍‌ ସ ଗମନେନ ବା
ସବ୍ବଲୋକାଧିପଚ୍ଚେନ ସୋତାପତ୍ତିଫଲଂ ବରଂ ।୧୨।

ପୃଥିବ୍ୟାଃ ଐକରାଜ୍ୟାତ୍ ସ୍ୱର୍ଗସ୍ୟ ଗମନାତ୍ ବା
ସର୍ବଲୋକାଧିପତ୍ୟାତ୍ ସ୍ରୋତାପତ୍ତିଫଲଂ ବରମ୍ । ୧୨।

ପୃଥିବୀରେ ଏକଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜା ହେବା ଅପେକ୍ଷା, ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାପ୍ତି ଅପେକ୍ଷା, ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଅଧିପତି ହେବା ଅପେକ୍ଷା, 'ସ୍ରୋତାପତ୍ତି ଫଳ' ଅର୍ଥାତ୍ ନିର୍ବାଣକାମୀ ସାଧକଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଚତୁଷ୍ଟୟ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମାବସ୍ଥା ଲାଭ କରିବାର ଫଳ ଉତ୍କୃଷ୍ଟତର ।

ଦ୍ରଃ ୪୫ ଗାଥା ।

ସୋତାପତ୍ତିଁ (ମାର୍ଗରୂପ ସ୍ରୋତପ୍ରାପ୍ତି) । ଏହାର ଫଳ ଲାଭ କଲେ ଜୀବକୁ ଆଉ ୭ ଥର ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ।

ବୁଦ୍ଧବର୍ଗଃ

୧୭୯ । ଉରୁବେଲାୟଂ ବୋଧିମଣ୍ଡ ମାରଧୀତରେ ଆରବ୍ଭ
ବା ମାଗଢୟ (ବ୍ରାହ୍ମଣ)

ଯସ୍ସ ଜିତଂ ନାବଜୀୟତି ଜିତମସ୍ସ
ନୋ ଯାତି କୋଚି ଲୋକେ
ତଂ ବୁଦ୍ଧମନନ୍ତଗୋଚରଂ
ଅପଦଂ କେନ ପଦେନ ନେସ୍ସଥ ? ।୧।

ଯସ୍ୟ ଜିତଂ ନ ଅବଜୀୟତେ,
ଜିତମ୍, ଯସ୍ୟ ନ ଯାତି କଶ୍ଚିଲ୍ଲୋକେ
ତଂ ବୁଦ୍ଧମ୍ ଅନନ୍ତଗୋଚରମ୍
ଅପଦଂ କେନ ପଦେନ ନେଷ୍ୟଥ ।୧।

ଯାହାଙ୍କର ଜୟକୁ କେହି ପରାଜୟରେ ପରିଣତ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ, ଯାହାଙ୍କର ଜୟକୁ ଜଗତର କେହି ଲୋଭ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ; ସେହି ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ଅଚିନ୍ତ୍ୟମହିମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ କେଉଁ ମାର୍ଗରେ ନେବ ?

୧୮୦ । ଯସ୍ସ ଜାଲିନୀ ବିସତ୍ତିକା ତଣ୍ହା ନତ୍ଥି କୁହିଞ୍ଚି ନେତବେ
ତଂ ବୁଦ୍ଧମନନ୍ତଗୋଚରଂ ଅପଦଂ କେନ ପଦେନ
ନେସ୍ସଥ ? ।୨।

ଯସ୍ୟ ଜାଲିନୀ ବିଷାକ୍ତିକା ତୃଷ୍ଣା ନାସ୍ତି କୁତ୍ରଚିତ୍ ନେତୁଂ
ତଂ…… ନେଷ୍ୟଥ ।୨।*

କେଉଁ ଆଡ଼େ ନେଇଯିବା ସକାଶେ, ଯାହାଙ୍କର ଜାଲମୟୀ (ବନ୍ଧନମୟୀ) ଓ ବିଷମୟୀ ତୃଷ୍ଣା ନାହିଁ ସେହି……ନେବ ?

---

* ନେତବେ = ବୈଦିକ ପ୍ରୟୋଗ ।

୧୮୧ । ସଙ୍କସ୍ସନଗର ବହୁ ଦେବମନୁସ୍ସ

ଯେ ଝାନପସୁତା ଧୀରା ନେକ୍‌ଖମ୍ମୂପସମେ ରତା
ଦେବାପି ତେସଂ ପିହୟନ୍ତି ସଂବୁଦ୍ଧାନଂ ସତୀମତଂ ।୩।

ଯେ ଧ୍ୟାନ-ପ୍ରସିତାଃ ଧୀରାଃ ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟୋପଶମେ ରତାଃ
ଦେବାଃ ଅପି ତେଷାଂ ସ୍ପୃହୟନ୍ତି
ସଂବୁଦ୍ଧାନାଂ ସ୍ମୃତିମତାମ୍ ।୩।

ଯେ ଧ୍ୟାନପର, ଧୈର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ, ନିବୃତ୍ତତାରେ ଓ ଶାନ୍ତିରେ ମୁଦିତ ହୁଅନ୍ତି, ସେହି ସ୍ମୃତିଶାଳୀ, ପୂର୍ଣ୍ଣଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ଦେବତାମାନେ ସ୍ପୃହା କରନ୍ତି ।

୧୮୨ । ବାରାଣସୀ ଏରକପତ୍ତ ନାଗରାଜ

କିଚ୍ଛୋ ମନୁସ୍‌ସପଟିଲାଭୋ କିଚ୍ଛଂ ମଚ୍ଚାନଂ ଜୀବିତଂ
କିଚ୍ଛଂ ସଦ୍ଧମ୍ମସବଣଂ କିଚ୍ଛଂ ବୁଦ୍ଧାନଂ ଉପ୍ପାଦୋ ।୪।

କୃଚ୍ଛ୍ରଃ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରତିଲାଭଃ କୃଚ୍ଛ୍ରଂ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନାଂ ଜୀବିତଂ
କୃଚ୍ଛ୍ରଂ ସଦ୍‌ଧର୍ମଶ୍ରବଣଂ କୃଚ୍ଛ୍ରଃ ବୁଦ୍ଧାନାମ୍ ଉତ୍ପାଦଃ ।୪।

ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ, ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ, ସତ୍ୟଧର୍ମ ଶ୍ରବଣ, ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ । ଏ ସମସ୍ତ (କ୍ରମଶଃ) ଦୁର୍ଲଭ ।

୧୮୩ । ଜେତବନ   ଆନନ୍ଦଥେରସ ପଞ୍ହ୍

ସବ୍ବପାପସ୍ସ ଅକରଣଂ କୁସଲସ୍ସ ଉପସମ୍ପଦା
ସଚିତ୍ତପରିୟୋଦପନଂ ଏତଂ ବୁଦ୍ଧାନଂ ସାସନଂ ।୫।

ସର୍ବପାପସ୍ୟ ଅକରଣଂ, କୁଶଳସ୍ୟ ଉପସମ୍ପଦା,
ସ୍ୱଚିତ୍ତପର୍ଯ୍ୟବଦାପନମ୍ ଏତଦ୍ ବୁଦ୍ଧାନାଂ ଶାସନମ୍ ।୫।

କୌଣସି ପାପକାର୍ଯ୍ୟ ନ କରିବା, ପୁଣ୍ୟକର୍ମ ସମ୍ପାଦନ କରିବା, ଆପଣାର ଚିତ୍ତକୁ ପରିଶୋଧିତ କରିବା—ଏହା ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଉପଦେଶ ।

୧୮୪ । ଖନ୍ତି ପରମଂ ତପୋ ତିତିକ୍ଖା
ନିବ୍ବାନଂ ପରମଂ ବଦନ୍ତି ବୁଦ୍ଧା
ନହି ପବ୍ବଜିତୋ ପରୂପଘାତୀ ନ
ସମଣୋ ହୋତି ପରଂ ବିହେଠୟନ୍ତୋ ।୬।

କ୍ଷାନ୍ତିଃ ପରମଂ ତପଃ, ତିତିକ୍ଷା ନିର୍ବାଣଂ
ପରମଂ ବଦନ୍ତି ବୁଦ୍ଧାଃ
ନ ହି ପ୍ରବ୍ରଜିତଃ ପରୋପଘାତୀ
ଶ୍ରମଣଂ ଭବତି ପରଂ ବିହେଠୟନ୍ ।୬।

ବୁଦ୍ଧଦେବ କହନ୍ତି 'କ୍ଷମା ପରମ ତପସ୍ୟା, ସହିଷ୍ଣୁତା ପରମ ନିର୍ବାଣ । ପରକୁ ଯେ ଆଘାତ ବା ହତ୍ୟା କରେ ସେ ଭିକ୍ଷୁ ହୋଇ ପାରେ ନା, ପରକୁ ଯେ (ଘୃଣା କରେ) ବା ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ କରେ ସେ ଶ୍ରମଣ ହୋଇପାରେ ନା ।

୧୮୫ । ଅନୂପବାଦୋ ଅନୁପଘାତୋ ପାତିମୋକ୍‌ଖେ ଚ ସଂବରୋ
ମତ୍ତଞ୍‌ଞୁତା ଚ ଭତ୍ତସ୍ମିଂ ପନ୍ତଂ ଚ ସୟନାସନଂ
ଅଧିଚିତ୍ତେ ଚ ଆୟୋଗୋ ଏତଂ ବୁଦ୍ଧାନଂ ସାସନ ।୭।

ଅନୂପବାଦଃ, ଅନୂପଘାତଃ, ପ୍ରାତିମୋକ୍ଷେ ଚ ସମ୍ବରଃ
ମାତ୍ରାଜ୍ଞତା ଚ ଭକ୍ତେ, ପ୍ରାନ୍ତଂ ଚ ଶୟନାସନମ୍
ଅଧିଚିତ୍ତମ୍ ଚ ଆୟୋଗଃ, ଏତତ୍ ବୁଦ୍ଧାନାଂ ଶାସନମ୍ ।୭।

ତାହାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା ବା ଆଘାତ ନ କରିବା, "ପ୍ରାତିମୋକ୍ଷ" ନିୟମ ଅନୁସାରେ ସଂଯତ ରହିବା, ପରିମିତାହାରୀ ହେବା, ନିର୍ଜନ ପ୍ରଦେଶରେ (ଲୋକାଳୟର ପ୍ରାନ୍ତ ଭାଗରେ) ଶୟନାସନ କରିବା, ସମାଧି ବିଷୟରେ ରତ ରହିବା—ଏହା ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଉପଦେଶ ।

ଯୋଗୀ ଯୁଞ୍ଜୀତ ସତତମାତ୍ମାନଂ ରହସିସ୍ଥିତଃ
ଏକାକୀ ଯତଚିତ୍ତାତ୍ମା ନିରାଶୀରପରିଗ୍ରହଂ ।

ଗୀତା, ୬।୧୦

ବିବିକ୍ତସେବୀ ଲଘ୍ୱାଶୀ ଯତବାକ୍‌କାୟମାନସଃ
ଧ୍ୟାନଯୋଗପରୋ ନିତ୍ୟଂ ବୈରାଗ୍ୟଂ ସମୁପାଶ୍ରିତଃ ॥

ଗୀତା ୧୮।୫୨

୧୮୬।୮୭ । ଜେତବନ ଅନଭିରତ ଭକ୍ଖୁ

ନ କହାପଣବସ୍ସେନ ତିତ୍ତି କାମେସୁ ବିଜ୍ଜତି
ଅପ୍ପସ୍ସାଦା ଦୁଖା କାମା ଇତି
ବିଞ୍ଞାୟ ପଣ୍ଡିତୋ ।୮।
ଅପି ଦିବ୍ବେସୁ କାମେସୁ ରତିଂ ସୋ ନାଧିଗଚ୍ଛତି
ତଣ୍ହକ୍ଖୟରତୋ ହୋତି ସମ୍ମାସଂ ବୁଦ୍ଧସାବକୋ ।୯।

ନ କାର୍ଷାପଣବର୍ଷେଣ ତୃପ୍ତିଃ କାମେଷୁ ବିଦ୍ୟତେ
'ଅଲ୍ପସ୍ୱାଦାଃ ଦୁଃଖାଃ କାମାଃ' ଇତି ବିଜ୍ଞାୟ ପଣ୍ଡିତଃ ।୮।
ଅପି ଦିବ୍ୟେଷୁ କାମେଷୁ ରତିଂ ସଃ ନାଧିଗଚ୍ଛତି
ତୃଷ୍ଣାକ୍ଷୟରତଃ ଭବତି ସମ୍ୟକ୍ ସଂବୁଦ୍ଧଶ୍ରାବକଃ ।୯।

"କାର୍ଷାପଣ" ନାମକ ସୁନାରେ ତିଆରି ହୋଇଥିବା ମୁଦ୍ରାମାନଙ୍କର ବୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଲୋକର ବାସନା ତୃପ୍ତି ହୁଏନା, ଇନ୍ଦ୍ରିୟବିଷୟ ସକଳ ଅଲ୍ପ ସ୍ୱାଦୁକର ଓ କ୍ଳେଶପ୍ରଦ, ଏହା ଜାଣି ଜ୍ଞାନୀ ବୁଦ୍ଧଶିଷ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗସ୍ଥ କାମ୍ୟବସ୍ତୁମାନଙ୍କରେ ଆନନ୍ଦଲାଭ କରେନା, ପ୍ରତ୍ୟୁତଃ ତୃଷ୍ଣାକ୍ଷୟରତ ହୁଏ ।

ମହାଭାରତ—ଯଚ୍ଚ କାମ ସୁଖଂ ଲୋକେ ଯଚ୍ଚ ଦିବ୍ୟଂ ମହତ୍ସୁଖମ୍
ତୃଷ୍ଣାକ୍ଷୟ, ସୁଖସ୍ୟୈତେ ନାର୍ହତଃ ଷୋଡ଼ଶୀଂ କଳାମ୍ ॥
(ବୈଦ୍ୟ)

୧୮୮ । ଜେତବନ ଅଗ୍‌ଗିଦତ୍ତ ପୁରୋହିତ

ବହୁଂ ବେ ସରଣଂ ଯନ୍ତି ପବ୍ବତାନି ବନାନି ଚ
ଆରାମରୁକ୍‌ଖଚେତ୍ୟାନି ମନୁସ୍‌ସା ଭୟତଜ୍ଜିତା ।୧୦।

ବହୁଂ ବୈ ଶରଣଂ ଯାନ୍ତି ପର୍ବତାନି ବନାନି ଚ
ଆରାମବୃକ୍ଷଚୈତ୍ୟାନି ମନୁଷ୍ୟାଃ ଭୟତର୍ଜିତା ।୧୦।

ଭୟଦ୍ୱାରା ତର୍ଜିତ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟମାନେ, ପର୍ବତ, ଅରଣ୍ୟ, ଉଦ୍ୟାନ-ବୃକ୍ଷ ଓ ସ୍ମୃତ୍ୟର୍ଥ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ମନ୍ଦିର ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ଶରଣ ନେଇଥାନ୍ତି ।

୧୮୯ । ନେତଂ ଖୋ ସରଣଂ ଖେମଂ ନେତଂ ସରଣ ମୁତ୍ତମଂ-
ନେତ ସରଣମାଗମ୍ମ ସବ୍ବଦୁକ୍‌ଖା ପମୁଚ୍ଚତି । ୧୧ ।

ନ ଏତତ୍ ଶରଣଂ କ୍ଷେମମ୍ ନ ଏତତ୍ ଶରଣମ୍ ଉତ୍ତମମ୍
ନ ଏତତ୍ ଶରଣମ୍ ଆଗମ୍ୟ ସର୍ବଦୁଃଖାତ୍ ପ୍ରମୁଚ୍ୟତେ । ୧୧ ।

ଏହା ଶ୍ରେୟସ୍କର ଓ ଉତ୍ତମ ଶରଣ ନୁହେଁ । ଏହି ଶରଣ ଲାଭକରି ମନୁଷ୍ୟ ସମସ୍ତ ଦୁଃଖରୁ ମୁକ୍ତଲାଭ କରେ ନାହିଁ ।

୧୯୦-୧୯୧ । ଯୋ ଚ ବୁଦ୍ଧଞ୍ଚ ଧମ୍ମଞ୍ଚ ସଂଘଞ୍ଚ ସରଣଂ ଗତୋ
ଚତ୍ତାରି ଅରିୟସଚ୍ଚାନି ସମ୍ମପ୍‌ପଞ୍‌ଞାୟ ପସ୍‌ସତି ।୧୯୦।
(୧) ଦୁକ୍‌ଖଂ (୨) ଦୁକ୍‌ଖସମୁପ୍‌ପାଦଂ,
(୩) ଦୁକ୍‌ଖସ୍‌ସ ଚ ଅତିକ୍‌କମଂ,

(୪) ଅରିୟଂ ଅଟ୍‌ଠ (ଚଟ୍‌ଠ) ଙ୍ଗିକଂ ମଗ୍‌ଗଂ
ଦୁକ୍‌ଖୂପସମଗାମିନଂ ।୧୯୧।
ଏତଂ ଖୋ ସରଣଂ ଖେମଂ ଏତଂ ସରଣମୁତ୍ତମଂ
ଏତଂ ସରଣମାଗମ୍ମ ସବ୍ବଦୁକ୍‌ଖା ପମୁଚ୍ଚତି ।୧୯୨ ।

ଯଃ ଚ ବୁଦ୍ଧଂ ଚ ଧର୍ମଂ ଚ ସଂଘ ଚଂ ଶରଣଂ ଗତଃ
ଚତ୍ୱାରି ଆର୍ଯ୍ୟସତ୍ୟାନି ସମ୍ୟକ୍ ପ୍ରଜ୍ଞୟା ପଶ୍ୟତି ।୧୨।

(୧) ଦୁଃଖମ୍ (୨) ଦୁଃଖସମୁତ୍ପାଦମ୍
(୩) ଦୁଃଖସ୍ୟ ଚ ଅତିକ୍ରମମ୍
(୪) ଆର୍ଯ୍ୟମ୍ ଆଷ୍ଟାଙ୍ଗିକଂ ମାର୍ଗଂ ଦୁଃଖୋପଶମଗାମିନମ୍ ।୧୩।
ଏତତ୍ ଖଲୁ ଶରଣଂ କ୍ଷେମମ୍ ଏତତ୍ ଶରଣମ୍ ଉତ୍ତମମ୍
ଏତତ୍ ଶରଣମ୍ ଆଗମ୍ୟ ସର୍ବଦୁଃଖାତ୍ ପ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ।୧୪।

ଯେ ବୁଦ୍ଧ-ଧର୍ମ ସଂଘଠାରେ ଶରଣ ପଶେ ଓ ଦୁଃଖ, ଦୁଃଖ ଉତ୍ପତ୍ତି, ଦୁଃଖର ଅନ୍ତ ଓ ଦୁଃଖପାରଗାମୀ ଆର୍ଯ୍ୟ ଆଷ୍ଟାଙ୍ଗିକ ମାର୍ଗ—ଏହି ଚାରୋଟି ଆର୍ଯ୍ୟସତ୍ୟକୁ ସମ୍ୟକ୍ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ବୁଝିପାରେ, ତାହାର ଏହି ଶରଣ ମଙ୍ଗଳକର ଓ ଉତ୍ତମ, ଏହି ଶରଣ ଲାଭ କରି ସେ ସର୍ବଦୁଃଖରୁ ମୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ଥେରଗାଥା ୧୨୫୮-୫୯ ।

୧୯୩ । ଜେତବନ ଆନନ୍ଦଥେରସ୍ସ ପଞ୍‌ହ

ଦୁଲ୍ଲଭୋ ପୁରିସାଜଞ୍‌ଞୋ ନ ସୋ ସବ୍‌ବତ୍ଥ ଜାୟତି ।
ଯତ୍ଥ ସୋ ଜାୟତି ଧୀରୋ ତଂ କୁଲଂ ସୁଖମେଧତି ।୧୫।

ଦୁର୍ଲଭଃ ପୁରୁଷାଜାନେୟଃ ନ ସଃ ସର୍ବତ୍ର ଜାୟତେ
ଯତ୍ର ସଃ ଜାୟତେ ଧୀରଃ, ତତ୍କୁଲଂ ସୁଖମ୍ ଏଧତେ ।୧୫।

(ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପରି) ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦୁର୍ଲଭ, ସେ ସର୍ବତ୍ର ଜନ୍ମଲାଭ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁ କୁଳରେ [illegible] ଧୀର (ପୁରୁଷ) ଜାତ ହୁଅନ୍ତି, ସେ (କୁଳ) ବଂଶ ସୁଖଲାଭ କରେ ।

୧୯୪ । ଜେତବନ ସଂବହୁଳ ଭିକ୍‌ଖୂ

ସୁଖୋ ବୁଦ୍ଧାନମୁପ୍ପାଦୋ ସୁଖା ସଦ୍ଧମଦେସନା
ସୁଖା ସଂଘସ୍ସ ସାମଗ୍‌ଗି (ଗ୍ଗୀ)
ସମଗ୍‌ଗାନଂ ତପୋ ସୁଖୋ ।୧୬।

ସୁଖଃ ବୁଦ୍ଧାନାମ୍ ଉତ୍ପାଦଃ, ସୁଖା ସଦ୍ଧର୍ମଦେଶନା
ସୁଖା ସଙ୍ଘସ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ, ସମଗ୍ରାଣାଂ ତପଃ ସୁଖମ୍ ।୧୬।

ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜନ୍ମ ସୁଖକର, ସତ୍ୟଧର୍ମରେ ଉପଦେଶ ସୁଖକର, ସଙ୍ଘର ଏକତା ସୁଖପ୍ରଦା, ସଂହତି-(ଏକତା)ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ତପସ୍ୟା ସୁଖକର ।

୧୯୫।୧୮୬ । ସ୍ବରକଂ ଚରମାନେ (ବୁଦ୍ଧଭ୍ରମଣକାଳେ)
କସ୍ସପବୁଦ୍ଧସ୍ସ ସୁବଣ୍ଣଚେତିୟ (ମାରବ୍ଧ)
ପୂଜାରହେ ପୂଜୟତୋ .ବୁଦ୍ଧେ ଯଦି ବା ସାବକେ
ପପଞ୍ଚସମତିକ୍କନ୍ତେ ତିଣ୍ଣସୋକ ପରିଦ୍ଦବେ ।୧୭।
ତେ ତାଦିସେ ପୂଜୟତୋ ନିବ୍ବୁତେ ଅକୁତୋଭୟେ
ନ ସକ୍କା ପୁଞ୍ଞଂ ସଂଖାତୁଂ ଇମେ'ତ୍ତମପି କେନଚି ।୧୮।

ପୂଜାର୍ହାନ୍ ପୂଜୟତଃ ବୁଦ୍ଧାନ୍ ଯଦି ବା ଶ୍ରାବକାନ୍
ପ୍ରପଞ୍ଚସମତିକ୍ରାନ୍ତାନ୍ ତୀର୍ଣ୍ଣଶୋକପରିଦ୍ରବାନ୍ । ୧୭ ।
ତାନ୍ ତାଦୃଶାନ୍ ପୂଜୟତଃ ନିର୍ବୃତାନ୍ ଅକୁତୋଭୟାନ୍
ନ ଶକ୍ୟାଃ ପୁଣ୍ୟାଃ ସଂଖ୍ୟାତୁମ୍ 'ଇମେ' 'ଏତାବନ୍ତଃ' ଇତି
କେନଚିତ୍ ।୧୮।

ଯେ ସାଂସାରିକ ବନ୍ଧନକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଛନ୍ତି, ଶୋକ-ପ୍ରବାହକୁ ଅଥବା ଶୋକ ମୋହକୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି, ଯେ ନିର୍ବାଣଲାଭ କରିଛନ୍ତି ଓ ଯାହାଙ୍କ ଭୟର କାରଣ ନାହିଁ, ଏହିପରି ପୂଜନୀୟ ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ଓ ତାହାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ପୁଣ୍ୟକୁ ସଂଖ୍ୟାତଃ ବା ପରିମାଣତଃ ଗଣନା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ବୁଦ୍ଧବର୍ଗ ସମାପ୍ତ
ଧମ୍ମପଦ, ୧ମ ଖଣ୍ଡ ସମାପ୍ତ

ପରିଶିଷ୍ଟ

ନିର୍ବାଣତତ୍ତ୍ୱ

ପ୍ରାଚୀନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରେ ନିର୍ବାଣ ଶବ୍ଦଟିର ଅର୍ଥ ନ ବୁଝିଲେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଉପଦେଶର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝି ହେବ ନାହିଁ । ଧମ୍ମପଦର କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ନିର୍ବାଣ ଢେର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ତାହାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସୂଚନା ଅଛି । ତହିଁର ସାର, ପଦ୍ୟାଙ୍କ ସହିତ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

ନିର୍ବାଣ ହେଉଛି ପରମ ଶ୍ରେୟ (୨୩) । ଉମୋକ୍ଷ— ସଂସାର ବନ୍ଧନରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତି,—ତାହାର କାରଣ ନାହିଁ ଓ ତାହା ଶୂନ୍ୟରୂପୀ (୯୨) । ତାହା କେହି କରି ନାହିଁ ଏବଂ ଯେ ତାହା ଜାଣନ୍ତି ସେ ମହାପୁରୁଷ (୯୭) । ତାହା ଜାଣିଲେ ଲୋକ ଆଉ ସଂସାରରେ ଜନ୍ମେ ନାହିଁ (୧୧୪) । ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟରେ ଭେଗ, ଭେଗରେ ରେଗ, ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜନ କଲେ ଲୋକ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଏ ଓ ପୁଣ୍ୟଫଳ ସରିଗଲେ ପୁଣି ସଂସାରରେ ଜନ୍ମ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଯେ ବନ୍ଧନରେ ଆସକ୍ତ ନୁହେଁ – ଅର୍ଥାତ୍ ନିଷ୍କାମଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ମୁକ୍ତ ଲଭ କରେ (୧୨୬) । ଯେ ନିର୍ବାଣ ପଥରେ, ତାହାର ଲୋଭ ନାହିଁ (୧୫୪) । ଯେ ମୁକ୍ତ ସେ ନିର୍ଭୀକ, ତାହାଙ୍କର ପୂଜାରେ ଲୋକ ପବସ ହୁଏ (୧୯୬) । ନିର୍ବାଣ ପରି ଅନ୍ୟ କିଛି ଶାନ୍ତି ଦିଏ ନାହିଁ (୨୦୨) । ତହୁଁ ନିର୍ବାଣରେହିଁ ସୁଖ, ଅନ୍ୟତ୍ର ନାହିଁ (୨୦୪) । ନିର୍ବାଣକୁ କେହି ମୃତ୍ୟୁ ପାଇବ ନାହିଁ (୨୧୮) । ବୁଦ୍ଧ ଯେଉଁ ଶାନ୍ତିର ବାଟ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ତାହାହିଁ ନିର୍ବାଣ (୨୮୫) ।

ଏହା ସୁଖ ହୁଏ, ଏହା ପାଇଲେ ଲୋକ ଶାନ୍ତ ହୁଏ । ଏହା ପାଇଲେ ବାସନା ଚୁଲିଯାଏ (୩୬୮) । ଧ୍ୟାନୀ ଓ ଜ୍ଞାନୀର ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ନିର୍ବାଣ (୩୭୨) । ନିର୍ବାଣର ବିଷୟକୁ ଯେ ହୃଦୟରେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ସେ ସୁଖ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ (୩୭୪) ।

ଯେ ଦୋଷକୁ ଭସ୍ମ କରନ୍ତି ଓ ଗୁଣରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି ସେ ନିର୍ବାଣ ଲାଭ କରନ୍ତି (୩୨) । ସଂସାରର ବିଷୟସମ୍ଭୋଗର ମାର୍ଗଠାରୁ ନିର୍ବାଣ ବା ମୁକ୍ତିର ମାର୍ଗ ଅଲଗା (୭୫) । ନିର୍ବାଣ ପାଇବା ଲୋକ ସଂସାରରେ ଖୁବ୍ କମ (୮୫) । ଯାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଜ୍ଞାନରେ ନିର୍ମଳ, ଦେବାନେବାରେ ଯାହାଙ୍କ ମନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ନାହିଁ ସେମାନେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଓ ପବିତ୍ର । ଏହିଁ ସେମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବାଣ ଲାଭ କରନ୍ତି (୮୯) । ସଂସାରରେ ଭଙ୍ଗା କଂସା ପରି ଅକାମୀ (ଅବିଚଳିତ) ହେଲେ ଏବଂ କୌଣସିଥିରେ ତୁମର ମନ ନ ଜଡ଼ିଲେ ଯାଇ ତୁମେ ନିର୍ବାଣ ପାଇବ (୧୩୪) । ସଂସାରରେ ତ୍ୟାଗରେହିଁ ନିର୍ବାଣ ମିଳେ (୧୮୪) । ନିର୍ବାଣକାମୀ ଲୋକର ସଂସାରରେ ଆସକ୍ତି ନ ଥାଏ (୨୨୭) । ଦେହରୂପକ ନୌକାରୁ ପାଣିରୂପକ ମଳ-ବୋଝକୁ ଦୂର କର । ହାଲୁକା ହେଲେ ତୋ ନୌକା ଠିକଣା ଜାଗାରେ ପହଞ୍ଚିବ (୩୬୯) ।

ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଧର୍ମର ମର୍ମ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକେ ନ ବୁଝି ତତ୍ପ୍ରତି ଆକ୍ଷେପ କରିଥାନ୍ତି । ଏହିପରି ଧର୍ମଜଗତରେ ବରାବର ଆକ୍ଷେପ-ଅଧିକ୍ଷେପ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପର ପ୍ରତି କରନ୍ତି । ଶଙ୍କର ଯେପରି ବୌଦ୍ଧ ମତର ଦୋଷ ବର୍ଣ୍ଣାଇ ଅଛନ୍ତି, ବ୍ୟାସ ସେହିପରି ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବୌଦ୍ଧ ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରି ତାଙ୍କୁ ମାୟାବାଦୀ ବୋଲି ଆକ୍ଷେପ

କରିଛନ୍ତି । * ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ମତରେ ନିର୍ବାଣ ଅର୍ଥ ପ୍ରକୃତରେ ଶୂନ୍ୟ (କିଛି ନୁହେଁ) ନୁହେଁ, ଯାହା ଶଙ୍କର ଦର୍ଶାଇ ଅଛନ୍ତି । ଶଙ୍କରଙ୍କ ମତରେ ନିର୍ବାଣ = ଶୂନ୍ୟ = ସତ୍ତ୍ୱହୀନ - କିଛି ନୁହେଁ ; କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ମତରେ ରାଗ, ଦ୍ୱେଷ ଓ ମୋହର ବିନାଶରେ ଏବଂ କରୁଣା, ମୈତ୍ରୀ ଓ ଜ୍ଞାନର ବିକାଶରେ ନିର୍ବାଣର ଅନୁଭବ ହୁଏ ।

ମିଳିନ୍ଦ-ପଞ୍ହ (ମିଳିନ୍ଦ-ପ୍ରଶ୍ନ) ନାମକ ପାଲିଗ୍ରନ୍ଥରେ ନିର୍ବାଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିସ୍ତୃତଭାବରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଅଛି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଭାରତବର୍ଷର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳର ଗ୍ରୀକ୍ ରାଜା ମିନାଣ୍ଡର୍ (ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୧ମ ଶତାବ୍ଦୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ) ବୌଦ୍ଧ ହୀନଯାନ ସଂପ୍ରଦାୟର ଭିକ୍ଷୁ ନାଗସେନଙ୍କ ସହିତ 'ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ' ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥୋପକଥନ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ମୌଳିକ ଅଂଶ ଖ୍ରୀ· ଅ. ୧ମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରଚିତ । ତ୍ରିପିଟକର ତଳକୁ ଏହାର ସ୍ଥାନ ଅର୍ଥାତ୍ ତ୍ରିପିଟକକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରାମାଣିକ ଶାସ୍ତ୍ର ସମଗ୍ର ପାଲି ସାହିତ୍ୟରେ ବିରଳ ।

---

* ପ୍ରକୃତରେ ଶଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମାୟାବାଦୀ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ବ୍ରହ୍ମର ସତ୍ତା ସ୍ୱୀକାର ନ କରାଯାଇ ପଦାର୍ଥର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ, ସେହି ସ୍ଥଳରେ ମାୟା । ସେ ଯାହା କହିଛନ୍ତି ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ସତ୍ୟ । ବ୍ରହ୍ମର ସତ୍ତା ନ ଥାଇ କୌଣସି ପଦାର୍ଥର ସତ୍ତା ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଧର୍ମଜଗତରେ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଆକ୍ଷେପ କରିବାର ଦେଖାଯାଏ, କିନ୍ତୁ ଅନୁରାଗୀ ହୃଦୟରେ ବିଚାର କଲେ ବିରୋଧ ବା ଦୋଷ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ମିଳିନ୍ଦ-ପଞ୍‌ହର ୪ର୍ଥ ଖଣ୍ଡର ୭ମ ବର୍ଗରେ ନିର୍ବାଣତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଅଛି । ସେଠାରେ କୁହାଯାଇଅଛି ଯେ ବିଶ୍ୱରେ ଦୁଇଟି ମାତ୍ର ବସ୍ତୁ ଅଛି ଯାହା କର୍ମହେତୁ ବା କାରଣହେତୁ ଜନ୍ମି ନାହିଁ । ତାହା ହେଉଛି ଆକାଶ ଓ ନିର୍ବାଣ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ନିର୍ବାଣକୁ ଅନୁଭବ ବା ଲାଭ କରିବାର ମାର୍ଗ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ନିର୍ବାଣର ଉତ୍ପତ୍ତି ବିଷୟରେ ସେ ନୀରବ । ନିର୍ବାଣ ଜନ୍ମେନା, ଜନ୍ମିବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ, ନ ଜନ୍ମିବାର ମଧ୍ୟ ବିଷୟ ନୁହେଁ, ତାହା ଅତୀତ ନୁହେଁ, ଭବିଷ୍ୟତ ନୁହେଁ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନର ମଧ୍ୟ ସମ୍ମୁଖରେ ଜାତ ନୁହେଁ, ଅତଏବ ତାହା ଚିରନ୍ତନ । ନିର୍ବାଣ ଚକ୍ଷୁ ପ୍ରଭୃତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ବୋଧର ଅତୀତ । ତାହା ବୋଲି ନିର୍ବାଣ କେବଳ ଯେ ନାସ୍ତି-ଧର୍ମିକ ଏହା ନୁହେଁ, ଏହା ଅସ୍ତି-ଧର୍ମିକ । ମନ ବା ଚିତ୍ତ ବିଶୁଦ୍ଧ ହେଲେ, ସଂଯତ ହେଲେ, ସରଳ ହେଲେ, ସଂସାର ବିଷୟରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ, ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହେଲେ, ଭଲ ସାଧକ ଏହାକୁ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ବାୟୁର ବର୍ଣ୍ଣ, ରୂପ, ସୂକ୍ଷ୍ମତା, ସ୍ଥୂଳତା, ହ୍ରସ୍ୱତା, ଦୀର୍ଘତା, ହସ୍ତରେ ଧରି ପାରିବା ପ୍ରଭୃତି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବାୟୁର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପରି ନିର୍ବାଣର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ।

ମିଳିନ୍ଦ-ପଞ୍‌ହର ୪ର୍ଥ ଖଣ୍ଡର ଶେଷଭାଗରେ ନିର୍ବାଣର ଗୁଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଅଛି । ନିର୍ବାଣ ହେଉଛି ଏକାନ୍ତ ସୁଖ ଅର୍ଥାତ୍ କେବଳ ସୁଖହିଁ ନିର୍ବାଣ । ଏହାର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଏହାର ଗୁଣକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଯାଇ ପାରେ ।

ପଦ୍ମର ଗୋଟିଏ ଗୁଣ, ଜଳର ଦୁଇଟି, ଔଷଧର ତିନୋଟି, ସମୁଦ୍ରର ଚାରୋଟି, ଭୋଜନର ପାଞ୍ଚୋଟି, ଆକାଶର ଦଶୋଟି,

ଚିନ୍ତାମଣିର ଛଗୋଟି, ରକ୍ତ-ଚନ୍ଦନର ଛଗୋଟି, ଘୃତର ଛଗୋଟି, ଗିରିଶିଖରର ପାଞ୍ଚୋଟି ଗୁଣ ଥିବା ପରି ନିର୍ବାଣର ଗୁଣମାନ ଅଛି ।

ପଦ୍ମ ଯେପରି ଜଳରେ ଲିପ୍ତ ନୁହେ, ନିର୍ବାଣ ସେହିପରି କୌଣସି ଦୋଷରେ ଲିପ୍ତ ନୁହେ । ଜଳ ପରି ନିର୍ବାଣ ଶୀତଳ ଓ ତାପକୁ ଦୂର କରେ । ଜଳ ଯେପରି କ୍ଲାନ୍ତ, ଉତ୍ତାପ-ପୀଡ଼ିତ ଓ ତୃଷିତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ତୃଷା ନିବାରଣ କରେ, ନିର୍ବାଣ ସେହିପରି ତୃଷ୍ଣା ନାଶ କରେ । ଔଷଧ ପରି ନିର୍ବାଣ କାମନା-ବିଷକୁ ନାଶ କରେ, ଦୁଃଖ-ରୂପ ରୋଗକୁ ଦୂର କରେ ଓ ଔଷଧ ପରି ଏହା ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରେ । ସମୁଦ୍ର ପରି ନିର୍ବାଣ ଶବରୂପ କ୍ଲେଶକୁ ଫିଙ୍ଗିଦିଏ । ସମୁଦ୍ର ପରି ଏହା ଅସୀମ । ସମୁଦ୍ର ଯେପରି ନଦୀମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ନାହିଁ, ନିର୍ବାଣ ସେହିପରି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ପ୍ରବେଶ କଲେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ନାହିଁ । ସମୁଦ୍ର ଯେପରି ମହାପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଆବାସ, ନିର୍ବାଣ ସେହିପରି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଆବାସ । ସମୁଦ୍ର ତରଙ୍ଗରେ ଶୋଭା ପାଇଲା ପରି ନିର୍ବାଣ ବିଦ୍ୟାଦିରେ ଶୋଭାପାଏ । ଭୋଜନ ପରି ନିର୍ବାଣ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆୟୁପ୍ରଦ, ଶକ୍ତିପ୍ରଦ; ଭୋଜନ କାନ୍ତିଦାନ କଲା ପରି ନିର୍ବାଣ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପୁଷ୍ଟ କରେ । ଭୋଜନ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ପୀଡ଼ାକୁ ଶାନ୍ତ କଲାପରି ନିର୍ବାଣ ଦୋଷକୁ ଶାନ୍ତ କରେ । ଭୋଜନ କ୍ଷୁଧା ଓ ଦୁର୍ବଳତାକୁ ଦୂର କଲା ପରି ନିର୍ବାଣ ଦୁଃଖ ଓ ଦୁର୍ବଳତାକୁ ଦୂର କରେ । ଆକାଶ ପରି ନିର୍ବାଣର ଜନ୍ମ, ଜରା, ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ । ତାହା ନିତ୍ୟ ଓ ଦୁର୍ଜୟ । ଏହାକୁ କେହି ହରଣ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ଏହା କାହାକୁ ଆଶ୍ରୟ କରେ ନାହିଁ । ଏହା ମୁକ୍ତ, ଅନନ୍ତ ଓ ପକ୍ଷୀତୁଲ୍ୟ, ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ଗୋଚର । ଚିନ୍ତାମଣି ପରି ଏହା ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ, ସବୁ କାମନା ପୂରଣ କରି ଏହା ଆନନ୍ଦ ଦିଏ । ରକ୍ତ-ଚନ୍ଦନ ପରି ଏହା ସୌରଭମୟ ଓ ପ୍ରଶଂସିତ । ଘୃତ ପରି ସୁନ୍ଦର ।

ଘୃତ ସୁଗନ୍ଧରେ ଯେପରି, ନିର୍ବାଣ ସଦାଚାରରେ ସେପରି ମନୋହର । ଘୃତ ପରି ନିର୍ବାଣ ରସମୟ । ଗିରିଶିଖର ପରି ନିର୍ବାଣ ଅତି ଉନ୍ନତ, ଅଚଳ, ସହଜରେ ଗମ୍ୟ ନୁହେଁ । ଗିରି-ଶିଖରରେ ଉଦ୍ଭିଦ ନ ଜନ୍ମିଲା ପରି ନିର୍ବାଣରେ କୌଣସି କ୍ଳେଶ ଜନ୍ମେ ନାହିଁ । ଗିରି-ଶିଖର ପରି ନିର୍ବାଣ ନିର୍ବିକାର ।

ତ୍ରିପିଟକରେ ନିର୍ବାଣର ଅନେକ ନାମ ଅଛି । ଏହା ତୃଷ୍ଣା-ହୀନ, ଅକ୍ଷର, ସ୍ଥିର, ଅମୃତ, ବିତୃଷ୍ଣ, ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ନିତ୍ୟ, ନିଷ୍କାମ, ସର୍ବ ବନ୍ଧନ-ନାଶକ, ସତ୍ୟ, ସୁଖମୟ, ବିରାଗ, ଶାନ୍ତ, ଶାଶ୍ୱତ, ସ୍ୱସ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ।

*ନିର୍ବାଣର ଅର୍ଥ ରାଗ-ଅଗ୍ନିର ବିଲୟ । ଧମ୍ମପଦର ୩୭୪ତମ ପଦ୍ୟରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ମନୁଷ୍ୟ, ଜୀବନରେ ନିର୍ବାଣ ଅନୁଭବ କରି ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ପ୍ରମୋଦ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତି । ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାର ୨।୭୨, ୫।୨୪।୨୬ରେ (ଚାରିଗୋଟି ଶ୍ଳୋକରେ) 'ବ୍ରହ୍ମନିର୍ବାଣ' ଶବ୍ଦର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି; ୬।୧୫ରେ 'ନିର୍ବାଣ ପରମା ଶାନ୍ତି'ର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଏବଂ ୬।୨୭-୨୮ରେ ଯୋଗୀ 'ଉତ୍ତମ ସୁଖ' ଓ 'ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖ' ଅନୁଭବ କରିବାର କଥିତ ହୋଇଅଛି । ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାର ୨।୭୨ରେ କୁହାଯାଇଅଛି—"ହେ ପାର୍ଥ ! ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠା ଏହିରୂପ, ଏହା ପ୍ରାପ୍ତ

---

*ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ: – ପାଣିନିଙ୍କ ୮।୨।୫୦ ସୂତ୍ର (ନିର୍ବାଣୋଽବାତେ) । ମହାଭାରତ, ଗୀତା ପ୍ରଭୃତି ସଂସ୍କୃତ-ସାହିତ୍ୟରେ ନିର୍ବାଣଶବ୍ଦ, ବିଶେଷଣ ଓ ବିଶେଷ୍ୟଭାବରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ତୁଳନୀୟ :—

ପୃ ୨୦୮, Sanskrit—Woterbuch, St. Petersburg, Vol. IV(I865)

ପୃ ୫୫୯, Apte—Practical Sans.—Eng. Dict. 1924.

ହେଲେ (ବିଶୁଦ୍ଧ-ଚିତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି) ସଂସାରମୋହପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁକାଳରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ରହି ବ୍ରହ୍ମରେ ନିର୍ବାଣ ଲାଭ କରନ୍ତି ।"

ନିର୍ବାଣକୁ ଧମ୍ମପଦର ୯୨ ତମ ପଦ୍ୟରେ ଶୂନ୍ୟତା-ସ୍ୱରୂପ ବା ଶୂନ୍ୟ-ରୂପରେ ଅଭିହିତ କରାଯାଇଥିବାରୁ କେତେକ ଭାବିପାରନ୍ତି ଯେ ନିର୍ବାଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ନାସ୍ତି-ମୂଳକ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ନୁହେଁ । ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତର ୧୧।୯।୧୮ରେ କୈବଲ୍ୟ ନାମକ ଆନନ୍ଦମୟ ଅବସ୍ଥାର ଓ ୧୨।୪।୨୧ରେ 'ଶୂନ୍ୟବତ୍' ଅର୍ଥାତ୍ ଶୂନ୍ୟ-ସଦୃଶ ଅବସ୍ଥା ବିଶେଷର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଶୂନ୍ୟ ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି । ଯଥା:—

ଜ୍ୟୋତି ସ୍ୱରୂପ ନିରଞ୍ଜନ । ଆଦି ଅନାଦି ଠୂଳି ଶୂନ୍ୟ ।
୧୦।୪୦।୨୨।

କେବଳ ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପ ଶୂନ୍ୟ । ମୁନିଙ୍କ ଚିତ୍ତେ ଜ୍ଞାନ-ଗମ୍ୟ ।
୧୦।୪।୧୩।

ହେ ନାଥ ଆଦି ନିରଞ୍ଜନ । ଜ୍ୟୋତିଃପ୍ରକାଶ ମହାଶୂନ୍ୟ ।
୧୦।୧୮।୧୪।

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ନିର୍ବାଣକୁ ଅସ୍ତି-ଧର୍ମିକ ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନାସ୍ତି-ଧର୍ମିକ ଏହି ଦୁଇ ବିରୋଧାତ୍ମକ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କର ଲେଖକମାନେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସଂଶୟାକୁଳ କରି ପକାଇ ଅଛନ୍ତି * । ପ୍ରକୃତରେ ହିନ୍ଦୁ-ଧର୍ମ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟ-ଧର୍ମ ଓ ମୁସଲମାନ-ଧର୍ମର ବ୍ରହ୍ମପ୍ରାପ୍ତି ବା ଈଶ୍ୱରପ୍ରାପ୍ତି ଓ

---

* ଦେଖ—ନିର୍ବାଣ, ପୃ ୧୯୮ ପୃ, ପାଲି ଟେକ୍ସ୍ଟ ସୋସାଇଟି ଡିକ୍‌ସନାରୀ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ନିର୍ବାଣ-ପ୍ରାପ୍ତି ଏ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳ ଏକ ★ ।

ଗୋଲାପ ଫୁଲକୁ ଯେ କୌଣସି ନାମ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ଆମ୍ଭେ ସେହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୌରଭ ପାଉ, ସେହିପରି ସାଧକ ଉପନିଷଦର ବ୍ରହ୍ମ-ପ୍ରାପ୍ତିରେ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମର ଈଶ୍ୱର-ପ୍ରାପ୍ତିରେ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ନିର୍ବାଣ ବା ମୋକ୍ଷରେ ଚିର ଶାନ୍ତି ଓ ପରମ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରନ୍ତି ।

ଗୀତାର ୫ମ ଅଧ୍ୟାୟର ୨୫ତମ ଶ୍ଲୋକରୁ ଓ ଦ୍ୱାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟର ୩ୟ ଓ ୪ର୍ଥ ଶ୍ଲୋକରୁ ଜଣାଯାଏ, ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଉପଦେଶ ଅନୁସରଣ କଲେ (ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଉପଦେଶର ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର ଧମ୍ମପଦର ୧୮୩ ତମ ଓ ୧୮୪ ତମ ପଦ୍ୟରେ ମିଳେ) ମନୁଷ୍ୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଲାଭ କରେ ।

—o—

★ ଜର୍ମାନ ପଣ୍ଡିତ ହେଲର (Heiler) କହିଅଛନ୍ତି "Nirvana is, although it might sound a paradox, in spite of all conceptual negativity, nothing but 'eternal salvation' after which the heart of the religious yearns on the whole earth. ibid.

ଟିପ୍ପଣୀ

ଧମ୍ମପଦ = ଧମ୍ମପଦ୍ଦ = ଧର୍ମବାକ୍ୟ

ବୌଦ୍ଧଗ୍ରନ୍ଥରେ ଧମ୍ମ ଶବ୍ଦର ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ, ଯଥା—ପ୍ରକୃତି (nature), ଗୁଣ (quality), ପଦାର୍ଥ ବା ରୂପ, ମତବାଦ, ପ୍ରାକୃତିକ ନିୟମ, ଧର୍ମମତ । ପଦର ଅର୍ଥ ସୋପାନ, ବାକ୍ୟ, ପଥ, ସ୍ଥାନ । ଧମ୍ମପଦ ଶବ୍ଦ ଧମ୍ମପଦ ଗ୍ରନ୍ଥର ୪୪ ପଦ୍ୟ, ୪୫ ପଦ୍ୟ, ୧୦୨ ପଦ୍ୟରେ ଧର୍ମବାକ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ଧମ୍ମପଦର ୧ମ ଓ ୨ୟ ପଦ୍ୟ (verse) ରେ ଗୁଣ ଅର୍ଥରେ ବା ପଦାର୍ଥ ଅର୍ଥରେ ଓ ୨୭୯ ପଦ୍ୟରେ ପଦାର୍ଥ (thing or form) ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାର ବୋଧହୁଏ ।

ସମ୍ମା ସଂବୁଦ୍ଧ = ସମ୍ୟକ୍ ସଂବୁଦ୍ଧ ।

There are two sorts of Buddhas viz. ପଚ୍ଚେକବୁଦ୍ଧs or Buddhas who attain to complete enlightenment, but do not preach the way of deliverance to the world and ସମ୍ମାସଂବୁଦ୍ଧs, who are omniscient and endowed with 10 powers (seebala = ବଳ) and whose mission is to proclaim the saving truth to all beings. [cp. Miln 106] P. T. S. D., P. 112.

ସୂତ୍ରପିଟକର ୫ମ ଭାଗ ହେଉଛି ଖୁଦ୍ଦକ-ନିକାୟ । ଖୁଦ୍ଦକ-ନିକାୟରେ ୧୫ଟି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏହି ୧୫ଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ୨ୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ନାମ ଧମ୍ମପଦ । ସନ୍ନ୍ୟାସଦୀକ୍ଷା (monkhood) ଗ୍ରହଣ କରିବା ସମୟରେ ଏହା ପାଠ୍ୟ ।

ଯମକ ବଗ୍‌ଗ ବା ଯମକ ବର୍ଗ

ଏହି ବର୍ଗ ବା ସର୍ଗରେ ପରସ୍ପର ସଦୃଶ ଦୁଇ ଦୁଇଟି ପଦ୍ୟର ଏକତ୍ର ସମାବେଶ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ଯମକ-ବର୍ଗ । ଯମକ ମାନଙ୍କର ବର୍ଗ =ଯମକବର୍ଗ (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍‌ପୁରୁଷ ସମାସ), ଓଡ଼ିଆରେ ଯମକ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଯାଁଆଳା ।

୧ । (୧ମ ପଦ୍ୟ) :—ମନେ ପୁବ୍‌ବଙ୍ଗମା ଧମ୍ମା, ମନୋସେଟ୍‌ଠା, ମନୋମୟା । ଏହାର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ ହେଉଛି, "ମନ ସମସ୍ତ ଧର୍ମର ପୂର୍ବଂଗମ ବା ଅଗ୍ରଯାୟୀ, ମନ ସମସ୍ତ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସମସ୍ତ ଧର୍ମ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ।" ଆଉ ଟିକିଏ ସରଳ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରି ଏହିପରି ଅର୍ଥ କରାଯାଇପାରେ, "ଯେତେ ଧର୍ମ, ସେ ସବୁ ମନର ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଗାମୀ । ସବୁ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ମନ ହେଉଛି ପ୍ରଧାନ ବା ନିୟନ୍ତା । ମନକୁ ଛାଡ଼ି କୌଣସି ଧର୍ମ ରହିପାରେ ନାହିଁ ।"

୧ମ ପଦ୍ୟର ୧ମ ପାଦର ଶେଷ ଦୁଇଟି ପାଦ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେଲେ ଧର୍ମ ଶବ୍ଦର କର୍ମ ବା ସୁଖଦୁଃଖ ଅର୍ଥ କରିବା ସମୀଚୀନ ହେବ (କୃଷ୍ଣଧର୍ମ, ୮୭ ଧମ୍ମପଦ) । ପଦାର୍ଥ ବା ଜିନିଷ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କଲେ ମଧ୍ୟ ଚଳନୀୟ, କାରଣ ସୁଖକୁ ଓ ଦୁଃଖକୁ ପଦାର୍ଥ (thing) ବୁଝାଯାଇପାରେ । ଧମ୍ମ = idea, phenomenon, mentalised object (cp, P. 171 P. T. S. Dict.)

ମନୋ ପୁବ୍‌ବଙ୍ଗମ = directed by mind, dominated by thought (P. T. S. Dict.)

ପୁବ୍ବ = (ପାଲିରେ) ପୁବ୍‌ବ ।

ମନୋ-ମୟ = made of mind, consisting of mind, formed by the magic power of the mind, magically formed (P.T.S.D)

ଅଧ୍ୟାପକ ଭଗବତ, ଧର୍ମ ଶବ୍ଦକୁ ସ୍ୱଭାବ ବା ସଂସ୍କାର ଅର୍ଥରେ (tendencies of character) ଓ ମନକୁ ଚେତନା ଅର୍ଥରେ (consciousness) ଅନୁବାଦ କରି ଟୀକାରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଅଛନ୍ତି ଯେ, sensations, perceptions ଏବଂ pre-dispositions, ଏସବୁ ଧର୍ମ ଅର୍ଥର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ପଞ୍ଚସ୍କନ୍ଧ ମଧ୍ୟରୁ ବେଦନା, ସଞ୍ଜ୍ଞା ଓ ସଂସ୍କାର ଏ ସ୍କନ୍ଧତ୍ରୟକୁ ସମୂହଭାବରେ 'ଧମ୍ମା' (ବହୁବଚନ) ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଅଛି । ପାଲିଭାଷାରେ ଧମ୍ମପଦର ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ଏହି ଅର୍ଥରେ ଏଠାରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି ।

cp. pages 118-120 of "A Dictionary of the Pali language" by R. C. Childers. London, 1909—Dhammo, and Dhammam……Three of the 5 Khandas, viz. ବେଦନା, ସଞ୍ଞା and ସଂଖାର are collectively termed ଧମ୍ମା (plur.), "mental faculties." and in the 1st. verse of the ଧମ୍ମପଦ the commentator takes the word ଧମ୍ମା to mean those 3 faculties. But this interpretation appears forced and unnatural and I look upon Dr. Maxmuller's translation, "all that we are, is the result of what we have thought." as the best possible rendering of the spirit of the phrase ମନୋପୁବ୍ବଙ୍ଗମା ଧମ୍ମା (ମନୋପୁବ୍ବଙ୍ଗମା = having mind for its predecessor, resulting from the mind or thoughts). The meaning

evidently is that a man's mental or physical conditions or circumstances are dependent on the state of his thoughts, or heart, or intentions......the illustrative stories of ଚକ୍ଖୁପାଳ and ମଟ୍ଠ-କୁଣ୍ଡଳିନ in the commentary confirm this view.

P. 238 idid—ମନୋ and ମନଂ = the mind, the intellect, the thoughts, the heart.

ମନୋମୟ (adj.) springing from the mind, caused by the mind.

ମନୋସେଟ୍ଠା (adj) Having mind or ବିଜ୍ଞାନ for its chief, governed by the mind, founded on the mind.

ମନର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭାଗବତରେ ଉକ୍ତ ଅଛି—
ମନଟି ହୁଏ କର୍ମମୟ । ନାନା ପ୍ରକାରେ ସୃଜେ ଦେହ ॥
ପ୍ରାଣୀ ଜୀବନ ଅନ୍ତକାଳେ । ମନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପଞ୍ଚ ମେଳେ ॥
ପ୍ରାଣ ସଙ୍ଗତେ ଯାନ୍ତି ବେଗେ । କର୍ମାନୁସାରେ ଜନ୍ମଲଭେ ॥
ଭାଗବତ ୧୧।୨୨।୩୭

ମୁଖବନ୍ଧର ୫୦ ପୃଷ୍ଠାରେ ୧ମ ପଦ୍ୟର ଯେଉଁ ଅନୁବାଦ ହୋଇଅଛି ତାହା ୩ୟ ପାଦଠାରୁ ସଂଶୋଧନୀୟ, ଯଥା—
"ତାକୁ ଗୋଡ଼ାଏ ବିପଦ ।
ଚକ ଯଥା ଭାରବାହୀ ପଦ । ଦୂଷିତ ଚିତ୍ତ ଅଟେ ଦୁଃଖଦ ॥"

୨ୟ । (୨ୟ ପଦ୍ୟ)—ଅପାୟ (ଅପ—ଅୟ (ଯିବା ଅର୍ଥରେ) + ଅ) = ବିୟୋଗ, ଅପଗମ; ନ ଅପାୟ = ଅନପାୟ; ଅନପାୟ + (ଅସ୍ତ୍ୟର୍ଥେ) ଇନ୍ = ଅନପାୟିନ୍; ସ୍ତ୍ରୀ, ଈ = ଅନପାୟିନୀ । ଏହି ପଦ୍ୟର

ସଂସ୍କୃତ ପ୍ରତିରୂପ Sylvian Levi ସମ୍ପାଦିତ ମହାକର୍ମ ବିଭଙ୍ଗରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ (Vaidya) ।

ଅକ୍କୋଚ୍ଛି, ଅବଧି, ଅଜିନି, ଅହାସି=ଲୁଙ୍, ଅନ୍ୟ ପୁଃ, ୧ବଚନ । ଉପନୟ୍ହନ୍ତି=(ଦୃଢ଼ଭାବରେ) ଧାରଣ କରନ୍ତି, literally ପରିଧାନ କରନ୍ତି । cp. ଉପାନହ (ଉପ—ନହ୍+କ୍ୱିପ୍)=ଜୋତା ।

୩, ୪, ୫, ୬ ପଦ୍ୟ ମହାବଗ୍ଗରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ । ୧୦।୨।୬୦-୨୦୩

୪ । ମାରିଲା, ଜିଣିଲା, ନେଲା, ଗାଳିଦେଲା,
ଯେବେ ଏହିଭାବ-ଜାତ ।
ସତତ ରୁମ୍ଭର ଚଳେ ଅନ୍ତରତ, ଶତ୍ରୁତା ହୋଇବ ଶାନ୍ତ ।
(ତେଣୁ କର ଏହି ଚିନ୍ତା । ଅଭ୍ୟାସିବ ସହନଶୀଳତା ।
ତେବେ ହୋଇବ ଜାତଜତା ॥)

୫ । ଇହଲୋକେ ବୈର ବୈରଭାବ ଦ୍ୱାରା
କଦାପି ନୁହଇ ଶାନ୍ତ ।
ମିତ୍ରଭାବ ବିନା ବଇର-ଭାବକୁ ସମୂଳେ କରେ ନିପାତ ହେ ॥
ଏହା ଧର୍ମ ସନାତନ । ଶତ୍ରୁତାରେ ବଢ଼େ ଶତ୍ରୁପଣ ।
ତହିଁ ଦୁଃଖ ମିଳେ ଅକଳନ ॥

"It was a universal law that violence could never be quenched by superior violence but only by non-violence or non-resistance." Mahatma Gandhi's speech at Patna, D. 11-3 47 (cp A.B. Patrika, 13-3-47)

"Meet evil with good, and conquer enmity with generosity." Quran, XXIII 96.

"Return good for evil. Then shall he who is thine enemy become a friend and a protector." Quran, XLI 34.

ଯମାମସେ cp. ଯମାମସି (ବୈଦିକ ପ୍ରୟୋଗ) । 'ଇଦନ୍ତୋ ମସିଃ ୭।୧।୪୬ ପାଣିନି ।

ମେଧଗ < vedic √ ମିଥ to scold (Vaidya) ।

ମେଧଗ (କ) (Sk. ମେଥନ, abusive speech; **Vedic** ମେଥତି from ମିଥ to scold) = ବିବାଦ, ବିଗ୍ରହ (P. 165 P.T.S. Dict.)

"ଅଳପ ଦନକୁ ଆସି ସଂସାରକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକେ ଯିବା ଚଳି ।
ନ ବୁଝି ଏକଥା ଅଜ୍ଞାନ ଜନତା ବ୍ୟର୍ଥେ କରୁଥାଇ କଳି ହେ ।।
ଜ୍ଞାନବନ୍ତ ଯେଉଁ ନର । ବୁଝେ ଏ କଥା ହୃଦ-ପଦ୍ମର ।
କଳି ଶାନ୍ତ ହୁଏ ତାହାଙ୍କର ।।'
"ଏ ଭବସାଗରେ ସର୍ବପ୍ରାଣୀ କାଳ-ବାତ୍ୟା ବହେ ଅବିରତ ।
ଏହା ଜାଣି ଲୋକେ କେଉଁ ଲାଭ ଆଶେ କଳହେ ହୁଅନ୍ତି ରତ ।।"
ରାଧାନାଥ - ପାର୍ବତୀକାବ୍ୟ ।

୭ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ସଂଯମ ନ କରି ଯେ ନର ଶୋଭା ଖୋଜି ବୁଲୁଥାଇ
ଅମିତ-ଭୋଜନ, ଅଳସ ଯେ ଜନ, ଧରମେ ଯା ଚେଷ୍ଟା ନାହିଁ ।
ମାର କରେ ତା' ନିପାତ । ଦୁର୍ବଳ ବୃକ୍ଷକୁ ଯେସନେ ବାତ ।
ଅନାୟାସେ କରେ ଭୂମିସାତ ।।

ସୁଭଭାବନା—thinking that sensual pleasures alone constitute everything.

୮ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ କରଇ ଯେ ନର ଶୋଭା ଖୋଜି ନ ବୁଲଇ
ମିତାହାର କରି, ମନେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଭରି, ଉଦ୍ୟମକୁ ଆରମ୍ଭଇ ।
ମାର ନକରେ ନିପାତ । ଶୈଳ ପର୍ବତକୁ ଯେସନେ ବାତ ।
କଦାପି ନ କରେ ଭୂମିସାତ ।।

ଅସୁଭାନୁପସ୍ସିନ୍ = realisiug the corruptness of the body. (P.T.S.D)

ଅସୁଭ ଭାବନା = contemplation of the 10 types of physical impurity. ଦ୍ର. ୩୫୦ ପଦ୍ୟ ।

୯ । କାସାଵ, କାସାବ (adj.) (Sk. କାଷାୟ) = brown, yellow (P.T.S.D., P. 49)

ଅନିକ୍କସାବ = not free from impurity (P. 188, P.T.S.D,)

ପରିଦହେସ୍ସତି = ପରିଧାସ୍ୟତି [ଦହତି (pali) = ଦଧାତି (skt.)] = will assume, will claim. (P.T.S.D., P. 152)

କାମ ରାଗ ଆଦି ଚିତ୍ତରୁ ଯାହାର ଛଡୁଅନ୍ତୁ କଷାୟିତ
କଷାବାସ ପିନ୍ଧି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେବାକୁ କରେ ସେ ଯେବେ ବାଞ୍ଛିତ ।
ସତ୍ୟ-ଦମ-ବିବର୍ଜିତ । ଭେକ ନେବା ନୁହେଁ ତା ଉଚିତ ।
ନେଲେ ହୁଅଇ ଉପହସିତ ॥

“ଅନିଷ୍କଷାୟେ କାଷାୟମ୍ ଈହାର୍ଥମ୍ ଇତି ବିଦ୍ଧି ତମ୍
ଧର୍ମଧ୍ୱଜାନାଂ ମୁଣ୍ଡାନାଂ ବୃତ୍ତ୍ୟର୍ଥମ୍ ଇତି ମେ ମତିଃ ॥
ମ. ଭାରତ ୧୨।୫୭୮

୧୦ । ସୀଳ = ୫ ଶୀଳ ।

୧୧ । ଅସାର ବସ୍ତୁକୁ ସାର ମଣନ୍ତି ଯେ, ସାର ମଣନ୍ତି ଅସାର
ସାର ବସ୍ତୁକୁ ସେ ପାଇ ନ ପାରନ୍ତି, ଶେଷେ ହୁଏ ହାହାକାର ।
ମିଥ୍ୟା ସଂକଳ୍ପ ଜଡ଼ିତ । ଅଟେ ଯେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତ ।
ଶ୍ରେୟଃପଦୁଁ ହୁଅନ୍ତି ବଞ୍ଚିତ ॥

୧୨ । ସାର ବସ୍ତୁକୁ ଯେ ସାର ବୋଲି ଚିହ୍ନେ,
ଅସାରକୁହିଁ ଅସାର
ସାର-ବସ୍ତୁକୁ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଲଭନ୍ତି, ହୁଅନ୍ତି ଦୁଃଖରୁ ପାର

ସତ୍ୟ ସଙ୍କଳ୍ପଭୂମିତ । ଅଟେ ଯେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତ ।
ଶ୍ରେୟଃପଦେ ହୋନ୍ତି ଉପନୀତ ।।

ଅସ୍ୱବତ = ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ = undisciplined.

୧୩ । ଭାବନା-ରହିତ ଅଟେ ଯେଉଁ ଚିତ୍ତ ତାହାଙ୍କୁ କରଣ ଭେଦ
ବିଷୟ-ବାସନା ଦିଅଇ ଯାତନା, ମନେ ଜନମାଇ ଖେଦ ।
ଯଥା ବୃଷ୍ଟି ଭେଦେ ଘର । ଭଲରୂପେ ନୋହିଲେ ଛପର ।
ତଦ୍ଧି କରେ କେତେ ହରବର ।।

"ନ ଚାଭାବୟତଃ ଶାନ୍ତିରଶାନ୍ତସ୍ୟ କୁତଃ ସୁଖମ୍ ।"
(ଗୀତା ୨।୬୬)

୧୫ । ଇହଲୋକେ ଶୋକ କରେ ପାପକାରୀ,
ଏକରେ ପରଲୋକେ ଶୋକ
ଶୋଚ କରି ସେହୁ ବହୁ କଷ୍ଟପାଏ, କରି ପାପ ଅବଲୋକ ।
(ସହଜ ହେଲେହେଁ ପାପ । ଶେଷେ ଦୁଃଖ ଦିଅଇ ଅମାପ ।
ଯତ୍ନେ ଏଡ଼ିବ ତାହାର ଧାପ ।।)

୧୬ । ଇହଲୋକେ ସୁଖୀ ହୁଏ ପୁଣ୍ୟକାରୀ, ହୁଏ ସୁଖୀ ପରଲୋକେ
ସୁଖ ଲଭି ସେହୁ ପ୍ରମୁଦିତ ହୁଏ, କର୍ମଶୁଦ୍ଧି ଅବଲୋକେ ।
ପୁଣ୍ୟ ହେଲେହେଁ ଦୁଷ୍କର । ସୁଖ ଦିଅଇ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ।
ଯତ୍ନେ ପୁଣ୍ୟକର ନିରନ୍ତର ।।

୧୯ । ଶ୍ରାମଣ୍ୟ = ଶ୍ରମଣ ବା ଭିକ୍ଷୁର ଭାବ = holy life of the ascetic.

୨୦ । ଅନୁଧମ୍ମଚାରୀ = living according to the truth of the ଧର୍ମ । ଧର୍ମାନୁଧମ୍ମ = the law in all its parts, the ଧର୍ମ and what belongs to it, the law in its fullness. (P.T.S.D., P.37.)

କଲେହେଁ ମୁଖସ୍ଥ ଅଳ୍ପ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଯଦ ହୁଏ ଧର୍ମନିଷ୍ଠ
ରାଗ ଦ୍ୱେଷ ମୋହ ତେଜି, ଜ୍ଞାନସହ ସାଧୁପଣେ ଅଧିକାରୀ ।
ବେନଲୋକେ ଅନାସକ୍ତ । ସେଣୁ ଚିତ୍ତ ଅଟଇ ମୁକତ ।
ଶ୍ରମଣ ସେ ଅଟଇ ଯୁକତ ।

ହୁରଂ (adv.) [of uncertain origin]—there in the other world; cp. ହୁରହୁରଂ—from existence to existence. (Dh. 334)

P. 39—P.T.S. Dictionary ଅନୁପାଦାନ and ଅନୁପାଦି । see ଉପାଦାନ and ଉପାଦି ।

P. 149—ଉପାଦା (adv.) lit. 'taking up" i. e., subsisting on something else, not original, secondary, derived……, etc.

P. 149—ଉପାଦାନ [from ଉପ + ଆ + ଦା]-(lit. that substratum by means of which an active process is kept alive or going). 1. fuel, supply, provision; adj. supported by. 2 (appld.) "drawing upon," grasping, holding on, grip, attachment; adj. finding one's support by or in, clinging to, nourished by. They are classified as 4 ଉପାଦାନାନି or 4 graspings, arising from sense-desires, speculation, belief in rites, belief in the soul theory.

P.150—ଉପାଦିୟତି [ଉପ+ଆ+ଦା, see ଆଦିୟତି] to grasp, to show attachment (to the world). ଉପାଦିୟାନ Dh. 20.

P.150—ଉପାଦି, analogous to ଉପାଧି ।

ଅପ୍ରମାଦ ବର୍ଗ

ଅମତ (1) ambrosia, (2) a state of security, i e where there is not any more rebirth or re-death. —ପଦଂ = the region of ambrosia. (P.T.S.D., P.73)

ଅମତଂ ପଦଂ = ନିବ୍ବାଣ ।

୨୩ । ସାତତିକା (adj.) (from ସାତତା = happiness) persevering. ସାତ (adj.) (cp. Sk. ଶାତ) pleasant, agreeable. (P.T.S.D.)

"ସାତତିକା from ସତତ, countinuously spreading or acting; here it means considerate"—Vaidya.

ଯୋଗ = bond, tie. There are 4 ଯୋଗs = 4 oghas ଯୋଗକ୍ଖେମ୍ — rest from work, peace from bondage or utmost safety. (P.T.S.D.)

ଯୋଗକ୍ଖେମ୍ = Security, Nirvana. The comment on Dh. v. 23 says, Nirvana is so called for it is secured from the 4 yogas. (Childers)

୨୪ । ନିଶମ୍ମକାରୀ = ନିଶାମ୍ୟକାରୀ — (ଗୁରୂପଦେଶ) ଶୁଣି ଯେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ।

୨୫ । "ଓଘୋ" A flood, torrent, inundation, multitude (ଓଘ), metaphorically of evils or passions which overwhelm humanity like a flood; in this sense there are 4 floods କାମୋଘୋ, ଭବୋଘୋ, ଦିଟ୍ଠୋଘୋ, ଅବିଜ୍ଜୋଘୋ, the flood of sensual desire, the flood of renewed existence, the flood of false

doctrine and the flood of ignorance. (Dh. 432) At Dh. 182 these are called ଚତୁବ୍ବିଧୋ କଲୋଘୋଘୋ the 4-fold flood of evil passions. An ଅର୍ହତ is called ଓଘତିଣ୍ଣ, one who has crossed the flood as having escaped from the 4 oghos (Dh. 66, 421)" —Childers.

ଦୀପ=island, i. e., a place of safety. This island is nothing but ନିର୍ବାଣ (Vaidya) or state of an ଅର୍ହତ (Childers).

୨ । ଆଶ୍ରି ଅପ୍ରମାଦ, ପ୍ରମାଦକୁ ବୁଧ ଯେତେବେଳେ ଦିଏ ଭଣ୍ଡ
ଶୋକ ତେଜି ଦେଖେ ସଶୋକ ଜନତା, ସୁଜ୍ଞାନ-ସଉଧ ଚଢ଼ି ।
ଜ୍ଞାନୀ ଦେଖଇ ମୂରୁଖ । ଯଥା ଗିରିବାସୀ ଲୋକ ।
ନିମ୍ନସ୍ଥଙ୍କୁ କରେ ଅବଲୋକ ॥

୩୧ । ସଂଯୋଜନଂ=ବନ୍ଧନ (fetters) । ୧୦ଟି ସଂଯୋଜନର ନାମ—(୧) ସତ୍କାୟ ଦୃଷ୍ଟି, (୨) ବିଚିକିତ୍ସା ବା ସଂଶୟ; (୩) ଶୀଲବ୍ରତ ପରାମର୍ଶ, (୪) କାମରାଗ, (୫) ପ୍ରତିଘ=(ପାଲି) ପଟିଘୋ, ଅନ୍ୟ ମତରେ (୫) ବ୍ୟାପାଦ, (୬) ରୂପରାଗ (୭) ଅରୂପରାଗ (୮) ମାନ (୯) ଔଦ୍ଧତ୍ୟ =(ପାଲି) ଉଦ୍ଧଚ୍ଚ (୧୦) ଅବିଦ୍ୟା । The first 5 are called ଓରମ୍ଭାଗିୟାନି and the last 5 ଉଦ୍ଧମ୍ଭାଗିୟାନି ।

"The first 3 are removed by the First Path. From Dh. 421 we learn that the first 5 are so called because they cause rebirth in the lower worlds and are got rid by the first, second and third Paths while the last 5 cause rebirth in the ରୂପ and ଅରୂପ ଦେବଲୋକ and are got rid of by Arhatship............Childers, P. 444.

୩୨ । ସନ୍ତକ ଅକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦର ୬ଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତି ଏକବଚନର ଚିହ୍ନ 'ସ୍ସ' (ସଂସ୍କୃତରେ 'ସ୍ୟ') ଅନ୍ତକ ଶବ୍ଦ ସହିତ ମିଶି ସନ୍ତକ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛି । ଅଭବ୍‌ବୋ = ଅଭବ୍ୟଃ = not liable, unable.

ଚିତ୍ତବର୍ଗ

୩୩ । ତୁଃ, ଗୀତା ୬।୩୪ —

ଚଞ୍ଚଳଂ ହି ମନଃ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରମାଥି ବଳବଦ୍ ଦୃଢ଼ମ୍
ତସ୍ୟାହଂ ନିଗ୍ରହଂ ମନ୍ୟେ ବାୟୋରିବ ସୁଦୁଷ୍କରମ୍ ॥

ତେଜନଃ = an arrow, shaft } Childers.
ତେଜେତି (caus), to sharpen }

୩୪ । ଉବ୍‌ଭତ — ଉଦ୍‌ଭୂତ ବା ଉଦ୍‌ଧୃତ = ବହିର୍ଭୂତ ।

ମାରଧେୟ୍ୟଂ = ମାରର ବଶ୍ୟତାକୁ ।

ପହାତବେ = ଛାଡିବାକୁ (ତବେ ବୈଦିକ ପ୍ରତ୍ୟୟ) cp. ଭୂମଧେ ସେସେନ······ତବେତ୍ତ୍ ।

୩୫ । ତୁଃ, ଗୀତା ୬।୩୫ —

ଅସଂଶୟଂ ମହାବାହୋ ମନୋ ଦୁର୍ନିଗ୍ରହଂ ଚଳମ୍
ଅଭ୍ୟାସେନ ତୁ କୌନ୍ତେୟ ବୈରାଗ୍ୟେଣ ଚ ଗୃହ୍ୟତେ ॥

୩୬ । ଅନବସ୍ସୁତ ଚିତ୍ତସ୍ସ = ରାଗେନ ଅତିନ୍ତଚିତ୍ତସ୍ସ । ଅନବସ୍ସୁତ = free from lust. Avassuto [ଅବ—ଆ—ସ୍ରୁ+ତ] = filled with desire, lustful. Cp. ଆସବୋ = human passion, sin, misfortune [ଆସ୍ରବ, often incorrectly written as ଆଶ୍ରବ] The ୩ ଆସବs are କାମାସବୋ, ଭବାସବୋ, ଅବିଜ୍ଜାସବୋ । There is also ଦିଟ୍ଠାସବୋ (heresy) ପୁଣ୍ୟପାପ ପହୀନସ୍ସ cp. "ଶୁଭାଶୁଭ ପରିତ୍ୟାଗୀ ଭକ୍ତିମାନ୍ ଯଃ, ସ ମେ ପ୍ରିୟଃ । (୧୨।୧୭ ଗୀତା)

୪୧ । ଅବିଳମ୍ବେ, ହାୟ, ଏହି ନର-କାୟ ହୋଇ ଅଶୁଚ ଅଜ୍ଞାନ
ଭୂମିରେ ଶୋଇବ, (ନାଡ଼ୀ ନ ଚଳିବ, ଗାଢ଼ ତେଜ ଯିବ ପ୍ରାଣ ।)
ଅକର୍ମଣ୍ୟ କାଠ ପର । ଦେହ ଧରରେ ରହିବ ପଡ଼ି ।
ଅନ୍ୟେ ନ ଛୁଇଁବେ ଘୃଣାକର ॥

କଳିଙ୍ଗର (P.T.S. Dict. IIpt. P. 27) (m. nt.) (cp. Sk. Kadankara and kadangara···) 1. a log, a piece of wood ; often in sense of something useless, or a trifle (combd. with kattha q. v.) Dh. 41 ; 2. plank, viz., a step in a stair-case······—ଉପଧାନ = a wooden block used for putting one's head on when sleeping··· —kanda = a wooden arrow. ଛୁଦ୍ଧୋ = contemptible.

୪୨ । ତୁଃ,
ଉଦ୍ଧରେଦାତ୍ମନାତ୍ମାନଂ ନାତ୍ମାନମବସାଦୟେତ୍
ଆତ୍ମୈବ ହ୍ୟାତ୍ମନୋ ବନ୍ଧୁ ରାତ୍ମୈବ ରିପୁରାତ୍ମନଃ ॥ (ଗୀତା ୬।୫)

ପାପିୟୋ (adj) worse, wicked (ପାପୀୟସ) neut. nom. and accus. ପାପିୟୋ । ନୂଦେ (ଓଡ଼ିଆରେ) କରେ

୪୩ । ସେୟ୍ୟସୋ (from sk. ଶ୍ରେୟସ୍)

ପୁଷ୍ପବର୍ଗ

୪୫ । (ତୁଃ, ୧୭) ସେଖୋ [ଶୈକ୍ଷ from sk. root ଶିକ୍ଷ] = one who is under training. This term is applied to the first seven Ariyapuggalas, the 5th or ଅର୍ହତ୍ being ଅସେଖୋ (P. 472, Childers' Dict.)

(ସେଖ> ଶିଖ) ? । ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ 'ସଂକ୍ଟ'— ବସୁ ।

The seven kinds of ସେଖs or disciples are—

ସୋତାପତ୍ତି-ମାର୍ଗସ୍ଥ, ସୋତାପତ୍ତି-ଫଳସ୍ଥ, ସକୃଦାଗାମି-ମାର୍ଗସ୍ଥ, ସକୃଦାଗାମି-ଫଳସ୍ଥ, ଅନାଗାମି-ମାର୍ଗସ୍ଥ, ଅନାଗାମିଫଳସ୍ଥ and ଅର୍ହତ୍‌ମାର୍ଗସ୍ଥ

୪୭ । ତୁଃ, ସୁପ୍ତଂ ବ୍ୟାଘ୍ରଂ ମହୌଘୋ ଵା ମୃତ୍ୟୁରାଦାୟ ଗଚ୍ଛତି
ସଂଚିନ୍ୱାନକମେବୈନଂ କାମାନାମ ଅବିତୃପ୍ତକମ୍ ॥
ତୁଃ ମହାଭାରତ, ଶାନ୍ତି ୭୫।୪୦।୪୧

୪୮ । ତୁଃ ମହାଭାରତ, ଶାନ୍ତି ୯୯।୩୯ ।

ତୁଃ, ନେତ୍ତିପକରଣ, ପୃ୧୮୪ । ଦଶବୈକାଳିକ ୧।୨-୩ (ବୈଦ୍ୟ ୧୦୫) ଅ—ହେଠସ୍ସ = ନ ହତ୍ପୀଡସ୍ୟନ୍ (ସଂସ୍କୃତ)

୪୯ । ତୁଃ, ହେଠେତି (Vedic ହେଡ୍ = ହେଳ୍ or ହ୍ରୀଡ୍) (see ହେଲେଠି to harass, worry, injure.

ହେଠକ (adj. n,) = one who harasses, a robber. (P.T.S.D.; P. 192)

୫୦ । ଏ ପଦ୍ୟରି ସୂତ୍ର ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ।

୫୧ । 'କୁବ୍ବତୋ' ସ୍ଥାନରେ 'ସକୁବ୍ବତୋ' ପାଠଭେଦ ଦେଖାଯାଏ ।

୫୫ । ସୀଲଂ = nature, character, practice, conduct, moral practice, pity, morality ; a moral precept (sk. ଶୀଲ) The ten silas, regulating the conduct of the Buddhist priest are respectively prohibiting (1) ପାଣାତି-ପାତ the destruction of life, (2) ଅଦିନ୍ନାଦାନ theft, (3) ଅବ୍ରହ୍ମଚରିୟା impurity (4) ମୁସାବାଦ lying,

(5) ସୁରାମେରୟମଜ୍ଜପମାଦଟ୍ଠାନ – the use of intoxicating liquors (6) ବିକାଳ ଭୋଜନ – eating at frobidden hours (7) ନଚ୍ଚଗୀତ ବାଦିତ ବିସୂକଦସ୍ସନ – attending worldly amusements, (8) ମଣ୍ଡନ ବିଭୂସନଟ୍ଠାନ – the use of unguents and ornaments, (9) ଉଚ୍ଚାସୟନ ମହାସୟନ – the use of a large or ornamented couch and (10) ଜାତରୂପ ରଜତପଟି ଗ୍ଗହଣ – the receiving of money. The first 5 are binding on all Buddhists.

ବିକାଳ = afternoon, evening, wrong time (Childers D. Page. 476)

୫୭ । ସମ୍ମା + ଅଞ୍ଞା = ସମ୍ମଦଞ୍ଞା by sandhi rule = ସମ୍ୟଗ୍ ଆଜ୍ଞୟା (skt) = by perfect knowledge.

୫୮ । ୫୯ । ସଙ୍କାର [fr. ସଂ + କୃ] rubbish.—ଧାନ= dust—heap (P. 121, P. T. S. D.) ପୁଥୁଜ୍ଜନ (ପୃଥକ୍ଜନ skt.) a man of low character ; ordinary man ; one who is yet unconverted as opposed to one who has entered the paths. An unconverted man may be ଅନ୍ଧପୁଥୁଜ୍ଜନ in total spiritual darkness.

ସଙ୍ଖାର (fr. ସଙ୍ + କୃ, not Vedic, but as ସଂସ୍କାର (Epic and class. sk.) *meaning preparation and 'sacrament'*; also in philosophical literature 'former impression', 'disposition' cp. ବାସନା) one of the most difficult terms in Buddhist metaphysics…………… (1) the sum of conditious or properties making up or resulting in life or existence ; the essentials or

'element' of any thing (2) mental co-efficients, requisite for act, speech, thought. (3) one of the 5. Skandhas (4) world of phenomena (P. 124, P.T.S.D.)

ବାଳବର୍ଗ

The Bala—Pandita Sutta (M.N. III. PP. 163-178) in which the Buddha speaks of the wise and fool, form a prose back-ground of this and the next. ବର୍ଗ—ପା. ସା. ଇତିହାସ, by ଲହା ପୃ ୧୫୩ ।

୬୦ । ଯୋଜନଂ = a distance of about 7 miles = 4 ଗାବ୍ୟୁତs (P.T.S.D, P. 17). (12 miles acc. to Childers)

୬୧ ।°ରୂଃ—ଏକୋ ଚରେ ଖଗ୍‌ଗବିସାଣକପ୍‌ପୋ—ସୁତ୍ତନିପାତ ୪୬ ।

୭୦ । ସଂଖ୍ୟାତଧର୍ମାଣାମ୍ (ସଂସ୍କୃତ) ରୂଃ—ସଂଖ୍ୟା = ଜ୍ଞାନ, ସଂଖ୍ୟାବାନ୍ = ପଣ୍ଡିତଃ ।

୭୧ । ସଜ୍ଜୁ adv. = (quickly). ସଜ୍ଜୁଖୀରଂ = new milk.

୭୨ । ଶୁକ୍ଳାଂଶ = ସୁଖ । ଞତ୍ତ (nt.) =

(nomen agentis from ଜାନାତି) the intellectual faculty, intelligence Dh. 72 (କାଳନଶ—ସ୍ରବ) (P.T.S.D., P. 121) ଞତ୍ତଂ = ଜ୍ଞାତ୍ୱଂ (ବୈଦ୍ୟ) ଞତ୍ତି (f) (sk. ଜ୍ଞପ୍ତି from ଜ୍ଞାପୟତି) announcement (ibid P. 121)

୧ମାଚ୍ଛର ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ଅର୍ଥ, ଯଥା—ମୂର୍ଖର ଯାହା କିଛି ଜ୍ଞାନ ବା ବୁଦ୍ଧି ଥାଏ ତାହା ଅନର୍ଥର କାରଣ ହୁଏ ।

୭୫ । ଉପନିସା [from ଉପନିଷଦ୍ (Childers) from ଉପନି-ଶ୍ରେଣୀ (Vaidya)]=cause (କାରଣଂ), secret (ରହୋ) (Childers =step or ladder (Vaidya)

ବିବେକ=କାୟବିବେକ, ଚିତ୍ତବିବେକ, ଉପାଧିବିବେକ ।

ବିବେକମନୁବ୍ରୂହୟେ=should develop dispassion (Bhagwat)=ସଂସାର, ଅସତ୍ ଚିନ୍ତା ଓ ଉପାଧି ଗ୍ରୁଢ଼ ନିବାଣ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରନ୍ତୁ (ବସୁ) । The 3 fold ବିବେକ is physical, mental and ethical (P. 97, P.T.S.D.). ବିବେକ (from ବି—ବିଚ୍) detachment. acc. to some it is 5 fold.

ଅନ୍ୟତ୍ ଶ୍ରେୟୋଽନ୍ୟଦୁତୈବ ପ୍ରେୟ.. ...ବୃଣୀତେ ।
କଠୋପନିଷଦ୍ ୧.୬୦ ।

ପଣ୍ଡିତ ବର୍ଗ

୭୮ । କଲ୍ୟାଣମିତ୍ର —

ପିୟୋ ଗରୁ ଭାବନୀୟୋ ବତ୍ତା ଚ ବଚନକ୍ଖମୋ
ଗମ୍ଭୀରଞ୍ଚ କଥଂ କତ୍ତା ନଚ୍ଚ ଠାନେ ନିୟୋଜୟେ ।
ଧମ୍ମପଦ (ଭାଗବତ) ପୃ ୨୨୧ ଷ୍ଟା

ସନ୍ମିତ୍ର —

ପାପାନ୍ନିବାରୟତି, ଯୋଜୟତେ ହିତାୟ
....

....ସନ୍ତଃ ।
ଭର୍ତ୍ତୃହରି ।

୮୦ । ଋଃ, ଗୀତା ୭।୨୬

ନେତ୍ତିକ (adj. n.) (ନେତ୍ତି + ଇକ) (1) having as guide or forerunner in ଭଗବଂ ଧମ (2) a conduit for irrigation, one who makes conduits for watering.

ନେତ୍ର (Sk. ନେତ୍ର) guidance, Conductor, fig. the eye.

୮୧ । ତୁଃ —

ସମଃ ଶତ୍ରୌ ଚ ମିତ୍ରେ ଚ ତଥା ମାନାପମାନୟୋଃ
ଶୀତୋଷ୍ଣ ସୁଖଦୁଃଖେଷୁ ସମଃ ସଙ୍ଗବିବର୍ଜିତଃ ।
ତୁଲ୍ୟନିନ୍ଦାସ୍ତୁତିଃ ମୌନୀ ସନ୍ତୁଷ୍ଟୋ ଯେନ କେନଚିତ୍
ଅନିକେତଃ ସ୍ଥିରମତି ର୍ଭକ୍ତିମାନ୍ ମେପ୍ରିୟୋ ନରଃ ।
ଗୀତା ୧୨।୧୮।୧୯

ଜିତାତ୍ମନଃ ପ୍ରଶାନ୍ତସ୍ୟ ପରମାତ୍ମା ସମାହିତଃ
ଶୀତୋଷ୍ଣସୁଖଦୁଃଖେଷୁ ତଥା ମାନାପମାନୟୋଃ ।
ଗୀତା ୬।୭

୮୩ । ତୁ (୧) ଗତ ଗତଂ କାମକାମା ଲଭନ୍ତେ ॥ ୯।୨୧ ଗୀତା
(୨) ନ ପ୍ରହୃଷ୍ୟେତ୍ ପ୍ରିୟଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ନୋଦ୍ବିଜେତ୍ ପ୍ରାପ୍ୟ ଚାପ୍ରିୟମ୍
ସ୍ଥିରବୁଦ୍ଧିରେ ରସଂମୂଢ଼ୋ ବ୍ରହ୍ମବଦ୍ ବ୍ରହ୍ମଣି ସ୍ଥିତଃ । ୫।୨୦ ଗୀତା

୮୪ । ତୁଃ (୧) ଦୁହିତା ସୁତ ରାଜ୍ୟଧନ । ଯେ ଏ [illegible] ଦୂରକରେ ମନ ।
ଯେ ଏହା ତୁଚ୍ଛ ପ୍ରାୟେ ବୁଝେ । ଉତ୍ତମ ଶ୍ଲୋକ ପାଦେ ଭଜେ ।
ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ୫ମ, ୧୪ ଅଧ୍ୟାୟ ।

(୨) ଦାରା ତନୟ ଧନ ଘର । ଏଣେ ଅର୍ପିଛି ମନ ଯାର ।
ସେ ମୋତେ ପାଇବନ୍ତି କାହିଁ । ଶ୍ରମ କେବଳ ତାଙ୍କ ଦେହି ।
ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ୫ମ, ୧୯ଅଧ୍ୟାୟ ।

(୩) Know that your wealth and your children are temptations to you etc. Quran **VIII, 28** cp. **XVIII, 46.**

୮୫ । ତୁଃ – ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ ସହସ୍ରେଷୁ କଶ୍ଚିଦ୍ ଯତତି ସିଦ୍ଧୟେ
ଯତତାମପି ସିଦ୍ଧାନାଂ କଶ୍ଚିନ୍ ମାଂ ବେତ୍ତି ତତ୍ତ୍ୱତଃ ।
୭।୩ ଗୀତା

୮୬ । ସମ୍ଭାନ୍+ଅକ୍ଷାତେ = ସମ୍ଭାଦକ୍ଷ ତେ (ଦ୍'ର ଆଗମ)

୮୭ । ତୁଃ—ଯୋଗୀ ଯୁଞ୍ଜୀତ ସତତମ୍ ଆତ୍ମାନଂ ରହସି ସ୍ଥିତଃ
ଏକାକୀ ଯତଚିତ୍ତାତ୍ମା ନିରାଶୀରପରିଗ୍ରହଃ ॥ ୬।୧୦ ଗୀତା

ଧମ୍ମଂ = କମ୍ମଂ (act)

ଦୂରମଂ = ଆନନ୍ଦର ଅଭାବ, irksomeness (ଦୁର୍+ରମ)

୮୮ । ପରିୟୋଦପେୟ୍ୟ (should purify) = (ସଂସ୍କୃତ) ପର୍ଯ୍ୟବଦାପୟେତ୍ (ପରି - ଅବ+ଦୈ (ଣିଚ୍))

ଚିତ୍ତକ୍କେଶେହି = from the lusts of heart (Bhagawat) = from the 5 ନୀବରଣs (Vaidya after the commentator .

ଆଦାନପଟି ନିସଗ୍ଗେ = ବାସନାର ତ୍ୟାଗରେ ।

ସମ୍ବୋଜ୍ଝଙ୍ଗ (ଅଙ୍ଗ) = The 7 'requisites for attaining the supreme knowledge of a Buddha are re-collection investigation, energy, joy, calm, contemplation and equanimity.

ଅର୍ହତବର୍ଗ

୯୦ । ଗ୍ରନ୍ଥ ୪ ପ୍ରକାର, ଯଥା ଅଭିଜ୍ଝା (ଅଭିଜ୍ଝା), ବ୍ୟାପାଦ, ସୀଲବ୍ବତ ପରାମାସ, ଇଦଂ ସଚ୍ଚାଭିନିବେସ ।

୯୨ । ସଂନିଚୟୋ = ସଞ୍ଚୟଃ । ଏହା ୨ ପ୍ରକାର — କର୍ମସଂନିଚୟ, ଅର୍ଥାତ୍ ବିଗତ କୁଶଳ ଓ ଅକୁଶଳ କର୍ମର ସଞ୍ଚୟ ଓ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସଂନିଚୟ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟମାନଙ୍କର ସଞ୍ଚୟ । ପରିଞ୍ଞା = accurate or exact knowledge, full understanding. In exegetical literature three ପରିଞ୍ଞା are distinguished viz. ଞାତଂ, ତୀରଣଂ, ପହାନଂ, which are differently interpreted and applied acc. to the various contexts. See e. g. Nd^1 52 sq. Nd^2 = 413 (P.T.S.D.)

ପରିଞ୍ଞାତଭୋଜନା = Who lives on food which is known to be pure, acceptable and taken without attachment (**V**aiday).

ସୁଞ୍ଞତଃ adj. i. e. the able. ସୁଞ୍ଞତୋ used as adj. nom.) = void, empty, devoid of lusts, evil dispositions and karma but especially of soul, ego. Th. 246 (P. 1[illegible] P.T.S.D,)

ଅନିମିତ୍ତ free from marks or attributes, not contaminated by outward signs or appearances, undefiled, unaffected, unconditioned (P 208, P.T.S.D.)

ନିମିତ୍ତ = ହେତୁ, ground, reason etc.

ସୁଞ୍ଞତୋ and ଅନିମିତ୍ତୋ are two types of ବିମୋକ୍ଖ (liberation). In the former ରାଗ, ଦୋସ (ଦ୍ୱେଷ) and ମୋହ are absent; in the latter sign or trace of ରାଗ etc. is absent. (cp. the comment.)

୯୩ । ଆସବ — ତୃଷ୍ଣା, କାମନା । They are କାମାସବ sensuality, ଭବାସବ lust of life, ଦିଟ୍ଠା ସବ wrong speculation and ଅବିଜ୍ଜାସବ ignorance. ଆହାର = କବଳଙ୍କାର ସ୍ପର୍ଶ, ମନଃସଞ୍ଚେତନ, ବିଜ୍ଞାନ ।

୯୪ । ପ୍ରଥମାଙ୍କ ମଳମୂତ୍ରାଦି ନିକ୍ଷେପଦ୍ୱାରା ବା ଗନ୍ଧମାଲ୍ୟାଦିର ଅର୍ପଣଦ୍ୱାରା ଯେପରି ପୃଥ୍ୱୀର ଓ ନଗରଦ୍ୱାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଇନ୍ଦ୍ରଖିଲର ଅନୁରାଗ ବା ବିରାଗ କିଛି ହୁଏ ନାହିଁ ଇତ୍ୟାଦି (ପାଲିଟୀକା) ।

୯୭ । ହତାବକାସୋ = One whose germ of existence is destroyed (See Vaidya)

ସହସ୍ର ବର୍ଗ

ଏହି ବର୍ଗର ଅଧିକାଂଶ ପଦ୍ୟରେ ସହସ୍ର ଓ ଶତ ଶବ୍ଦ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର ପୂର୍ବୋକ୍ତ ନାମ ହୋଇଅଛି ।

୧୦୩ । ସଂଗାମଜୁତ୍ତମୋ = ସଂଗ୍ରାମଜିତ୍‌ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ।

୧୦୪ । ଜିତଂ = ଜିତଃ * ଧୂର୍ତ > ଧୁତ୍ତ and ଧୁଟ୍ଟ (ପ୍ରାକୃତ-ପାଲି) । ପୂର୍ତ > ପୋତ୍ତ > ପୋତ (P.T.S.D.)

୧୧୩ । ଉଦୟବ୍ୟୟଂ = * ସ୍କନ୍ଧର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ବିନାଶ ।

ପାପ ବର୍ଗ

ଏହାର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦ୍ୟରେ ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥିତ ହୋଇଅଛି ।

୧୧୬ । ତଞ୍ଚଂ > ତଦ୍‌ତମ, ଛନ୍ଦ = ଇଚ୍ଛା ।

୧୨୩ । ଅପ୍‌ପସତ୍ଥ = ଅଳ୍ପ + ସାର୍ଥ (ସାଥ) ବା ଶସ୍ତ ।

ଅନାସବା = ଆସ୍ରବଶୂନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ।

ଦଣ୍ଡ ବର୍ଗ

୧୩୩ । ବୁତ୍ତା = ଉକ୍ତା ।

୧୩୬ । ସେହି = ସ୍ୱୈଃ ।

୧୩୮ । ଜାନି > (ଜ୍ୟାନି) = କ୍ଷୟ, ବଳାତ୍କାର, ଉତ୍ପୀଡ଼ନ (P.T.S.D.P. 116)

୧୪୧ । ରଜୋବଜଲ୍ଲଂ (ରଜୋ + ଅବଜଲ୍ଲ) = dust and dirt. It is a compound of ରଜସ୍ with ଅବ and a Pali word ଜଲ୍ଲ; (= being covered with dust or mud or soot cp. the Pali comment) cp. Childers P. 400.

ଉକ୍କୁଟିକ (fr. ud + *କୁଟ = *କୁଞ୍ଚ, as in କୁଟିଳ and କୁଞ୍ଚ ; lit. 'bending up'……) = a special manner of squatting The soles of the feet are firmly on the ground, the man sinks down, the heels slightly rising as he does so until the thighs rest on the calves and the hams are about 6 inches or more from the ground. Then with elbows on knees he balances himself·········and when the palms of the hands are also held together upwards, it indicates submission—ଉଧାନ=exertion when squatting.

୧୪୪ । ସମ୍ପନ୍ନବିଜ୍ଜାଚରଣା endowed with special craft (wisdom) and virtue. ବିଜ୍ଜା=stages leading by degrees to the attainment of the highest knowledge—It is composed of 3 ସମ୍ପାଦs, viz, sila', ଚିତ୍ତଂ and ପଞ୍ଞଂ; (P.T.S.D., P. 75)*

ଜରାବଗ୍ଗୋ

୧୪୬ । ପଜ୍ଜଳିତେ ସତି=(ଦୁଃଖାଗ୍ନିରେ) .ଦଗ୍ଧ ହେଉଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ।

ପଦୀପ=ନିର୍ବାଣାଲୋକ ।

୧୫୩ । ସଂଧାବିସ୍ସଂ=ସମ୍+ଅଧାବିସମ୍ (ଲୁଙ୍) । ୧୫୩,୧୫୪ର କବିସହିତ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ।

୧୫୪ । ଗହକୂଟଂ—ଅବିଦ୍ୟା ; ବିସଙ୍ଖାର=ନିର୍ବାଣ ; ଗହକାରକ ତୃଷ୍ଣା, ଫାସୁକ—ରାଗ, ଦ୍ୱେଷ, ମୋହ ।

“ଅନେକ ଜନ୍ମସଂସିଦ୍ଧଃ ତତଃ ଯାତି ପରାଂ ଗତିମ୍” ।

ଗୀତା ୬।୪୫

---

*ବିଜ୍ଜା—Types of knowledge. They are—

1) Memory of past births.
2) Knowledge of the death and birth of beings and
3) Knowledge of the extinction of one's depravities

ଚରଣା=15 habits e. g. ଇନ୍ଦ୍ରିୟେସୁ ଗୁତ୍ତଦ୍ୱାରତା, ଭୋଜନେ ମତ୍ତଞ୍ଞୁତା etc.

ବହୂନାଂ ଜନ୍ମନାମନ୍ତେ ଜ୍ଞାନବାନ୍ ମାଂ ପ୍ରପଦ୍ୟତେ । ଗୀତା ୭।୧୯

୧୫୫ । ଧ୍ମାୟନ୍ତି = ତାପମ୍ ଅନୁଭବନ୍ତି (are heated) from ଧ୍ମା (bake)

ଅତ୍ତବର୍ଗ

୧୭୪ । ଜଟ୍ଠକ = ଜଣ୍ଠକ ? = (ଜଙ୍ଘା) ବାହିଁଶ ।

୧୭୬ । ସଦତ୍ଥ = (ସ୍ୱ + ଅର୍ଥ) = ସ୍ୱାର୍ଥ । ଏଠାରେ ସ୍ୱାର୍ଥ ଶବ୍ଦ ଆତ୍ମାର କୁଶଳ କର୍ମକୁ ବୁଝାଉଅଛି ।(ବସୁ)

ଲୋକବର୍ଗ

୧୭୭ । ଲୋକ = ପୁନର୍ଜନ୍ମ (କେତେକଙ୍କ ମତରେ)

୧୭୮ । ସୋ’ମଂ = ସୋ + ଇମଂ ।

୧୭୯ । ପିଧୀୟତି = ଅପି + ଧୀୟତେ, ତୁଃ — ପିହିତ ।

ବୁଦ୍ଧବର୍ଗ

୧୮୦ । କୁହିଞ୍ଚି cp କୁହଚିତ୍ (ବୈଦିକପ୍ରୟୋଗ)

୧୮୧ । ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟ-ଉପଶମ = ସଂସାରତ୍ୟାଗଜନିତ ଶାନ୍ତି । ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟର ଅର୍ଥ କର୍ମତ୍ୟାଗ ନୁହେଁ, ଜାଗ୍ରତ ଉଦ୍ୟମଶୀଳତା ହେଉଛି ବୌଦ୍ଧ ସନ୍ନ୍ୟାସର ବିଶେଷତ୍ୱ ।

୧୮୩ । ଏଥିରେ ବୁଦ୍ଧୋପଦେଶର ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର ନିହିତ ।

୧୮୪ । ପାତିମୋକ୍ଖଂ (ପ୍ରାତିମୋକ୍ଷ). This is the name given to a collection of the various ସିକ୍ଖାପଦ or precepts contained in the Vinaya, beginning with 4 ପାରାଜିକ and ending with 75 ସେଖିୟଧମ୍ମ and which are solemnly read twice a month in every

monastery ଅଧିଚିତ୍ତ (ଅଧି+ଚିତ୍ତ [lofty thought…… ..
Samadhi, meditation.

୧୮୮ । ଚୈତ୍ୟ (fr ଚିତା) ସ୍ତୂପ, ଦନ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ବୁଦ୍ଧଶରୀରାବଶେଷର ଉପରେ ନିର୍ମିତ ମନ୍ଦିର ।

୧୯୧ । ଦ୍ରଃ. ଅନିତ୍ୟମସୁଖମ୍ ଲୋକମିମଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ଭଜସ୍ୱ ମାମ୍ । ଗୀତା ୯।୩୩ ॥ Holy 8-fold Path is the way pointed out by Buddha for escape from the misery of existence. Its 8 ଅଙ୍ଗs or divisions are ସମ୍ୟକ୍ ଦୃଷ୍ଟି (right views), 2ସ, ସଙ୍କଳ୍ପ (r. thoughts) 3ସ ବାକ୍ୟ (r. speech) 4ସ କର୍ମାନ୍ତ (r. actions), 5ସ ଆଜୀବ (r. living), 6ସ ବ୍ୟାୟାମ ଅର୍ଥାତ୍ ଉଦ୍ୟମ ଚେଷ୍ଟା (r exertion), 7ସ୍ମୃତି (r recollection), 8ସ ସମାଧି, ଅର୍ଥାତ୍ ଧ୍ୟାନ (r. meditation)

୧୯୩ । ପୁରୁଷାଜାନେୟ = man of noble birth or distinction.

୧୯୪ । ସାମଗ୍ରୀ harmoney, concord

୧୯୫ । ଉପଧି = evil condition, evil desire, false doctrine, pride………
ଉପଦ୍ରବ

—*—

ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ—ଧମ୍ମପଦର ନିମ୍ନଲିଖିତ ନମ୍ବରର ବାରଟି ପଦ୍ୟ 'ମିଳିନ୍ଦ ପଞ୍ହ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମିଳେ—୨୮ ୩୨, ୩୯, ୫୪-୫୬, ୮୧, ୧୨୭, ୧୬୮, ୨୨୭, ୩୬୧, ୪୦୪

—*—